

MURAT URAZ

TÜRK MİTOLOJİSİ

YARATILIŞ EFSANESİ

Önceleri yalnız büyük tanrı kara han vardı.Kara han' ın karşısında sudan başka birşey yoktu, Kara han ilk insanı yarattı, ama bu insan hileci ve haindi.

Sular üzerinde uçmaya başladı, Sonra Kara han onun yaşaması için suların dibinden bir yıldız çıkardı, insana yıldızdan bir avuç toprak almasını bunu suyun üzerine serpmesini bildirdi, İnsan yıldızdan bir avuç toprak aldı, bir avuçta gizlice kendi için aldı bunu ağzına sakladı.

Kara hanın emri ile insan toprağı suyun üzerine serpti. Bu toprak büyüyerek ada oldu. Öbür taraftan insanın ağzındaki toprak ta büyüyerek ağıza sığmamaya başladı. Ağzı parçalanacaktı. Kara han bunu sezdi . Ona tükür dedi. O da tükürdü, bundan da dağlar meydana geldi.

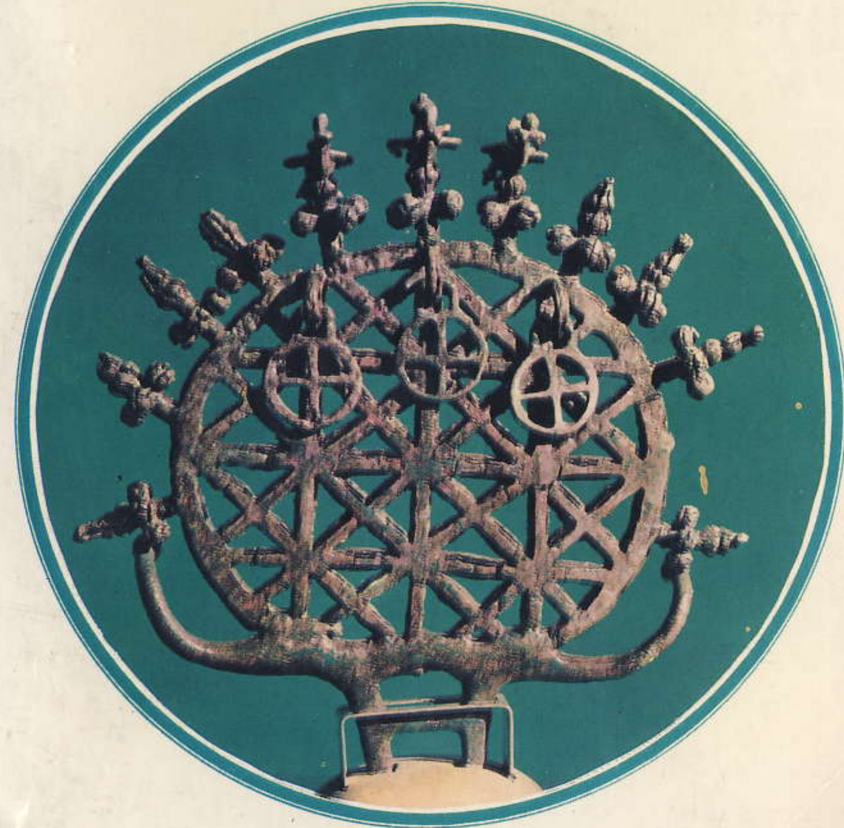
Kara han bu adaya bir çam dikti.Bu çamın dokuz dalı vardı....

DÜŞÜNEN ADAM YAYINLARI

TÜRK MİTOLOJİSİ
MURAT URAZ
DÜŞÜNEN ADAM YAYINLARI

MURAT URAZ

TÜRK MİTOLOJİSİ

DÜŞÜNEN ADAM YAYINLARI

TÜRK MİTOLOJİSİ

MURAT URAZ

DÜŞÜNEN ADAM
YAYINLARI

Birinci Baskı :Haziran 1992
İkinciBaskı :Şubat 1994
Dizgi :Düşünen Adam
Baskı :
Kapak Düzeni :Düşünen Adam
Genel Dağıtım :Çağdaş Pazarlama
Cağaloğlu Yokuşu, Bakış Ofset İşhanı No:6-8
Zemin Kat
Cağaloğlu / İST.
Tel: 512 33 69-511 96 15
Fax: 512 33 69

TÜRK MİTOLOJİSİ

MURAT URAZ

DÜŞÜNEN ADAM YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

1. Bölüm

2. Bölüm

3. Bölüm

4. Bölüm

5. Bölüm

6. Bölüm

7. Bölüm

8. Bölüm

9. Bölüm

10. Bölüm

11. Bölüm

12. Bölüm

13. Bölüm

ÖNSÖZ

Tarihi eski büyük milletlerde mitolojik materyaller çok boldur.

Zengin ve geniş bir tarihi olan Türklerin mitolojileri de bu bakımdan büyük değer taşır.

Geçen yüzyılların içinde; çok hareketli büyük savaşlar, yabancı kültürler ve yabancı dinlerle temaslar sonucu olarak türk mitolojisine bir takım sokulmalar olmuştur. Bu sokulmaların izleri, büyük Türk kollarını göz önünde tutarak denilebilir ki; Çinli'ler, Hintli'ler ve İranlı'larla temaslarda bulunan Gök türklerde ve Uygur'larda, bir de güneye doğru inmekle Araplarla karşılaşan Sümer'lerde görülmektedir. Altaylı'lar, Yakut'lar, hatta Kırgız'lar yukardakilerle kıyaslanırsa daha katıksız kalabilmişlerdir. Her ne de olsa bu temaslar; kadrosu zengin, materyalleri çok, tanrıları kaliteli olan Türk mitolojisinin milli çehresini değiştirememiştir.

Buna karşılık ise civar milletlerin Türklerden aldığı tanrıların, mitolojik konuların epeyce bir yekün tuttuğu da gerçek halindedir.

Sümer'lerin kültür bakımından varisleri sayılan başka Mezopotamyalı'ların mitolojileri; Sümer mitolojisinin kısmen değiştirilerek gelişmiş manzarasını gösteriyor.

I

YARADILIŞ

KAİNATIN YARADILIŞI (cosmogonie)

Türk Kozmogonisinde, dünya denilen âlemin türeyişi üzerinde daha etraflı durulmaktadır. Gökler ve gökler âlemi içinde güneş, ay, yıldızlar gib itanrısal kurdretlerin de yaradılışlarına çeşitli olaylar gösterilmekte, ayrı açılardan bakılmaktadır.

Bu büyük âlemlerin yaradılışları üzerindeki bir Sümer efsânesine bakılınca; (Ap-su) denilen tatlı su ile (Tiamet) adında tuzlu suyu temsil eden dişi bir devden gökler ile yerler meydana geldiği, bundan sonra gök tanrısı Anu, hava tanrısı Enlil, deniz tanrısı Ea. (Enki) nin yarattıldığı, bu üç tanrının da güneşi, ayı, yıldızları yartattığı görülür.

Bir efsâneye göre de; Kara Han (Kayra Han) suları, dünyayı, insanı yarattıktan sonra on yedi kat göğü yaratmıştır.

Aslı Sümerlerden gelen (Enüma Elis) destanında görüldüğüne ve Keldanlıların bir açıklamasına göre, büyük tanrı Marduk, Tiamat'ı tutturdu. Vücudunu ikiye bölerek bir parçasını yukarı attı, bundan gökler, bir parçasını da aşağıya attı, bundan da yerler meydana geldi.

Genel olarak, Türklerin yaradılış efsâneleri, ya-

12

bancıların kozmogonileri ile de karıştırılmış görülmektedir.

BİRKAÇ YARADILIŞ EFSANESİ

Aşağıdaki efsâneye göre sudan başka dünya üzerinde bir şey göze çarpmazken büyük tanrı Kara Han önce insanı yaratmıştır.

Efsane I

Önceleri yalnız büyük tanrı Kara Han vardır. Kara Han'ın karşısında sudan başka bir şey yoktur. Kara Han ilk insanı yarattı, ama bu insan hileci ve hâindi. Sular üzerinde uçmaya başladı. Sonra Kara Han onun yaşaması için suların dibinden bir yıldız çıkardı, insana yıldızdan bir avuç toprak almasını, bunu suyun üzerine serpmesini bildirdi. insan yıldızdan bir avuç toprak aldı. Bir avuç da gizlice kendisi için ayırdı, ağzına sakladı.

Kara Han'ın emri ile insan toprağı suyun üzerine serpti. Bu toprak büyüyerek ada oldu. Öbür taraftan insanın ağzındaki toprak da büyümeye, ağzına sığmamaya başladı. Ağzı parçalanacaktı. Kara Han bunu sezdi, ona: (Tükür!) dedi. O da tükürdü. Bundan da dağlar meydana geldi.

Kara Han bu adaya bir çam dikti. Bu çamın dokuz dalı vardı.

Bundan sonra Kara Han bunları kendi haline bıraktı. Yukarda onyedi kat göğü yarattı. On yedinci katta kendisi, onaltıncı katta oğlu Ülgen oturdu. Yer altında yarttığı âlemde de öbür oğlu Erlik'i oturttu.

Şu Altay efsânesinde de; yine büyük tanrı ile sular vardır. Bundan da sudan başka, her şeyden önce bir beyaz kuğu kuşu görülür. Kuğunun, gagası ile suların altından çıkardığı toprak suların üzerine serpildi, karalar meydana geldi:

Efsâne : II

Önceleri yalnız büyük tanrı ile bir de su vardı. Tanrı suya bir beyaz kuğu kuşu gönderdi, bir ağız dolusu toprak getirmesini söyledi. Kuğu kuşu suya daldı, dibe indi. Oradan toprak aldı. Kuğu, suyun üzerine çıkınca toprağı üfledi. Bunlar toz halinde sulara düştü. Bu tozlar büyüyerek yayıldı. Topraklar meydana geldi. Bu topraklar düz bir alan halinde idi. Tanrı bu defa ikinci bir kuğu kuşu gönderdi. O da toprağı gagaladı. Bundan da dağlar, yükseklik ve derinlikler oldu. Bu arazi üzerinde bir bitki yoktu. Bu hal şeytanın hoşuna gitmedi. Şeytan da bataklıklarla ormanı yarattı.

Aşağıdaki efsânede de, tatlı ve tuzlu su her tarafı kaplamıştır: Tatlı su (Ap-su) adını almış, Tuzlu su da (Tiamat, sonra erkek bir dev olan (Kingo) ile evlendi. Bundan sonra türemeler ve mücadeleler devam etti.

Efsane : III

Tiamat, adındaki devin Kingo adında ikinci kocası vardı. Onlardan hatasız hesapsız ifritler, cinler türedi. İyilik sever Ap-su tanrıları da çoğaldıkça, âlemleri genişledi. Tiamat,'ın âlemi de daraldı. Kendi mülkünün bu gidişle tükenmemesine çare olmak üzeri, Tiama, Ap-su'larla savaşa kalktı. Kocasını kumandan yaparak

bütün fritleri ona vardi. Ap-su tanrılarından Anşhar ile Ea bunlara yenilerek kaçtılar. Daha çok Keldan'lılar tarafından tertiplenerek (Emüna Elis) destanı denilen efsâneye göre, bütün tanrılar Ea'nın oğlu Maduk'u baş seçtiler. O da fırtınaları, Rüzgârları, yıldızlar gibi kuvvetlerini kendisine asker edindi. Sonra bir de ağ hazırlattı. Tiamat,'ı o ağın içine düşürdü, yaraladı. Bütün tanrılar huzurunda vücudunu ikiye ayırarak bir parçasını yukarı fırlattı ki bundan gökler, öbürünü de aşağıya fırlattı, bundan da yerler yaradıldı ve bu âlem böylece meydana geldi. (1)

Şu efsanede de kozmik alemden önce Ap-su ile Tiamattan Mummu denilen hüviyetsiz ve acaip bir kudret türedi. Bundan biri dişi, biri de erkek iki büyük yılan doğdu. Bu yılanların evlenmesiyle gökler, yerler meydana geldi.

Efsane : IV

Kozmik âlemden önce Mummu meydana geldi. Ondan da Lakhmu adında bir erkek ve lakhamu adında bir dişi yılan peydâ, oldu. Bu yılanlardan Anşhar adındaki gök ile Kishar adındaki yer meydana geldi.

Budist Uygur'lara göre dünyanın yaradılışı şöyledir:

---

(1) Buna benzer olarak Alman efsânelerine göre Yimir adında dünyanın yaradılışında bir dev türemişti. Bunu tanrılar öldürdüler. Eteğinden toprağı, kanından denizi, kemiklerinden dağları, saçlarından ormanlar, kafasından göğü yaratmışlardı.
Hintli'lilerin çeşitli yaradılış efsânelerinden biri de yine buna benzer:
Tanrıların kurban ettiği ilk insan olan Prusha'nın başından gökler ayaklarından da yerler meydana gelmiştir.

Efsâne : V

Düğün sofrasında toplanıldığı zaman (Yu dadşob Dero) adı verilen bir duada şöyle denilmektedir:

(Dünya nasıl yaratıldı? - Dört tarafta dört gök sütunu yaratıldı.

Birinci olarak (Rendulk) sütunu yaratıldı. İkinci olarak (Nödulk) sütunu yaratıldı. Üçüncü olarak (Cün Cölk) sütunu yaratılınca, dördüncü olarak (Döndulk) sütunu yaratıldı.

Bu efsânelerin birincisinde ilk varlık olarak sularda sonra insan, ikincisinde kuğu kuşu, üçüncüsünde de su âlemini temsil eden Ap-su ile Tiamat'dan sonra devler, ifritler cinler görülür. Dördüncüde sulardan bahsedilmez, beşinci efsâne ise yalnız dünyanın yaradılışı gösterilmektedir.

Yakın doğudan gelen bir efsânede de yine su temel yeri almaktadır. Bu efsânenin tablosunda şunlar görülür :

DÜNYA, ÖKÜZ, TAŞ, BALIK, SU VE HAVA

Dünya büyük ve kırmızı bir öküzün tek boynuzu üzerinde durur. O boynuz yorulunca öküz dünyayı öbür boynuzuna atarken dünya sarsılır ve buna (Zelzele : Yer sarsıntısı) denir.

Bu öküz bir taşın üzerinde, taş bir balığın sırtında, balık suda, su da havadadır.

Bu öküze: Gâv-ı Zemin, Sevr,i Ahmer ve Behmut gibi adlar verilmektedir.

Bu çeşitli yaradılış efsâneleri kısaca yukarıya alındıktan sonra da; Abdülkadir İnan'ın (Şamanizm) adındaki kitabının yaradılış bahsinde W. Radloff'tan

aldığı, yerin yaradılışı hakkındaki bir Altay efsanesi aşağıya aynen konulmaktadır:

(Evvelce ancak su vardı. Yer, gök ay ve güneş yoktu. Tanrı (Kuday ile bir (Kişi) vardı. Bunlar kara kaz şekline girip su üzerinde uçuyorlardı. Tanrı hiç bir şey düşünmüyordu. Kişi rüzgâr çıkarıp suyu dalgalndırdı ve tanrının yüzüne su serpti. Bu kişi kendisinin tanrıdan büyük olduğunu sandı ve suyun içine dalıverdi. Su içinde boğulacak oldu; (Tanrı, bana yardım et!) diye bağırmıya başladı. Tanrı; (Yukarı çık!) dedi. O da sudan çıkıverdi. Tanrı şöyle buyurdu: Sağlam bir taş olsun!) Suyun dibinden bir taş çıktı. Tanrı ile kişi taşın üzerine oturdular. Tanrı, kişiye: (Suya dal, oradan toprak çıkar!) dedi. Kişi suya daldı ve : (Ben kendim için de toprak alayım) diye düşündü. İki eline toprak aldı. Bir elindeki toprağı, kendi başına iş görmek düşüncesiyle ağzına soktu. Tanrıdan gizlice yer yaratmak istiyordu. Deminki kişinin ağzında gizlediği toprak da büyümeye başladı. Nefes tıkanıp boğulacak, ölecek oldu. Tanrıdan kaçmaya başladı. fakat nereye baksa tanrıyı yanında buldu. Boğulmak üzere iken: (Tanrı, gerçek tanrı bana yardım et!) diye yalvardı. tanrı ona: (Ne yaptın, ağzına toprak saklayayım diye mi düşündün? Bu toprağı ne için gizledin?) diye sordu. Kişi cevap verdi: (Yer yaratayım diye bu toprağı ağzımda gizlemiştim). Tanrı ona: (At ağzından o toprağı) dedi. Kişi toprağı atıverdi. Bu topraktan küçük küçük tepeler meydana geldi. bundan sonra tanrı şöyle dedi: (Sen günahlı oldun, bana karşı fenalık düşündün. Sana itaat eden halkın düşündükleri dahi fena olacaktır. Bana ittat eden halkın düşünceleri arı, temiz olacaktır. Onlar güneş görecekler, aydınlık görecekler. Ben gerçek Kurbustan adını almışımdır. Senin adın ise erlik osun. günahkarını benden gizliyenler senin halkın

olsun. Günahkarını senden gizleyenler senin halkın olsun!) dedi.

Dalsız, budaksız bir ağaç bitmişti. Bu ağacı tanrı gördü ve: (Dalları olmıyan ağaca bakmak hoş bir şey değil. Buna da dokuz tane dal bitsin!) dedi. Ağaçta dokuz dal bitti. Tanrı yine şöyle dedi:

Bu sırada Erlik bir kalabalığın gürültüsünü işitti ve: (Bu gürültü nedir) diye sordu. tanrı: (Sen de bir hakansın, ben de bir hakanım. Bu gürültüyü yapan kalabalık benim ulusumdur) dedi. Erlik bu kavmin kendine verilmesini istedi. Tanrı ona : (Hayır, sana vermiyeceğim. Sen kendine bak!) dedi. Erlik : (Dur, bakalım, Tanrının şu ulusunu bir göreyim) dedi ve kalabalığa doğru yürüdü. Bir yere geldi. Burada insanlar, yabani hayvanlar, kuşlar ve başka birçok canlı yaratıklar gördü ve: (Tanrı bunları nasıl yaratmış? Bunlar ne ile besleniyorlar?) diye düşündü. Burada bulunan insanlar bir ağacın meyvesi ile besleniyorlardı. Ağacın bir tarafındaki meyveyi yiyorlar, diğer tarafındaki meyvelerden ağızlarına almıyorlardı. Erlik bunun sebebini sordu. İnsanlar ona cevap verdiler: (Tanrı bize bu dört dalın meyvesini yemeği yasak etti. güneşin doğduğu yanda bulunan beş dalın meyvelerinden yemeği buyurdu. Yılan ile köpeğe bu ağacın dört dalandan yemek isteyenleri bırakma diye emretti. Bundan sonra tanrı göğe çıktı. Beş dalın meyveleri bizim aşımız oldu).

Erlik, Körmös bunları duyduktan sonra Törüngey denilen bir kişiyi buldu ve ona: (Tanrı yalan söylemiş, siz bu dört dalın meyvelerini de yiyiniz!) dedi. Bekçi yılan uyuyordu. Erlik onun ağzına girdi ve : (Bu ağaca çık!) dedi. Yılan ağaca çıktı, yasak meyveden yedi. törüngey ile karısı Eje beraber geziyorlardı. Erlik onlara: (Bu meyvelerden yiyiniz) dedi. Törüngey istemedi.

fakat karısı yedi. Meyve çok tatlıydı. Meyveyi alıp kocasının ağzına sürdü. O anda her ikisinin tüyleri dökülüverdi. Utandılar, ağaçların altına saklandılar. derksen tanrı geldi. Bütün ulus tanrıdan gizlendi. Tanrı haykırdı : (Törüngey, Törüngey! Eje, Eje? Neredesiniz?) Onlar: (Ağaç altındayız, sana varamayız.) dediler. Yılan, köpek, Törüngey, Eje kabahati hep birbirine attılar. Tanrı yılana dedi: (Şimdi sen Körmös (Şeytan) oldun Kişiler sana düşman olsun, vursun, öldürsün.) Bundan sonra Eje'ye: (Yasak meyveyi yedin. Körmös'ün sözüne uydun. Bundan böyle sen gebe olacaksın, çocuk doğuracaksın, doğum sancıları çekeceksin) Törüngey'e şöyle dedi : (Körmüs'ün aşını yedin, beni dinlemedin, şeytanın sözüne kandın, onun sözüne kananlar onun ülkesinde yaşıyacaklar. Benim nurumdan mahrum olacaklar, karanlık dünyada bulunacaklardır. Şeytan bana düşman oldu. Sen de ona düşman olacaksın. Beni dinlemiş olsaydın, benim gibi olurdun. Şimdi senin dokuz oğul, dokuz kızın olsun, Bundan sonra ben kişi yaratmıyacağım. Kişileri sen doğuracaksın). Tanrı, şeytana (Adamlarımı ne için aldattın?) dedi. Şeytan: (Ben istedim, sen vermedin. Ben de hırsızca almaya karar verdim. Ben alacağım: Atla kaçarsa düşürerek alacağım Rakı içip sarhoş olursa döğüştüreceğim, suya girse, ağaca çıksa yine alacağım) dedi. Tanrı şöyle dedi. (Üç kat yerin altında, ay ve güneşi olmıyan karanlık bir dünya vardır. Ben seni oraya atıyorum.) İnsanlara da şöyle dedi : (Bundan sonra size yemek vermiyeceğim. Kendinizi kendi gücünüzle kazanarak besleyin. Sizinle konuşmayacağım. Size Maytere'yi göndereceğim) dedi.

Maytere geldi. İnsanlara bir çok şeyler öğretti. Araba yaptı. Aş olarak ot köklerini, ısırgan ve saire otları tayin etti.

Erlik, Maytere'ye yalvardı: (Ey maytere, sen benim için tanrıya baş vur. Müsaade etsin de ben tanrının yanına çıkayım). Maytere, Erlik'in kabul edilmesi için Tanrıya altmış yıl yalvardı.

Tanrı şeytana şöyle dedi; (Bana düşman olmazsan, insanlara fenalık etmezsen yanıma gel!) Şeytan göklere Tanrının yanına çıktı, tanrıya, secde ederek : (Beni takdis et, müsaade et de ben kendim için gökler yapayım) dedi. Tanrı müsaade etti. Erlik gökler yaptı. Erlik'in avenesi göklere yerleşip, çok kalabalık oldu. Tanrının öz kişisi Manğdaşire şöyle düşündü; (Bizim öz kişilerimiz yer yüzünde Birlik, Erlik'in kişileri göklerde. Bu çok fena bir şey!)

Mangdaşire, tanrıya darılıp, Erlik'e karşı savaş açtı. Erlik karşı geldi. ateşle vurup Mangdaşire'yi kaçırdı. Mangdaşire tanrı huzuruna geldi. Tanrı : (Nereden geliyorsun?) diye sordu. Mangdaşire: (Erlik'in avensi yüksek göklerde, bizim kişilerimiz de yerde bulunuyorlar. Bu çok fena bir şey. Ben Erlik'in avenesini yere indirmek için savaştım. Fakat gücüm yetmedi, indiremedim.) dedi. Tanrı (Benden başka kimse ona dayanamaz. Erlik'in gücü senden fazladır. Fakat bir zaman gelecek ki sana: (Var! diyeceğim. İşte o zaman senin gücün Erlik'in gücünden üstün olacaktır) dedi. Bunun üzerine Mangdaşire rahat rahat yattı.

Bir gün Mangdaşire şöyle düşündü (Tanrının var diyeceği gün yaklaştı).

Tanrı, Mangdaşire'ye dedi: (Ey Mangdaşire, bu gün var Erlik'i göklerden süreceksin. Maksadına erişeceksin, ondan çok güçlük olacaksın, Benim gücüm, takdisim (Alkışım) sana yetsin.) Mangdaşire sevindi, bir kahkaha attı. (Tüfeğim yok, yayım, okum yok, kargım (cidam) yok, yatağınım yok... ancak yalın bileğim, kolum var. Nasıl ben Erlik'e karşı varayım?)

dedi. Tanrı ona kargı verdi. Mangdaşire kargıyı alıp Erlik'in göklerine çıktı. Erlik'i yendi, kaçırdı. Göklerini kırıp parça parça etti. Erlik'in göklerinin parçaları yere döküldü. O zamana kadar yer yüzü dümdüz idi: Bu parçalardan, dağlar, kayalar hasıl oldu. güzel tanırının güzel yarattığı dümdüz yer böylece eğri büyrü oldu. Erlik'in bütün avenesi yere döküldü. Kimi suya düştü, boğuldu, kimi ağaca, kimi taşa çarptı öldü. Kimi hayvanlara çarptı öldü.

Şimdi Erlik tanrıdan yer istedi: (Benim göklerimi kırdın. Şimdi benim barınacak yerim yok) dedi. Tanrı onu yerin altına, karanlık dünyasına sürdü. Üzerine kat kat kilitler koydu: (Üzerinde sönmez ateş olsun, güneş ve ay ışığı görmiyesin! tekrar ediyorum: İyi olursan yanıma alırım, fena olursan daha derinlere sürerim,!) dedi. Erlik: (Ben, ölmüş adamların canlarını alacağım.) dedi. tanrı: (Ben onları sana vermiyeceğim. Kendin yarat!) dedi. Erlik eline çekiç, körük, örs aldı. Bir vurdu, kurbağa çıktı: bir vurdu, yılan çıktı; bir vurdu, ayı çıktı, bir vurdu, domuz çıktı, bir vurdu, albıs (fena ruh çıktı, bir vurdu, şulmus (fena ruh) çıktı; bir vurdu, deve çıktı.

Tanrı geldi. Erlir'in körük, çekiç ve örsünü alıp ateşe attı. Körük bir kadın, çekiç te bir erkek oldu. Tanrı bu kadını yakalayıp, yüzüne tükürdü. Kadın bir kuş olup uçtu. Bu kuş eti yenmez, tüyü yelek olmaz (Kurday) denilen kuştur. Tanrı erkeği yakalayıp yüzüne tükürdü. o da bir kuş oldu. Bu da (Yalban) denilen kuştur.

Bütün bunlardan sonra tanrı halka hitaben :

_(Ben size mal verdim, aş verdim, yerin üzerinde, iyi güzel ve arı sular verdim. Size yardım ettim. Siz de iyilik yapınız. Ben göklerime döneceğim. Çabuk gelmiyeceğim.) dedi.

Sonra yardımcı ruhlarına hitaben:

(Şal - yime, sen rakı içip aklını kaybedenleri, körpe çocukları, kısrak yavrularını inek buzağılarını koru, iyi sakla. İyilik yapmış olan ölülerin canlarını yanına al, kendi kendini öldürenleri alma! Zenginlerin malına göz dikenleri, hırsızları başkalarına düşmanlık edenleri de alma benim için ve hakanı için savaşan ölüleri al, benim yanıma getir! İnsanlar, size yardım etsin, sizden fena ruhları uzaklaştırdım. fena ruhlar (Körmös'ler insanlara yaklaşırsa onlara yemek versinler. Körmös'lerin aşlarını yemeyiniz, yerseniz onlardan olursunuz. Benim adımı söylerseniz, himayemde bulunacaksınız. Şimdi ben uzaklaşıyorum. Fakat tekrar geleceğim. Beni unutmayınız, beni gelmez sanmayınız. Şimdi uzaklara gidiyorum. Tekrar geldiğim zaman sizin iyilik ve fenalıklarınızın hesabını göreceğim. Şimdilik benim yerimde Yapkara, Mangdaşire ve Şalyime kalıyorlar. Onlar size yardım edeceklerdir.

Yapkara, sen iyi bak! Erlik senin elinden ölmüşlerin canını çalmak isterse Mangdaşire'ye söyle, o kuvvetlidir. Şal-yime, sen iyi bak! albıs, Şulmus yerin altından çıkmasınlar. çıkarlarsa derhal Maytere'yi ver! O kuvvetlidir, onları kovsun. Podo - sünku ayı ve güneşi beklesin. Mangdaşire'ye söyle, yeri ve gökleri muhafaza etsin! Maytere iyilerden kötüleri uzaklaştırsın. Mangdaşire, sen fena ruhlarla savaş! sana güç gelirse benim adımı çağır! İnsanlara iyi şeyleri, iyi işleri öğret. oltayla balık avlamak, sincap (tiyin) vurmak, hayvan beslemek sanatlarını öğret.

Bunları söyledikten sonra tanrı uzaklaştı. Mangdaşire olta yaptı, balık avladı. Tüfek, icat etti, sincap

vurdu. Tanrının buyurduğu gibi insanlara bir çok şeyler öğretti.

Mangdaşire bir gün şöyle dedi; (Bugün beni rüzgâr uçuracak ve götürecektir) Rüzgâr geldi, Mangdaşire'yi alıp götürdü.

Yapkara insanlara şöyle dedi :

(Mangdaşire'yi tanrı yanına aldı. Onu bulamıyacaksınız. Ben tanrının elçisiyim. Tanrı nerede durdursa orada kalacağım. Siz öğrendiklerinizi unutmayınız. Tanrının yargısı budur) dedi. İnsanları kendi hallerine bırakıp o da gitti.

II
GÜNEŞ, AY VE YILDIZLAR

I
GÜNEŞ

Yaradılış bahsında geçen bir Sümer efsânesine göre; Ap-Su ile Tiamat'tan gökler ve yerler meydana geldikten sonra, gök tanrısı Anu, hava tanrısı Enlil ve deniz tanrısı Ea (Enki) yaradılmış bunlar da güneşi, ayı ve yıldızları yaratmıştır.

Güneş; kozmik âlemin yaradılışından önce var olmasaydı Altaylı'ların Kara Han'ı dahi bu gökleri yaratırken onun ışığı, onun sıcaklığından faydalanmasaydı eli koynunda kalırdı.

Bunun içindir ki güneş efsânelerin dahi varamıyacağı kadar derinliklerden her şeye ışığını tutmakta, taşıdığı hayır ve şer vasıfları etrafındaki köklü inanışların yarttığı geleneklerle tanrılar üstü bir tanrı olarak er almış bulunmaktadır.

Onda bütün tanrısal kudretler toplandğı gibi, bir takım ruhlar da toplanmış bulunmaktadır. Türkler büyük vasıflarla tanrılaştırdığı güneşi çeşitli. adlarla anarlardı:

Sümer'ler; Dingir, Utu, Ra, Babbar, Nin - Uraş, Meşarru adını vermiş, Araplar da Sümer'lerden alarak şamaş demişlerdir. Hitit'lerin Ardıs Elâmlı'ların Nan - Hunte dedikleri büyük tanrı da güneş'tir. Hom adındaki tanrı ise güneşin vasıflarından birini taşıyordu.

Yukarıda adı geçen Nin - Uraş, tanrı Enlil'in oğlu iken, büyütülmüş ve güneş tanrı olmuştur ki, ilk baharın ılık havasını da bu tanrı temsil ederdi.

Güneş; Altaylı'larca Günine adıyla hayat veren bir tanrıça dahi tanınmıştır.

Türk hakanları bile güneşin oğulları idi. Kendilerine kuvvet kaynağı olan güneş babaları idi. Mete'nin oğlu için de : (Yer ve gökten doğmuş, Güneşle ay tarafından memur edilmiş Hun'ların büyük hakanı) denilmektedir.

Geauli sülâlisinin kurucusu olan Çicumin, düşmanlarından kaçarken bir ırmağın kenarına gelmiş, geçemeyince ırmağa: (Ben güneş'in oğluyum) demiş, bütün balıklar, kurbağalar ona köprü olmuştu.

Hak ve adaâlet yollarını da güneş tanrı gösterirdi. Ur kralı Urengur'a hak ve adâleti o tanıtmış, Hamurabi'ye de ünlü kanunlarını O bildirmişti.

Yakut'lara da kahramanların adlarını o gönderirdi. Moğol'lar ona tapar, Sümer'ler onun ilk doğduğu zamanlarda ibâdetlerini yaparlardı. Şaman'lar ise çok

büyük tanıdığı bu kudreti törenlerinde heyeceanla anarlar, manyak adındaki elbiselerine, davullarına güneşi kudretlerin senbolü olarak resmederlerdi.

Hun'lar da geceleri aya, sabahları güneşe döner, secde ederdi.

Türklerden çokları evlerinin, çadırlarının kapılarını güneşin doğduğu tarafa yaparlardı.

Güneş ad olarak da kullanılırdı. Oğuz'un oğlu (Gün Han) güneşten başka bir şey değildi. Ay Toyun'un kızı Güneş'e, Ulu Toyun'un aşık olduğuna dair de bir efs'ane vardır.

Güneş Hitit'lerde de büyük kudretleri taşıyan bir tanrı ve bütün tanrıların hakimi idi. O her sabah denizden yükselir, Üç Çift gözü vardır, canlı cansız her şeyi görür, işleri düzenler, bütün varlığı icabına göre idâre eder. Sabahleyin doğarak gökler âleminde, yer yüzünde hâkim olduğu gibi, akşam vakti de ufuktan indikten sonra, yer altı âleminde hüküm ve irâdesini yürütürdü. Yine Hitit'lerce Arinna ile anılan Güneş Tanrıçası da devletin kurucusu idi.

II

AY

Yaradılışı güneş gibi, uzak ve yakın doğu Türklerince efsâneleştirilen ay; şahıslandırılmış, güneş ve yıldızlar gibi o da tanrılıştırılırak gökteki sarayına oturtulmuştu. Türk'lerin ay tanrısı ve tanrıçaları hep merhametli sevimlidirler.

Sümer'ler; En - Zu yahut Nan - Nar adını verdikleri ay tanrıyı çok severlerdi. Altaylı'ların da (Ayata) sına kırşılıktır. Arap'lar, Türklerin ay tanrısına Sin, Keldanlı'lar Zin, Hitit'ler Kaşku, Selârdis derler.

Öksüz kız hikâyesinde de; ay çalılıkta yürüyen zavallı bir kıza acıyarak, çalıya: (o kızı al, gel!) diye emir vermiş, çalı da hemen bu öksüz kızı alarak göğe, ayın

sarayına çıkarmıştır. Ay bu kızı sevdi. Gökte şekile, halden hâle girişi de, bu sevgiden ileri gelmektedir.

Müneccimlik (yıldızlara bakarak geleceği anlamak) âleminde de ayın önemli rolü vardır. Üzerinde bazen uğurlu, bazen de uğursuz yorumlar yapılır. (1)

Güneşin ve Ayın tutulması Şamanist'lere göre:

Kötü ruhlar güneş ve ay ile mücadele ederler. Çünkü güneşle ay iyilik yaparlar. Dünyaya, insanlara ışık, bereket ve hayat verirler. Kötü ruhlarla mücadele de bu yüzden olurdu. Kötü ruhlar bu mücadelede üstün geldikleri zaman güneşle ayı tutarak karanlıklar âlamine atarlar İşte o zaman güneş ve ay görünmez. Ay tutuldu, güneş tutuldu da bunun için denirdi. Çünkü kötü ruhlar güneşle ayı hapsetmek için tutarlardı. Bu sebepledir ki Şamanıst'ler kötü ruhları korkutmak ve kaçırarak güneşle ayı kurtarmak için gürültü yaparlar, bağırırlar.

Bundan kalma olarak şimdi de köylerde, hatta bazı şehirlerde ay tutulduğu zaman tenekelere vururlar, bağırırlar, tüfek atarlar.

(1)Ayla ilgili ve yalancı ay denilen bir (Mah-ı Nahşep) efsanesi vardır:
Türkistanda Nahşep şehrinin yakınında, Siyam dağının eteğinde İrandan gelen İbin-i Nukanna' adındaki bir bilgin bir kuyu yapmış, kuyunun içinde hiyle ile bir ay tertiplemiş, bu ay altmış gün her gece kuyudan doğar, etrafındaki dört saatlik mesâfeyi ışıklandırmış.

YILDIZLAR

Yıldızların yaradılışları da çok kere güneşle ayın yaradılışı efsâneleri arasında geçmektedir.

Mitolojide ve Folklorda geniş yer alan yıldızlar da kozmik tanrılar arasında sayılar. Özellikle Sümer mitolojisinde (Yedi gezegen yıldız) dan çoğu birer tanrıdır. Zühre yıldızını Astarte, Zuhâl yıldızını Nebu, Mirrih yıldızını Mergâl, Müşteri yıldızını Adar adıyla tanrı tanımışlardır. Yine Sümer'lere göre bir kısım tanrılar da yıldızlarda oturur.

Yâkut'larca da Zuhâl yıldızı Arzutilek adında bir tanrıdır.

Yabancı mitolojilerde (Kâtip - ül - eflâk adıyle geçen Utarit yıldızı Türklerce de göklerin kâtibidir.

Şamanist Türkler arasında epeyce yıldız efsâneleri vardır. Şaman davullarında bu efsâneleri ifâde eden yıldız resimleri bulunmaktadır.

Oğuz Hane'ın oğlu yıldız Han, yıldızlar âleminin bir senbolüdür.

Gökte uçan (Şihap) adındaki yıldızlar da, şeytanı

kovmak için tanrılar tarafından atılan oklardır.

Yıldızları rûyada görülmesi de mutlulukla yorumlanır: Timurleng'in büyük babası sayılan Kaçuli, bir gece gördüğü rüyada: kardeşi Kubil böğründen üç yıldız çıkarıyor, bir süre sonra bu yıldızlar batıyor. Sonra bir dördüncüsü çıkıyor, ışığı dünyayı kaplıyor. Daha sonra kendi de yedi yıldız çıkarıyor. bunlar da batıyor. Sekizinci bir yıldız çıkarıp o da dünyayı kaplıyor. Uyandıktan sonra bu rüya yorumlanıyor, Kubil ile Kaçuli'mden yetişenlerin de dünyayı ellerine alacakları neticesine varılıyor. Folklora kayan kanaatlere göre; her insanın gökte bir yıldızı vardır. Gökte yıldız uçarken hâlk: (yine birisi öldü ve yıldızı düştü) der.

İnsanların talihi, devletlerin, milletlerin mukadderatı, her hangi bir istekte hayırlı ve hayırsız sonuç, yıldızların hareketlerinden anlaşılacağı kanaatı ortaya (ilm-i Nücum: yıldızlar bilgisi)ni getirdi. Bir çeşit faldan başka bir şey olmıyan bu bilgiyle uğraşanlara (Müneccem) adı verildi. (Yıldıznâme) adındaki kitap bu bakımdan önem taşımaktadır.

Doğuda, özellikle İran, Arap, İsrail ve Hint kültürü ile mitolojileri arasında yer alan (Yedi gezegen yıldızlar) hakkındaki bir takım inanışlar Türkler arasında da yer almaktadır.

Heft Peyker, Heft Ecram, Heft Renk, Heft Bânu, Heft Ahter, Sab'a-i Seyyâre, Seyyârât-ı Seb'a gibi adlar taşıyan (Yeni gezegen yıldızlar) Türk edebiyatında; Arapça, farsça kelimelerden tamlama halindeki bu adları ile geçmekte, (Mârifetnâme) gibi bir takım din felsefelerine dayalı bulunan kitaplarda, bunların açıklanmasına sahifeler ayrılmaktadır.

Bu açıklamalara göre dünya bu yedi gezegen yıldızın ortasında bulunmaktadır.

Dünyanın etrafında ise (Semâvât-i seb'a), Heft Câm) denilen yedi kat gök, göklerin her birinde yedi gezegenden biri bulunmaktadır.

Bunlardan birinci gökte ay, ikinci gökte Utarit, üçüncü gökte Zühre, dördüncü gökte Güneş, beşinci gökte Mirrih, altıncı gökte Müşteri, yedinci gökte Zuhal bulunmaktadır.

Bu yıldızların dünyada olanlar, bitenler üzerinde etkileri vardır. İnsanların talihi onlara bağlıdır. Haftanın her bir gününde dünyanın işlerini bu yıldızlardan biri idâre eder.

YEDİ İKLİMİ İDARE EDEN YILDIZLAR

Doğu bilgilerine göre; idaresi göklerden gelen dünya, yedi iklime ayrılmıştır. Türk çevresine de geçen ve mitolojik hava içinde verilen bu bilgilerde yediye ayrılan iklimlerin her birini bir yıldız idare eder. Bu iklimlerle bunları idare eden yıldızların tablosunu şöyle tertiplemek mümkündür:

Birinci iklim : Hint diyarı, İdare eden : Zuhal. Rengi siyah. Yedinci gökte.

İkinci iklim : Çin diyarı. İdare eden: Müşteri. Kahverengi. Altıncı gökte.

Üçüncü iklim : Türk diyarı. idare eden: Mirrih. Kırmızı. Beşinci gökte.

Dördüncü iklim : Horasan diyarı. idare eden :

Güneş, Sarı. Dördüncü gökte.

Beşinci iklim : Mâvera ün nehir diyarı. idare eden: Zühre, Yeşil. Üçüncü gökte.

Altıncı iklim : Rum diyarı. İdare eden: Utarit. Mavi. İkinci gökte

Yedinci iklim : Bulgar diyarı: idare eden: Ay. Beyaz. Birinci gökte

Bu yedi iklime farslar. (Heft iklim), Araplar (Ekaalim-i Seb'a) derler.

Bu iklimlerin dışında kalan yerlere de (Karanlıklar diyarı) denir.

Yedi iklimi idare eden yıldızlar göklerde bulunur. Bunların beşi önemlidir. güneş ve ay ile yedi olur. Bu beş yıldızdan Ay'ın bulunduğu gök. Yeşil Zebelcettendir. Utarit'in bulunduğu gök sarı yakuttandır. Zührenin bulunduğu gök. Kızıl Yakuttandır. Zuhal'ın bulunduğu gök. Ak gümüştendir.

GÖK GÜRÜLTÜSÜ, ŞİMŞEK, YILDIRIM

Göklerde geçen bu tabiî olaylar da kutsal sayılırdı. Altaylı'lara göre yıldırım ve şimşek Ülgen'in emrinde olduğu gibi, yıldırım ayrıca tanrı da sayılırdı. Yıldırım hem korkutur, hem de sevilir ve kutlanırdı. Gök gürültüsü; tanrı arabasını koşturduğu zaman tekerleklerin çıkardığı sesler olduğu gibi, şimşek te tanrının şeytanlara attığı oklardı.

Urenha, Kazan- Kırgız kadınları ilk baharda ilk şimşek çaktığı ve gök gürlediği zaman çadır çevresinde süt,ayran, kımız dolu kapları dolaştırıp saçı töreni yaparlar. Müslüman Türklerden Başkurt kadınları ise şimşek çakarken süt, ayran gibi beyaz içkileri örterek saklarlar. İnançlarına göre süt ve ayrana yıldırım düşermiş... Uryankıt'lar yıldırımdan korkmazlar. Şimşek çakıp gök görlerken bağırıp çağırırlardı. Uygur'lar yıldırımın düşmesini beğerirler. Gök gürledikçe bağırıp çağırırlar, göğe doğru ok atarlar... Bir yıl sonra güz mevsiminde, atların iyi beslendiği sırada yıldırım düşen yere toplanırlar, bir koyun kesip oraya gömerler... Kadın Şaman ilâhiler okur. Atlı erkekler bu yerin çevresinde bir kaç defa dönerler....) Şamanizm: Abdülkadir İnan.

III

TANRILAR, TANRIÇALAR, TANRI AİLELERİ

(Theogonie)

Türk mitolojisinin; kadrosu çok zengin olan Tanrılariyle Tanrıçaları içinde yabancılardan gelmiş olanlar yok değildir.

Bunlara karşılık, başka milletlerin Türk'lerden aldığı tanrıların, mitolojik materyellerin ise epeyce yekûn tuttuğu bir gerçek halindedir.

Bunlardan bir kaçı:

Bir takım Sümer tanrıları kendi adlarıyla, bir kaçı da değişik adlarla Keldan'lılara geçmiştir ki, büyük tanrılardan anşhar, Anu, Enlil, Ea (Enki) bu aradadır.

,(1) Bu üç tanrının, Hint tanrıları arasına geçince görevleri şöyle olmuştur:
Pushan: İnsanlara bolluk, bereket verir. İneklerin sütünü çoğaltır, hayvanların, yolcuların koruyucusudur. Hint tanrısı olduktan sonra, İndra'nın yıldırımlarını, tanrıların yiyecek kaplarını yapmıştır.
Varuna: Kâinatı idare eder. Güneşi, ayı, yıldızları parlatır, rüzgârları yapar, yağmur yağdırır.
Rudru: Merhametli, iyiliksever bir tanrdı olduğu halde, sonraları intikamcı olmuş, fenalıklar yapmıştır.

Yine Keldanlı'lar, Sümer efsânelerinden de çoğunun üzerinde işleyerek benimsemişlerdir. Keldan mitolojisi, Sümer mitolojisinin biraz daha değişik çehrelerle gelişmiş şeklinden başka bir manzara göstermiyor. Bâbil Kâhinleri bile Türk Şamanlarının karakter ve görevlerine vâris olmuşlardır. Zaten Keldanlı'larla başka Mezopotamyalı'lar da, Sümer mitolojisinin atmosferinden dışarı pek çıkamamışlardır.

Yunan tanrıları içinde de Türk tanrılarının izleri bulunduğu ileri sürülmekle beraber, Pushan, Varuna, çıva adını almış olan Rudra, daha bir kaç tanrı da Hint mitolojisinde yer almış birer Türk anrısıdır. (1)

Yine Hint'lilerin Uma'sı, Türklerin Umay adındaki Tanrıçasının rolündedir. Sümer'lerin Ap-Su konusundaki kutsal inançları Hint'lilerin Veda'larında (l) Appas ile ve ayni inançlar çerçevesi içinde görülmektedir.

(l) Hintli'lerin din kitabı olan Veda'ların, M.Ö. 1000-1200 yılları arasında yayınlandığını diyenler olduğu gibi, daha önceden tertiplendiğini söyleyenler de vardır.
Veda'lar dört kısımdır: 1--Rig Veda: Din şiirleri. 2- Soma Veda: Bitkilerden çıkarılan suyun, tanrılara sunulacağı zaman okunan ilâhiler. 3-Atharva Veda: Eski tanrılarla Brahma'ya ait parçalar. 4-Yajür Veda: Kahramanlık şiirleri ile kurban sunma usulleri.

TANRI VARLIĞINA İLK İNANIŞLAR

İlk insanlar; güçlerine, büyüklerine akıllarının ulaşamadığı varlıklarla olaylar önünde hayret, korku duyarak bunları tanrı tanıdığı - Başta Max Müller olarak - ileri sürülmüş ise de, Durkhei bunu kabul etmemiş, tabiat varlığı ve kuvvetleri ile insanlar her vakit karşı karşıya bulunduklarından, bunlara alışılacağı; bu sebeple de tanrı konusunun, kutsal inançların gitgide gevşiyeceği, bu bakımdan Max Müller'in ve onun kanaatlarına katılanların ileri sürdükleri yorumun doğru olamıyacağını söyleyerek, ilk Tanrı anlayışı ile inaçlarını totemle başladığını ortaya koymuştur.

Bu kabul edilecek olursa; güneşin, ayın ve benzerlerinin, tabiî olayların tanrılar mevkiine çıkmaları, çıksalar dahi çok geçmeden inmeleri lâzım gelirdi. Halbuki bu tabiat varlıklarının tanrılığına inananlar, sarsılmayan, gevşemeyen inançlara bağlanmış kalmıştır diye cevap verenler vardır.

Tanrı varlığına ilk inanışın sebepleri etrafındaki bu gibi mütalâalar konu dışı bırakılarak, Türk

tanrılarının türeyiş ve çoğalışlarına bakılacak olursa, kesin bir hükme bağlamamak şartı ile, büyük vasıflar taşıyan ilkel tanrıların yoktan belirdiği görülür. Sonra da bir takım hayvanlar, bitkilerle, gök, güneş, ay, yıldızlar, rüzgârlar, fırtınalar, gökgürültüleri, yıldırımlar, ağaçlar, dağlar, denizler, büyük nehirlerden bir takımı doğrudan doğruya tanrı, bir takımı da totem tanınmış, bunlarda bir ruh, tanrısal bir kudret bulunduğuna inanılmıştır.

Biraz daha şöyle açıklanabilir.

İLK TÜRK TANRILARININ TÜREYİŞİ

Türk tarihinin derinliklerinde yapılan incelemeler, araştırmalarla tanrıların durumu gün geçtikçe daha aydınlanmakta, görevleri ile çehreleri daha iyi belirmekte, şimdiye kadar bilinenlere yenileri katılmaktadır.

Türk kollarında tanrıların türeyişi çeşitli olaylar ve tablolar içinde gösterilmiştir.

Altay Türk'lerine göre Kozmik âlem türemeden önce tek tanrı Kara Han ile bir de uçsuz bucaksı bir su âlemi vardır. Kara Han tek kudret halinde idi. Bunun Ülgen'le Erlik ve Mergen adında üç oğlu oldu. Bunlar da birer büyük tanrı idi.

Sümer'lere göre de tanrıların türeyişi şöyledir:

Önceleri ancak Ap-su (Tatlı su) ile (Tuzlu su)yu temsil eden ve dev olarak cisimlendirilen Tiamat vardı. Apsu erke Tiamat dişi idi. Bunlar birbirine karıştı. Mummu denilen acaip bir yaratık ortaya çıktı. bundan sonra

da Lâkhmu ile Lâkhamu meydana geldi. Bunlar büyük birer yılandı.

Yine Ap-su ile Tiamat'tan gök (Anşhar) ile yer (Kishar) türedi. Sonra da gök tanrısı Anu, Hava tanrısı Enlil ve Deniz tanrısı Ea (Enki) oldu. Bu üç tanrı da güneşi, ayı, gezegen yıldızları yarattı. Bundan sonra kozmik varlıklar da birer tanrı olarak tanınmaya başladı.

TANRILARIN KARAKTER VE GÖREVLERİ

Türk tanrıları genel olarak iyilik yapmaktan hoşlanırlar. Mert ve doğrudurlar. İyilik yapmayı, bereket, bolluk dağıtmayı ve adâletli olmayı ana görevlerinden bilirler. Tanrıçaların da çoğu şefkatli, merhametli, cömerttirler. Kötülük tanrılarının sayısı çok değildir. Ancak bunların eli altında kötü ruhlar, zebâniler, cinler, şeytanlar bulunuyordu ki fenalıklar bunlar vasıtası ile yapılırdı.

Türk tanrıları görevleri bakımından şöyle toplanabilir :

İlkel yaratıcı gök tanrıları, iyilik yapan koruyucu tanrılar, kötülük ve yeraltı tanrıları, fırtına, gök gürültüsü, şimşek, yıldırım, yağmur, savaş, adâlet, hastalık ve ölüm tanrıları, güzellik tanrıçaları, cehennem tanrı ve tanrıçaları, kahraman tanrılar, kozmik varlıklarla temsil edilen tanrılar, hayvanların, bitkilerin, çobanların, tanrıları, bereket, bolluk, mevsim tanrıları, denzi, su, doğ, orman, nehir, demir, maâden, ateş tanrıları, bölgelerin koruyucu tanrıları.

Zeus gibi çapkın, Diyonizos ve Baküs gibi sarhoş

şarap tanrılarını, Türk tanrıları kadrosunda bulunmasına Türk karakteri müsaade edemezdi.

Şunu da belirtmek gerekir ki; Kelt'lerin Ogmios'ı, İskandinavyalı'ların Braya'sı gibi şiir tanrıları, Yunanlı'ların Apollon'u gibi müzik tanrısı şimdiye kadar bilinen Türk tanrıları arasında görülemedi.

Fenikeli'lerin İşmun, İskandinavyalı'ların Egra, Yunanlı'ların Asklopiyos'u gibi tıp tanrılarının görevlerini; Hitit'lerde Kamruşşaba adındaki tanrıça ile eski Türk tanrılarından Rudra görürlerdi. Rudra'nın bin çeşit kadar ilâcı vardı. Bunlarla sevdiklerine bin yıl ömür verirdi.

İYİLİK TANRILARI

Altaylı'ların ilk büyük tanrısı Kara Han, bir iyilik eseri olarak her şeyi yaratmıştı. Oğlu Ülgen, iyilik yapmayı severdi. Dünya yüzündeki insanları körmös'lerin şerrinden korumak için oğullarını bile görevlendirmişti.

Sümer'lerin Anu'su, Enlil'i, Ea (Enki) sı de bu tip tanrılardandır. Ancak Enlik bir ara insanlara kızmış, Tufanı yapmışsa da, sonra pişman olmuş, insanlarla barışmıştı.

Yunan mitolojisindeki en büyük tanrı Zeüs; kurnaz, keyif ehli bir tanrı idi. Kadınları kandırmak için çeşitli kılıklara girer, hileler yapardı. Karısı Hera gibi şirret bir tanrıçadan çekinmese daha çok ileri giderdi.

Türk'lerin tanrıları ise böyle değildir. Tanrıçaların da çoğu merhametli olmakla beraber güzeldirler. Göğün altıncı katında oturan Altaylı'ların günana'sı

şefkatin bir senbolü idi. Yine Altaylı'ların İline'si de böyledir. Ayzıt ise güzelliğin senbolüdür. Ancak Sümer'lerin İştar'ı bir bakımdan Yunan'lıların Afrodit'ine benzer.

Hitit'lerde, Sümer'lerde her bölgenin, her şehrin, hattâ her insanın koruyucu tanrıları vardır. Bunlar bölgelerindeki insanları kötülük tanrılarının, fena ruhların musallat ettikleri hastalıklardan, felâketlerden korurlar.

İyilik tanrıları ile kötüülük tanrıları arasında insanları korumak için mücadele eksik olmazdı. Çok defa iyiler üstün gelerek insanları bunlardan kurtarır. Ama kötülük tanrıları durmazlar, fırsat buldukça hemen insanlara musallat olmaktan gecikmez ise de iyilik tanrıları yetişerek, gelecek felâketleri önlerlerdi.

KÖTÜLÜK TANRILARI

Altaylı'ların kötülük tanrılarının başında Erlik Han gelir. Yerin altında oturan bu tanrı, kardeşi Ülgen'e benzemez. Emrinde bulunan ikinci derecedeki kötülkü tanrıları ve ruhları ile işi gücü insanlara fenalık etmektir. Oğulları onun gibi değildir. Onlar yer yüzündeki insanlara iyilik yapar, babalarının idaresindeki fena ruhlardan insanları korurlar.

Fırtına tanrısı Nergal ile karısı cehennem tanrıçası Ereşkiğal ,Sümer'lerin belli başlı kötülük tanrılarıdır. Targanneme adındaki Sümer tanrısı da yılan gibi zehirli ve kötüdür. Çok da yalan söyler.

Türklerden Hintli'lere geçmiş olan Rudra bir dereceye kadan hâin ise de iyi tarafları da çoktur.

Sümer'lerin Nin-Gişzida'sı yerin altınad bulunmakla beraber kötü sayılmaz. Yine Sümer'lerin Adat'ı yıldırım ve fırtına tanrısı idi. Altay Türk'lerinin göklerde yaşayan Yalpağan'ı yedi başlı bir kötülük tanrısıdır. Yağmur tanrısı olan Ağada siyah deniz canavarı kılığındadır.

Eti'lerin de Manyos adında bir cehennem tanrısı vardır.

TANRILARIN OTURDUKLARI YERLER

Tanrıların bir kısmı gökte, yıldızlarda, bir kısmı da yer altında, denizlerde, yahut yüksek dağların başında otururlar.

Sümer'lerin, Altaylı'ların Yâkut'ların ve Göktürk'lerin büyük tanrıları da göklerin en yüksek yerlerinde oturur.

Sümer'lerin büyük tapınakları da Tanrıların sarayıdır. Tanrılar bu tapınaklarda istedikleri zaman aileleri ile de otururlar. Ancak tanrıların buralara gelmesi için (Sedr) ağacı yakılır. Çünkü Tanrılar bunun korkusundan hoşlanır.

Sümer'lerde herkesin bir koruyucu tanrısı vardır ki, bu tanrı insanın bedeninde bulunurdu. Ama o insa bir günah işlerse tanrı onu bırakır, gider, yerini cinlere verir. Eğer o insan günahlarından tövbe ederse tanrı geri döner, yine insanın bedenine gelir.

Bir inanışa göre de yer yüzünde (Yer-su) adı verilen onyedi tanrı vardır ki, bunların her biri bir bölgeyi idare ederdi.

CİSİMLİ VE CİSİMSİZ TANRILAR

İlkel büyük tanrıların bazıları cisimsizdir. Yalnız adları vardır, görünmezler. Büyük kudretlere sahiptirler.

Tabiattaki büyük varlıklardan tanrı tanınanların çoğu kendi adları ve cisimleriyle bilinir. Başka adlarla bunları temsil eden bir takım tanrılar ise vasıflarına göre ad alır. Bunların yalnız ruhları var, cisimleri yoktur.

Tanrılardan cisimlendirilmiş olanların bir kaçı şunlardır:

ÜLGEN, Erlik Han ve Ülgen ile Erlik Han'ın kızlar, oğulları insan şeklindedir. Yakut'ların güzellik Tanrıçası Ayzıt, Elâmlıların tanrıçası Enşuşinak güzel birer kadındır. Sümer'lerin Nin-li, Nane (İştar) adındaki tanrıçaları da gür saçlı, kabarık göğüslü birer kadın olarak cisimlendirilmişlerdir.

Sümer ve Hitit tanrılarının çoğu sakallı birer insandır. Bunlardan bazılarının başında bir külâh, bazılarının da tanrılıklarını gösteren iki yahut dört boynuzlu taç bulunur.

Yakın doğu Türk tanrıları da savaşçı birer insan halinde gösterilmiştir.

Bazı bitkiler de tanrı tanınmakla beraber, tuzlu suyu temsil eden ve bir adı da (Ummi Khudur) olan

Tiamat dişi, ikinci kocası Kingo erkek birer dev olarak, Lakhmu ve Lakhamu adındaki tanrı ayarında sayılan iki kudretli varlık da birer büyük yılan olarak cisimlendirilmiştir.

Sümer'lerin Enli'i; Boğa, Nergal'i; Arslan, Agada'sı; deniz canavarı halindedir.

İnsan yuhut hayvan olarak cisimlendirilen tanrılardan dört gözlü, dört kulaklı olanlar vardır. Bunların gözleri dört kat daha çok görür, kulakları dört kat daha fazla işitir.

Yarı insan yarı hayvan olan tanrılardan da; Sümer'lerin Ningirsu'su; kartal kanatlı insan, Darak'ı ise Keçi ayaklı insan şeklindedir.

Altaylı'ların Suyla adındaki ruhlarının da gözleri at gözüne kartal gagalı, eşek kulaklı, yılan saçlıdır.

Şu hâle göre türk tanrıları şekil ve cisim bakımından aşağıda gösterildiği gibi genel bir tasnife de tâbi tutulabilir.

TOTOMİK TANRILAR

Hayvanların, bitkilerin insanda yarttığı çeşitli etkilerden doğan inanışlarla tanrı tanınmalarıdır. İnsanlar cetlerinin de bunlardan geldiğine inanırlardı.

ANİMİST VE NATÜRİST TANRILAR

Gök, Güneş, Ay, Yıldızlar, fırtınalar, gök gürültüleri, yıldırımlar, ağaçlar, dağlar, taşlar, denizler, sular, büyük nehirler ve tabiattaki başka bir takım varlıklarda hattâ hayvanlarda birer ruhun bulunduğuna, bunların kudret sâhibi olduklara inanılır ve tanrı tanılırdı.

ZOOMORF TANRILAR

Arslan, at, kurt,yılan, boğa ve grifon gibi bir takım hayvanların şeklinde olan, yahut bunların organlırından kompozisyon yapılarak cisimlendirilen tanrılardır.

ANTROPOMORF TANRILAR

Bu tanrılar, bir istihâle neticesi ve zamanla insan şeklini almış değildirler. Yukarıda da denildiği gibi daha ilkel tanrılar arasında bile; Altaylı'ların, Ülgen'i Erlik'i insan kılığında gösterilmiştir. Hitit'lerde, Eti'lerde, kısmen Sümer'lerde bu tip tanrılar daha çoktur.

TANRI ÂİLELERİ, TANRILARIN İNSANLARLA İLGİLERİ:

Antropomorf tasavvur edilen tanrıların insanlarla münasebetleri daha çok görülüyor.

Sümer tanrılarının bir kısmı bölgelerinin idâresi ile görevlendirilmiş, insanların yakından koruyucu olmuştur.

Bu tip tanrılar, insanlara, bitkilere bereket, bolluk verir, insanları, daha çok sanatı olanları korur, adâlet işlerine bakar. İnsanlar da onun emrinde bulunur, onlara hoş görünmek için dualar eder, kurban keser, ama insanlar günah işlerse tanrılar da hışımlarını esirgemezler.

Yakın doğuda, özellikle Sümer'lerde; tanrıların yaşayış tarzı ve ihtiyaçları da insanlarınki gibi ayarlanmıştır. Onlar da insanlar gibi yer, içer, çalışır, onların da evleri, âileleri, çocukları bulunur; Atları, arabaları, hayvanları, sürüleri, hizmetçileri olurdu.

Ama bu tanrılar insanlara görünmezler. Bazı olağan üstü hallerde birden görünür, nasihat eder, tenbihte bulunur, çekilirdi.

Bu tanrılarla insanlar arasında esaslı ayrılık şurada idi:

İnsanlar ölür, âcizder. Tanrılar ise ölmez, kudretlidir.

TANRILAŞTIRANLAR

Tanrılar kategorisine girmesi gereken ve temsili olarak şahıslandırılmış olan bu tip tanrılar genel olarak şöyle kısımlandırılabilir:

a) Kozmik varlıktan birinin adını taşıyarak natürist tanrılar arasına girebilen Oğuz'un oğulları.

b) Taoist'lerin kutsal tanıdıkları boşluğu dört yöne ayırarak, her yönün idâre vermekle tanrı tanıdıkları dört hayvan.

c) Göktürk'lerce renklerle, Han etiketi ile tanrılaştırılarak Türk bölgelerini idâre edenler.

Bir de; Hanlar, krallar, kahramanlardan da tanrılaştırılanlar vardır ki, taşıdığı özellikler ve kudretler, zaman geçtikçe insan hayalinden materyel ve kuvvet alarak büyütülmüş, nihayet bunlar da tanrılığa çıkarılmıştır.

Şimdi de; Binlere varan tanrıların belli başlıları ile, tanrıçaların, Tanrı âilelerinin, tanrı ayarında olanların da bir takımının kimlikleri aşağıda kısaca açıklanmaktadır :

TANRILAR

Adad - (Süm) Yıldırım, şimşek, kasırga, fırtınalar tanrısı. Büyük tufan sırasında ortalığı inletmiş, her tarafı karanlık etmiştir. Bu tanrı bereket, bollukta getirirdi. Asur ve Babil'liler bu tanrıya Adad Eti'ler İskur, Sümer'ler bir de Ramman derler, iki atlı arabası ve boynuzlu tacı ile tasvir olunur.

Adakutay - (Al) Altaylı'ların büyük tanrısı Ülgen'e bu ad verilmiştir.

Adar - (Süm) Büyük tanrılardan biridir. Bu tanrıya Asurlar Ninip demişlerdir.

Adar - (Süm) Büyük tanrılardan biridir. Bu tanrıya Asurlar Ninip demişmerdir.

Ağaç Han - (Al) Han adı ile vasıflandırılarak tanrılaştırılan ağaç Han, toprağı ve ağaçları temsil eder, korur. Toprak, Su, ağaç, ateş, demir kutsal maddelerdendir.

Ağada - (Süm) Yağmur tanrısı. Bu tanrı deniz canavarı şeklindedir. Elinde yılan tutmaktadır.

Ağilim - (Süm) Kumanbi efsânesinde adı geçen tanrılardan biri.

Aiyanar - (Al) Ön planda gelen tanrılardandır. Bu tanrıyı sonraları Hint'liler de kabul etmişlerdir.

Ak Han - (Göktü) Büyük tanrının; Ak Han, Kızıl Han, Sarı (Kara) Han, Yeşil Han adında dört oğlu vardır. Bunlar renklerle, Hanlıklarla vasıflandırılmış, tanrı sayılmıştır. Türk yurdunun dört yönde bulunan bölgelerini bunlar idâre eder. Bu bölgeler Yâfes'in dört oğlu olan; Çiğil (Keçi, Koyun), barscar (kaplan, pars), Tünük (Domuz), Amlak (Horoz) adlarından alınarak; koyun ili, it ili, kuş ili ve domuz ili adlarını taşır. Buralarda oturan Türk'lerin Ongunu da bu adların ifâde ettiği hayvanlardır. Yılda bir defa bu bölgeleri idâre eden hanlar adına bu hayvanlardan kurbanlar keserler. Ongunu kaplan, Bars olan (İt ili), Ak Han'ın idâresinde idi. Her yıl sonbaharın başında Ak Han adına bir köpek yavrusu keserler. Şamanist Türklerin renk adını taşıyan, yurtlarını temsil ve idâre eden bu dört hanına karşılık, Taoizim çevresine giren Türk'ler de dört yönü dört hayvanın temsil ve idâre ettiğini kabul etmişlerdir.

AK Toyun - (Yak) Altay Türklerinin büyük tanrısı Ülgen'ine Yakut'lar bu adı vermişlerdi. Bütün ku-

dretleri kendisinde toplayan pek sâkin bir tanrıdır. Hiç bir şeye karışmaz.

Alasbatır - (Yak) Ağılların ve kümeslerin tanrısıdır.

Alda - (Kır) Tanrılara verilen adlardan biridir.

Altay Han - (Yak) Yer-su'lar arasında ileri gelen ve tanrı ayarında bulunan ruhlardan biri. Dağların başında oturur.

Amal - (El) Tanrılarından biri.

Aman - (El) Tanrılardan biri.

Ammezzaddu - (Süm, Hıt) Kumarbi efsânesinde adı geçen tanrılardan biri.

Ammun - (Süm) Güneş tanrıdır. Bu kelimenin Sümer'ce anlamı da güneştir. Ammun, Türklerden Hint'lilere geçtiği güneş tanrı sayılmıştır. Buna Atum denildiği gibi, sonraları Ra adı da verilmiştir.

Ammunki - (Süm. Hit.) Kumarbi efsânesinde geçen tanrılardan biri.

Ancazin - (Al) Yıldırımların tanrısıdır.

Andarkan - (Yak) Ateş tanrısıdır. Bu ad ile bir de bitkileri koruyan tanrıça vardır.

Ank - (Süm) Suların, bereketin tanrısıdır. Eti'lerde bu kelime (Ay) anlamındadır.

Anşhar - (Süm) İlk büyük yaratıcı tanrılardandır. Öbür tanrılar bu büyük tanrıdan yetişmişlerdir. Anu, gök tanrı demek olan bu tanrının büyük oğludur.

Lakhmu ve Lakhamu adındaki iki büyük yılandan türemiştir.

Keldanlı'ların tertiplediği bir yaradılış efsânesine göre; Marduk, Tiamat,'ı tutturmuş, vucudunu ikiye

bölerek bir parçasını yukarı atmış, bundan Anşhar adı ile gökler, bir parçasını da aşağıya atarak bundan da kishar adıyle yerler meydana gelmiştir.

Anu - (Süm) Göklerin hâkimi olan tanrıdır. Onun emrindeki tanrılar kadrosu çok geniştir. göğün en yüksek yeri olan (Anosmas) ta bir sarayı vardır. Bu sarayın kapısında sonradan tanrılaşan Dumuzi ile gizida adındaki tanrı bekçi olarak bulunur. Bunun Enlil adında bir oğlu vardır. (Tanrılan büyük tufanda korktukları zaman Anu'nun bulunduğu göğe kaçmışlar, Anosmas'taki sarayının etrafında bulunan duvarların üzerinde köpekler gibi büzülerek yatmışlardır.

Bir efsâneye göre de Anu'yu, Aruru adındaki büyük tanrıça yaratmıştır. Anu boynuzlu tacla şekillendirilmiştir.

Anunnaki'ler - (Süm) Büyük tanrı Anu'nun oğlu Enlil'in yönetiminde bulunan ikinci derecede tanrılardır. Bunlar yeryüzünde, sularda yaşar. Enli'den aldıkları emri yerine getirirler. İnsanların mukadderatı ile ilgilenirler. Bir bakımdan Anunnaki'ler yer altı tanrıları sayılırlar.

Arah - (Yak) Yeraltı âleminde suçlu insanların cezalarını tertip eden tanrı ayarındaki hâkimler heyetinden biri.

Ardini - (Ur) Güneş tanrısıdır. Bu tanrı bir taraftan da tanrıça olarak kabul edilir.

Ardis - (Hit) Güneş'le temsil edilen bir tanrı.

Arkhu - (El) Ön plânda gelen tanrılardan biri.

Arsimela - (Ur) İkinci derece tanrılardan'dır.

Arunas - (Süm. Hit) Kumarbi efsânesindeki tanrılaşan denizin adı.

Aşkesapa - (Hit) Adına epeyce rastlanan tanınmış tanrılardandır.

Aştabi - (Süm, Hit.) Kumarbi efsânesindeki tanrılardan biri.

Ayata - (Al) Göğün altıncı katında oturan bu büyük tanrı, Altaylı'larca ay ile temsil edilir. Sümer'lerin (En - Zu) suna karşılıktır.

Ay Han - (Oğ) Oğuz Han'ın oğlu. Kozmik varlıklardan birinin adını taşıyan Ay han natürist tanrılar kategorisinde yer almıştır. Bu hanın idâre ettiği bölgelerdeki Türklerin ongunu kartal idi. Taoist'lerin dört yönü tanrı sayılan döt hayvana vermeleri ile bunlar arasında bir yakınlık görülmektedir.

Babbar - (Süm) Güneş ve adâlet tanrısıdır. Bir adı da (Utu)dur. Arap'lar bu tanrıya Şamaş derler. Baal denilen tanrı da budur. Ur kıralı Urengür'e adâlet kanunlarını o öğretti. Hammurabi'ye ünlü kanunlarını o yazdırdı. Bunun Kittu ve Meşarru adında iki oğlu vardır.

Balala - (El) tanrılarından biri.

Baranbatır - (Yak) Evleri koruyan bir tanrıdır.

Bel (Baal) - (Süm) En büyük güneş tanrıdır. Cıvar milletler farklı söymenişlerle bunu büyük tanrı kabul etmişlerdir. Sümer'lerce bir adı da Babbar'dır. Tanrı-Enlil'in de bir adı (Bel) dir. Bel, Anşhar ile Kishardan türemişlerdir.

Baal, (İştar'ın kocası, tabiatın kudretlerini ve güneşi temsil eden bir gün tanrı sayılırdı. Onun adına dikilen putlar üzerinde bir güneş tekerleği yapılmıştır.

Fenikeli'lerce yapılmış heykelinin başında kudret timsali olarak iki koç boynuzlu tac bulunmaktadır.

Boğa başlı olarak temsil edenler de vardır.) Sanat ansiklopedisi.

Bunçak Hutuh. - (Yak) Ak Toyun denilen göklerdeki en büyük tanrıya giden yolu bekliyen iki tanrıdan biri. Öbürü de Buzul Toyun'dur.

Buzul Toyun - (Bk: Bumçak Hutun)

Cığı (Civi) - (Göktü.) Şamanist Göktürkler her boy için ayrı bir tanrı kabul etmişlerdir. Bu tanrılara genel olarak bu ad verilmiştir.

Gölpön Ata - (Kır) Koyunların koruyucusudur. Tanrı ayarında tanınmaktadır.

Dağ Han -(Oğ) Oğuz Han'ın oğlu, Kozmik varlıklardan birinin adını taşıyan Dağ Han; natürist tanrılar kategorisinde yer almıştır. Bu hanın idâresinde bulunan Türk'lerin ongunu (Üç kuş) tur. Taoistlerin dört yönü tanrı sayılan dört hayvana vermeleri ile bunlar arasında yakınlık görülmektedir.

Darak - (Süm) Keçi ayaklı bir tanrıdır. Bereketin, ormanların tanrısı sayılır. Teke anlamındadır. Hurri'lerin fırtına, hava ve bitki, tanrısıdır. Bir adı da Şandaş'tır. (Bk: Teşup) Hitit'ler de Tarkın derler.

Dattas Hurri'lerin fırtına, hava ve bitki, tanrısıdır. Bir adı da Şandaş'tır. (Bk: Teşup) Hitit'ler de Tarkın derler.

Demir Han - (Yak). Yer-su'lar arasında ileri gelen ve tanrı ayarında bulunan ruhlardan biri. Dağ başlarında otururdu.

Deniz Han - (Oğ) Oğuz Han'ın oğlu. Kozmik varlıklardan birinin adını taşıyan Deniz. Han, Natürist tanrılar kategorisinde yer almıştır. Bu hanın idâresinde bulunan Türk'lerin Ongunu (Çakır kuşu)

dur. Taoistlerin dört yönü tanrı sayılan dört hayvana vermeleri ile bunların arasında bir yakınlık görülmektedir.

Devi (Kali) - (Süm) Eski Türk tanrılardandır. Sonraları bu tanrıyı Hint'liler de kabul etmişlerdir.

Dingir - (Et) Tanrıya verilen ad.

Ea (Enki, Ank). - (Süm) Bu tanrıya Sümer'ler; Enki, Arap'lar da Ea demişlerdir. Sonraları Bâbilli'lerin de büyük tanrılarından olmuştur. Denizlerin, Suların, Fırtınaların, altının, gümüşün, bütün madenlerin, taşların, bitkilerin, hattâ Aklın, Mantığın da tanrısıdır.

Tanrıça Nina bunun kızıdır. Bâbil Mitolojisinde büyük yeri olan Marduk ta; Ea'nın oğludur.

Aşipu'lar denilen papaslar bunun koruyuculuğu altında iş görürler. Bu tanrı sonraları yeraltı âleminin ve daha sonra denizlerin tanrısı oldu.

Ea, doğrudan doğruya kendisine baş vuranları da, gelecek için bilgiler verir, rüyaları yorumlar. İnsanlara çeşitli san'atları öğreten, kırallara akıl ve zekâ veren odur.

Sümer'lere göre Ea, yarı balık, yarı keçi şeklindedir. Hem suda hem karada yaşadığı için bu şekilde düşünülmüştür.

İlk insanı da Ea yaratmıştır. Çamurdan yaptığı bir cisme can vererek, insanı meydana getirmiş ve bu sebeple de tufan sırasında insanları yok olmaktan kurtarmıştır.

Ellil (Enlil) - (Süm). (Bk: Enlil)

Enki (Ea) - (Süm). (Bk: Ea)

Enlil (Ellil) - (Süm) - Büyük tanrılardandır. Hava, savaş tanrısı olan Enlil; Yağmur, fırtına, bora ve suların da tanrısıdır. Dağlarda oturur, kasırgalar içinde

yürür. Önceleri yer yüzü tanrısı iken yavaş yavaş Anu'nun yerini aldı, en büyük tanrı oldu.

Emlil'in kutsal bir kazması vardı. O, bu kazma ile yeri ve göğü birbirinden ayırmıştır.

İnsanlara kızmış, sonra barışmıştır.

Enlil insanların mukadderatını tayin eder. istediklerine kırallık verir.

Sümer'lerin taptıkları heykellerde Enlil, gür sakallı ve boynuzlu taçla tasvir olunurdu. Yanında da tenasül tanrıçası olan Nin-lil bulunmaktadır.

Sümer'lerin Enlil'i, göktürk'lerin Oğan'ına Altaylı'ların Ülgen'ine, Yakut'ların da, Ulu Toyun'una karşılıktır. Enlil'i; Zu, Asakhu, Enmeşarru adındaki tanrı ayarında üç büyük dev öldürmüştür. Sonra oğlunun yardımı ile canlanmıştır.

Enmeşarru - (Süm). Büyük bir devdir. Ama aynı zamanda ölüm tanrısıdır. Bunun Zu, Asakhu adanda iki arkadaşı vardır. Enuma Elis destanında üçününde adı geçen. Enlil'i arkadaşları ile bir olarak öldürmüştü.

En-Urta(İn- Urta) - (Süm). Savaş tanrılarındandır. Bu tanrının Lağaş'ta adı Nin- Girsu'dur. Enlil'in insanlara kızarak yaptığı büyük tufanı bu tanrı idâre etmiştir.

En-Zu (Nan-nar). -(Süm) Büyük tanrılardandır. Ay ile temsil edilir. Sümer'lerin bu tanrısı, Altaylı'ların (Ayata) sına karşılıktır. Arap'lar bu tanrıya (Sin), Hitit'ler de (Kaşku) adını vermişlerdir. Ur bölgesinde otururdu.

En-zu (Zamanı takdir eden, ölçen, kıralların senelerini, aylarını ve günlerini hıçkırıklar, gözyaşları içinde geçirten) bir tanrıdır.

Tanrıça Nane bir bakımdan bunun kızıdır. Cehennem tanrıçası (Ereşkiğal) da kızkardeşidir. Enzu'nun bir adı da Nan-Nar'dır.

Erdenay - (Al Tanrıların insanlara yaptıkları iyilikleri haber veren tanrı.

Erlik Han - (Al) Kara Han'ın oğludur. Yerin altında yaşar Orada kara bir güneş yaratmış, onun kara ışığı ile yer altını aydınlatmıştır. Erlik Han'ın yer altında damı demirden, ocağı balçıktan yapılmış bir sarayı vardır. Bunun kapısında gümüşten bir tahtı bulunmaktadır. Erlik'in kılıcı yeşil demirden, kalkanı yassı demirden yapılmıştır. Eğerlenmiş dokuz boğa onun emrinde bulunmaktadır.

Bir tasvirde Erlik korkunç bir ihtiyardır: (Gözleri ve kaşları kömür gibi kara, çatal sakalı dizlerine kadar uzamış, yaban domuzunun azı dişlerine benziyen bıyığı kulakları üzerine yerleşmiş, çenesi tokmağa, boynuzları ağaç köklerine benzer. Saçları kapkara ve kıvırcıktır.)

Bir Şaman duasında: (Bindiği kara küheylân, döşeği kara kunduz derisinden, beline kuşak yetişmez. Göz kapağı bir karış, kara bıyık, kara sakalı. Kovası kişi göğsünden, kadehi kurumuş kafa tasından kılıcı yeşil demirden kürek kemikleri yassı demirden, dizgini kara ipekten, kamçısı kara yılan..) denilmektedir. Bütün fena ruhlar, Körmös'ler, karaozot'lar,Ötker'ler onun idâresindedir.Beş oğlu, iki kızı

vardır, (bk: Erlik han'ın oğulları, Erlik Han'ın kızları).

Erlik Han'ın bulunduğu yer altı âlemi dokuz tabakaya ayrılmıştır. Bu tabakaların her birinde fena ruhları temsil eden birer tanrı vardır ki, onlar daErlik'in idâresindedirler.

İnsanlar, Erlik'in gazabından korkarlar. Korunmak için kurban keserler. Bu kurbanların içinde en makbul olanı da koyu renkli attır.

Kurbanların derileri öyle yüzülecektir ki, hayvanın başı ve ayakları kesilmeden derisi tulum halinde çıkarılabilsin. Erlik'in kurbandan olan payı bir çatıl ile bağlanarak burban yerine dikilir, geri kalan etleri de orada bulunanlar yer.

Kurban kesilirken bir damle kan etrafa sıçramıyacak. hiç bir kemiği de kırılmayacaktır.

Kurban kesme töreni şemanizm inancı ve gelenekleri içinde yapılır.

Erlik bir de şöyle anlatılır:

Kara Han, yer yüzünde insanlar çoğalmağa başlayınca, ilk yarattığı insan kendisinden sonrakileri baştan çıkarmaya ve onlara fenalık etmeye çalışıyordu. Kara Han buna kızdı, onu yer altına göndererek adını (Erlik Han) koydu.

Gibili (Girsu) - (Süm) Ateş ve adâlet tanrısıdır. Sonra diğer tanrılar doğru ile yanlışı ayırt etmek kudretini bu tanrıya vermişlerdir. Bunun üzerine Gibili insanların yaptıklarını, verdikleri kararları inceler, gerekirse bozardı. Bir adı da Girsu idi.

GİRSU (Gibili) - (Süm) (Bk: Gibili)

Gizida - (Süm) Büyük tanrı Anu'nun kapısında Dumuzi ile Gizida adındaki bu tanrı bekçilikle görevlidir.

Goğa - (Süm) Kök tanrı büyük Anşhar'ın habercisi ve elçisi olan bir tanrıdır. Anşhar'ın ona güveni çoktur.

Gök Ejderha - Taozim'e göre boşluk dört yöne ayrılmıştır.
Bu dört yönün idâresi tanrılaştırılan birer hayvana verilmiştir. Doğu yönünün idâresi de bu hayvandıydı. o bölgi bu hayvanın adını taşırdı. Bu ejderha fırtınalar yapar, yağmurlar yağdırır, insanlara hastalık gönderir. Bunun bir düşmanı vardır ki o da batı yönünü idâde eden kızıl kaplan'dır.
Natürist tanrılardan olan Oğuz'un oğulları ile, bunların idâresindeki Türk'lerin Ongununun da birer hayvan oluşu bakımından taoist'lerin taksimi ve id'arecileri arasında birer yakınlık görülmektedir.
Gök Han - (oğ) oğuz Han'ın oğlu. Kozmik varlıklardan birinin adını taşıyan Gök Han Natürist tanrılar kategorisinde yer almıştır. Bu Han'ın idâre ettiği yerlerdeki Türk'lerin ongunu Sungurdur. Taoist'lerin dört yönü dört tanrı sayılan hayvana vermeleri ile bunların arasında bir yakınlık vardır.
Göktanrı , (göktü) En büyük tanrıdır. Yakut'ların (Ulu Toyun) una, Altay Türk'lerinin de Ülgen'ine karşılıktır. Bu tanrı gökte altın bir taht üzerinde oturur. İşi gücü mükâfatlar dağıtmaktır.
Gramadevata - Bu tanrı eski türk tanrılarındandır. Sonraları Hint mitolojisinde yer almıştır.
Gud - (Et) Gud, Eti dilinci boğa demektir. Eti'lerin bu ad ile tanrı tanıdıkları kutsal boğaları vardır.
Gudatu - (Süm) Önde gelen Türk tanrılarındandır.
Gudea - (Süm) En büyük tanrı anlamındadır.
Gün Han - (Oğ) Oğuz Han'ın oğlu. Kozmik varlıklardan birinin adını taşıyan Gün Han Natürist tanrılar Kategorisinde yer almıştır. bu hanın idâre ettiği yerlerdeki Türk'lerin ongunu Şahindir.
Taoist'lerin dört yönü dört tanrı sayılan hayvana vermeleri ile bunların arasında bir yakınlık vardır.

Haldi - (Ur) Kahredici şer tanrılarından biridir.
Halkı - (Süm) Bitkilerin tanrılarındandır.
Hamanni - (Hur) ön plânda gelen tanrılardandır.
Haniş - (Süm) Fırtına tanrısının idâresinde çalışan bir küçük tanrıdır.
Hapantalliyas - (Hit) Koruyucu tanrılardan biri.
Harziş - (Hit) Koruyucu tanrılardandır.
Haşamelı - (Hit) Veba tanrısıdır. Aynı zamanda sığırları korumakla da görevlidir.
Haşenil - (Hit) Tanrılardan biri.
Huban - (El7 En büyük tanrılardan.
Hurbi -(El) Tanrılardan biri.
Hutran - (El) Bir tanrı
Hutuini - (Ur) İkinci derecede tanrılardandır.
İgigi'ler - (Süm) Büyük tanrı Anu'nun idâresinde bulunan bir kısım tanrılardır. Bunlar Anu tarafından verilecek emirleri yerine getirmekle görevlidirler. Sümer'lere bu tanrılara da önem verirler. Yıldızlar bunları temsil eder. Keldanlı'lar da bunları almışlardır.
İlu - Süm) Bu söz tanrı adına bir işarettir. Bununla tanrı demek istenilir.
İn- Urta - (Süm) (Bk: En-Urta)
İr ,(göktü7 Göktürk'ler bu ad ile bir yer tanrısı kabul etmişlerdir.
İra - (Süm) Savaşları, hastalıkları insanlara musallat eden bir Şer tanrısıdır.
İragal - (Süm) (Bk: Nergal).
İrşirra'lar - (Süm, Hit.) Kumarbi efsânesinde adı geçen ikinci derecede tanrılardır.
İskur - (Et) Fırtına tanrısı. Bu tanrıya Elamlılar, Asur ve Babilli'ler Adat, Hurri'ler TEŞUP, Hurri'ler Dattaş derler.
İşmekaralı -(Ak) Tanrılardan biri.
İtoga - (Moğ) Daha ziyade moğolların tanıdığı, bazı

Türk boyları arasında da yer alan büyük bir tanrı.
Kabrides - (El) Büyük tanrılardandır. Bu tanrı yetiştirme, büyütme tanrısıdır.
Kali (Devi) - (Bk: Devi).
Kambarata - (Kır) Atların koruyucusudur. Tanrı ayarında tanınmıştır.
Kamruşapa - (Süm), İyilik sever tanrılardandır. İnsanlara yardımcıdır.
Kara kaplumbağa - Taoizme göre boşluk dört yöne ayrılmıştı. Bu dört yönünü idâresi Tanrılıştırılan birer hayvana verilmiştir. Kuzey yönünün idâresi de bu hayvandadır. O bölge bu hayvanın adına taşır.
Karsa - (El) Tanrılardan biri.
Kâşku - (Hit) Sümer'lerin En-zu, Arap'ların Sin adını verdikleri ay tanrıdır.
Kayadan - (Yak) Büyük tanrılardan biri.
Kayra (Kara) Han - (Al) Tanrıların ceddi. Kozmik âlem yaratılmadan önce her taraf su idi. Tanrı olarak da yanız bu han vardı, nihayet yalnızlıktan usandı. Ne yapacağını, ne yaratacağını düşündü. Görünmezlerden bir ses ona önünde ne varsa tutmasını söyledi. O vakit suların arasından (ak ine) göründü. İste Kara Han ondan aldığı ilham ile bütün varlıkları yarattı. Kara Han yarattığı yerni tam ortasında dokuz elli bir çam ağacı. her dalı altında bir adam yaratmıştı. İşte bu adamlar sonra türeyen insanların atalarıdır. Samanlara göre Kara Han'ın, Ülgen, Kızagan. Mergen adında üç oğlu vardır. Çok karışık olan Şaman dualarında; bu kızagan ile Mergen; Ülgen'in emrinde bulunan iyi ruhlar diye geçer.
Ka-Zal - (Süm, Hit) Kumarbi efsânesinde adı geçğen kahraman tanrılardan biri.
Kergidaý - Altaylı'lar Ülgen'e bu adı da vermişlerdi.
Kuhumban - (El) En büyük tanrılardandır. Tanrıça

krişna'nın kocasıdır.
Kındakarbu - (El7 Tanrılardan biri.
Kırsamas - (El) Bir tanrı.
Kızıl Kaplan - Taoizm'e göre boşluk dört yöne ayrılmıştır. Bu dört yönün idâresi tanrılıştırılan birer hayvana verilmiştir. Batı yönünün idâresi de bu hayvandadır. O bölge bunun adını taşır.
Natürist tanrılardan olan Oğuz'un oğulları ile bunların idârisindeki Türk'lerin Onğununun da birer hayvan oluşu bakımından Taoist'lerin taksimi ve idârecileri arasında bir yakınlık vardır.
Kızıl kuş - Taoizm'e göre boşluk dört yöne ayrılmıştır. Bu dört yönün idâresi tanrılaştırılan birer hayvana verilmiştir. Batı yönünün idâresi de bu hayvandaydı. O bölge bunun adını taşırdı.
Natürist tanrılardan olan Oğuz'un oğulları ile ve bunları idâresindeki Türklerin Onğunun da birer hayvan oluşu bakımından Taoist'lerin taksimi ve idârecileri arasında bir yakınlık görülmektedir.
Kuday - Büyük tanrı anlamına gelir. Moğollarca da baş tanrıya verilmiş bir ad. Üçüncü kat gökte oturur.
Kumarbi - (Süm) En büyük gök tanrılarındandır. Teşup bunun oğludur. (Bk: Kumarbi efsânesi).
Kusuk : Lüvi'lerin fırtına tanrısıdır.
Lâgamal - (El, Et) Çok tanınmış tanrılardan biri olan Ea'nın oğludur.
Lâma - (Süm,Hit) Kumarbi efsânesinde geçen gök tanrılarındandır. Kumarbi bu tanrıyı gök kıralı yapmıştır.
Lirgal Narada - (Süm) Büyük tanrılardandır. Bu tanrıyı sonraları Babilli'ler de tanımıştır.
Lugal - (Et) Bazı Türk boylarınca da bu ad yer almıştır. Kıral, Hükümdar ve tanrı anlamlarını taşımaktadır.

Lugal Banda - (Süm) Sonradan Babilli'lerce de tanınmış bir tanrıdır. Gılgamış'ın da koruyucusu idi.

Lugal Kurkura - (Süm) Asıl makamı dağlar olduğu için Enlil'e (Ülke Hanı) anlamına olarak bu ünvan da verilmiştir.

Mağan Silkilak - (Yak) Atları koruyan bir tanrı

Malahay (Yak). Yeraltı âleminde suçlu insanların cezalarını tertip eden tanrı ayarında hâkimler heyetinden biri.

Manyos - (El) Cehennem tanrısı.

Mergen (Al) Büyük tanrılardan biri. Bir bakıma göre Kara Han'ın oğlu, Ülgen'in kardeşidir.

Minki - (Süm) Kumarbi efsânesinde adı geçen tanrılardandır.

Mucera - (Al) Yoksulları koruyan tanrı.

Mummu - (Süm) İlk varlık olan ve Tiamat adını taşıyan tuzlu sularla, Ap-su denilen tatlı sulardan Mummu meydana geldi. Tanrıların da çoğu yine bundan türemiştir. Sümer'lerin bu inanışları sonradan Babilli'lere de geçmiştir.

Mut - (Süm) Saadet bereket, uğur tanrısının vasıflarından biridir.

Nabu - (Et) Kahraman tanrılardan biri. Sümer'lerin de yazı ve bilgi tanrısıdır.

Nahhunt - (El) Güneş, ışık ve adâlet tanrısı.

Nalaini -(Ur) İkinci derecede Tanrılardandır.

Nan-nar (En-zu) -(El, Süm) (Bk: En-zu)

Napirtu (_Napir) -(El) Tanrılardan biri.

Napsa -(El.) Tanrılardan biri.

Naruti - (El) Büyük tanrılardan biri.

Nergal (İrregal). - (Süm) Cehennemin ve karanlıklar âleminin tanrısıdır. Cehennem tanrıçası Ereşkiğal'ın kocasıdır. Büyük tufanda çok hiddetlenmiş ve (Utanapiştim)in gemisinin serenlerini koparıp atmıştır. Nergal'ın bulunduğu yer yedi kat duvarla çevrilmiştir. Her duvarın kapısında zebâniler bekçilik etmektedir. Yine burada bulunan (Edimnu) lar da kanatlı elbiseler giyer, çamur, toz ve toprak yerler.

Nerik - (Et) Fırtına tanrılarındandır.

Nin-girsu - (Süm) Lâgaş'ın bir semti olan Girsu'nun tanrısıdır. Bir efsâneye göre Enlil'in ilk evlâdı olan (Nin-Uras) tan başka değildir. Savaşçı bir tanrıdır. Kartal kanatlıdır. Sağ elinde (Ur-sar) denilen aslan başlı bir topuz taşır, uzun sakallıdır. Başında boynuzlu taç vardır. Hayvanlar tarafından çekilen arabası ile yer yüzünde dolaşır. Düşmanlarını topuzu ile öldürür. Karısının adı (Bo) dır. (Bk:Bo).

Buna Lâgaş-ta Nin-girsu denildiği gibi, Elâmlı'lar (İn-Şuşinak). Kiş'te (Zabba), Dilpat şehrinde (Uraş) derlerdi.

Nin-gişzida - (Süm) Yeraltı tanrısıdır. Karanlıklar âleminde oturduğu halde, her şeye güneş gibi hayat ve rahatlık verir. Suyun ve sağlığın, yılanların da tanrısıdır. İnsanlarla tanrılar arasındaki münasebeti düzgün yöneltmek üzere, zaman zaman yer yüzüne çıkar. O vakit kendisine bir ejderha arkadaşlık eder.

Ninip - (Süm) Gezegen yıldızlar tanrısı, Asur'lar da bu tanrıyı olarak büyük tanımışlardır.

Nin karak - (El) Tanrılardan biri

Nin-marki -(Ak) Tanınmış tanrılardandır.

Nin-Uraş -(Süm) Enlil'in oğlu. Sonra güneş tanrısı olmuştur. İlk baharın güneşi ile bu tanrı temsil edilir. Nin-Uraş, babası Enlil'in cesedini ellerinde tutan devlerin üzerine yürüyerek, onlara perişan etmiş, böylece babasının intikamını almış, devleri arabasına zincirlemiş, Enlil'in cesedini kurtarmış ve yeniden hayata kavuşmuştur. Buna Nin-girsu denildiği gibi bir adı da Nin- Urta'dır.

Nudimmu - (Süm) Büyük Tanrı Anu'nun oğludur. (Enüma Elis) destanında bunun için: (Tanrı Anu, Nudimmu'yu kendi tasviri ile doğurdu) denilmektedir.

Oba - (Al) Şaman'lar, tanrılara genel olarak bu adı vermişlerdi. Bir koyun koruyucu ruhunun veya bir tanrının bulunduğu yere de oba denir.

Odine - (Al) Şamanistlere göre insanların saadetini, rahatlığını koruyan ateş tanrısı. Bu tanrı aileleri de korur.

Oğan - (Göktü) En büyük tanrıya verilen ad. Bu tanrıyı yerin tam ortasına dikilmiş büyük bir çam ağacı da temsil eder. Çünkü Oğan orada bulunurdu. Yakut'lar bu büyük tanrıya Ulu Toyun, Altaylı'lar Ülgen adını vermişlerdir. Sümer'lerin Enlil'i ayarındadır.

Okto Han - (Yak.) Yer-su'lar arasında ileri gelen ve tanrı ayarında bulunan ruhlardan biri. Dağ başında oturur.

Ongol - (Bk: Tengere Kaan:

Orangay - (Yak.) Büyük ve yaratıcı tanrılardan biri.

Öze Gök - (Göktü.) En büyük tanrı. Bütün varlıkların yaratıcısı ve hâkimi.

Özen Han - En büyük tanrı olan Han Tengere'nin başka bir adı.

Panintmri - (El) Tanrılardan biri.

Papsukkal - (Süm.) Yılanların tanrısıdır. Evleri ve insanları kötü ruhlardan korur.

Piva - (Hit) Tanrılardan biri.

Pushan - (Süm) Rahatlık, bereket tanrısıdır. Çobanları ve hayvanları korur. Bu Türk tanrısı sonradan Hint'lilere geçmiştir.

Ramman - (Süm) Adat'ın başka bir adıdır.

Rudra - Eski bir Türk tanrısıdır. Sonradan Hint'liler bu tanrıyı alarak (Çiva) adını vermişlerdir.

Bu tanrının; Türklerde ve sonradan Hint'lilerde görevi çoktur: İnsanlara iyilik eder, güzeldir, kuvvetlidir. Ama vahşi, hâin tarafları da vardır.

Beraberinde bulunanlarla yere iner, kendisine karşı gelenleri oklarıyle öldürür, Ona uyanlara neş'e, rahatlık verir. Hekimliği de bildiği için bin çeşit kadar ilâcı vardır. Rudra fırtınaların, dağların ve ormanların da tanrısıdır.

Sabıray - (Ya.k) Yeraltı âleminde suçlu insanların cezalarını tertip eden tanrı ayarında hâkimler heyetinden biri.

Sarı (Kara) Han - (Göktü.) Büyük tanrının Ak Han, Kızıl Han, Sarı (Kara) Han, Yeşil Han adında dört oğlu vardır. Bunlar renklerle ve hanlıklı vasıflandırılmış, tanrı sayılmıştır. Türk yurdunun dört yönde bulunan bölgelerini bunlar idâre ederler Yafes'in dört oğlu Çiğil (Keçi, Koyun), Barscar (Kaplan ve Bars), Tünük (Domuz), Amlak (Horoz) adlarından alınarak; Koyun ili, it ili, Kuş ili, Domuz ili adlarını taşırdı. Buralarda oturan Türk'lerin Ongunu da bu adların ifâde ettiği hayvanlardır. Yıldı bir defa kendilerini idâre eden han adına bu hayvanlardan kurban keserler. Ongunu domuz olan (Domuzili); Sarı Han'ın idâresi idi. Her yıl kışın ortasında Sarı Han adına bir domuz yavrusu kurban ederlerdi.

Şamanist Türk'lerin renk adını taşıyan, yurtlarını temsil ve idâre eden bu dört hanına karşılık, Taoizm çevresine giren Türkler de dört yönü dört hayvanın idâre ettiğini kabul etmişlerdir.

Sarru - (Süm) Sümer kadrosunda yer alan bu tanrının adı, Keldan'lıların büyük tanrısı Marduk'a da ikinci bir ad olarak verilmiştir.

Saspunas - (Et) Fırtına tanrılarındandır.

Sebitu - (Ur) İkinci derecede tanrılardandır.

Selardis - (Hit) Tanrılardan biri.
Sin - Sümer'lerin ay tanrısına Arap'lar bu adı verdiler. Bu tanrı insanların tartı ve ölçü işlerini de kontrol ederdi.
Sotrol - (Bak: tengere Kaan)
Suiyesi -(Al) Su tanrısıdır.
Sulikatte - (Et) Tamarmara nehrinin tanrısı. Ağaçtan bir aslan üzerinde durmaktadır. Sağ elinde gümüş bir kılıç, sol elinde bir insan kafası vardır.
Suma -(Süm) Tanrı anlamına gelir.
Sustuganah - (Yak) Büyük tanrı Ulu Toyun'un bir adıdır.
Şamaş - (Süm) Sümer'lerin güneş tanrısı Babbar'a Arap'lar bu adı vermişlerdir. (Bk: Barbar). Kanatlı güneş bunun senbolüdür.
Şandaş - (Bk: Dattaş)
Şapak - (El) Tanrılarından biri.
Şara - (Süm) Umma bölgesinin yeşillik tanrısıdır.
Şarrumma - (Hur) Büyük tanrılardandır.
Şimege - (Hur) Güneş tanrı.
Şullat - (Süm) Fırtınaların tanrısıdır. Bu tanrı Babilli'lerce de tanınmıştır.
Şumukan - (Süm) Babilli'lerin de kabul ettikleri bu tanrı Sümer sürülerinin ve çocukların tanrısıdır.
Takiti - (Süm, Hit.) Kumarbi efsânesinde geçen tanrılardandır.
Talay han - (Yak.) Yer-su'lar arasında ileri gelen ve tanrı âyarında bulunan ruhlardan biri. dağ başlarında otururdu.
Taşgaşit - (Al) Talih ve kader tanrısı.
Tarhan - (Süm) Ekin ve ziraat tanrısıdır. Büyük tanrılardandır.
Tarhunza - Lüvi'lerin tanrılarındandır. Teşup'un yerini almış, fırtına tanrısı olmuştur

Tarila - (Yak.) Yeraltı âleminde suçlu insanların cezalarını tertip eden tanrı ayarında hâkimler heyetinden biri.
Telepinu - (Hit.) Güneş tanrıçası Arinna'nın oğludur. Bolluk ve bitki tanrısıdır. Kışın yer altına gidince; bitkiler kurur. bereket kalmaz. İlkbahar olunca yerden çıkar, bitkiler hayat bulur, bereket artar, her şeyde yeniden hayat başlar. Telepinu bir bakımdan da büyük fırtına tanrısının oğludur.
Temti - (El) Tanrılardan biri.
Tengere Kaan - (Uy) Altaylı'ların Ülgen'idir. Dünyayı yaratan, idâre eden büyük tanrı. göklerin en yüksek yerinde oturur. Öbür tanrılar daha aşağı katlarda bulunur. Bütün tanrılar onun emrindedir. tengere Kaan'ın iki yardımcısı vardır. Sağında Ongol, solunda da Solrol adındaki tanrılar bulunurdu.
(Yerebatan kâfirler göğe; Tengeri derler. Yine bu adamlar büyük bir dağ, büyük bir ağaç gibi gözlerine ulu görünen her şeye Tengeri derler. Bu yüzden bu gibi şeylere yöğünürler (Secde derler): Yine bunlar bilgin kimselere Tengerigen derler) : (Divan-ı Lûgat üt Türk tercümesi.) Cilt: lll).
TEŞUP - (Hit) Büyük bir tanrıdır. fırtınatanrısı da sayılır. Hepat'ın kocasıdır. Urartu'lar bu tanrıya Teşupa, Eti'ler; İskur, Elâmlı'lar; Adat, Sümer'ler; Ramman derler. Teşup'un babası Kumarbi'dir. Teşup; Hurricedir. Teşup, bir elinde ışık, öbüründe balta, belinde kılıç olarak tasvir edilir.
Tinia - (Etr) En büyük tanrılardandır.
Tiriyas - (Ur) Kahredici şer tanrılarından biri.
Tirs - (El) Tanrılardan biri.
Tor - Kuzey Türklerinin yıldırım tanrısıdır.
Toyer - (Yak) Yeraltı âleminde suçlu insanların cezalarını tertip eden tanrı âyarında hâkimler heyetinden

bir.

Tuiyesi - (Al) Dağların sahibi, dağ halinde tanınmış bir tanrı.

Turani - (Ur) İkinci derece tanrılardan biri.

Turko - (Süm) Fırtına tanrılardandır.

Turmuş - (Etr) Kudretli tanrılardan biridir.

Turun - (Al) Kahraman bir tanrıdır. Dünyayı yıkmakta olan Andalamuş adlı korkunç canavarı bu tanrı öldürmüştür.

Uduran (Huduran) - (El) Tanrılardan biri

Ugus (Tugus) - (Al) Saman dualarında adı geçen bir tanrıdır. Bir inanışa göre de ilk tanrı sayılan Kara Han bundan türemiştir.

Ulu Toyun - (Yak) En büyük tanrıdır. Her şeye hâkimdir. Bütün yaratıkların kaderi onun elindedir.bu büyük tanrıya Sümer'ler Enlil, Göktürk'ler Oğan, Altaylı'lar da Ülgen adını vermişlerdir. Mücadelecidir. İnsanlara kederi de, neşiyi de o verir. Herkes ondan korkar ve şerrinden emin olabilmek için kurbanlar keserler. En makbul kurban da başı kara ve alnında beyaz yıldız bulunan danalar ve taylardır.

Upurkupak - (El) Tanrılardan biri.

Uraş - (Süm) Bir adı da En - Urta olan Nin - girsu'ya; Sümer'ler Bilpat şehrinde bu adı vermişlerdir.

Utu - (Süm) Güneş tanrısı. Adâlet tanrısı da sayılır. Yine Sümerlerce bir adı Babbar'dır. Arap'lar ise Şamaş derler.

Ülgen - (Al) Kara Han'ın oğludur. Her şeyi yaratan, bütün işi iyilik olan büyük tanrıdır. Bunun dört oğlu (Bk: Ülgen'in Oğulları), Dokuz veya iki kızı vardır. (Bk: Ülgen'in Kızları).

Ülgen göklerin Kara Han'dan sonra en yükseğinde ay, Güneş, ve yıldızlar'dan daha üst katta karısı ile oturur. Ülgen'in burada altın bir tahtı bulunur. Sarayının kapısı da altındandır. Onun bulunduğu kata varabilmek için dokuz engel vardır. Ancak erkek Şaman'lar beşinci engele kadar varabilir, ondan ötesine geçemezler. Bundan sonraki katta oğulları oturur. Daha sonraki kat'larda Suylap'ın oğlu Sarı Han, Cennet, Süt gölü ile tanrıların insanlara göndereceği elçiler bulunmaktadır.

Ülgen'in yeraltında oturan kızları da ateşi icat etmişlerdir. (Bk: Ateş).

Ülgen adına çok törenler yapılır. çünkü o her şeye hâkimdir. Göktürk'ler, Ülgen'e (Ogan) yahut (Gök Tanrı), Yâkut'lar (Ulu Toy'un), Altaylı'lar bazan da (Gergiday) demişlerdir.

Şaman dualarında Ülgen'e Akayaz, Ayazkan adları da verilmektedir. Ülgen göklerin de tanrısıdır. (Ebe kuşağını yaratmış, insanların, hayvanların kaşlarını, kirpiklerini ve göbeğini yoktan var etmiş, insanlar için yaylalar, çimenler, sıcak yuvalar yaratmıştır.) Yıldızları idâre eder. Gök gürültüsünü ve yıldırımları yapar.

Ülgen için (Üstügü) adı verilen kurban törenleri yapılırdı. (Parılğı) denilen kurbanın en makbulü de beyaz at veya üç yaşındaki kısraktır.

Kurban törenleri; üç, altı, dokuz veya oniki yılda bir, ilkbahar, yaz ve sonbahar mevsimlerinde yapılır.

Kurban törenlerini Şaman'lar idâre eder. Çok insanların toplandğı bu tören'lerde Şaman'lar Ülgan'in insanlarına nâil olmak için dualar eder. Avların başarılı geçmesi ve koyunların sütlerinin bol ve otların bereketli olması, çocukların iyi yetiştirilmesi ve insanların rahat etmesi istenilirdi.

At kurban edilirken ön tarfı eski ateşte, arka tarafı ise yeni ateşte kaynatılır. Eski ateşte kaynatılmış et, güneşe doğru çevrilerek yine bu ateş üzerinde kurbanı

yakmak töreni yapılır. Şâyet duman göklere doğru çıkarsa kurbanı Ülgen'in kabul ettiğine hükmedilirek öteki etlerle ziyafet verilirdi. Etin en iyi tarafı Şaman'a ayrılır. Yeni ateşte pişirilmiş et yendikten sonra kurbanın artıkları ile bu kurban için kullanılmış bütün âletler yakılırdı.

Yalpagan - (Al) Göklerde yaşayan yedi başlı bir şer tanrısıdır. o, çok defa ay'ı yemiş ise de büyük Tanrı Ülgen geri almıştır. Bazan yıldızları da yer ve parçalarını yere tükürür.

Yarri - (Hit) Savaş ve veba tanrısı. İyi insanları vebadan korur, savaşlarına yardım eder. Veba hastalığı olduğu zaman ona yalvarılır. Kurbanlar kesilir. Eğer bu yapılmazsa musallat edeceği veba hastalığı insanları sürüp götürür.

Yeşil Han - (Göktü) Büyük tanrının Ak Han, Kızıl Han, Sarı (Kara) Han ve Yeşil Han adında dört oğlu vardır. Bunlar renklerle ve hanlıklarla vasıflandırılmış, tanrı sayılmıştır. Türk yurdunun dört yönde bulunan bölgelerini bu hanlar idâre eder. Bu bölgeler Yafes'in dört oğlu olan; Çigil (Keçi, koyun) Barscar (Kablan, Bars), Tünük (Domuz), Amlak (Horoz) Adlarından alınarak; Koyun ili it ili, Kuş ili, Domuz ili adlarını taşır. Buralarda oturan Türklerin Ongunu da bu adların ifâde ettiği hayvanlardır. Yılda bir defa kendilerini idâre eden han adına bu hayvandan kurban keserler. Ongunu keçi olan (Koyun ili), Yeşil Han'ın idâresinde idi. Her yıl ilk baharın başında Yeşil Han adında bir koyun yavrusu kurban ederlerdi.

Şamanistlere Göktürk'lerin renk adını taşıyan ve yurtlarını temsil ve idâre eden bu dört hanına karşılık, Taoizm çevresine giren Türk'ler de dört yönü dört hayvanın temsil ve idâde ettiğini kabul etmişlerdir.

Yıldız Han - (Oğ) Oğuz Han'ın oğlu. Kozmik varlıklardan birinin adını taşıyan yıldız Han; Natürist tanrılar kategorisinde yer almıştır. Bu Hanın idâresinde bulunan Türk'lerin Ongunu (Tavşancıl) idi. Taoiştlerin dört yönü dört tanrı sayılan hayvana vermeleriyle bunlar arasında bir yakınlık vardır.

Zabbaba - (Süm) Kiş şehrinin fırtına tanrısı. Önceleri Mezopotamya'dan gelmiştir. Zappana adıyla veba tanrısı olarak ta tanınımıştır. Bir adı da En - Urta olan Nin- girsu'ya bu ad verilir. Hurri'ce adı (Aştabi) dir.

Zas Hazuna - (Hit) Büyük fırtına tanrısı. Hitit'lerde fırtına tanrıları çoktur. Bir tane büyük fırtına tanrısı vardır. Geri kalanlar onun oğullarıdır. Zaluinisa (Zıppalanuisa) adında karısı vardır.

Zit Ariyas - (Hit) Koruyucu tanrılardandır.

Zu - (Süm) Kuşların ve fırtınaların tanrısı sayılmış bir devdir.

II

TANRIÇALAR

Allat - (Süm.) (Bk: Ereşkigal).

Amagat - (Yak) Tanrıçalardan bazılarına bu ad verilirdi.

Ana Maygıl - (Al. yak) Koruyucu tanrıçalardandır. Altaylı'lar bunu ana) diye tanırlar.

Anatu - (Süm) Büyük tanrı Anu'nun karısı olan bir tanrıça.

Andarkan - (Yak) Bitkileri koruyan tanrıçadır. Bu adı taşıyan bir de ateş tanrısı vardır.

Antum - (Süm) İştar'ın öbür adı.

Anunni - (Ak Bu tanrıça sonraları İştar'ın adını almıştı. Ağada şehrinin koruyucusudur.

Arinna - (Hit) Güneş tanrıça. Bu tanrıçanın asıl adının ne olduğu bilinmiyor. Ancak tapınağının bulunduğu Arinna şehrinin adı bu tanrıçaya sonradan ad olmuştur. Büyük fırtına tanrısının karısıdır. Arinna bütün işleri düzenler, kralları tâyin onun baş rahibi sayılır. Her işinde ona hesap verirdi. Üç çift gözü vardır.

Aruna - (Hit) Deniz tenrıçasıdır.

Aruru - (Süm) İlk büyük tanrıçalardandır. Bir

efsâneye göre bu tanrıça büyük tanrı Anu'yu yaratmıştır. Sonradan Keldanlı'lar da bu tanrıçayı almışlardır.

Astarte - (Bk: İştar)

Ayzıt - (Yak) Yâkut Türklerinin Ayzıt adında bir tanrıçası vardır ki bu tanrıça Yunanlı'ların Afrodit'i gibi güzellik tanrıçasıdır. Ancak onun gibi fuhşu değil, namusu temsil eder.

Bir kadın doğuracağı vakit Ayzıt; tarla, çiçek ve yemiş perilerini alarak lohusanın yanına koşar. Bu periler ile üç gün üç gece lohusanın başında kalarak ona hizmet eder. Süt gölü'nden getirdiği damlayı çocuğun ağzına damlatır ki bu damla çocuğun ruhu olur. çocuk doğduktan ve süt damlası ile kutlandıktan sonra Ayzıt'ta perilerini alır, gider.

Ayzıt ancak namusunu muhafaza etmiş kadınların lohusalığına gider.

Namussuz kadınlara, ne kadar yalvarsalar, ne kadar kurban kesseler yine gitmez.

Ayzıt için yazın ve kışın törenler yapılardı.

Ayzıt bir de şöyle anlatılıyor :

(Ayısıt : yaratıcı, bereket ve refah sağlayıcı dişi ruhlar zümresine denir. Bunlardan kimi insan yavrularını ve kadınları, kimi de hayvan yavrularını ve dişi hayvanları korurlar. Ayısıt'lar, dağınık halde bulunan hayat unsurlarını toplayıp birleştirir ve (Kut) yaparlar. Bu kut denilen nesneyi ana karnındaki çocuğu üfler. Böylece çocuğa can verirler. gebe kadınlar daima bu ruhların himayesi altında bulunurlar. Kuğu kuşları Ayısıt'ların timsali sayıldığı için bu kuşlara dokunulmaz. Yâkut'ların inanışlarına göre Ayısıt'lar

gökten, gümüş tüylü beyaz kısrak suretinde inerler. Yele ve kuyruklarını kanat gibi kullanırlar. İnsanları koruyan Ayısıt'lar yaz günlerinde güneşin doğduğu yerde, hayvanları koruyan Ayısıt'lar da kış günlerinde güneşin doğduğu yerde, bulunurlar. Yâkut kızları Ayısıt adına (Tangara : put) yapıp karyolalarının altında saklarlar. Kısır kadınlar çocuk vermesi için Ayısıt'a dua ederler. Gebe kadınlar doğum günleri yaklıştığı zaman odalarını ve evlerinin çevresini çok temiz tutmaya çalışırlar. Komşu çocuklarına ve hayvan yavrularına karşı şefkat gösterirler ve onları doyururlar. Ayzıt geldikçe herkes güler yüzlü, şen olmalıdır.) Şamanizm : Abdülkadir inan

Baalat - Arapların Baalat adını verdikleri bu tanrıçaya Elamlı'lar Belit derler, Sümer'lerin de Nin-lil'idir. Nin-lil ayrıca tenasül tanrıçasıdır.

BO - (Süm) Anu'nun büyük kızı ve Nin-girsu'nun karısıdır. Bereket, bolluk dağıtır. Bo, ayni zaman da sağlık tanrıçasıdır. Hastaları iyi eder, tanrıların insanlarda açtıkları yaraları sarar. Yedi ikiz kızı vardır.

Bo'ya; Haburabi zamanında (Nin-karak), Kasit'ler zamanında da (Gula) denirdi.

Damkina - (Süm) Tanrıçalardandır. Ea'nın karısıdır..

Dat Himay - (Hit) Tanrıçalardan biri.

Ereşkiğal (Allat) - (Süm) Yeraltı âlemi ile cehennem tanrıçasıdır. Karanlıklar ve yeraltı âleminin büyük tanrısı Nergal'in karısıdır. Dumuzi'nin yüzünden İştar'la rakip olmuş, Dumuzi'yi cehennemde hapsetmişti. Bunun bir adı da (Allah) tır.

Gatümtüğ - (Süm) Ön pilânda gelen

tanrıçalardandır.

Gula - (Bk: Bo).

Gulş - (Sûm, Hit) Kumarbi'nin oğluna hizmet etmiş tanrıçalardandır.

Günana - (Al) Göğün altıncı katında ilk dede olan Ayata, yedinci katında da ilk nine olan bu günana oturur. Günana hem de güneş tanrıçasıdır. Bu bakımdan hayat veren bir tanrıça sayılır.

Hepat (Hebe) - (Süm, Hur) Büyük tanrıçalardandır. Fırtına tanrısı Teşup'un karısıdır.

İlinesi - (Al) Eski tanrıçalardandır. Büyük tanrı Ülgen'in kadrosunda yer almış bulunmaktadır.

imina - (Süm) Bu Türk tanrıçası Bâbilli'lerce tanınmış, sevilmiştir.

İnnane - (Süm) Tenâsül ve bereket tanrıçası da sayılan İştar'ın öbür adı,

İn- Şuşinak - (El) Tanrıların insan şeklinde düşünüldüğü devirlerde çok tanınmış bir tanrıçadır. Kozmik âlemin yaratıcı, yer ile göğün tanrıçası sayılır.

İşhara a- (Süm) Destan kahramanı gılgamış bu tanrıçayla evlenmişti, Bâbilli'lerce de tanınmıştır.

İştar - (Süm) Nane, İnnane, Nani, Nanea gibi adlar almış olan bu tanrıçaya İştar adını Araplar vermişti. En-zu'nun kızı. Ereşkigal'in kız kardeşi idi. Bazan büyük tanrı Anu'nun kızı, bazan da karısı olarak görünür. Tenâsül ve şehvet tanrıçasıdır. İyiliği sever bir tanrıça olmakla beraber biraz da kandırıcı, kıskanç idi. Âsur ve Keldan ülkesinde de aşk tanrıçası idi. İştar savaş tanrıçası dahi tanınmıştır. Sümer kahramanı gılgamış'ı sever görünerek kandırmak istemişse de muvaffak olamamıştır. Hitit'ler, İştar'a; Şamuha, Hurri'ler

de Şauşka derler.

Keldanlı'lara ait bir tabletin Transkripsiyonu şöyle açıklanmaktadır :

(Bu memlekette doğan her bir kadın, ömründe bir kere olsun, İştar'ın tapınağına giderek orada bir zaman oturacak, yabancı bir erkekle bir kere olsun görüşecek.) Namuslu kadınlar tapınağın içine kadar girerek bu tarz da ibâdet etmekte haya ederlerdi. Çünkü orada toplanan kadınlar sedirin üzerine dizilip otururlar, bunlardan her hangisini erkek beğenirse onu götürüdü. beğenildiğini anlatmak için de kadının dizi üstüne Altun, Gümüş veya bakır para konulurdu. Bu para kutsal olduğu için kadın teklifi red edemezdi. Ama bundan sonra o kadına hazineler verilse kimseyle görüşmezdi (1)

Dâire içinde sekiz köşeli yıldız bu tanrıçanın senmbolüdür.

(İştar - kendisine çocuk, çoban, efendi de denen - Temmuz'un anası, yahut karısı, yahut sevgilisidir. Temmuz bazı efsânelere göre bir yaban domuzu, başka bazı efsânelere göre de İştar'ın kendisi tarafından öldürülür, cehenneme iner. İştar ağlayıp sızlark. Gidip onu (karanlıklar evinde, bir kere içine girilince kimsenin geri gelmediği evde) aramak ister. onu cehenneme bırakırlar.

---

(1) Sümer'lerin İştar'ı ile Yâkut'ların Ayzıt'ı güzellik tanrıça'larıdır ama. İştar havai aşkı ve ihtirası. Ayzıt ise güzelliği ve namusu temsil eder.
bunlara karşılık olarak hemen her miletin mitolojisinde güzellik ve aşk tanrıçaları bulunmaktadır.
Bunların içinde ünlü olarak Yunanlı'ların Afrodi'i, Romalı'ların Venüs'ü, Mısırlı'ların Semiramis'i, İskandinavyalı'ların gelione'si Almanların Feraya'sı ile Lilith'i. Hintli'lerin madanası görülürse de bunların çoğu temiz aşk ile bayağı kadınlık ihtisaslarını bir arada temsil etmektedirler.

Fakat yedi katının her birinden geçerken, urubasının bir parçasını vermek zorundadır. Böylece de cehennem tanrıçasının karşısına çırıl çıplak gelir. Kıraliçe kendisin hapsedip alıkoyar. İştar mahpusken toprak kurur, kısırlaşır. Yer yüzünde arzu, istek namına bir soy kalmaz. İnsanlarla hayvanlar yok olacaklardır. Kurbansız kalmaktan korkan tanrılar cehennem tanrıları nezdinde teşebbüse geçerler. İştah serbet bırakılır ve dirilen Temmuz da yanında olduğu halde yer yüzüne döner. Daha sonraki bazı metinlere göre genç tanrı Temmuz'un yarısı aşk tanrıçasına, öbür yarısı cehennem tanrıçasına ait olacaktır) dinler tarihi : Samih Tiryakioğlu.

Kâdi - (Süm) Hukuk işlerine bakan bir tanrıçadır. Kiş bölgesinin de tanrıçasıdır.

Kamruşşaba - (Hit) Sağlık kıraliçesidir. Hastalara şifa verir.

Kıbele - (Hit) Anadolu bölgesinin çok ön almış büyük tanrıçasıdır. Civar milletlerden de bu tanrıçayı tanıyan, kabul edenler vardır.

Kırısna - (El) Büyük tanrı Khumban'ın karısıdır. Elamlı'ların çok saygı gösterdiği bir tanrıçadır. Hintli'lerde de bu ad ile bir tanrı vardı.

Kiririsa - (El) Ana tanrıçadır. Büyük tanrı Huban'ın karısıdır.

Lâma - (Hit) Hitit'lilerin başkendi olan Hattuşaş'ın koruyucu tanrıçasıdır.

Lilit - (Süm) Fakirler tanrıçasıdır. Babilli'lere göre bu tanrıça sonraları korkunç bir yabani hayvan olmuştur.

Mah - (Hit) İkinci derecede sayılan bir tanrıçadır. Kumarbi'nin oğluna hizmet etmiştir.

Maliya - (Hit), Tanrıçalardan biridir.

Mezulla - Büyük fırtına tanrısı ile, güneş tanrıça

Arinnalnın kızıdır.

Milita a- (Süm) İştar'ın başka bir adı.

Nalboyay - (Yak) Büyük ve yaratıcı tanrıçalardandır.

Nane - (Bk: İştar)

Nina - (Süm) Nün-girsu'nun yanında bulunur. Nina kuyalar, suyolları tanrıçasıdır, Ea'nın kızıdır. Ea'ya yapılan müracaatları cevaplandırı, onun sözcülüğünü yapardı. Rüyaları yorumlar, geleceğe ait haberleri verirdi. bu sebeple kendisine (Talih anası) denildiği gibi (Kutsal Dağ anası) adı da verilirdi. Nisaba'nın kız kardeşidir. Bir havuz ortasında balık şeklinde cisimlendirilmiştir.

Nin- Harsağ - (Süm) Dağ tanrıçasıdır. Bunun için kendisine (Dağ Hatunu) da denirdi. Tahtı yüksek kayalar üzerinde bulunur. Tanrıların anası sayılardı. Enlil'in karısı ile akraba idi. Tanrıça kutsal süt ile çocukları, prensleri emzirirdi. Kiş bölgesinin de tanrıçasıdır. Bir adı da Nin- Mah'tır.

Nin-Karakter - (Süm) (Bk: Bo)

Nin-lil (Belit) - (Süm) Tenasül tanrıçasıdır. Buna Araplar Baalat derlerdi.

Nin- Mah - (Süm) (Bk: Nin- Harsağ)

Nin- sun - (Süm) Sümer kahramanı Gılgımış'ın anası olan tanrıça. Yabâni inek şeklindedir.

Nisaba - (Süm) Bereket, bolluk tanrıçasıdır. Nina'nın kız kardeşidir. Umma bölgesinin de tanrıçasıdır. Sazları o yetiştirirdi. Nisaba, ağaç dallarından bir yığın üzerinde oturur, saçları saz kamışlarından omuzları üzerinde dalgalanır. Elinde de su kaynayan bir vazo bulunur. Sümer'lere göre buğday tarlalarana bereket ve bolluk veren Nisaba'dır. Uğurlu yıldızları da o bilir ve bildirirdi.

Siduri - (Süm) Bu tanrıça Babilli'lere de geçmiştir.

Bunun görevi; her gün doğudan batıya sefer eden güneş, son batı noktasına geldiği zaman yorgun bir halde bulunur. Siduri, güneş'e bir içki sunar,güneş'in yorgunluğu gider, ertesi günü seferine çıkar.

Sin - (Bk: En Zu)

Suvaliyatta - (Hit) Fırtına tanrısının yakınlarında bir tanrıça.

Targın Nene - (Süm) Bu tanrıça yılan gibi zehirli, soğuk ve kötüdür. Çok da yalan söyler, ona hiç güvenilmez.

Tiamat a- (Al) İlk büyük varlık olan bir tanrıçadır. Kingo adındaki dev bunun ikinci kocasıdır. (Bk: Kozmik âlemin yaradılışı). Buna Ummukhudur da derhlerdi. Bitkilerin yetişmesini de bu tanrıça sağlar.

Tıran - (Eter) Güzellik tanrıçası.

Tuscut - (Süm) Ormanların, ağaçların tanrıçasıdır.

Umay - (Al, Yak) Çocukları, hayvan yavrularını koruyan bir büyük tanrıçadır.

Ummu khudur - (Al) (Ek: Tiamat)

Vurusemu - Eski Hitit'lerin Büyük tanrıçasıdır.

Zintuhis - (Hit) Tanrıçalardan biridir. Büyük fırtına tanrısı ile, güneş tanrıça Arinna'nın torunudur.

Pakti - (Al) Büyük tanrı Ülgen'in oğullarından biri.

Pay Mattır'ın kızları - (Al) Erlik Han'ın oğlu olan Pay Mattır'ın dokuz kızı vardır. Şaman dualarında bu kızların saçları kara yılana benzetilmektedir. Ama kötü ruhlu değildirler. Bunlar da babaları gibi iyilik sever, insanları kötü ruhlardan korumaya çalışır ve evlerin kapıcılığını yaparlardı.

Pirtapşuruhi - Kumarbi efsânesinde tanrı olarak şahıslandırılan denizin kızıdır. Deniz bu kızını kumarbiye vermek istiyordu.

Puura - (Al) Büyük tanrı Ülgen'in oğullarından biri.

Sarru - (Et) Tanrıça Hepat'ın oğlu, onun çocukları da Sarmanis ve Allanzannis'tir.

Satılay - (Yak) Alban Boray'ın kızıdır. Kötülükler yapmakla vaktini geçirir, insanları intihar ettirir. Bir efsâneye göre de iki kızı olmuştur. Dokuzunun ayrı ayrı adı yoktur. Ancak ikisinin vardır ki birinin adı (Kiştey ana) öbürünün adı (Erke Soldon) dur.

Ülgen'in dokuz kızı yeraltı dünyasında bulunurdu. Bunların belli başlı görevleri yoktur. Ancak törenler sırasında bunlar Şamanlara bazı şeyler öğretirler. Başka vakitlerini gülüp söylemek ve eğlenmekle geçirirler. Şamanların dualarında bu kızların da adı geçer.

Göklerin en yükseğinde oturan Ülgen'in, kızları böylece kendi âlemlerinde ve hallerinden memnun olarak yer altında yaşarlarken,yedi oğlu da göklerde yaşardı. Kızlar fettan ve hiylekâr, ama oğulları iyilikseverler. Bu kızlar Şamanları avlayabilmekten pek hoşlanırlar.

Ülgen'in oğulları - Büyük Tanrı Ülgen'in; Puura Kaan. Burça Kaan, Er Kaan, Yaşıl Kaan. Pakti Kaan, Karakuş, Karşit adında yedi oğlu vardır. Bunlar göklerde yaşarlar. Ülgen'in oğulları o kadar sevilir ki, her boy bunlardan birini kendilerinin koruyucusu bir ruh olarak kabul ederler. Altay Türklerince bu yedi evlâdın değeri çoktur. Onlar için de törenler yapılar, kurbanlar kesilir. Bunlardan birinin sevgisini kaybetmemek için babaları Ülgen'e törenler yapılır, dualar okunurdu.

Üllikummi -(Hit) Büyük tanrı Kumarbi'nin oğlu.

Üygul - (Yat) Ulu Toyun'un büyük oğlu.

Yebis - (Al) Tanrı tanınan kutsal Abu Kaan dağının iki kızı vardı. Onlara bu ad verilmiştir.

Zippalama - (Hit) Büyük fırtına tanrısı Teşup'un oğlu.

Zippalanuisa - (Hit) Fırtına tanrısı Zaz Hazuna'nın karısı. (Zalunisa)

III

TANRI AİLELERİ

Alban Baray - (Yak) Karasurem'in oğludur.

Antu - (Süm) Güzellik tanrıçası İştar'ın anası.

Attis - (Hit) Anadolunun büyük tanrıçası Kibele'nin oğlu veya sevgilisi.

Bau - (Süm) Savaş tanrısı Nin- girsu'nun karısı.

Buura Kaan - (Al) Büyük tanrı Ülgen'in oğullarından biri,

Erkaan - (Al) Büyük tanrı Ülgen'in oğullarından biri.

Erke Soldon - (Al) Büyük tanrı Ülgen'in oğullarından biri.

Erlik Han'ın kızları - (Al) Erlik Han'ın kız evlât kadrosu pek belli değildir. Bu kızlar yeraltı âleminde bulundukları gibi, yeryüzünde de Şaman'larca tertip edilen törenlerde bulunurlar. Belli başlı görevleri yotur. Hava^ı tabiatlıdırlar. İşleri güçleri eğlencedir. Törenlerden sonra Şaman'lar yer altı âleminde bulunan Erlik Han'ın yanına giderken, yolları bazan bu kızların bulundukları yerlere düşer. O zaman bunlar Şaman'ları kandırmağa çalışırlar. Eğer Şaman'lar bunlara kanacak olursa, o zaman Erlik hiddetlenir. Şaman'ları öldürür. Şaman'ların anlattıklarına göre bu

kızlar pek de yüzlerine bakılacak kadar alımlı değildirler.

Erlik Han'ın oğulları - (Al) Erlik Han; Pay Mattır, Karaş, Kerey, Kaan, Temir Kaan, Kölök adındaki oğullarını yer yüzünde bulunan kötü ruhlardan insanları korumak için göndermiştir. Bunlar babalarının verdiği emir tutar, insanlara saldıran kötü ruhları yakalıyarak cehennemdeki kazana atarlar. Erlik'in oğulları kötü ruhların insanlara fenalık etmemesi için çok dikkat ederlerdi. Ölü evlerinin kapıları önünde dolaşırlar. İnsanlar da onları gösterdikleri bu yardım ve ilgiye karşılık saygı gösterirlerdi. Erlik Han'ın oğulları babaları için yapılan kurban törenlerinde hazır bulunurlar, töreni idâre eden Şaman'ların yer altı dünyasına inerek Erlik Han ile görüşmelerine öncülük ederlerdi.

Yeryüzündeki görevlerinden ayrı olarak Erlik'in oğulları yeraltı âlemindeki gölleri, ırmakları ve denizleri idâre eder.

Hatepinu - (Hit) Hatepinu, bolluk ve bereket tanrısı Telepinu'nun karısıdır.

İmar (Hit) Güneş tanrıça Arinna'nın oğlu.

Karakuş - (Al) Büyük tanrı Ülgen'in oğullarından biri.

Kara Surem - (Yak) Ulu Toyun'un küçük kardeşi.

Kara Tös'ler -(Al) Erlik Han'ın iyilik yapan oğullarına Şamanlar bu adı vermişlerdir. Bunlar insanları kötü ruhlardan korur, buna karşılık insanlar da onlara kurban keser, törenler yapar.

Karşit - (Al) Ülgen'in oğullarından biridir. Bunun adına kara bezlerden put yapılır. Bu put dokuz şeritlidir. Evin içinde kapının sol tarafına konulan bir sırık üzerine asılır.

Kiştey ana (Al) Yeraltı tanrısı Erlik Han'ın

kızlarından biri.

Kitti - (Süm) Güneş tanrısının iki oğlundan biridir. Öbürü de Meşarru'dur.

Kölök - (Al) Yeraltı tanrısı Erlik Han'ın oğullarından biri.

Levaniss (Hit) Büyük fırtına tanrısının kız kardeşi sayılır.

Meşarru - (Süm) güneş tanrısı'nın oğullarından biri. Öbürü de Kitti'dir.

Narih - (Hit) Büyük fırtına tanrısı Teşup'un oğlu.

Nin- Gal - (Süm) Ay tanrıçası En-Zu'nun karısı.

Nin-ki - (Süm) Büyük tanrı Ea (Enki nin karısı.

Pakti - (Al) Büyük tanrı Ülgen'in oğullarından biri.

Pay Mattır'ın kızları - (Al) Erlik Han'ın oğlu olan Pay Mattır'ın dokuz kızı vardır. Şaman dualarında bu kızların saçları kara yılana benzetilmektedir. Ama kötü ruhlu değildirler. Bunlar da babaları gibi iyilik sever, insanları kötü ruhlardan korumaya çalışır ve evlerin kapıcılığını yaparlardı.

Pirtapşuruhi - Kumarbi efsânesinde tanrı olarak şahıslandırılan denizin kızıdır. Deniz bu kızını kumarbiye vermek istiyordu.

Puura - (Al) Büyük tanrı Ülgen'in oğullarından biri.

Sarru - (Et) Tanrıça Hepat'ın oğlu, onun çocukları da Sarmanis ve Allanzannis'tir.

Satılay - (Yak) Alban Boray'ın kızıdır. Kötülükler yapmakla vaktini geçirir, insanları intihar ettirir. Bir efâneye göre de Surun Toyun'un kızıdır.

Sifa - (Hit) Deniz tanrıçası Aruna'nın anası.

Surun Toyun - (Yak) Büyük tanrı Ulu Toyun'un kardeşi.

Ülgen'in kızları - (Al) Büyük tanrı Ülgen'in dokuz kızı vardır. Başka efsâneye göre de iki kızı olmuştur. Dokuzunun ayrı ayrı adı yoktur. Ancak ikisinin vardır

ki birinin adı (Kiştey ana) öbürünün adı (Erke Soldon) dur.

Ülgen'in dokuz kızı yeraltı dünyasında bulunurdu. Bunları belli başlı görevleri yoktur. Ancak törenler sırasında bunlar Şamanlara bazı şeyler öğretirler. Başka vakitlerini gülüp söylemek ve eğlenmekle geçirirler. Şamanların dualarında kızların da adı geçer. Göklerin en yükseğinde oturan Ülgen'in, kızları böylece kendi âlemlerinde ve hallerinden memnun olarak yer altında yaşarlarken, yedi oğlu da göklerde yaşardı. Kızlar fettan ve hiylekâr, ama oğulları iyilikseverler. Bu kızlar Şamanları avlayabilmekten pek hoşlanırlar.

Ülgen'in oğulları - Büyük Tanrı Ülgen'in; Puura Kaan, Burça Kaan, Er Kaan, Yaşıl Kaan. Pakti Kaan, Karakuş, Karşit adında yedi oğlu vardır. Bunlar göklerde yaşarlar. Ülgen'in oğulları o kadar sevilir ki, her boy bunlardan birini kendilerinin koruyucusu bir ruh olarak kabul ederler. Altay Türklerince bu yedi evlâdın değeri çoktur. Onlar için de törenler yapılar, kurbanlar kesilir. Bunlardan birinin sevgisini kaybetmemek için babaları Ülgen'e nasıl törenler yapılar, kurbanlar kesilirse, onlar için de aynı törenler yapılır, kurbanlar kesilirse, onlar için de aynı törenler yapılır, dualar okunurdu.

Üllikummi - (Hit) Büyük tanrı Kumarbi'nin oğlu.

Üygul - (Yat) Ulu Toyun'un büyük oğlu.

Yelbis - (Al) Tanrı tanınan kutsal Abu Kaan dağının iki kızı vardı. Onlara bu ad verilmiştir.

Zippalama - (Hit) Büyük fırtına tanrısı Teşup'un oğlu.

Zippalanuisa(Zalunisa) - (Hit) Fırtına tanrısı Zaz Hazuna'nın karısı.

IV

GÖK ve YERALTI ÂLEMİ GÖKLERİN KATLARI VE GÖKLERDE BULUNANLAR

Tanrısal ikâmetgâhları; katlara ayrılmış göklerdedir. Başka bir deyimle gökler; büyük tanrılarla iyi ruhların, perilerin ve meleklerin kâinat çapında bir apartımanı halindedir.

Cennetler, müşhur (Süt gölü) ve Kara Han'ın yarattığı (Sürve dağı) da, Ülgen'in katındaki cennetlerin birinde bulunmaktadır.

Güney, ay, yıldızlar gibi natürist tanrılar ise, yerlerini almış, gökler âlemine, dünyaya ışık dağıtırlar.

Taoist'lerin dört yönü idâre eden tanrı ayarındaki dört temsilcisi ile, Göktürk'lerin boşluğun dört yönünde bulunan, Türk bölgelerini koruyan renk ve hanlıkla vasıflandırılan tanrıları da boşluk âlemine, dünyaya ışık dağıtırlar.

Taoist'lerin dört yönü idâre eden tanrı ayarındaki dört temsilcisi ile, Göktürk'lerin boşluğun dört yönünde bulunan, Türk bölgelerini koruyan renk ve hanlıkla vasıflandırılan tanrıları da boşluk âleminin birer kutsal kahramanıdırlar.

Büyük tanrılardan katları ile yerleri belli olanlara

gelince; Gök tanrısı Anu, Sümer'lerin Anosmas dedikleri göklerin yüksek yerindeki sarayındadır.

Altaylı'ların büyük tanrısı Kara han ile Ülgen de Şaman'larca onyedi kat kabul edilen göklerin üst katlarında oturur. Göktürk'lerin, Yâkut'ların, Akkat'ların ve Elamlı'ların büyük tanrıları da bu katlarda yerleşmişlerdir.

Yâkut'ların Kayadan'ı dokuzuncu, Altaylı'ların Günana'sı yedinci katta, Ayata'sı altıncı katta, Yâkut'ların Orangay'ı dördüncü, Kuday ile tanrıça Ayzıt üçüncü katta otururlar.

Sümer'lerin bir kısım tanrıları da yıldızlarda oturmayı uygun bulmuşlardır. Tonguz'lara göre de, Yedinci kat gökte Güneş, altıncı katta ay bulunmaktadır.

GÖKLERDEN İNENLER

Göklerin hangi semtinden geldikleri, nasıl türedikleri açıklanamıyan, yere inmiş insanlar ve yaratıklar vardır. Eski Türk Han'larından da bazıları gökten yere inmiş, öldükten sonra yine geldikleri yere dönmüşlerdir. Bunların içinde, güneşten gelenler de vardır. Sienpi'lerde ilk hükümet kuran (Tan-Şe-Huvang) da babası olduğu halde, annesi bir gün gök gürlerken göğe bakmış, bu sırada gökten ağzına bir dolu tânesi düşmüş, kadın bundan gebe kalmıştı ki bu hükümdarın da ilk hayat maddesi böylece gökten inmiş bulunmaktadır.

İnsanın yaradılışı hakkındaki bir Budist efsânesine

göre de: tanrı güzel bir kız olan (Rin ta Riod gar)ı gökten yere indirmiş ve insanlar bundan türemiştir.

Gökten nur ve ışık içinde inenler de vardır :

Oğuz'un karısı gökten nur içinde indiği gibi, bir sabah Oğuz'un çadırına yine nurlu bur ışık içinde giren kurt da gökten inmiştir. Hulin dağı'nın üstündeki ağaca nur inerek ağaç gebe kalmış, beş çocuk doğurmuştur.

Buğu Tekin'in odasına gökten nur içinde bir tanrıça da inmiş ve tanrısal öğütler vermiştir.

Kutsal (Yeşim Taşı) da gökten inen bir nurdan vücuda gelmiştir.

Türk kahramanı (Alp Er Tonga) nın, İranlı'ların düşmanı olan (Zini Gâv) öldürmesi üzerine, gökten (Altun Yaruk) denilen ışık Türk kahramanının üzerine inmiştir.

Gökten inmiş yaratıkları içinde ön safta at gelir. At, Şamanist Tarkler ve Moğollarca gökten inmiş, Yâkut'larca güneş âleminden gelmiştir.

Mazdaist Türklerin tapınaklarındaki bakından At da gökten inmiştir.

Kahraman Gılgamış, Tanrıça İştar'ın sevgisine iltifat etmeyince, tanrıça öfkelenmiş ve Gılgamış'ı öldürmek için bir boğa göndermesini babası Anu'dan istemiş. O da kızını kırmıyarak gökten bir boğa göndermiş ise de Gılgamış ile arkadaşı Enkidu, bu boğayı öldürmüştür.

Kayın ağacı dahi. Ülgen tarafından Tanrıça Umay'a gökten gönderilmiştir.

GÖKLERE ÇIKMAK İSTEYENLER, SONSUZ HAYAT ARZULARI

İnsanlar arasında göklere çıkmak; tanrılara yakın olmak, sonsuz hayata erişmek arzusundan ileri gelmektedir.

Sümer tanrıları sonsuz hayatı kendilerine ayırdıklarından Dumuzi adındaki balıkçıdan başka bu maksatla göklere çıkanlar olmamıştır. Sümer'lerden etana da Güneş tanrı Şamaş'ın kartalına binerek göklere çıkmak istemişse de, yükseklere başı dönerek yere düşmüş, ölmüştür.

Akkat'ların Ziyutsudu, Sümer'lerin Uta-napiştim adını, verdikleri insan, Tufandan kurtulduktan sonra, Tanrıların emri ile yalnız onsuz hayat verilerek dünya yüzündeki bir adaya gönderilmiştir.

Sümer kahramanı Gılgamış da, arkadaşı Enkidu'nun ölümünden sonra, çok korkmuş, sonsuz hayata erişebilmek için büyük zahmetlere katlanarak, Uta- napiştim'in kaldığı daya kadar gitmiş ise de nihayat mahrumiyetle dönmüştür. (Bk: Gılgamış)

Ay'ın sevdiği öksüz kız ise ay'ın emri ve yardımı ile göklere çıkmıştır.

Altaylı'ların, Yâkut'ların törenleri sırasında Şamanlar; Suyla, Karluk, Yula adındaki ruhlarla göklere çıkarlar, çok durmadan geri dönerler.

Teptengeri denilen Mogol Kâhini de bir boz ata binerek göklere çıkar, dolaşır, dönerdi.

Yunan tanrıları; insanları göklere çıkarmak, yahut yeryüzünde bırakarak onsuz hayat vermekte cömert ve gevşek davranmışlardır. Bunlara ölmiyerek genç kalmayı ihsan ettikleri gibi, yalnız ölümsüz hayat verdikleri de olurdu. Ama insanlar kendilerine genç kalma verilmediği için git gide ihtiyarlıyor, kudret ve kuvvetleri kalmayınca öyle bir hâle geliyorlardı ki artık hayat onlar için tahammül edilmez bir yük oluyordu.

Türk tanrıları ise bu iş üzerinde titiz davranarak, insanlara sonsuz hayatı kolay kolay vemedikleri gibi, göklere çıkarak oturmalarını da uygun bulmuyorlardı.

Şimdi, göklere çıkan veya çıkmak isteyenlerden bir kaçı aşağıda açıklanacaktır:

DUMUZİ.- Bir Sümer balıkçısı iken İştar onu sevdi. Bu yüzden göğe alınarak tanrılaştırıldı. Dumuzi, Yunan mitolojisindeki Adonis gibi kendi güzelliğine hayran bir gençti.

Dumuzu tanrılaştıktan sonra Hintli'lerin Vasanta'sı, Kelt'lerin Dağde'si gibi mevsimlerin, buğdayların, arpa gibi bitkilerin ve çobanların tanrısı oldu. Hen senenin ilk baharında kendini gösterir, buğdaylar biçildikten sonra sonbaharda yerin altına da inerdi.

Bu inişlerin birinde cehennem tanrıçası Ereşkigâl da, Dumuzi'ye âşık oldu, yeraltında alıkoydu. Bunuhaber alan İştar çileden çıktı. Tanrılık işlerini bırakarak Dumuzi'yi bulmak için yeraltına, cehennemlere indi.

Cehennemin sıcaklarından çok bunaldıktan sonra, Ereşkigal'in yanına vardı. İki rakip kız kardeş olan tanrıçalar birbirine çattılar. Nihayet Ereşkigal, kardeşi İştar'ı da cehenneme hapsetti.

İştar cehennemde sıcaktan bunaldıkça ve Dumuzi de yeraltında bulunduğu müddetçe, dünyadaki bitkiler

sararmaya, kurumaya başladı. Tanrılar bunun sebebini anladıkları zaman telâşa düştüler. Hemen Ereşkigal'e baş vurdular. Ereşkigal'in, İştar'a hıncı çoktu. Nihayet tanrıların ısrarı karşısında Dumuzi'yi, İştar'a teslimden başka çâre olmadığını anladı. İstemiyerek bazı şartlarla serbest bıraktı.

Ereşkigal, Dumuzi'yi çok severdi. Eğer Dumuzi isterse, Ereşkigâl cehenneme gitmiş bir insanı tekrar dünyayı gönderirdi.

Dumuzi büyük tanrı Anu'nun (Anosmas) taki sarayının kapısında bekçilik te etmişti.

Dumuzi'nin senbolu koyun idi.

ADAPAT.- Kiş bölgesinin efsâneleştirilmiş kahramanıdır. Adapat, birgün denizde balık avlarken bir fırtına çıktı, kayığını devirdi. Adapat, buna çok kızarak kayığını deviren, kuzey rüzgârının kanatlarını kırdı. Büyük tanrı Anu, Adapıt'ın bu hareketi ayrıca da mükâfatlandırma maksadıyla onu ölümsüzler arasına almak istedi. Bunun için de ona ekmek ile su verdi. Ama Adapat'ın koruyucu Ea(Enki); daha önce, yememesini tembih etmişti. Adapat, Ea'nın bu tenbihini hatırladı. Anu'nun verdiklerini yemedi, içmedi. Eğer bunları yese ve içseydi, hem kendisi, hem de bütün insanlar ölümsüzler arasına girmiş olacaktı.

ETANA.- İnsanlarla hayvanların bir arada yaşadığı eski zamanlarda çobanlara kırallık etmiştir.

Etana şu sebeple göke çıkmak istemiştir. Bir gün, gebe olan karısını doğurabilmesi için, doğumu kolaylaştıran (hayat otu)nu aramakta idi. O sırada güneş tanrı Şamaş'ın kartalına rastladı. Ona maksadanı anlattı. Kartalın; aradığını ancak gökte bulacağını söylemesi üzerine, Etena buna inandı. Kartal onu sırtına aldı. Orada bulunanların hayret ve telâşları arasında havalandılar. Önce Etena'yı tanrı Anu'nun

bulunduğu göğe çıkardı. Ama orada durmadılar. Kartal onu Anu'nun kızı İştar'ın bulunduğu kata götürmek istedi. Etana da uygun buldu. O kadar yükseldiler ki Etana'nın başı dönerek kartalın sırtından yere düştü, öldü.

UTA- NAPİŞTİM.- (Bk: Tufan).

TEPTENGERİ.-(Bk: Kâhinler).

YERALTI ÂLEMİNİN AYRILDIĞI KATLAR

Yakın doğu milletlerinden gelen ve Türk'ler arasında yerleşen mitolojik bilgilere göre, yer çile gökün arası beşyüz yıllık yoldur Buara hava ile doludur.

Bu mitolojik bilgilere göre yeraltı yedi tabakadır:

Birinci tabakanın adı Demkâ'dır. Çok fena kokulu bir yedir. Orada bulunanlar Berşem denir. Onlara hem hesap, hem azap var. İkinci tabakanın adı Celde'dir. Orada cehennemlikler için her türlü azap hazırdır. Oradakilere Tams denir. Bunlar birbirini yerler. Üçüncü tabakanın adı Arka'dır. Orada katır büyüklüğünde akrepler vardır ki kuyrukları kısrak kuyruğu kadardır. Her birinin kuyruğu üçyüz boğumludur ki bunların içi öldürücü zehirlerle doludur. Orada bulunanlar Kubs denir. Toprak yer, şebnem içerler. Dördüncü tabakanın adı Harba'dır. Orada dağlar gibi ejderhalar vardır. Kuyrukları zehirlidir. Eğer her birinin zehri okyanuslara bile karışsa, deniz hayvanlarının hepsi ölür. Onlara Celham denir. Gözleri, ayakları yoktur. İki kanatları vardır, uçarlar. Beşinci tabakanın adı Melsâ'dır. Oradakilere Mahttat denir. Hesapsız derecede çokturlar, birbirini yerler. Orada öyle büyük taşlar vardır ki bu taşlar günah sahiplerinin ayağına

bağlanarak cehenneme bırakırlırlar. Altıncı tabakanın adı Secin'dir. Cehennemliklerin günah defteri buradadır. Onlara da Kutata denir. Kuş şeklindedirler. Elleri adam eli, kuyrukları inek kulağı, ayakları da koyun ayağı gibidir. Melekler gibi yemez, içmezler, uyumazlar, aralarında kadınlık ve erkeklik yoktur. İşleri güçleri Tanrıya ibâdettir. Yedinci tabakanın adı Acbadı. Orada bulunanlara da Cüsum derler. Kısa boylu, hebeşî siyahtır. Elleri, ayakları vahşi hayvan pençeleri gibidir. Ye'cüç ve Me'cüç'u bunların helâk etmesi ihtimali vardır. Şeytan' da orada bir taht üzerinde oturur. Maiyeti etrafına dizilir, her biri yer yüzünde insanlara yaptıkları fenalıkları ve hiyleleri anlatırlar.

YERALTI ÂLEMİNDE BULUNANLAR

Altaylı'lara göre dokuz kat olan yeraltı yahut karanlıklar âleminde oturanların başında kötülük tanrısı Erlik gelir. (Bk: Erlik)

Erlik'in emrinde bulunan ikinci derecedeki tanrılarla kötü ruhlar, zebâniler de orada bulunur. Cehennemler de oradadır. (Bk: Cehennem)

Körmös'ler, Aza'lar da Erlik'in emrini yerine getiren kötü ruhlardır.

Sümer'lerin büyük Tanrılarından da yeraltında oturan belli başlı fırtına ve cehennem tanrısı Nergal ile karısı Ereşkigal vardır.

Erlik ile Nergal'in yeraltında muhteşem birer sarayı bulunmaktadır.

YERALTI ÂLEMİNE GİDENLER VE DÖNEBİLENLER

İnsanlardan yeraltı âlemine gittikten sonra dönebilenler Türk mitolojisinde pek göze çarpmaz. Ancak Sümer'lerden Dumuzi vardır ki o da tanrılaştıktan sonra gitmiştir. Bir de Şaman'lar Törenlerden sonra gider ve dönerlerdi.

Yeraltı âlemini en çok kötü ruhlar, günahkâr insanların bedeninden ayrılan ruhlar, zebâniler, şeytanlar işgal eder.

Altay'ların (Sin) adını verdikleri ruh da insan bedeninden ayrıldıktan sonra yeraltına gider, Erlik'in yanında bulunur.

Eş adındaki ruh da insandan ayrılınca yine o âleme gider.

KIYAMET, CENNET, SÜT GÖLÜ, CEHENNEM

KIYAMET VE DECCAL
I

Kıyamet, var olan her şeyin altüst olduğu, dünya kdüzeninin bozulduğu, Kozmik âlemin sarsıldığı, tüyleri ürperdiği korkunç olayların her tarafı inlettiği, insanların, bütün yaratıkların perişan hale geldiği ve ölülerin dirildiği bir zamandır.

Kıyamet alâmetleri :

Şaman'lara gör; kıyamet kopacağı zaman gök demir, yer bakır olacak, insanlar birbirini, baba oğlunu, oğul babasını tanımıyacak. Atbaşı büyüklüğündeki altın parçası bir küçük kap içindeki yemekten daha

kıymetsiz olacak.

Yakın doğu mitolojisine göre kıyâmet alâmetlerinden biride Deccal'ın çıkmasıdır. Bunun tek gözü vardır. Meydana çıkınca tanrılık iddiasında bulunacaktır. Bir eşeğin üzeride dolaşacak, bu eşeğin her bir tüyü bir ses çıkaracak, bu sesi işitenlerin çoğu uymakla bâtıl yola gitmiş olacaklardır. Ama nihayet Mehti çıkacak ve Deccal'ın Şam'da yakalıyarak öldürecektir.

Deccal bir de şöyle anlatır : Çok iri bir adamdır. Başı buluttan yukarı çıkar, derin deniz onun topuğuna kadar gelir. Bir eşeği vardır. O da kendi gibi iridir. Kulağının gölgesinde bir kişi yürür. Kim Deccal'ın yüzüne bakarsa baştan aşağı yılanlar, akrepler ile ejderhalara bakar gibi görür.

Deccal şöyle de tasvir edilir: Kızıl renkli, kıvırcık saçlı, iri vücutlu kalın boyunlu, tek gözlüdür. Tek gözü geniş alnının ortasında bir üzün tânesi gibidir Alnında (Kâfir) yazılıdır. Yahut başka bir yerden anlışıldığı gibi, gözünün biri yeşil cama benzer. Öteki gözünün yerinde de yırtıcı kuşların tırnağı gibi bir tırnak vardır.

Deccal'ı öldürecek olan Mehti de şöyle anlatır: Sıcak memleketlerde serinlik için (Serdap) denilen yere girmiş, ondan sonra daha görünmemiştir. Kıyamet yaklaşınca tekrar ortaya çıkacaktır. O zaman Şam'da Deccal'ı yakalıyarak öldüreceği efsâneler arasında yer almaktadır.

Altaylı'lar kıyameti şöyle anlatırlar:

Yerler ateş içinde yanacak, bu hale tanrılar ilgisiz kalacak, insanların feryadına kulaklarını tıkayacak, deniz korkunç dalgalarla çalkalanacak, sular kanlı akacak, yer altında uğultulu sesler gelecek, dağlar yıkılacak, gökler parçalanacak, denizlerin büyük çalkantılarla dipleri görünecek, denizin dibimdeki (dokuz çatallı kara taş) dokuz yerden koparak ayrılacak, her taş tan dokuz sandık çıkacak. Her sandıktan koyu sarı renkte, demirden atlara binmiş dokuz adam çıkacak, atların ayakları kılıç, kuyrukları kama gibidir. Nereye rastlasa keser, biçer. Canlılara rastlasa öldürü. Ayın ve güneşin ışığı yok olacak, yerler çatlıyarak geniş aralıklar olacak, sular kuruyacak, dünyada hiç bir şeyde hayır kalmayacak, yiyecek, içecek, her şey yok olacak, böylece insanlar yaratıkların hayatı sona erecek.

CENNET VE CEHENNEM

II

Şamanlığın ilk devirlerindeki inanışlara göre, yeryüzü hayatı ile, yeraltı hayatı arasında fark yoktur.

Can vücuttan uçar, yeraltı âlemine gider, yeryüzü hayatı orada devam eder.

Sümer'lere göre; insanlar dünyada ettikleri iyiliklerin karşılığını ve hatalarının da cezalarını yine dünyada görürler. Her şeyin dünyada olduğu, sonsuz hayat da insanlara verilmediği için, Sümer'ler ancak ömürlerinin uzun olması, rahat geçebilmesi için tanrıları dua ederler. Bununla beraber, insan ölünce ayrılan ruhunun, yeraltı âleminde ceza göreceğine veya rahat edeceğine dâir inançlar da aralarında yok değildi.

Sonraları her iki âlem arasında ayrılıklar genişlemeğe, büyümeye başladı. yeryüzü âleminde kötülük edenlerin, yeraltında cezalarını çekecekleri

inançları kuvvetlenmiş bunun sonu olarak kötüler için (cehennem) ile, iyiler, yahut günahlarının ezalarını çekmiş olanlar için de (Cennet) diye iki ayrı âlem daha türemiştir.

Bazı mitolojilerde; âhiret âleminde cennete ve cehenneme giden bir köprü, yahut her ikisi arasında bir geçit bulunur. Günahı olmayanlar köprüden geçerek cennete, olanlar da köprüden düşerek cehenneme giderler. Mazdaist'lere göre (cinvat) köprüsü böyledir.

Dante'nin (Divin komedi) sindeki (İl Purgatorie) de cennetle cehenmmek arasında bir geçittir.

CENNETLER VE SÜT GÖLÜ

Cennetler

Altaylı'larla Yâkut'lara göre Cennetler Göklerin üçüncü katındadır. Temiz eğlenceler, zevk ve safa nâmına ne varsa hepsi oradadır. Günahsız, bahtiyar insanlar orada rahatlık içindedir. Melekler, periler ise Cennetleri süsleyen zarif varlıklardır.

Budist Uygur'lara göre (Tuşita) adındaki Cennetlerde, dünyada ömrünü feragatla geçirmiş insanlar yer alacaktır.

Bununla beraber cennetler Türkleri cehennemler kadar meşgul etmemiştir. Cehennemlerdeki çeşitli azaplar üzerindeki daha çok durmuşlardır.

SÜT GÖLÜ

Bu göle (Ak göl) de derler. İnanlara ilk ruh ve ilk hayat da (Süt gölü)nden alınan damla ile verilir.

Yâkut'ların Tanrıçalarından (Ayzıt) bir çocuk doğacağı zaman tarla, çiçek ve yemiş perilerini alarak lohusanın yanına gider. (Süt gölü)nden aldığı bir damla sütü çocuğun ağzına damlatır. Bu damla çocuğa verilen ruh olur.

Altaylı'larda bu görevi büyük tanrı Ülgen'in yakınlarından olan (Yayık) yapar. (Yayık) da çocuk doğacağı zaman Ülgen'in emriyle bu göle gider, bir damla alır. O da (Ayzıt) gibi çocuğun ağzına damlatır.

Yine Altaylı'lara göre; günahı olan bir kimse, cehennemde yanarak azap gördükten, cezasını tamamladıktan sonra(Yayuci) tarafından alınır, üçüncü kat göğe götürülür. Dünyadaki güzel göller, fâni insanlara nasıl zevk ve eğlence yerleri oluyorsa, cezasını tamamlıyan suçlu, bundan sonra akrabaları ile birlikte (Süt gölü)nde altın sandallarla gezerler, bu gölün kenarındaki sedef kumsallarda oynar ve eğlenirler.

Bazı hayvanlar da dünya üzerine (Süt gölü)nden gelmiştir:

Altaylı'lara göre (Pura) adı verilen üç boynuzlu keçiler de (Süt gölü) nden çıkar.

Bir inanışa göre de bu (Süt gölü) Kaf dağının altındadır:

Hızır, ölüme çâre ararken, yolu buraya düştü. Bu dağdaki (Süt gölü)nde havada uçmak için kanatlı, suda yüzmek için kürekli atların bulunduğunu gördü. Uçan atlardan tutmak istedi, ama tutamadı. O zaman bu göle şarap döktü, içen atlar sarhoş oldu. Hızır bunlardan bir çiftini tuttu. Uçmasınlar diye kanatlarını kırdı. Bunları çiftleştirdi ve cins atlar bunlardan türedi.

CEHENNEMLER
III

CEHENNEM TANRILARI, CEHENNEM HÂKİMLERİ, TAPANA, MANGİSTOCİRİUS, TÜNKEN KARA TAMU, TEPTEN KARATEŞ, AVİÇİ CEHENNEMLERİ, KAZIRGAN, NAT, UPANAT KAZANLARI, RAKŞAS'LAR, EGE'LER...

Günahsız insanlar cennetlere gideceği gibi, günahı olanlar da yeraltındaki cehennemlerin azap kuyularında kalarak kaynıyan katran kazanlarında yanacak, cezalarını çekeceklerdir.

Sümerli'lere göre de yeraltında cehennem tanrıları ve tanrıçaları vardır. Nergâl ile karısı Ereşkigâl bunların başta gelenlerindendir.

Dünyada suç işleyenlerin ceza sürelerini ve şekillerin, hangi cehennemde ne kadar yanacaklarını kararlaştıran bir de hâkimler heyeti vardır ki bu heyeti; Sabıray, Arah, Toyer, Malahay ve Tarile teşkil eder.

Şamanist Altay Türklerinin inançlarına göre en büyük cehennem (Mangistocirius) adındadır. Bu ce-

hennemi (Matman Kara) adında bir ruh idâre eder. Bir başka cehennem daha vardır ki bunun da adı (Tünken Kara Tamu) dur. Bunu da (Matman Karaca) idâre eder.

Bir de; (Tepten Karateş) adında bir cehennem vardır ki bunu da (Kerey Han) idâre ederdi.

Yine Şamanist'lere göre dünyada kötülük yapmış insanların azap çekmek üzere atılacakları cehenneme ve orada kaynıyan katran kazanlarına (Kazırgan) denir.

Budist Uygur'ların (Aviçi) adını verdikleri cehennem de böyledir.

Altaylı'ların kötülük tanrısı Erlik Han ise, doğan bir çocuğun günahlarını yazdırmak için bör körmös gönderir. Büyük tanrı Ülgen de buna karşılık Yayucı'yı gönderir. O, çocuğun sağında, Körmös te solundadır. Bunlar çocuk büyüyüp de ölünceye kadar yanından ayrılmaz. Ölünce Körmös onun ruhunu kapar, yerin altına götürerek (Kazırgan) a atar. (Kazırgan) daki kazanlarda katranlarla birlikte kaynar. Körmös, Erlik Han'ın huzurunda, götürdüğü ruhun günahlarını ispat ederse o ruh kazanlarda kalır. Yayuçi de beraber oraya gelmiştir. O da bu ruhun sevaplarını sayar. Eğer sevap günahtan çoksa ruh oradan kurtulur. Günahı fazla ise derecesine göre yanar. Sonra yukarı doğru çıkmaya başlar. O ruhun üçüncü kat gökte bulunan akrabası şefaat ederek Yayuçi'yi sıkıştırırlar. Yayuçi ruhun günahı kadar yanmasını bekler. çünkü ruhun başı katran kazanındadır. Günahı kadar yanınca başı dışarı çıkar. O vakit Yayuçi ruhun tepesindeki saçtan tutup onu kazandan çıkarır ve ruhu üçüncü kat göğe götürür. Oradaki akrabaları ile buluşturur. Süt gölünde hoş vakit geçirir.

BİR CEHENNEM TASVİRİ

(O sert.. somurtkan yüzlü şeytanlar, (Rakşas)lar cehennemlikleri kaynar kazanlar içine atarlar, orada bütün vücutlarındaki et ve kemikler tereyağı gibi erir. Sonra yine vücuda gelirdi. Cehennem (Ege)leri ateşle kızıllaşmış demirleri yerlerde baş aşağı yatırırlar. Dış yüzlerinden alevlenmiş kalın tulumlar etrafında tokmalayıp onların içine batırırlar. Bütün vücutları yanıp mavi., kırmızı, beyaz yalınlar, kanallar gibi saçılıp akarlar. Binlerce yıl burada acı azaplar çektikleri hal de sıcaktan canları üzülmez. Buradan çıktıklarında ustura, kasap bıçağı, daha başka kesem âletleri üzerine döşenmiş yerlere yatırırlar. Buradan çıktıklarından kızartılmış demirli yerde yatırırlar. Ateşli büyük körükler, bir çok korlu yığınları...İçlerinden her hangileri oradan çıktıkça... Küllü ırmağa düşerler. Irmağın dibinden onaltışar parmak uzunluğunda demirli şişeler, dikenliler...döşenmiş gibidirler. Rüzgar çıktığı zaman, o küllü ırmağın suyu burgaç olup, büyük büyük çevrintiler çevirir. Oraya düşmüş olan cehennemlik zavallılar çevrinti ile aşağı gidip, o şişler üzerine düşerler. Bütün vücutlarını bir yandan bir yan delip çıkarlar. Bu ırmağın iki kıyısında ot, çimen bitmiş gibi keskin usturalar bitip durur. Her hangi suçlu cehennemlikler dışarı çıkmak için davranıp ırmağın kıyısına tırmandıkları zaman, bütün vücutları dilim dilim olup biçilir. O ırmak kıyısında bir ege yüksekliğinde bir demirli ağaç vardır. Onaltı parmak uzunluğunda demirli dikenler de vardır. Bir düziye pek

çok alevler parlamış gibi yalınlanıp durur. Cehennem Ege'leri kızartılmış demirli kamçılar vurup, o ağacın üzerine çıkmalarını emrederler.

O cehennem Ege'lerinden korkup zorla oraya çıkarlar. Bütün vücutları kamışlı Viçin gibi hemen yanar. Ne zaman her hangi biri aşağıya... inecek olsa, demirli ve zehirli şişler ile vücutlarına vururlar...)

BİR BAŞKA CEHENNEM TASVİRİ

(Herhangi bir kimse canlı öldürmekten, geri kalmazsa, doğruca (Tapana) cehenneminde haşr olur. O cehennemde ölçüsüz derecede çok küllü su ile dolu büyük kazanlar var. Bir düziye kaynar. Cehennem, Ege'leri sayısız, çok zavallıları o kazanlara atıp kaynatırlar. Eti hattâ sinirleri, damarları ne varsı eksiksiz kavrulup pişer. Sivri kancaları ile dışarı çıkmak üzere olan başları aşağıya doğru sarkıtılıp indirirler. O kazandan dışarı çıkmış olan baş kapkara olup (Tapana) adlı cehenneme dolarak sıkılıp dururlar. Orada toplanmış olanların bu kadar acı azapları vardır. Bundan başka ölçüsüz, sayısız işkenceleri de var... Burada toplanmış zavallıları ateşli çukura atıp iki demirli şişle yere çakmak üzere vururlar. Bir şiş ayağına vurulur, bir şiş başına vurulur. Ondan başka... doksan kızartılmış ateşli, demirli şişlerle bütün vücutlarına vururlar. O azaba dayanamıyarak akıllarını yitirirler...

BİR CEHENNEM TASVİRİ DAHA

Pratapana (sekiz cehennemden yedincisi) adlı bir cehennem daha vardır ki, orada iki büyük kazan var, birisi (Nat), ikincisi (Upanat) adlıdır. (Nat) adlı kazan elli ege genişliğindi, (Upanat) denilen kazanın eni ise elli bir egedir. O da yine küllü su ile dolu bir hale kaynar. Bunun üzerine cehennem, (Rakşas)ları zavallı cehennemlikleri tutup o kazanlara baş aşağı atarlar. Bunlar yürek yarılacak derecede azap çekerler. Onların hayatları tükenmez. Herhangileri o kazanlardan dışarı çıksalar eteşli, yalınlı sivri uçlu Trizul (üç dişli) ucuna oturtup aşağıya sokarlar...)

(Türlü cehennemler üzerine Uygur'ca parçalar: R. Rahmetli)

V

Ruhlar, Periler, Melekler, Cinler, Şeytanlar, Zebâniler, Cadılar

RUHLAR

Şamanis'lere göre ruhlar belli başlı ikiye ayrılıyor. Biri (Eş) ruhlar; bunlar insanlar, yaratıklar ve bitkilerle beraber bulunan, onlara eş olan ruhlardır. Öbürü de; bunlardan ayrı ve başka bir canlı veya bitki il beraber bulunmayan (Tek) ruhlardır. Bu gibi ruhların çoğu tanrıların emrinde bulunur. İyilik tanrılarının emrinde olanları insanları iyilik, kötülük tanrılarının emrinde olanlar ise kötülük yaparlar, bu ruhlar başlı başına dağlara, sulara, topraklara, ağaçlara.... sahip bulunurlar.

Bir de insanın kendi ruhu vardır. Buna göre Şaman'lar insanları biri beden, biri de ruh olarak iki varlık halinde kabul ederler. Ama bu ruhlar (Eş) ruhlardan başkadır. Bunlar cennetteki (Süt gölü) nün birer damlasıdır. O damlalar doğacak insanın ruhlarıdır. Çocuk dağacağı zaman Altaylı'larca (Yayık) adındaki ruh gider (Bk: Yayık) o gölden bir damla süt alır, doğacak çocuğa katar. işte bu damla o çocuğa verilen ruhtur.

Tek ruhlardan bir de Şamanlarca (Elğem) adında yol gösterici bir ruh vardır ki bu ruh, törenlerde Şaman'ı heyecana getirir.

Dağlara, sulara, topraklara, ağaçlara.. sahip olan ruhlara gelince; bu ruhlar koruyucu ruhlar arasındadır. Bunlara (Yizim Piy) de derler. Bunlar insanlara iyilik ederler, yol gösterirler, kötü ruhlardan korurlar. Saygısızlık edenlere ceza verir, hastalık gönderirler. Her dağın ruhu kendi bölgesine karışır. Başka bölgelerle ilgisi yoktur. Bu ruhlar için kurbanlar kesilir, dualar edilir.

Yer - su'lar denilen ruhlar da dağlarla ilgilidir. Bunların bulundukları dağlar içinde (Abu Kaan) dağı kutsal bir dağdır. Bu dağın iki kızı vardır. Bu kızlara (Yelbis) derler. Bu dağların altın birer kapısı altın tahtı, at bağlanacak altın kazığı vardır.

Yer - Su'lar; pınarlarda ve sularda da bulunur.

Büyük tanrı (Oğan) da yer- su'ların en büyüğüdür. Yerin tam ortasında bulunan ve ucu yükseklere uzanan büyük bir çam ağacının gölgesinde oturur.

Oğan'dan sonra, Yer-Su'ların başka büyükleri idârecileri vardır: Talay Han, Altay Han, Demir Han ve Okto Han bunlardandır.

Yer-su'lar insanlara bereket getirirler. Bin kulaklıdırlar.

Altaylı'lar de Yer-Su'lara çok saygı gösterir. Onlar için kısrak kurban ederler. Bunlar Altay kabile ve soy-

larının da koruyucularıdır. Her birinin âilesi de cardır.

Yer-su'lar bulundukları yerlerin de sahibidir. Al-taylı'larca pınarlarıń, suların, dağların adı birer Yer-Su'nun adıdır.

Yâkut'larla Altaylı'lara göre Ruhlarla ancak Şaman'lar, Kâhin'ler temas ederler. İnsanlarla ruhlar araksında bunlar vasıta olur.

İyilik yapanlar ruhlar dualarla, ziyâfetlerle memnun edilmeğe çalışırlar. Kötülük yapanlardan korunabilmek için de yine kurbanlar kesilmekle beraber, sihirler, büyüler de yapılır.

PERİLER, MELEKLER

Mitolojilere göre, perilerle meleklerin bulundukları yerler; gökler âlemi ile dünya üzeridir (l)

Perilerle melekler kat göklerde, manevi âlemde rahat bir halde, yahut günahsız insanlarla cennetlerde yaşarlar.

(l) - II. Mahmut'un berber başlığından emekli ihtiyar bir Memiş efendi vardır. Adam, I. Hamit zamanında Enderûna girmiş, bütün ömrünü sarayda geçirmişti. Nücûm ve Simya gibi asılsız ilimlerde de kendini çok bilgili sanırdı. Cinlere, Yıldızlara inanırdı, o sırada Topkapı Sarayının bahçesinde bir şimşirlik varmış. Bu şimşirliği kaldırmak istemişler; Memiş efendiye göre periler, Türklere çok sevgi beslediklerinden kendi padişahlarına Divan yeri olarak bu şimşirliği seçmişler. Her gün seher vakti perilerin bütün büyükleri orada toplanır, divan kurulur, peri Padişahı da bu divanı idâde ederdi. Bu şimşirlerin kaldırılmamasına Memiş efendi çok uğraşmış ama tesiri olmamış. Şimşirlik kaldırılınca çok kızmış köpürmüş, bundan sonra felâketlerin eksik olmayacağını durmadan söylermiş

Perilerin, Meleklerin, ömürleri de rakamlara sığmayacak kadar uzundur. Hattâ ölmezler arasında bulunurlar.

Meleklerden birine: (Sen ne zaman yaratıldın?) diye sorulmuş, o da: (Bilmiyorum, ancak her dört yüz bin yılda bir yıldız yaratılır. Ben yaratıldığımdan beri de dört yıldız yaratıldı.) cevabını vermiştir. Bu hâle göre yüzaltmış milyar seneden beri yaşamaktadır.

Türk boylarında daha çok küçük tanrılar göze çarpar. bunların küçük ve kaba yapılmış heykelleri orta Asyadaki Türklerin evlerinde, çadırlarında bulunur.

Türk inançlarına göre insanların, hayvanların ve eşyaların birer perisi olduğu gibi, her evin de bir perisi vardır. Ev perisi evin temiz tutulmasını ister. Öyle görmezse kızar, çekilir, yerini cinler alır. Bu korkuyla evler temiz tutulur.

Tanrıça Ayzıt'ın emrinde dağ, tarla, çiçek ve yemiş periler i vardır.

Tanrıların emrinde çok periler olmakla beraber, ayrı bir teşkilâta göre bir hükümdar tarfından idâre edilen periler de vardır.

Sonraları kurulmuş peri hikâyelerinde geçen (Peri pâdişahı) da büyük rol sahibidir.

İran mitolojisinden gelmiş ve Türkler'ce de tanınmış iki melek vardır ki, bunlara Osmanlı şairleri şiirlerinde epeyce yer vermişlerdi. Bu meleklerden biri: (Berehmen: behmen) di ki, bu melek koyunları, sığırları, ehil hayvanlardan çoğunu korur, güneş takviminin on birinci ayında olanı biteni idâde eder.

ikincisi de (Behram) dır. Bu da yolcuları, misafirleri korur, kolaylık gösterir.

Bâbil kuyusunda asılı duran Hârut ile Mârut ta doğu mitolojisinden gelmiş iki Melektir.

İYİ RUHLAR VE PERİLERDEN BİR TAKIMININ KISA KİMLİKLERİ

Akanteş- (Al) Eş bir ruhtur. İnsan öldükten sonra, bu ruh ta dünyadaki eşinin yanına, yeraltına gider.

Akçura (Çar) - Kuzey Türk'leri iyi ruhlara bu adı vermişlerdir.

Arvak- (Kır) Şamanlarla beraber bulunan eş bir ruhtur.

Çaptı Han - Aygır yeleli iyi bir ruhtur.

Dorokti - (Al,Yak) Toprakların ruhudur.

Eezi- (Al) Büyük ve eş ruhlardan başka, Altay Türklerince bu adı taşıyan bir takım küçük ruhlardır.

Elegem, (Al) Törenlerde Şaman'ı heyecana getiren ruh.

Emeget- (A,Yak) Her Şaman'ın bu ad ile ayrı birer ruhu daha vardır. Bu ruh Şaman'ı korur.

Eş- (Al, Yak) İnanlarda, hayvanlarda bulunan eş ruhlardır. (Bk: Ruhlar).

Garan- (Al, Yak) Suların da bu adç ile ruhları vardır.

Hazzi- (Hit) Dağ perileri.

İyekil, (Yak) İye, Eye; Ana. Kil, Kilâ: Hayvandır.

(İjekil) İkisi birleşince (Ana hayvan) olur ki bu; totem sayılan hayvana denilmiştir. Şamanlarla da beraber bulunur. Koruyucu bir ruhtur. Kırgızların (Arvak) dedikleri ruh da buna yakındır.

Karlık- (Al) Ülgen'in emrindedir. Sulya'nın arkadaşıdır. Kurban töreni yapılırken Şaman'la beraberdir. Tören sırasında çadırın tepesindeki duman çıkacak delikten, karlık için su serperler.

Kut - (Al) Yalnız insanla at'da bulunan eş bir ruhtur.

Lamassu- (Ak) İyilik cinlere bu ad verilir.

Maytere- (Yak) İnsanları idâre eden iyi bir ruhtur.

Nammi- (Hit) Dağ perileri

Orman ruhları, (Al) Bunlara çok önem verilir. iyi ruhlardır. Avcıları korurlar.

Pihampar- Çuvaş'larca böyle adlandırdılan bir ruh vardır ki çeşitli kudretlere sahiptir. O, insanlara iyi vasıfları, Şaman'lara da olağan üstü kuvvetleri verir. Ev hayvanları vahşi hayvanlardan korur. Ayıların, vahşi hayvanların da hâkimidir. Ama kötü ruhlar da onunun idâresi altında bulunur. Kurtların da hükümdarıdır. Bütün kurtlar onun idâresindedir.

Sabitu- (Süm) Destan kahramanı Gılgamış'la konuşan bir peri kızı.

Suyla- (Al) Büyük Tanrı Ülgen, tarafından insanları korumak işi ile görevleri idi. Gözleri at gözüne benzer. Otuz günlük mesafeden görür. Tören sırasında Şaman'la birlikte göklere çıkar, yeraltı âlemine iner. Kurbanları gideceği yerlere kadar götürür. Suyla, için kurban kesilmez, ancak rakı serpilir.

Suyla ay ve güneş kırpıntılarından yaradılmıştır. Suyla'ın bir görevi de insanları göz altında bulundurarak, gördüğü değişiklikleri Ülgen'e haber vermektir. Törenlerden sonra Şaman göklere ve yeraltına giderken Suy'la, Şaman'a hücum edecek kötü ruhları koğar.

Sur - Yâkut'lara göre, genel olarak insanlarla beraber bulunan ruhlara verilen ad.

Töz, Tös -(Al) Ülgen'in en yakın elçisidir. Kurban töreni yapılınca Şaman; Suyla, Karlık, Yula ve Yayık'la göklere Ülgen'in huzuruna giderken, gelenleri karşılamak için Ülgen; Urukçi'yi gönderir. Urukçi bunları göklerin beşinci katındaki dâirede karşılar. Şaman'ın getirdiği kurbanı alır, Ülgen'in altın kapısından içeri girerek kurbanı sunar, gelenlere de bir kaz verir. Onlar bu kaza binerek geri dönerler.

Urukçı göklerde bulunur, yere inmez.

Yayık- (Al) Ülgen'in oğulları gibi Yayık ta insanlara iyilik etmek, onları korumakla görevlidir. Ülgen'in oğlu değilse de, Yayık onun vücudundan ayrılmış bir parça ve Ülgen'in emirlerine vasıta olan bir ruhtur. Ülgen'in emirlerini yerine getirmek işi ile görevli daha başka ruhlar varsa da Yayık hepsinden üstündür.

Üçüncü kat gökte bir (Süt gölü) vardır ki, bu göl sütle dolu olduğu için (Ak Göl) de denilmiştir.

Bir çocuk doğacağı zaman Ülgen, Yayık'ı bu göle gönderir, Yayık'ı bu çocuğa getirir, böylece çocuğun ruhu verilmiş olur.

Altaylı'larca çok sayılar ve sevilen Yayık için törenler yapılır: İlkbaharda koyunların ve kısrakların sağılan ilk sütü bulgurla karştırılır ve bir lâpa yapılarak (Yayık'a sacı sararlar) (1) . Bu törene (Yayık kaldırma) denilmektedir.

---

(1) : Anadolu köylerinde (Yayık) denilen tahtadan yapılmış küçük varil biçiminde bir kap vardır ki, kaç iki başındaki iple bir yerde asılır: İçine süt konulur ve onun ileri geri devamlı olarak sallar ve çalkarlar. Böylece sütün yağı bir yere toplanır, sonra bunun içinden çıkarılır. Yayık denilen ruhun sütle ve süt gölü ile ilgisi olduğuna göre, halk arasında bu kaba verilen adın ondan gelmesi ihtimali hatıra gelebilir.

Bu tören yapılarken oraya çağırılmış olan Şaman dualar eder, Yayık'ı çağırır ve onunla birlikte törende kesilen kurbanı Ülgen'e götürür. Törenler sırasında Şaman'ın göklere çıkarılması işinde de yine Yayık görevlidir. Eğer Yayık yardım etmezse Şaman da göklere çıkamaz. Bu törene Altaylı'lar (Üstüğü) derler.

(Yayık için beyaz kumaştan put yapılır. Bu puta beyaz şeritten baş, kulak, el, ayak ve kuyruk takılır. Ayaklarına kırmızı şerit dikilir. Bu putlar yirmi otuz kadar olur. Hepsi beyaz kıldan örülen bir ipe sıralanarak, evin arka tarafındaki iki Kayın ağacının arasına gerilir. Şaman dualarında Yayık şöyle tasvir edilir: (Kızıl bulut sırmalıdır. Dizgini Ebekuşağıdır. Kamçısı boz alev, gökten haber alır...)

KÖTÜ RUHLAR

(Bu dünyada fenalık yapan insanların ruhu vücuttan ayrılınca yeraltı âlemine gider. Orada Erlik Han'ın uşağı olur. Bütün inanlara fenalık etmeğe ve akrabalarından birin Erlikâlemine çekmeğe çalışır...)

Altaylı'lar bu ruhların (muayyen bir müddet yer yüzünde dolaştığına inandıklarından dolayı bu müddet zarfında korku içinde yaşarlar. Eğer bu müddet içinde başlarına bir felâket gelirse bir yere göç etmeğe mecbur olurlar ve ruhlardan kurtulmağa çalışırlar...)

(Altaylı'ların tasavvurlarına göre, kötü ruhlar bütün yer yüzüne dağılmıştır... Kötü ruhlar inzibata pekte riayet etmezler. Aralarında kavga, ihtilâf ve savaşlar olur. Bunlar çok aç gözlü ve oburdurlar. Dipdiri insanı lokma gibi yutarlar. biri hastalanırsa Altaylı'lar (Kötü Ruh yemektedir). Biri ölürse (Kötü ruh yemiş) derler. Vücuttaki her yara kötü ruhların ısırmasıyla olur.)

(Kötü ruhlara ayrılan ölü canlarının arasında teşkilât vardır. Kabileleri ve alayları olur. Dünyadaki torunlarının obaları etrafında dalaşırlar. Çok aç gözlü oldukları için obalara da akın ederler. Bunlar pek hiylekâr ve sokulgandırlar. Kapıdan giremezlerse bir delik bulur eve girerler ve yemek için insanlara saldırırla

CİNLER, ŞEYTANLAR, ZEBÂNİLER, CADILAR

Türk mitolojisinde cinlerle, şeytanlara çokça rastlanır. Ancak sonraları muhit ve din değiştirme etkiler altında özellikle şeytan için çeşitli efsâneler, hikâyeler türemiştir.

Altaylı'lara göre Şeytanlar, fitne ve fesat çıkarmak, insanları şaşırtmak, kandırmak için Erlik Han tarafından görevli idiler. Cinler de çok defa yine bu tanrının yardımcıları olmakla beraber, dünyada da insanları çarparlar, hasta ederler, âhiret âleminde ise zebâni rolünde bulunurlar.

Şeytanlar göze görünmezler. Ama insan ve hayvan şekline de girdikleri olur. O zaman başlarında boynuzları bulunur. Bunlar çok defa birbirinden ayrı

yaşarlar. Yanlarına yaklaşılmaz, ateşten yaratılmışlardır.

Yeraltı âleminde kötülüklerin tanrısı olan Erlik Han, cehennemin de tanrısıdır. Günahı olan insanlara ceza verilmek için cinleri, şeytanları zebânileri, kötü ruhları vardır.

Altay Türklerince Ayna'lar yahut Aza'ların emrinde geniş bir kadro ile Cinler, şeytanlar bulunur.

Etrûsk'lerin Tajest, Tokulşa adındaki büyük cinlerinden başka, (Edimnu) adındaki hortlakları ve (Çor) adındaki cinleri de vardır.

Ünlü kahraman (Cesteni Bey) in hikâyesinde geç tiği üzere, insan eti yiyerek kan emen cinler de hatsız hesapdır.

Cinler ile şeytanların vasıfları, türeyişleri hakkında sonraları Türk mitolojisinde yer alan efsânelerden ikisi (Taberi) de şöyle anlatılmaktadır:

Tanrı ilk önce devleri yarattı. Onlara (Can) derler ki kumlar sayısıncadır. Onların meskeni havada idi. Yedi bin yıl bu cihana hâkim oldular. Ondan sonra tanrı, (Can) dan cinleri yarattı ki, şeytan onlardandır. Şeytanın adı Süryanî ve. İbrani dilinde (Azâzil), arap dilinde (Hâris) tir.

Şeytan evlendi. Karınca, örümcek, çekirge, kuş şekillerinde sayısız evlâtları oldu. Bunlar yazılarda, dağ kovuklarında, ormanlarda, yollarda, virânelerde, fırınlarda, ovalarda, kuyularda, külhanlarda, su yollarında bulunurlar.

Cinleri, melekleri tanrı gökte bulundururdu. Onlara, itaat edilmesini emretti. Tanrı gökte olan meleklere dedi ki: (İki ev halk eyledim. Biri rahmetimden, biri de gazabımdan. İkisine de bakın:) Melekler önce cehenneme baktılar, türlü türlü azaplar gördüler.

Tanrıya sordular: (Ey Tanrı bu evi kimler için yaptın? Tanrı izni ile cehennem cevap verdi : (Burası, onlar içindir ki Tanrı'yı bilmezler, emirlerine inanmazlar. Ondan sonra bu melekler cennete baktılar. Orada çeşitli rahatlık ve safaları görerek tanrıya sordular. Tanrı da: (Kim Tanrıyı tanır, onun emirlerine itaatederse.) Melekler bunun üzerine tanrı önünde yere kapandılar. Tanrı da onları göklerin en yüksek ve kutsal yerlerinde yerleştirdi.)

Bir efsâne daha : Eskilere göre yerler, Arkz-ı Seb'a adı ile yedi kata ayrılmıştır. Yedinci katın adı (Acba) dır. Orada yaşayanlara: (Cüsum) denir. Bunlar kısa boylu, siyah, elleri ve ayakları vahşi hayvanlarınki gibidir. Şeytan da beraberindekilerle etrafında dizilir, her biri yer yüzündeki insanları nasıl aldatarak yoldan çıkardıklarını şeytana anlatırlar o da keyiflenir.

Cinlerden bir takımının adları da vardır. Çoğu İbrâni'ler'den alınarak Türk'ler arasında yerleşen bu adlardan bazıları şunlardır; Hişanuh, Cabir bir Merdan, Medyun İbn-i Zengi, Haksak, Derşuz, Yemhur, Karakaş İbn-i Vesvas, Bülbüle İbn-i Kizban, Keşkatur İbn-i Keşibaş, Seşzar İbn-i Seman.

CADILAR

Folklorla da karışık efsânelere göre; kötü bir tip olan cadılar; saçları dağınık ve uzun kuyruklu olarak şekillendirilmiştir. Bunlar kadındır. Küpün üzerine biner gezer, hattâ küp uçurur. Bu gibilere (küp uçuran cadı) derler. Kimse için hayır, düşünmez, işi gücü dâima şerdir. Çocukları kapar, kaçar. Birisi öldüğü zaman üzerine makas korlar. Çünkü makas konmadan

ölünün üzerinden bir kedi atlarsa ölemin ruhu cadı olur veya ölen hortlar.

Cadının kızları da vardır. Ama bunlar analarını dinlemezler. İstedikleri zaman çıkar, gezerler. Anaları onlara uymaya mecbur kalır.

Eğer cadı kızı sevdiği ile kaçmek isterse anasının bahçesinde iki kuyu vardır. Bu kuyuların birinde bal, öbüründe kan bulunur. Cadı kızı baldan, sevdiği de kandan içer. O zaman her kıyafete girer, her yere gidebilirler.

Cadıyı yok edebilmek için onun bahçesinden bir gül koparmak lâzımdı. Ama o bahçenin bekçisi aslan, yahut kaplana benzer bir kedidir. İşte bu bekçi kediden bir fırsat bulunması gerekir ki bu da pek güçtür.

KÖTÜ RUHLAR, CİNLER, ŞEYTANLARDAN BİR TAKIMININ KİMLİKLERİ

Abasi'ler- (Yak) Kötü bir takım ruhlardır.

Acuman- Kötü ruhlardan biri. Yahut kötülük tanrısı.

Ada Öke- (Al) Ölmüş babaların ruhudur. Bunlar Erlik Han'ın idâresinde bulunurlar.

Aldacı, (Al) Ölen bir adamın, daha önce ölmüş akrabalarından birinin ruhu bu adı taşır. Aldacı, Süne adındaki ruh ile ölü evinin etrafında dolaşır. Şaman yahut Kam temiz ve kutsal tanındığından Aldacı tarafındandan kirlenmemek için ölü evine girmez, başkalarına bile bir hafta ölü evinden eşya verilmez ve içeri alınmaz. Ölümden kırk gün sonra, ölü evinde bir

tören yapılır, yemekler yenir. Törene önce Şaman gelir. Ardıç ağacı ile tütsü yaparak Aldacı'yı koğmağa çalışırdı. Aldacı'lara ölüm ruhları da denir.

Almış- (Al) Erlik Han'ın emrinde bulunan kötü ruhlardan biri.

Altan Sabaray- (Yak) Çıban denilen yarayı insanlarda yapan ruh.

Arsan Dolay- (Yak) Kötü ruhların koruyucudur. Kara neme'ler bunun emri altındadır.

Aynalar (Azalar) - (Al) Yerin altında yaşayan ve Erlik Han'ın emrinde bulunan kötü ruhlardır. Bunlar; şeytanları insanları üzerine yollıyarak onlara çeşitli eziyetler verdirir. İnsanlar bu eziyetlerden ancak kurban sunmakla kurtulabilirler. En makbul olan da kara renkli hayvandan verilen kurbandır. Bunlar çok yemek yer ve doymazlardı. Bunların bir adı da Yek'tir.

Bourma Lahay- (Yak) Ölüm hastalıklarını insanlara musallat eden ruh.

Cığı - Cığı'lar bir takım cinlerdir. (İki bölük birbiriyle çarpıştığı zaman, bu iki bölüğün vilâyetlerinde oturan cinler, kendi vilâyetlerinin halkını kollamak için çarpışırlar. Cinlerden herhangi taraf yenerse, onlardan yana çıktığı vilâyet halkımı da yener. Geceleyin bu cinlerden her hangisi kaçarsa onların bulunduğu vilâyetin hakanı da kaçar. Türk askeri geceleyin cinlerin attıkları oktan korunmak için çadırına saklanırlar. Bu, Türk'ler arasında yaygındır.) Divan-ı Lûgat-üt Türk. Cilt:lll.

Çor (Çar) (Al) Şaman inanışlarına göre insan bedeninin dışında, ama yine insanla beraber bulunan kötü ruhlar vardır ki onlara bu ad verilmiştir. Yine Şamanlara göre Çor; (Cin) demektir. Şimdi bile Anadolu'nun bazı yerlerinde (Çor vurdu: Cin çarptı ve

hastalandı) derler.

Çorabaş - (Al) Şaman dualarında geçen bir ruh. Bunun doksan koyun derisinden kürkü, seksen koyun derisinden külâhı vardır.

Dahtalır- Tarah- (Yak) günahkârların gittiği yerde bulunan büyük bir ruh.

Edimnu'lar - (Süm) Hortlak denilen kötü yaratıklardır. Aşipu'lar bu kötü varlıkların fenalıklarından korunmak isteyenlere efsun yaparlar.

Eğe'ler- (Uy) Cehennemde zebani görevli kötü bir varlıktır. (Bk: Cehennem)

Gidim- (Et) Ölen kimsenin ruhuna denildiği gibi, köt ruhlara ve cadılara da bu ad verilir.

Karaçor (a) - Kuzey Türk'leri kötü ruhlara bu adı verirler.

Kara neme'ler- (Yak) Arsan Dolay'ın emrindeki kötü ruhlar, bulunan kötü ruhlardan bir grup.

Kökmen- (Al) Şaman dualarında geçen bir ruh. Bunun altmış koyun derisinden kürkü, seksen keçi derisinden külâhı vardır.

Körmös'ler- (Al,Yak) Kötülük tanrısı Erlik'in yeraltı âlemindeki yardımcılarıdır. Körmös'ler içinde iyilik yapanlar da vardır ki onların adına kurbanlar kesilirdi. Bir inanışa göre Körmes, her ölüden ayrılan bir ruhtur. Eğer o ruh iyi bir adamın ruhu ve iyi körmös'tür, o dünyada kalır. Bunların işi gücü iyilik yapmak, kötülük yapan Kömös'ler ile mücâdele etmektir.

Kötü Körmüs'ler âhiret âleminde, cehennemde görev almışlardır. Bu Körmes'ler dünyaya da çıkar, evlerin etrafında gezer, içeri girmeye fırsat ararlar. Eve girebilirlerse fenalık yapmak için saklanırlar, insanları öldürmeye çalışırlardı.

Erlik Hanın oğulları babaları gibi değildir. İyilik yapmayı severler, insanları fena körmös'lerin şerrinden korumak için dünyada bulunurlar, evlerin, obaların kapı bekçiliklerini yaparlar.

Bunlar, Körmös'lerden birini yakalayacak oluras hemen cehennemde kaynamakta olan (Kazgırgan) adındaki büyük kazana atarlar, orada cezalarını görürler.

Körmös'lerin birbiri ile de geçinemezler, aralarında kavga eksik olmaz. Çok ta pis boğazdırlar. İnsanları yemekle bir türlü doymazlar.

Altay Türk'leri, bütün hastalıkları, ölümleri bunlardan bilirdi. insanların vücudunda olan yaraların da körmös'lerin ısırmasıyla olduğuna inanırlardı. Çok hiylecidirler. insanlara sokulabilmenin yolunu bilirlerdi.

İşte Erlik'in oğulları insanları bunlardan korumaya çalışır.

iyilik yapan Körmös'ler için kanlı, kansız kurbanlar verilir: (Kansız kurbanlar; kullanılmamış tâze şarap, hayvanların ilkbahardaki temiz sütüleri, çay kırıntıları, arpadan yapılmış bir içki, kavrulmuş arpa unu, sütten yapılmış bir bulamaç. Yine bu körmös'lerin adına yapılan putların üzerine konulan arpa ve buğday demetleridir.

Kanlı kurbanlar ise, kısrak, keçi ve koyundur. Ama bu kurban kesilmez, boğulur. Hayvanın ağzını, burnunu tıkayıp dört ayağını dört tarafa çekerler: Bu kurbanların eti tören yerine yakın bir kazanda pişirilir.) Bir takım dualardan sonra bu etler yenilir.

Künçölörüme- (Yak). Bir takım kötü ruhların anasıdır. İnsanlar bundan korunmak için kurban keserler.

Ötger'ler- (Al) Yeraltı âleminde Erlik Han'ın emrinde bulunan bir takım azap verici kötü ruhlar.

Rakşas'lar, (Al) Bir takım zebânilerdir. Günah işleyen insanları cehennemdeki kazanlara atar ve çeşitli azaplar çektirirler.

Süne. - (Al) İnsanlarla hayvanlarda bulunan ruhtur. Ama Süne istediği zaman insandan ayrılarak gezer, kimseye görünmez. Ancak Şaman'larla, bazı kutsal sayılan insanlar, bazan da köpekler görülürler. Süne'yi görebilen insanlara (Köspekçi) derler. Eğer bu adamlardan başka herhangi bir adam Süne'yi görürse öleceğine alâmettir. Sün, insan öldükten sonra yeraltı âlemine gider, orada kendisini Erlik Han'ın beraberindekilerden Yula karşılar.

Tajes- Etrüsk cinlerindendir.

Tokuşla - (Etr) Kartal gagalı, Eşek kulaklı, Yılan saçlı bir cindir. İnsanlara azap verir.

Ulukki- (Et) Fenalık yapan bir takım cinlerdir.

Urumki- Cesteni bey hikâyesinde geçen büyük bir Cin.

Yama, Budist Uygur'lara göre kötülük ve ölüm veren bir ruhtur. Yeraltı âleminde bulunur.

Yek- (Bk: Aynalar).

Yula- (Al) İnsanın ve hayvanın beraberinde bulunan ruhtur. Yula istediğ zaman insandan ve hayvandan ayrılır, gezer. Yula, insanlara rûyalarda görünür. Şaman'ların kurban törenlerinde bulunur. Şaman'la birlikte göklere, yer altına seyahat eder. Yula da Erlik Han'ın emrinde bulunan ruhlardandır.

VI

İ N S A N

İNSANIN YARADILIŞI

İnsanın yaradılışı üzerinde Türk boyları arasında çeşitli efsâneler vardır.

Bu efsânelerden bir kaçı:

1- Altaylı'lara göre; önce yalnız Kara Han ile sular vardı. Bu büyük tanrı tek başına canı sıkıldığı için bir insan yarattı. Bu insanın kanatları vardı, suların üzerinde uçuyordu. İnsan buna kanaat etmedi, yükseklerde uçmak istedi. Kara Han onun maksadını anladığı için uçmak kadretini aldı. Kanatları işe yaramadı, suya batmağa başladı. Bunun üzerine Kara Han'a yalvardı, o da acıdı, her hassayı yeniden ona verdi, ama uçmak kudretini vermedi. O halde bu insan için kara lâzımdı. Kara Han gene düşündü. Yıldızlardan bir avuç toprak suların üzerine serptirdi. Böylece karalar oldu.

Kara Han ada şeklinde türeyen bu ilk karaya dokuz dallı bir çam dikti, her birinin altında birer adam daha yarttı. Budokuz adamdan dokuz ırk türedi. Bu insanlara iyi yolu göstermek için de (Yayık)ı yarattı.

2- Yine Altaylı'larla Yâkut'ların bir inanışına göre; Kara Han'ın oğlu büyük tanrı Ülgen, insan vücutları yarattı, bunların canı yoktu. Can vermek için Kara Han'a bir kuzgun gönderdi. Kara Han, Ülgen'in yarattığı insan için istenilen canı verdi. Kuzgun da canı gagaları arasına sıkıştırarak geri döndü. yol uzundu. Kuzgun acıktı. Uçarken yer yüzünde bir deve leşi gördü. İştihası onu leşe doğru sürüklüyordu. Fakat kuzgun leşten uzaklaştı, yorluna devam etti. Biraz gittikten sonra gözüne yerde bir at leşi göründü. İştihası kabaran kuzgun kendini tuttu, leşin yanından geçti.

Son kuvvetini vererek uçan kuzgun bu defa bir inek leşi gördü. Bu leş kuzgunu daha çok kendine çekti, kuzgun : (Ah ne güzel) dedi. Bunu derken gagalarını açınca can bir çam ormanının üzerine düşürek ağaçlara dağıldı. Bunun içindir ki çamlar kışın, yazın yapraklarını dökmez, canlı dururlar.

Kuzgun havada uçarken, gecenin yarısında Erlik Han yeraltından çıktı. Yer yüzünde bir saray gördü, yavaş yavaş yaklaştı. Bu sarayda Ülgen'in insan cesetlerinin yattığını anlardı.

Bu cesetleri Erlik'in fenalıklarından korumak için Ülgen bir köpeği bekçi koymuştu. O zaman köpekler insanlar gibi tüysüzdü. Erlik, köpeğe: (Beni bu saraya bırakırsan sana kürk veririm. Daha üşümezsin. Hem sana öyle bir yemek veririm ki, bu yemeği yersen bir ay açlık duymazsın.) dedi.

Köpek bu sözlere kandı. Erlik'i saraya cesetlerin yanına bıraktı. Erlik, kendi canından üfledi: (Bunların

hepsi benim gibi olacaktır) dedi. Cesetler canlandı. Bunlar erkek ve kadın idi.

Işte yer yüzünde insanlar böyle türedi.

Yâkut'ların bir efsânesine göre de; ilk insan yarı at, yarı insan şeklinde gökten inmiştir.

3- Bir Altay efsânesinde de; tuzlu suları temsil eden Tiamat'ın ikinci kocası Kingo, insan yaratmak istedi. Buna kızan tanrılar Kingoyu kestiler. Kanı ile insan hamuru yoğruldu.

Böylece insanlar meydana geldi.

4- Bir başka efsânede de; büyük tanrı yer yüzünde bir insan yarattı. Bu insan erkekti. Bir gün bu insan uyurken şeytan onun göğsüne dokundu. Bunun üzerine kaburgalarından bir kemik büyüyerek yere düştü.

Bundanda bir kadın meydana geldi.(1)

Ama yine Altaylı'lara göre böylece yaradılan ilk insanlardan erkeğin adı Törüngey, kadının adı da Eje'dir.

5- Budist Türklerin bir efsânesinde de; Tanrı güzel bir kız olan (Rid ta riod gar) i gökten yere indirdi. Kendisi ile bareber bulunacak bir erkek yer yüzünde henüz olmadığı halde çok çocuk doğurdu.

Bu da insanların ilk anası oldu.

---

(1) : (1) İnsanın Türeyişi üzerinde Hintli'lerin buna benzer efsâneleri vardırk: Önce yalnız Atman vardı. Bu erkekti ve ikiye ayrıldı. Ayrılan parça kadın oldu. Bunlar evlendi. insanlr bunlardn türedi.

Bir Çin efsânesinde de insanların türeyişi bunlara çok benzer:

Bir altın parçası ile bir odun parçasından birer bulut olmuş. Altından çıkan bulut Ying,yi adı ile erke, odundan çıkan bulut ta H- Moi adı ile kadın olmuş. Bunlar evlenmiş, insanlar bunlardan türemiş.

6- Bir Sümer efsânesinde de; tanrılar kendilerine hizmet edecek varlıkların olmasını düşündüler. Bu işle Ea'yı görevlendirdiler.

Bunun üzerine Ea çamurdan bir insan yaptı, ona can verdi.

İşte insan, hayâlini ulaştırabildiği kadar çeşitli efsânelerle kendini yarttıktan sonra dahi, cismini normâl ve rahat şekilde bırakmamış, gitgide başka yaratıkların uzuvlarından da katarak insanla karışık acayip yaratıklar ortay a getirmiştir.

Kara Han'ın yarattığı ilk insana kanat takıldğı, Dede Korkut hikâyelerinde geçen (Tepegöz) e tepesine yalnız bir göz, Cengiz'in ceddi olan Bataçihan'dan sıra ile yetişen evlâtlarıarasında Duma- Sohor'un alnı ortasına bir göz konulmuş, sudan çıkan ilk insan annesn'in vücudu insan, başı ve sırtı balık olarak gösterildiği gib, it başlı, sığır ayaklı, yarısı akrep insanlar türetilmiştir.

Büyük işler yapan bir takım insanlar hakkında; merak ve korku uyandırmak, yahut kudretli göstermek maksadıyle vücutları çok büyütülen de olurdu:

Sakar Türk'leri kahramanlarında Alp-Er- Tonga, .Semerkant kalesinde otururken ayaklarını Zerefşan deresinde yıkardı.

Sümer kahramanı Gılgamış'ın da boyu on metre idi.

Yakın doğu milletlerinin mitolojilerinden gelen bir efsânede de Deccal çok iri ve uzun bir adamdır. Başı bulutlardan dışarı çıkar, derin denizler topuğuna kadar gelirdi.

Yine yakın doğu mitolojisi ile gelen (Uc Bin Unk) da o kadar büyük idi ki, başı Deccal'ın başı gibi bulutlardan dışarı çıkar, balığı denizden alır, güneşe tutarak kızartır, yerdi. Nuh tufanı zamanında su onun ancak dizlerine kadar çıkabilmişti.

Bunları yalnız Türk Mitolojisinde değil, her milletin mitolojisinde bol bol görmek mümkündür.

Şu var ki, sosyal bünyenin ana geleneklerine, derin inanışlarına bağlanmak zorunda bulunan insanlar, çizdikleri bu gibi çeşitli tabloların hududunu aşamazlar. Gördüklerinin dışına hayallerini kaydırmağa yaradılış kanunları izin vermezdi. Ancak kendinden ve gördüklerinden materye almakla yetinebilirlerdi.

İNSANDAN TÜREMEMİŞ İNSANLAR

Türk mitolojisinde de, insandan türememiş insanlar görülmektedir ki, bunlar da tanrı ve tanrıçalardan, başka canlı yaratıklardan, yahut tabiatta mevcut başka varlıklardan meydana gelmişlerdir. Ama bunlardan çoğunun yine bir taraafı insandır.

Bu inanışlara örnek olarak alınan o doğum şöyledir:

1- Kurt şekline girmiş tanrıdan,

2- Tanrıçadan,

3- Tanrı tanınan bir dağdan,

4- Kurttan ve geyikten,

5-Köpekten

6- Ağaçtan,

7- Testiden,

8- Dolu tanesinden,

9- Köpüklerden,

10- Denizden,

Bunların birincisinde: Baba kurt, ana insan, İkincisinde: Baba insan, ana tanrıça. Üçüncüsünde: Baba yok, ana bir dağ. Dördüncüsünü. birinde Baba insan, Ana kurt. İkincisinde baba kurt, ana geyik. Beşincisinde: Baba insan, ana köpek. Altıncısında Baba gökten inen nur, ana ağaç. Yedincisinde: Baba yok, ana testi. Sekizincisinde: Baba dolu tanesi, ana insan. Dokuzuncusunda: Baba köpükler, ana insan. Onuncusu ise doğrudan doğruya denizden çıkmasıdır.

insanın gayri olarak burada gerek ana ve gerek baba durumunda olanların hemen hepsi de Türk mitolojiinde kutsal tanınmış unsurlardır.

Şumdi bunlar aşağıda açıklanacaktır:

1- Kurt şekline girmiş tanrıdan yürüyen çocuklar:

Dokuzoğuz destanında; tanrı kurt şekline girere, Hun Hakanının kızları ile evlenmiş, Dokuzoğuz'lar böyle türemiştir.

2- Tanrıçadan doğan çocuk:

Babası insan olan Sümer kahramanı Gılgamış'ın anası Nin-Sun adında bir tanrıçadır. Gılgamış'ın karısı da tanrıça İşharı'dır.

3- Tanrı tanınan dağdan doğan çocuklar:

Altaylı'ların kutsal tanıdığı (Abu kaan) dağının da (Yelbis) adında iki kızı vardır.

4- Kurttan doğan çocuklar:

Tukyu destanında; bir savaş sonunda tukyu'larda kalabilen, elleri ve ayakları kesilmiş olduğu halde bir bataklığa bırakılan on yaşındaki bir erkek çocuğu, bir dişi kurt görmüş, besliyerek büyütmüş, nihayet kurt delikanlı olan bu sakat çocuktan gebe kalarak on çocuk doğurmuş, bunlardan biri âile olan (Assena) yı almıştır.

Cengiz'in ceddi de erkek bir boz kurt ile dişi bir beyaz geyik idi. Onlar denizi geçtiler. Onan nehri kaynağı ile burkan dağı civarına yerleştiler. Batacihan adında bir oğulları oldu.

Cengiz bu Batacihan'dan yetişen oğulların onyedincisidir.

5- Köpekten türeyenler:

Bir efsâneye göre; Tatarlar bir prensin bir kırmızı köpek ile olan münasebetinden türemişlerdir:

6- Ağaçtan doğan çocuklar:

Karakurom dağlarından çıkan (Tuğla) ve (Selenka) ırmaklarının birleştiği kumlanço adında bir yer vardı. Burdada iki ağaç bulunuyordu. Bunlardan biri fıstık, öbürü de kayın ağacı idi. Bu ağaçlar dağ kadar büyüdüler. Bunlardan musikiye benzeyen sesler çıkmaya başladı. O ağaçların üzerine her gece nur iniyordu. Günün birinde bir kapı açıldı. Kapının içinde çadıra benzeyen beş ev vardı. Bunların içinde birer çocuk bulunuyordu. Ağızlarındaki boru ile süt içiyorlardı. İnsanlar bu hali görünce şaşırdı. En büyüğünden başlamak üzere beş çocuğa şu adları verdiler: Sungur Tekin, kutur Tekin, Tukak Tekin, or Tekin ve Buğu Tekin. Uygurlar bu çocukların tanrı tarafından gönderildiğine inandılar, en küçüğünü kendilerine baş seçtiler.

7- Testiden doğan çocuklar

Konkerat oymağı, testiden doğan üç çocuktan türemiştir ki; Frandhakhat bunlardan biridir. Bundan (Zerdüşt) dininin kutsal kitabı olan (Avesta) da da bahsedilir. Fradhakhat, Zerdüştün son doğacak ve (Mazdaizm) in son peygamberi olacak Saoshyant'ın gelmesine kadar ölüm uykusunda kalacak olan otuz ölmezlerden birisidir.

8- Dolu tanesinden olan çocuk:

Sien- Pi'leri ilk defa toplıyarak hükümet kuran Tan-Ee-Huangın, (Mo-Lo-Heo) adında bir babası olduğu halde, annesi bir gün kuvvetli bir gök gürültüsü sırasında korkmuş, göğe bakmış, bu sırada ağzına bir dolu tanesi düşmüş, kadın bundan gebe kalmış, on ay sonra da Tan-Şe-Huang doğmuş.

9- Köpüklerden olan çocuklar:

Kızgız'lardan Sagan adındaki hakanın bir kızı, onun da otuz dokuz hizmetçisi vardır. Hakanın kızı bir gün bu otuz dokuz hizmetçisi ile yüzü köpüklü bir gölün kenarına geldi. Bu köpüklere elleri ile dokundular. Aradan bir zaman geçti. Kızlar bu köpüklerden gebe kaldılar. Sagan Han bu kırk kızı koydu. Bunlar da bir ormana giderek doğurdular. İşte Kırgızlar bunlardan türedi.

Yine bu efsânesinin biraz değişik olanı da şöyledir:

Sagan Han'ın kızı, otuz dokuz hizmetçisini alarak bir ırmağın kenarına gitti. Güneş ırmağa vurmuş, sular gümüş gibi parlıyordu. Kızlar parmaklarını suya soktu ve hepsi gebe kaldı. Babaları bu kızları bir dağa sürdü. Kızlar o dağda doğurdular.

10- Denizden çıkan insan:

Yarı insan, [illegible] balık olan (Oannes) Basra körfezi

sularından çıkan insandır. Bunun başı ve sırtı balıktır. Gündüzleri karaya çıkar. Akşama kadar yemeden, içmeden karadaki cahil insanlara bilgi vermeye çalışır, akşam olunca yine denize girer, geceyi suların altında geçirir.

TUFAN

TUFANDAN SONRA YERYÜZÜNDE İKİNCİ TÜREYİŞ

Tufan efsânesi Türklerde, özellikle Sümer'lerde geniş yer almıştır.

Tufan hakkındaki bir Sümer efsânesi şöyledir:

İnsanlar, tanrılara isyan ediyor, emirlerini dinlemiyor, kurbanı kesmiyorlardı. İnsanları yok etmeğe, bunun için de tufan yapmaya karar verdiler. Tanrıların içinde Ea insanları severdi. Bu sebeple, uyumakta olan Uta-Napiştim'in (1) kulağına bu kararı ulaştırmak için, onun içinde kaldığı kamıştan yapılmış bir kulübeye doğru yavaşça söyleniyor, tufan olacağını anlatıyor.

Uta- Napişti; sonsuz hayat sırrını aramaya çıkmış bulunan Gılgamış'a (Bk: Gılgamış) Tanrı Ea'nın söylediklerini, geçen tufan olayını şöyle anlatıyor:

(1) Efsâneye göre (Şuruppak) bölgesinin hâkimi olan (Ubar-Tuudun) un oğludur. Asıl adı (Ziyudsudu)dur. Uta- Napiştim Akatçadır. Papes (Berose) bunu (Ksisutrus) a çevirmiştir. Ur-Şanapi de, Uta- Napiştim'in kayıkçısıdır.

(Ey kamıştan çit,ey kamıştan ev, ey duvar,
Ey kamıştan ev, dinle: Ey duvar, anla:
Ey Şuruppak'ın adamı, Ubar Tudun'un oğlu
Evi yık, bir gemi yap.
Serveti terket, hayatı kazan.
Mülkten nefret et, hayatı kurtar.
Bütün hayat tohumlarını gemiye getir.
Yapacağın geminin
Bütün hayat tohumlarını gemiye getir.
Yapacağın geminin
bütün büyüklükleri ölçülü olacaktır.
Uzunluğu ve genişliği aynı olacaktır.
Sonra onu sulara indir,
Anladım ve efendim, Ea'ya dedim:
Evet efendim, emrettiklerini
Hürmetle karşıladım. Onları yapacağım.
Fakat, şehre, halka ve ihtiyarlara ne diyeceğim?
Ea ağzını açtı ve konuştu
Ve kullarına, bana dedi:
Sen ey insan, onlara şöyle diyeceksin:
Tanrı Enlil bana karşı fena fikir besliyor.
Bu yüzden artık şehrinizde oturmam
Ve bundan sonra yüzümü artık Enlil'in toprağına çevirmiyeceğim.
Tanrım Ea ile yaşamak üzere suların içine ineceğim.
Fakat, o sizin üzerinize servet yağdıracaktır.
Bir sürü kuş, bir yığın balık,
..... Bol bir ürün,

Lûtufları

...(Başınaza inecek) dolu yağacaktır.

(Şafak sökünce) ...

(Tablette bir kaç satır kırılmış ve okunamamıştır).

Çocuk... karasakız getirdi.

Kuvvetli (Adam) ... lâzım olanı getirdi.

Beşinci günde onun şeklini yaptım.

Plâna göre duvarların yükseldiğini 10 Gar, (120 kulaç)

Ve döşemesi (?) yine 10 Gar genişti.

Onun kısmının şeklini verdim ve çizdim. (?)

Onu altı kat örttüm.

...Yediye böldüm.

İç kımını dokuza böldüm.

Ortasına bir direk yerleştirdim.

Bir dümen sırığı tedârik ettim ve içirde bütün lâzım olan şeyi yaptım.

Tekne (?) üzerine altı sar kara sakız döktüm.

İç kısmı üzerine üç sar zift döktüm.

Yük taşıyanlar üç sar yağ getirdiler.

Bundan başka bir sar yağ âletlere (?) sarfolundu.

Çalışkan halk için sığırlar kestim.

Her gün koyunlar kestim.

Arpa suyunun, susam şarabını, yağ ve şarabı

Halka nehir suyu gibi içirdim.

Sene yağ kutusu açtım. ellerimi merhem içine daldırdım.

Güneş batmadan (?) geminin yapılması bitmişti.

...Müşküldü.

Gemiyi yapanlar gemiyi... yukarı ve aşağı

götürdüler.

İki sülüsanı idi (üçte iki)

Benim olan bütün şeyleri ona (gemiye) yüklettim.

Benim olan bütün hayat tohumlarını ona yüklettim.

Bütün âilemi ve akrabamı gemi içine aldım.

Ova sürülerini, kır hayvanlarını, bütün sanat adamlarımı içeriye aldım.

Tanrı Şamaş, bana bir zaman kararlaştırmıştı (diyerek):

...Gönderen, akşam üstü bir dolu yağdıracak.

O zaman gemiye gir ve kapını kapa.

Gösterilen zaman yaklaştı.

...Gönderin, akşam üstü dolu yağdırdı.

Yaklaşan boranın manzarasını seyrettim.

Buna bakarak dehşetli bir korkuya kapıldım.

Gemiye girdim ve kapımı kapadım.

Geminin dönencisi, geminic Puzur, Enlil'e (...)

Büyük evi (gemiyi) bütün içindekilerle ona emanet etti.

Sabahı ilk ışığında.

Göklerden kara bir bulut çıktı.

Ounu içerisinde Tanrı Adat görülüyordu.

Nabu ve Sarruh (Marduk) önden gidiyorlardı.

Nidâ edici olarak tepe ve ovalar üzerinde yürüyorlardı.

İrragal (Nergal) geminin kazığını kırdı.

En-Urta (İnurta), ilerdeki kasırgayı indirdi.

Annuanaki'ler ışıklarını parlattılar.

Parırtılarıyle yeri aydınlattılar.

Adat'ın kasırgası gökleri süpürdü.

Her ışık parıltısı karanlığa döndü.
.......Yer sanki..... bitmişti.
Bütün gün (Sağanıklar indi)...
Süratle yükseldi... S, dağlara yetişti.
(Sum) Halka bir savaşçı gibi hücum etti.
Kardeş kardeşi görmüyordu.
İnsan göklerde tanınmıyordu.
Tanrılar kasırgadan ürkmüşlerdi.
Onlar Anu'nu göğüne çekildiler.
Tanrılar köpek gibi duvarın dibine büzülmüşlerdi.
Tanrıça İştar doğuran bir kadın gibi bağırıyordu.
Tanrıların sonucusu tatlı bir sesle şöyle feryat ve figan ediyordu:
Ogün çamura döneydi.
Zira ben, tanrılar heyetine fenalık teklif ettim
Tanrılar heyetine ben nasıl fenalık teklif ettim?
Halkımın yok edilmesi için ben nasıl savaş teklif ettim?
Halkımı ben mi yarttım?
Ki onları ufak balıklar gibi denize atabileydim.
Tanrılar Annunaki'ler onlarla beraber figan ediyordu.
Tanrılar yere kapandılar ve oturup ağladılar.
Ağızları sımsıkı kapanmıştı.
Sekiz gün ve gece.
Fartına bütün şiddetiyle devam etti ve kasırga memleketi bitirdi.
Yedinci gün kasırga, bora ve yağış durdu.
Ki bir ordu gibi mücadele temişti.
Deniz sakinleşti, yıkıcı rüzgâr dindi, kasırga kesildi.

Gündüz olunca dışarıya baktım, sesler kesilmişti.
Ve insanlık çamura dönmüştü.
Bütün yer dümdüz olmuştu.
Pencereyi açtım ve ışık yüzüme çarptı.
Yere kapandım, oturdum ve haykırdım.
Göz yaşlarım yanaklarımdan aşağıya akıyordu.
Dünyanın dört tarafına baktım. Etrafı kaplıyan suların sınırlarına baktım.
On iki ada tepeleri görünüyordu.
Gemi Nisir (.....) dağının üzerine oturdu.
Nisir dağı gemiyi tuttu ve kımıldatmadı.
Birinci günde, ikinci günde, Nisir dağı gemiyi tuttu. Kımıldatmadı.
Üçüncü gün, dördüncü günde Nisir dağı gemiyi tuttu. Kımıldatmadı.
Üçüncü gün, dördüncü günde Nisir dağı gemiyi tuttu ve kımıldatmadı.
Beşinci günde, altıncı günde Nisir dağı gemiyi tuttu ve kımıldatmadı.
Yedinci gün gelince,
Bir güvercin çıkardım ve salıvardim.
Güvercin uçtu ve (Sonra) geri geldi.
Üzerine konacak yer bulamadığından geri geldi.
Bir kırlangıç çıkardım ve salıverdim.
Kırlangıç uçtu ve (sonra) geri geldi.
Üzerine konacak yer bulamadığından geri geldi.
Karga uçtu, alcalan suları gördü.
Yedi sulardan geçti (?) yükseldi (?) geri gelmedi.
O zaman herşeyi çıkardım. Her tarafa yaydım ve bir kurban kestim. Dağın tepesinde bir adak sundum.

Kabları yedişer yedişer koydum.

Onların altına kamışlar , selvi ve mersin ağacı (?) yığdım.

Tanrılar kokuyu aldılar.

Tanrılar tatlı kokuyu duydular.

Tanrılar, sinekler gibi kurbanı sunanın başına toplandılar.

Tanrıların hanımı yaklaşınca

Kendi arzusu üzerine Anu'nun verdiği çok kıymetli mücevherlerini yukarı kaldırdı (ve dedi) :

Ey burada mevcut olan tanrılar, boynumdaki gök yakut mücevherleri asla unutmadığım gibi,

Bu günleri daima düşünecek ve onları aslâ unutmıyacağım.

Tanrılar Adat'a gelsin.

Fakat Adat'a, Enlil gelmisin.

Çünkü düşünmedi ve kasırgayı çıkardı.

Ve halkımı yok etmek için, onun üzerine salıverdi.

Enlil yaklaşınca

Gemiyi gördü, o zaman Enlil suratını astı.

Tanrılara, İgigi'ye karşı öfkelendi (ve dedi).

Hayatını kurtarabilen birisi mi var?

O, sağ kalmıyacaktır. Umumi harabiyette hiç bir insan sağ kalmıyacaktır.

O zaman En-Urta ağzını açtı ve konuştu.

Ve savaşçı Enlil'e dedi:

Ey tanrılar prensi, ey savaşçı!

Sen nasıl hiç düşünmeden bir kasırga çıkarabildin,

Günahkâr olanın günahı kendi başına insin.

Tenbihe aykırı hareket edenin kabahatı kendi

başına insin.

Fakat merhamet edin ve (her şey) yok olmasın. Tahammüllü olun (ve insan lekelenmesin).

Kasırga çıkarmaktansa

Aslan gibi insanlığı eksilteydi.

Kasırga çıkartmaktansa kurt gibigelip insanlığı eksilteydi.

Kasırge çıkmaktansa

Bir kıtlık çıkıp memleketi (bitireydi).

Kasırga çıkmaktansa

İrra (.... ve billâhi) çıkıp memleketi (bitireydi).

Bana gelinci, ben büyük tanrıların sırrını beyan etmedim.

Atra- Hasis'e (....) bir rüya gösterdim o tanrının sırrını bu suretle duydu.

Şimdi onun hakkında artık bir karar verin.

Bunun üzerine tanrı Enlil bir gemiye girdi.

elimden tuttu ve beni önüne getirdi.

Karımı da önüne getirdi ve yanımda diz çöktürdü.

Alınlarımıza dokundu, aramızda durdu, bizi kutladı (ve dedi):

Uta- napiştim bundan evvel sırf bir insan gibi,

Fakat şimdi, Uta, napiştim ve karısı bizle, tanrılar gibi olsunlar.

Uta-napiştim uzakta nehirlerin ağzında kalacaktır.

Ve onları uzak bir yere götürüler ve nehirlerin ağzında oturttular.

Yakın şark Tarihi: Ş. Günaltay

Tufan hakkında Altaylı'lar da şu efsâneyi anlatırlar:

Tufan olacağını ilk olarak demir, boynuzlu, gök tüylü birç teke haber vermiştir. Gök teke yedi gün yer yüzünü dolaştı ve bağırdı:

Yedi gün zelzele oldu.

Yedi gün dağlar ateş püskürdü.

Yedi gün yağmur yağdı.

Yedi gün fırtına oldu ve dolu yağdı.

Yedi gün kar yağdı.

Bundan sonra müthiş bir soğuk başladı. Yedi aziz kardeş vardı. Bunlara da tufan olacağını bildirdiler. Bu kardeşlerin büyüğüne, Erlik, öbürüne de Ülgen denirdi. Yedi kardeş gemi yaptılar ve her cins hayvanlardan bu gemiye birer çift aldılar. Tufançekildikten sonra Ülgen bir horoz salıverdi. Horoz soğuktan öldü. Sonra bir kaz salıverdi. Kaz gemiye dönmedi. Üçüncü olarak bir kuzgun salıverdi. Kuzgun da gemiye dönmedi. Çünkü leş bulup yemeye başlar. Kara göründüğünü anlayan yedi aziz kardeş te gemiden çıktı.

Yine bir Altay efsanesinde de tufan şöyle anlatıyor: (Ülgen; dünya üzerindeki Noma adında bir adama tufan olacağını söyliyerek gemin yapmasının bildirmiştir. Noma'nın Balıksa, Saruul, Soozunuul adında üç oğlu vardı.

Bunlarla bir dağın tepesinde gemi yaptılar. İçerisine insan ve yaratıklardan birer çift aldılar. (Noma'ın gözleri iyi görmezdi. Gemidekileri sordu: (Bir şeyler görüyor musunuz? -(Yer yüzünü sis kaplamış, müthiş karanlık kaplamış) dediler. o zaman yerin altından, ırmaklardan, denizlerden karalara sular fışkırmıya başladı. Gökten de yağmur yağıyordu. Gemi yüzmeye başladı. Gök ve sudan başka bir şey görülmüyordu.... Nihayet sular çekilmiye başladı. Dağların tepeleri göründü. Gemi Çomoday ve Tuluttu dağlarında karaya oturdu. Suyun derinliğini öğrenmek için Noma kuzgunu gönderdi. Kuzgun dönmedi. Kargayı gönderdi, o da dönmedi. Saksağanı gönderdi, o da dönmedi. Nihayet güvercini gönderdi. Güvercin gagasında bir dal ile geri döndü. Noma, kuzgunu, kargayı ve saksağanı görüp görmediğini sordu. Güvercin bunları gördüğünü, her üçünün de leşe konup gagaladıklarını haber verdi. Noma (Onları kıyamete kadar leş ile geçinsinler, sen benim sadık hizmetçim oldun. Kıyamete kadar benim evlâdımla beraber yaşa) dedi. Tufandan sonra Noma; Yayucı (Yaratıcı) ve Yayık (Tufan) han adıyla tanrılar sırasına geçti): Şamanizm: Abdülkadir İnan.

İnsanın, tufandan sonra tekrar türeyişi üzerinde bir Altay efsânesi de şöyledir:

Tufandan sonra Ülgen insanı tekrar yaratmayı düşündü, altın fincan içine gök çiçek koydu. Kardeşi Erlik bu çiçeğin bir parçasını çaldı, bir insan yarattı.

Ülgen kardeşine darıldı ve: (Senin yarattığın insanlar kara kayış kuşaklı ve kara olsun) dedi. Sonra da : (Benim yarattığım beyaz insanlar doğuya, senin yarattığın insanlar batıya gitsin) dedi. Erlik'in yarattığı insanlar deriden bir davul yaptılar ve yer yüzünde ilk defa Şaman törenini kurdular.

VII

HAYVAN KÜLTÜ

Hayvan kültü ilkel dinlerle başlıyor. Bu kültün zamanla genişliyen kadrosuna kanatsız ve kanatlı çeşitli hayvanlar girdiği gibi, kitabi olan gelişmiş dinlerde dahi bir takım kutsal hayvanların kuvvetli izleri bulunuyor.

Bu kutsal hayvanlardan kimini tanrılar gökten gönderdi, kimi cennetten, yahut sudan çıktı, kimini de toprak yeryüzüne verdi.

Bir de hayvan kültü gereğince; insan soylarının hayvandan gelişi, ana ve baba sayılışı, tanrı tarafından gönderilişi, onlarda birer kutsal ruhun bulunuşu Totemizmin, sonrada animizmin temelini kurmuş oldu.

Bunlardan başka bir takım hayvanların da kahraman; kurtarıcı ve besleyici oluşları hayvan kültünün ana maddelerinde bulunmaktadır.

Türk mitolojisindeki bu hayvanlar kanatsızlar ve kanatlılar bölümlerine ayrılarak burada ele alınacaktır. Bununla beraber mitik inanışların yarattığı bu hayvanlar arasında; Zoomorf şekil alanlarla bir de kanatları olmadığı halde kanat takılanlar da görülmektedir. Kanatlı atlar, kanatlı boğalar, kanatlı aslanlar gibi.

KANATSIZLAR : Kurt, At, Boğa, Sığır, Koyun, Keçi, Ayı, Geyik, Deve, Köpek, Tilki, Domuz, Arslan, Kaplan Gaokerena'lar, Abra'lar, Kamk'lar Yılan'lar.

KANATLILAR : Kartal, Alp Karakuş, Akbaba, Kuğu, Güvercin, Turna, Karga, Kuzgun, horoz Sungur, Omay, Buudayık,

Kaan Kerede, Tuğrul Göktubulgan, Kaz.

YAKINDOĞUDAN GELENLER : Huma, Kaknus Anka, Ejderhalar Semender, Behmut.

KANATSIZLAR :

KURT : Kutsal ve uğurlu bir hayvandır. Totem kabul edildiği, ana, baba olduğu gibi, kurtarıcı, yol gösterici, kahramanlara yardımcı, şefkatlı, cesaretli, iyilik sever yaratık olarak tanınmıştır.

(Ergenekon) dan çıkan Türk'lere İslâmlığı yaymak üzere Muhammet Peygamber'in gönderdiği üç adama, oğuz Han'a seferlerinde yol gösterici ve kurtarıcı olmuş, Hiyung-nu'ların Hakanlarından birinin tanrıya vermek istediği kızlarına; tanrı kurt şeklinde giderek koca olmuş, bir efsâneye göre Cengiz'e baba, (Assena) efsânesinde de ana olmuştur.

Çuvaş'lara göre Bihambar adında kurtların bir de hükümdarları vardır.

(Erkam Aidar) masalında tanrının kuyruksuz mavi bir kurdundan bahsedilmektedir.

Kurt, renklerine göre; Bozkurt, (Gök Borü), Ak Kurt, Kızıl Kurt, diye anılırdı.

Kurdun Türk boylarında ve efsânelerde; Börü,

Börte, Börcü, Assena, Sina, Cina, Cine, Cino, Yaşkar gibi adları geçer.

Kurt, (Dede Korkut) hikâyelerinde de çok geçer. Bir yerinde (Kurt Yüzü mübarektir) denilmektedir.

Kırgız dualarında (Altı ağızlı kurt) tâbiri vardır.

Kurt, uğurlu, hayırlı bir hayvan olduğu gibi, şifa verici hassalarının da bulunduğu üzerindeki qi-nanmalar anadoluda da hâlâ devam eder:

Türk folklorunda; Al basmamak için lohusaların yastığı altına bir parça kurt derisi konur. Bir insan kurdun böbreğini ve yüreğini yerse, o insan memesi şişen koyunun memesine dokunsa hemen iyileşir. Çocuğu yaşamayan kadınlar bir kurt derisini ortasından deler, çocuğu oradan geçirirse o çocuk yaşar, uzun ömrü olur. çok uyuyanlar cebeinde kurt gözü bulundurduğu müddetçe az uyur. Kurdun aşığı delinir de küçük bir çocuğunbeşiğine asılırsa o çocuk nazar olmaz.

Cesaretli olmak için de Kurt'tan şöyle faydalanılır:

Bir adam Kurdun yüreğini kebap eder de yerse o adam cesur olur. Kurdun her hangi bir işaretini insan üzerinde taşırsa heybetli görünür.

Bir taraftan da Kurt'tan korkulur ve: (Kurt tüyü Azrail tüyüdür) derler.

Kurdu öldürmek de iyi sayılmaz. İslâmlık tesiriyle yerleşen bir inanışa göre: (Kurt Hazreti Ali'nin köpeğidir. Onu öldüren zarar görür.)

Kurdun öldürdüğü hayvan pis sayılmaz, eti yenir. Çünkü Kurt bir hayvanı önce boğazlar, ondan sonra yer.

Bu gibi inançlara saygı gösterildiği içindir ki Kurt millî sembol olarak ta kabul edilmiş; Armalara, par-

alara, bayraklara konulmuştur.

AT: At, en kuvvetli kültü olan, destanlarda çok yer tutan bir hayvandır. Şaman'lığı kabul eden Türk'lerle Moğolların inanışına göre at gökten inmiştir.

Yâkut'lara göre kahramanların Atları güneş âleminden gelmiştir.

Bazı Türk boylarına göre de (Apsatı) adında atların bir tanrısı vardır.

Bir de kanatlı ve kürekli atlar vardır ki, hem uçan hem yüzen bu atlar Kaf dağını altındaki (Süt Gölü)nde bulunmaktadır. Hızır ölüme çare ararken bu atları görmüş, tutamamış, nihayet (Süt Gölü) ne şarap dökerek bunları sarhoş edip bir çiftini tutmuş, kanatlarını koparmış, bunları çiftleştirmiş, at nesli böyle türemiş.

Hızır'ın Kır veya Boz Atı kanatlıdır, Uçar gibi gider.

İslâm inanışları arasında yerleşen bir de şu efsâne vardır:

Tanrı, Âdem Peygamberi cennetten çıkararak dünya yüzüne gönderirken, kanatlı bir Ata bindirdi: Âdem bu kanatlı Atın tekrar uçarak cennete dönmesinden korktu, kanatlarını kırdı. Bunhdan sonra Atın kanatlarındaki kuvvet bacaklarına indi.

Yine bu atın cennetten çıkarken dört gözü vardı. Kanatları kırıldığı için dünyada kalmak zorunda bulunan hayvan, kederinden o kadar ağladı ki, gözlerinin ikisi kör oldu. Bunlar şimdiki gözlerinin üzerinde bulunuyordu. Görmez hale gelince kurudular, yerleri boş kaldı. Gözlerin üzerindeki çukur, bu kuruyan gözlerin yeridir.

En kıymetli cins atlar için sudan çıkan bir aygır orada rastladığı bir kısrakla çiftleşmiş, cins atlar bun-

lardan türemiştir ki bu atlar denizleri de yüzerek geçerlerdi.

Sudan çıkan aygırlar için şöyle de bir efsane daha vardır:

Bunlar sudan çıkar, yine suya girerler. Kırk tanedir, büyülüdürler. Bulundukları sudan yahut denizden çıkarak pınar suyu içmek istedikleri sırada, bir adam birini yakalar, üstüne binerse; aygır buna çok sevinir, adamı rüzgâr sür'ati ile istediği yere götürür. Artık aygır onunla beraber kalır, emri altında bulunur.

Bir efsâneye göre de cins atlar tanrılarla ejderhalardan türerdi.

Yuen-Chih'lere göre ise bir mağarada tanrıların atı bulunmaktadır. Bazı kısraklar oraya gider, gebe kalırlar. Cins atlar bunlardan doğar.

Türkistan bölgesinde Mazdaist'lere tapınaklarında gökten inmiş, bakırdan bir at bulunuyordu. Bu at yarıya kadar toprağa gömülü idi. Haziran ayında nehirden bir altın at çıkar, bu gökten inmiş atla çiftleşirdi.

Moğol kâhinlerinden (Teptengeri); tanrılarla konuşmak için görünmezlerden gelen bir boz ata binerek göklere çıktığını, dolaştıktan sonra geri geldiğiği söylerdi.

Büyük Şamanlar da göklere çıkmak için ata binerlerdi.

Altay Türkleri, Şaman'ların bindikleri bu ata (Pura) yahut (Argamak) derlerdi.

At, görünmezler âleminden haber getiren, gelecek fenalıkları sezen, dostu, düşmanı tanıyan bir yaratıktır. O, kahramanların yardımcısı, silâh arkadaşıdır. Gerekirse konuşur, sahibine nasihat eder.

Bir Moğol inanışına göre de At, uçarak üzerindeki kahramanı cehenneme götürür, geri getirir.

Eskiden beri Türk'ler arasında şöhretli cins atlar için, öldükten sonra mezar yapılırdı.

Kurban için kutsal sayılan ve (Yak) denilen Tibet Öküzü kolay bulunamadığından, yerine At kurban edilirdi. At kurbanları büyük tanrılara çeşitli törenlerle yapılırdı. Büyük tanrı Ülgen adına, Uğurlu sayılan Beyaz At kurban edilirdi.

At kurbanları tanrılar için olduğu gibi, Hakanlar ve Kahramanlar adına da olurdu. Bunlardan biri öldüğü zaman, en çok sevdiği atı da beraber gömülürdü.

Bazı boylar atı kurban ettikten sonra, kanını kurutur, saklar, yahut kurban kime aitse atı yakarak külünü onunla gömerlerdi.

bir takım boylarda ok atılarak at kurban edilirdi. Bir kısım Türkler ise kurban için atı öldürmezler, yalnız buyruğunu keserler, bu buyruğu ölenin mezarı üzerine asarlar.

Ölmez Atlar da vardır. Bunlar (Ab-ı Hayat) içtikleri için ölmezler arasına katılmışlardır. Hızır'ın atı ile köroğlu'nun kır atı bunlardandır. Kır At Köroğlu öldükten sonra göklere uçmuştur.

Destanlara girmiş olan cins atlardan; Mana'ın, Ak Kula'sı veya Ak Boz'u, Bay Beyrek'in Deniz Kulu ve Boz Aygırı, Orhon Kitâbelerinde geçen Tadıgınçor, İşbarayamator, Kedimlik, Bayırkan, Başko, Alp Salci ve Azman; sayılı, az-yetişmiş atlardandır.

Savaşa girecek kahramanlar, ün kazanmış atlara binerlerdi. Savaşlardan sonra kahramanlar gibi onlara da (Ünvan) verilirdi.

Türk folklorunda; atlar renklerine göre, uğurlu,

uğursuz sayılırdı. En uğurlu ve makbul olan da beyaz attır. Cins atlar terliyecekleri zaman vücutlarından ter yerine kan çıkar.

Türkler, kahramanla atı bir tutarlar: (At Ölümü ve Er ölümü olmasın) derlerdi. Atın ve İtin sadakati çok olduğu için (İnsan arkadaşına ihanet edebilir, ama it ile at ihanet etmez derler). (Kuş kanadı ile, er atı ile) yani kuşa kanat ne kadar lâzımsa Ere de at o kadar lâzımdır.

Kuyruğu uzun ve düzgün atlar da çok makbüldür. Derler ki, (atı kuyruklu olanın sözü buyruklu olur) ve (Ata kuyruk, Yiğite bıyık yakışır.)

Dede Korkut hikâyelerinde geçen (Oruz Koca) adındaki kahraman da övülürken (At ağızlı) diye anılmıştır.

At bir evin önünde başı eve doğru bağlanırsa nefesi ile o eve bereket ve uğur verir. At nefesi bazı hastalıkları da geçirir.

Bir adam sabahleyin güneş doğmadan, kır ata binerek bir dereden yedi defe geçerse o adama artık büyü tesir edemiz. Kuru at kafası büyücüler tarafından sihir yapmak için kullanılırdı.

Bir evde at olursa o eve cin ve şeytan girmez. Nazardan korunmak için de bir tarafa at kafası asarlardı. At kafası suya atılırsa yağmur yağar.

Ama bir de şu vardır ki; Atın gözü yaşarırsa; ya sahibinin, yahut yakınlarından birinin öleceğine delâlet eder.

Atın kudretini ve iyi taraflarını belirtmek için biraz da hikâyelere göz atmak gerekir:

Efsâneleştirilmiş atlar arasında sonraları bir de (Kamertay) türemiştir. Bu atın gül suyu içer ve bâdem yer.

Havada rüzgâr gibi çabuk gider, sevdiği adamı göz kapayıp açıncaya kadar istediği yere ulaştırır. Gök ve Yeraltı âleminin bütün katlarını çok kısa bir zamanda dolaştırır.

Kamertay büyülü bir elmadan o hale gelmiştir: Bir peri kızı bir elmanın içini evladı olmayan hükümdarın karısına, kabuklarını da hükümdarın atına vermiştir. Bu kabukları yiyen at değişmiş ve Kamertay olmuştur.

İran etkisi ile yerleşmiş hikâyelerde, özellikle iki at daha görülür ki bunlardan biri Şirin'in atı Gülgün, öbürü de Hüsrev-i Perviz'in atı Şebdiz'dir.

Şirin 'in atı Gülgün, kırmızı renkte olduğu için bu adı almıştır. Gülgûn ile Şebdiz'in bir kısraktan olduğu için söylenir. Bir anlatışa göre de; bir taşın üzerinde bir aygır resmi varmış. O kısrak bazan gider, o Aygırın resmine sürtünürmüş. Bu sebeple iki defa gebe kalmış.

Burhan-ı Kaati'de bu at için şöyle yazılıdır: (Bu at bilinen atlardan dört karış yüksek idi. Hüsrev'e onu Rum diyarından getirmişlerdi. Husrev yemek yediği zaman, yemediğinden ona yedirirdi. Bu at öldüğünde, emretti; kefen sarip, hazırlanan bir yere gömdüler. Resmini bir taşa nakşettiler. Ne vakit ki Husrev o atın resmine baksa ihtiyari elinde olmayarak ağlardı.

BOĞA, SIĞIR, KOYUN, KEÇİ :

Boğa, kurban olarak kesildiği gibi, Sümer'ler ve Elâmlı'larca da tanrı tanınmış, Göktürk'lerin ongunu olmuştur. Oğuz Destanında, Oğuz'un ayakları, kuvvetin timsali olan Öküze benzetilmiştir.

(Ak Boğa) Türk efsânelerinde geçmektedir. Yunanlı'ların Serapis'i, Mısırlı'ların Apis'i gibi, Eti'lerin de (Gud), Hitit'lerin (Hurri) ve (Şerri) adında kutsal Boğaları vardır. Son iki fırtına tanrısı Teşup'un boğaları idi.

Sümer kahramanı Gılgamış'ın arkadaşı Enkidu da boynuzlu, kuyruklu bir boğa şeklinde tasvir edilmiştir. Gılgamış'ın; kendisine meyil gösterin İştar'ı istememesi üzerine Kinlenen bu tanrıça, babası Anu'ya şikâyet ederek, Gılgamış'ı öldürmek üzere gökten bir boğa gördermesini istemiş. Anu nihayet boğa'yı göndermişse de Gılgamış'la arkadaşı boğayı öldürüyorlar, yüreğini güneş tanrısına sunuyorlar.

Boğaya saygı gösteren Kırgız'ların bir de (Kaan Boğa) efsânesi vardır.

Sığır ve koyun da çok kurban edilen hayvanlar arasındadır. Bununla beraber koyunu totem kabul edenler de olmuştur.

Türkistandan gelerek ilk defa kuzey Chi'leri arasında yerleşen bir efsâneye göre: (Koyunlar yerden bitermiş... Yere koyun kemiği ekilecek olursa kuzular çıkarmış. Bu kuzuların göbeğini yerden kopyası için, ürkütülmesi lâzımdır.) başka kabilelerdeki görüp çok şaşıran kadınlar ellerini çırpmışlar, koyunları ürkütmüşler, bundan dolayı artık sudan koyunçıkmamış.)

Şamanlar göğe çıkmak için bindikleri ata (Pura) dedikleri gibi, üç boynuzlu keçilere de bu ad verilirdi. Bunlar (Süt gölü) nden çıkarlar.

Göktürk'lerin büyük tanrısının dört renk ile dört boyu temsil eden dört oğlundan; Yeşil Han'a İlkbaharın başında bir koyun yavrusu kurban edilirdi.

Yeşil Han'ın idâresindeki boyun ongunu keçi idi. Keçi yavrusu Hitit efsânelerinde de çekmektedir. Kırgız'larda (Çiçan Ata) adında keçilere koruyan bir evliya vardı. Altaylı'lara göre Tufan olacağını ilk olarak demir boynuzlu, gök yeleli bir keçi haber vermiştir (1)

AYI : Ayının da Türk mitolojisinde yeri vardır. Yakut'lar ile Altaylı'lar ayıyı ongun tanırlar. Ayı orman ruhlarının da temsilcidir. Tabu sayılarak adı söylenmez. Oğuz destanında, Oğuz'un göğsü Ayıya benzetildiği gibi, yine Oğuz ormandaki (Kıyant) adındaki canavarı avlamak için bir ağaca yemlik olarak geyikten sonra ayıyı bağlamıştı. Gökteki beyaz ayı da (Öküz kız) hikâyesinde geçmektedir.

GEYİK : Buğu, Maral, Guva Maral adlarını taşıyan geyik; güzelliği, inceliği, fedakârlığı, merhameti ile sevimli bir yaratık olarak görülür.

(Bineğer) masalındaki geyik te üç ayaklıdır. Oğuz, ormandaki canavarı yakalamak için, ilk yemlik olarak bir geyiği ağaca bağlamıştır.

Geyik yol gösterici va kurtarıcı olarak Moğol ve Tatar'larda da görülür.

(Ergenekon)a girişte bir dişi geyik yol gösterici olmuştur.

Cengiz'in arması da bir geyik idi.

Geyik, Totem kabul edilen hayvanlar arasına girmiştir.

DEVE : (Erkam Aidar) masalında tanrının beyaz devesinden bahsedilir.

---

(1)Yunan mitolojisinde keçiler sütninelik yaptığı gibi, Yunanlı bir avcı kızı olan Atlante'yi de ıssız bir yerde bir keçi sütninelik yaparak büyütmüştür.

Kara Kırgız'lara göre develeri koruyan (Aysun ata) adında bir evliya vardır.

KÖPEK : Barak adı verilen tüyleri çok ve uzun köpeği de Sümer'ler kutsal tanır. Bu Köpek çok koşar, avı iyi saklar.

Şaman'lar da Barak'a binerek göklere çıkardı. Kırgız'lar bir soy Köpek'e de bu adı vermişler. Ak Baba ihtiyarlayınca yaptığı iki yumurtanın birinden bu köpek çıkardı.

Oğuz destanında (İt Barak) diye eski bir kabile adı geçer ki Oğuz bunları yenmişti. Bunları Totemleri de yine kuştan türeyen bir köpekti.

Kırgız efsânelerinde (Sırttan) adındaki köpek kendi cinsinin hükümdarı olan azgın hayvandı. Başka bir Kırgız efsânesinde de görülen (Kumayık) adındaki köpek te çok yırtıcı idi. Elinden hiç bir yabanî hayvan kurtulamazdı. Yine bir efsâneye göre Kırgızlar bir kırmızı köpek ile bir Tatar prensinden türemişti.

İnsanlarda ve hayvanlarda bulunan (Süne) adındaki Ruh da kimselere görünmezdi. Ancak Şaman'larla bazı manevî kudreti olan yüksek insanlara, bazan da köpeklere görünürdü.

Büyük tanrı Ülgen cansız olarak yarattığı ilk insanları kötülük tanrısı, kardeşi Erlik'in şerrinden korumak için bir köpeği bekçi koymuştu. Erlik bu köpeği kandırmış, cansız insanların yanına girebilmişti (1)

---

(1) Dante'nin Divin komedi'sindeki cehennemin kapısında bulunan Kerberus, Alman mitolojisindeki cehennemde bulunan Garın gibi, yeraltında köpeklere Türk mitolojisinde rastlanmamaktadır.]

TİLKİ : (Ay Mökö) hikâyesindeki iki küçük kardeş bir bozkırda açlıktan ölmek üzereyken bir tilkinin yardımı ile bir zenginin evine ulaştırılmıştı. Burada Tilki kurtarıcı olarak geçer.

Göktürk'lerin büyük tanrısının dört renk ile dört boyu temsil eden dört oğlundan Sarı Han boyunun onguru domuz idi. Bunlar kışın başında Sarı Han'a bir domuz yavrusu kurban ederlerdi.

Yine bu boylardan Ak Kaplan; batı, Kara Kaplan; Kuzey ve Kara Kaplumbağa; Doğu boylarını idâre eder.

Etilerce ay tanrıça aslanla tasvir edilmiştir.

Divan-ı Lûğat üt Türk'te (Sıçan cinsinden, yarım arşın uzunluğunda bir hayvan, duvarların yarıklarından serçeleri avlar, Koyunun üzerine atılırsa koyunun eti sararır, uyuyan insanın üzerine atılırsa o insan idrar tutukluğuna uğrar) denilmektedir.

Mitolojik hayvanlardan biri de Hazar denizi kıyılarında (Gaokerena) adı verilen üç ayaklı eşeklerdir.

Kötülük tanrısı Erlik Han'ın yeraltı âlemindeki (Pay Tengiz denilen yerde Abra) adında korkunç canavarları vardır. Şaman'lara göre (Abra)lar aynı zamanda Ülgen ile Erlik Han arasında vasıta olan bir takım koruyucu ruhlardandır.

Bir de Şaman'ların (Kamk) adını verdikleri bir kirpi vardır ki bu kirpi, Erlik'in oğullarından Batış'ın idâre ettiği cehennemlerdeki göllerin kenarında yaşar.

YILANLAR : Yılanlar eski Türk mitolojisinde önemli yer tutmuştur. Bununla beraber Türk'lerin bulundukları havası sert ve soğuk boz kırlar pek yılan yetiştirmez.

Sonraları güney ve batıya gelen Türk'lerce, muhit değiştirmenin etkisi altında yılana geniş yer verildi.

Yılan hakkında ve Türklerden geçerek Keldan'lılar arasında yerleşen ilk efsâne şöyledir:

Kozmik âlemle beraber, Lakhmu ve Lâkhamu adında biri dişi biri erkek iki büyük yılan yaratılmıştır.

Sümer'ler ve Elam'lılar için yapılan kazılarda bulunmuş heykellerde boynuzlu yılanlar, Kutsal ağacı koruyan yılan, kapı bekçiliği yapan iri ve boynuzlu yılanlar görülmektedir ki, bunlardan yılanların koruyuculukla da görevli olduğu anlaşılmaktadır. Sümer'lece yılanların tanrısı olan (Nin-Gişzida) ile (Papsukal) da koruyuculukla görevlidirler.

Eti'lerin (Edimmu) hikâyesinde de büyük ve obur bir yılan geçmektedir.

İlluankaş adındaki yılan da Eti ve Hitit efsâneleri arasında yer almıştır. (Bk: İlluankaş).

Volga Türk'lerince de yılan uğurlu bir hayvandır.

Sümer kahramanı Gılgamış sonsuz hayata erişebilmek için, denizin dibinden çıkardığı hayat otunu bir yılana kaptırmıştır.

Hitit efsânelerinde bir kaç başlı yılanlar vardır. (Enuma-Elis) destanında korkunç yılanlar geçmektedir.

Yılanlar için Türkler arasına gelerek yerleşen efsânelerden biri için Taberi'nin birinci cildinde şöyle denilmektedir :

Bir yılan yaratılmış, bu yılanın başı inciden, vücudu kızıl altından, gözleri yakuttandır, ona göklerin en yüksek tabakası olan büyük ve kutsal yere yedi defa sarılması emredildi, o da sarıldı.

Bu yılan o kadar uzunmuş ki orayı yedi defa dolandığı halde yarısı hâlâ göğün en üst katından yere

doğru asılı durmaktadır. Bu yılanın dört başı her başında yedi yüz bir yüzü, her yüzünde bin ağzı, her ağzında bir dili, ayrıca seksen bir de boynuzu varmış.

Fil, maymun ve kedi gibi hayvanlar sıcak bölgeler mitolojilerinde geçmektedir.

KANATLI HAYVANLAR

KARTAL : Eski Türk'lerce totem olan kartal, kuşların da Hakanı idi. Atilla'nın soyunun ulaştığı Kartal'ın başında taç vardı

Etana'yı göklere Şamaş'ın kartalı çıkarmıştı. Ama yükseklerde Etana'nın başı dönmüş, yere döşerek ölmüştür. Çünkü Sümer'lere göre ölümlüler göklere çıkamaz.

Nin-girsu da Aslan başlı ve Kartal kanatlı idi.

Telepinu'nun da kayboluşunda, onu aramak için güneş tanrısı bir kartal göndermişti. iki üç başlı kartallar sembol olarak Hitit heykellerinde görülmektedir. Lâgaş şehrinin totemi aslan başlı bir kartaldı, kartal Yâkut'lara göre güneşin de sembolüdür.

Kartal mevsimleri de değiştirir. Kanatlarını bir çırparsa buzlar erir. İki çırparsa İlkbahar gelir.

Yâkut'lardan bir takımı analarının kartaldan geldiğine inanırlar, ona saygı göstererek adına and içerler. Eğer bir kimse yalan olarak and içerse başınabüyük felâketler gelir. Kadınlar çocuk yapabilmek için kartala yalvarırlardı.

AKBABA denilen kuş ta ihtiyarladığı zaman yaptığı yumurtanın birinden (İtbarak) çıkardı. Oğuz'un öldürdüğü canavarı da yemeğe akbaba gelmişti.

Tanrı Ülgen, insan vücudunu yarattıktan sonra, ona can vermek için Kara Han'a bir kuzgun göndermişti. Kozmogoni bahsinde büyük tanrı Kara Han da, beyaz bir Kuğuya tek varlık olan sulara gönderdi, ağız dolusu su getirmesini söyledi Kuğu suya daldı, çıkınca gagasına bulaşan çamuru suların üzerine üfledi. Bundan karalar meydana geldi. Bu efsâneye göre ilk kanatlı hayvan Kuğu kuşu oluyor.

Tufandan sonra Uta-Napiştim suların çekilip çekilmediğini anlamak için önce bir güvercin, sonra bir kırlangıç, daha sonra da karga salıvermiştir (Bk: Tufan)

Turna ve güvercinden başka karga da haberci ve postacı olarak tanınırdı. Buğu Tekin'in habercileri de üç kargaydı (1)

Yaradılış destanında da şöyle denilmektedir: Kuzgun ağzında can olduğu halde bir çam ormanından geçerken yerde bir leş gördü. Dayanamadı. Ağzını açtı, hemen can çam ağaçlarının üstüne düştü, o günden beri çamlar yazın ve kışın yapraklarını dökmez oldu.

Ongunu horoz olan boy da, yazın başında kızıl Han'a bir hohoroz yavrusu kurban ederdi.

Dört boya ayrılan boşluktan güneydeki boyun idâresine kızılkuş bakmakta idi.

Sungur, oğuz boyları arasında totem kabul edilmiştir. Oğuz'un oğlu Deniz Han boyunun ongunu da çakır kuşudur.

Omay adı verilen kutsal kuş ise devlet kuşu gibi uğurlu idi.

---

(1) Türklerde haberci olarak görülen karga gibi. Alman Mitolojisinin en büyük tanrısı Odin'in omuzlarında Hugin ve Munin adında iki karga vardır ki. Bunlar fikri ve hafızayı temsil ederlerdi.

Buudayik denilen kuş, Kırgız efsânelerinde geçmektedir.

Abdülkadir İnan'ın bahsettiği üzere Altay'lıların (köğütey), Sagay'ların (Atın pirkan) destanlarında (Kaan Gerede) adında büyük ve kahraman bir kuş vardır.

Tuğrul da Türkler ve Moğollaır arasındaki Anka kuşu gibi idi. Ama bu kuş yırtıcı bir kuştu. Pençeleri o kadar sert idi ki bir vuruşta üç yüz kadar kuşu birden öldürdüğü gibi, günde bin kaz pençesinden geçer, bunlardan ancak biri yaşardı.

Köktübulgan adındaki kuşun da kanatlarındaki çelik vardı. Bir dağın tepesine kanadı çarpınca orayı dümdüz ederdi.

Van gölü civarında söylenen (Kardeşler) masalında da peri kızları güvercin şekline girmişti.

Kalmuk masalarında da bir fedakâr kadın kuş şekline girerek kocasını kurtarmaya çalışmıştır.

Kaz da tanrılara yakın yaratıklardandır. Bazı boyların ve soyların da totem'leri Kuğu, Kaz ve Karga gibi hayvanlardı.

Doğu Milletleri Mitolojilerinden gelen bir takım kuşlar ve hayvanlar da vardır. Bunlardan; Huma, Kaknus, Anka önde bulunmaktadır.

HUMA : Her zaman yükseklerde bulunan, yere inmiyen bir kuştur. bu kuş, bulunduğu gökte yumurtlar. Bu yumurta yere inerken içinden yavru çıkar, tekrar göklere uçar. Yerlere konmayan bu kuşun ayakları yoktur. Hindistan, Çin, kıpçak göklerinde yaşar. Bir inanışa göre de serçeden büyükçedir, yere de konar.

Zamanın birinde, bir devlete bir baş seçmek istemişler. Bu kuş insanların toplu bulunduğu yerde

uçurulmuş. Kimin başına konarsa onu devlet reisi yapacaklarını kararlaştırmışlar. Uçan kuş gitmiş, bir adamın başına konmuş. Bunu Devletin başına getirmişler. Bu sebeple Huma kuşuna (Devlet Kuşu) da denilmiştir.

Huma'yı bulup ta bilerek öldüren kimse kırk gün içinde ölür.

KAKNUS : Bu kuşun gagasında bulunan üç yüz altmış delikten çeşitli sesler çıkar. Kuşlar bu sesleri işitince ona yaklaşır, o da rahatça bunları yer. Tüyleri renkli, güzel olan Kaknus bir yıl yaşar.

Kanus'un ölümü yaklaşınca, otlardan bir yuva yapar, orada öter. Bunlardan sonra kanatlarını o kadar kuvvetli çırpar ki bunlardan kıvılcımlar çıkar, Yuvasını tutuşturur. Kendisi de orada yanar. Külünden meydana gelen yumurtadan yavrusu çıkar.

ANKA : Tüyleri güzel, boynu uzun, kendisi büyük bir kuştur. Boynu halka halinde beyaz tüylerle çevrilmiş olduğu için (Anka) denilmiştir. Anka; gerdanlık demektir.

Mısır efsânelerinde de yer alan Ankanın üzerinde otuz çeşit kuşun rengi bulunur. Bu sebeple İran'lılar buna (Sirenk, Simürg) demişlerdir.

Anka kuşu gözle görülmeyecek kadar yükseklerde uçar. Kaf dağı'nın tepesinde yatar. Ejderhaları avlayarak oraya götürür.

Ab-ı Hayat'tan içmiş olan bu kuş ancak Zülkarneyn (İskender) ile görüşmüş. Bir efsâneye göre de beş yüz sene yaşar.

Bir de kuşlara hâkim olan Süleyman Peygamberin Divanına devam etmiş, başka kimselere görünmemiştir.

Efsâneli bir tarih rivayetine göre de; Fatimî halifelerinin hayvanlar bahçesinde bir Anka kuşu varmış.

İran kahramanı Rüstem'in babası, Zal'i, bırakıldığı dağda bir Anka kuşu büyütmüştü.

Bir efsâneye göre de; bu kuş bir zaman çoğalmış, cıvarındaki hayvanlar kapar, kaçarmış. Necit, Hicaz taraflarındaki halk Anka'ların bu halinden bizar olarak, Muhammet peygamberin Mekke'den Medine'ye hicretinden biraz önce, Res'lilerin peygamberi olan Hanzala İbn-i Saffan yahut Halit İbn-i Sinan'a şikâyet etmişler. O da, tanrıya dua etmiş, bu dua üzerine Anka'nın nesli bu dünyanın yüzünden kalkmıştır. Anka iki başlı kuş olarakta gösterilir. Bir başı kuş, bir başı da insan başı gibidir, insan gibi konuşur.

Anka'nın ölümü yaklaştığı vakit, güneş onun yuvasını yakar. O da tekrar bir yuva yapar, içine girer, bir daha çıkmaz, ora da ölür, kalır. Kemikleri içinde bir solucan bulunur, ondan yeniden bir Anka kuşu türer.

DEVLER : Türk mitolojisinde olduğu gibi, hemen bütün milletlerin mitolojilerinde görülen devler, şekil ve vücut bakımından çok defa insan uzuvlarından alınarak büyütülmüş, şekillendirilmiş, korkunç yaratıklardır. Vüvutları çok büyüktür. Olağan üstü kuvvet taşırlar. Tanrılarla savaşır. Kahramanlara musallat olur, ama sonunda öldürülürler.

Bunlar icabında bir dağı yerinden kaldırıp öbür dağın üstüne kor, tanrılarla savaşmak üzere göklere doğru tırmanırlar. Yahut büyük bir ağacı bir çekmede kökleriyle yerinden kopararak insanların üzerine atarlar.

Devlerin birden yüze kadar gözleri, ikiden fazla elleri, ayakları, başları vardır.

Devler, en çok doğuda Hint mitolojisinde, Batıda da kuzey Avrupa mitilojisinde görülür. Bununla beraber başka milletlerde hattâ perilerle, aşk hikâyeleri ile süslü bulunan Yunan Mitolojisinde de epeyce yer alırlar.

Türklerde dev olaylarının en kuvvetlilerinden biri Sümer Mitolojisinde şöyle görülür:

Sümer'lerin Asakhu, Enmeşarru ve Zu adında üç büyük devi vardır. Bunlardan Asakhu hastalıklar verir, karanlıkları temsil eder, bir tanrı ayarındadır. enmeşarru ise bir taraftan devdir, bir taraftan da ölüm tanrısıdır. Bu devler ünlü tanrı Enlil'i öldürmüşlerse de sonra bu tanrı canlanmıştır.

(Enuma Elis) destanında da bu üç devin adı geçer.

Kâinatın yaratılışı sırasında (Kingo) adında korkunç ve kudretli bir dev türemiştir.

Kumarbi efsânesinde geçen (Upelluri) adındaki dev ise gök ile yeri sırtında tutardı.

Bu dev, Kumarbi'nin Diyorit taşından yapılmış olan oğlunu sağ omuzu üzerinde büyüttü, az zamanda suların içinden uzayarak boyu göklere kadar ulaştı.

(Alatkak) adındaki dev de kırgız efsânelerinde yer almaktadır.

İran efsânelerine göre; Hükümdar ve kahramanlarla savaşan korkunç devlerin maceraları, yakın doğuTürkleri arasında da yayılmış bulunmaktadır.

(Div-i Sefit: Ak Dev) ile (Erjenk) bunların ön plânda gelenlerindendir.

Ak Dev'in bulunduğu yerde büyü ve sihir yapmakta çok usta devler vardır. Bu dev İran kahramanı Rüstem ile savaşmış, nihayet Rüstem bu devi öldürmüştür.

Ak Dev; Boncuk gözlü, arslan tüylüdür. Eni ve boyu yer yüzünü kaplayacak kadar büyüktür.

Erjenk ise devlerin kumandanıdır. Rüstem bununla da savaşmış, sonra öldürmüştür.

Halk ağzında bir de (Dev anası) vardır ki, bunun iki uzun ve büyük memesi bulunmaktadır. Bunların biri sağ omuzunun, öbürü de sol omuzunun üzerinde asılıdır. Eğer yolda bir kimse rastlar da ona iltifat etmez, memelerini emmezse dev anası onu yok eder. İltifat ederse, onu alır, iyi muamele eder, korur.

Bir korkunç dev daha vardır ki ona da (Rüzgâr devi) denir.

Bu dev gözlere pek görünmez, görünse de ona silâh işlemez, rüzgârdan daha çabuk havalarda uçar.

Cadılarla Ejderhalar tılsımları bozularak öldürüleceği gibi, devleri de tılsımlarını bozmakla öldürmek mümkündür.

Rüzgâr devi denilen bu devi öldürebilmek için, tılsımını bozmak lâzımdır. Bunun tılsımı da çok uzaklarda bulunan bir adadır. Bu adayı bulmak çok güçtür. Orada bir öküzün yanında; içinde üç güvercin bulunan bir kafes vardır. Önce ada, sonra öküz ve kafes bulunurda içindeki üç güvercin öldürülebilirse, tılsım bozulduğu için, Rüzgâr devi de öldürülür.

EJDERHALAR : Çok mübalâğalarla efsânelerde yer alır. Ejderhalar fırtına yapar, yağmur yağdırır, insanlara hastalıklar dökerler. Bunların üçten yediye kadar başları vardır. Gözleri ateş saçar, yüzleri insana benzer. Çoğu yılan biçimindedir. Ayakları kertenkele ayağı gibidir. Vücudu Balık ve yılan pulu gibi pullarla kaplıdır. Pençeli, kanatlı olanları da vardır. Dört ayaklı hayvan gibileri de görülmektedir.

Doğu yönünü temsil eden (Gök Ejderha) tanrısal bir kudrete sahiptir.

Eti'lerin de (Enkiduydu) adında, boynuzlu, yarı boğa, yarı insan şeklinde ejderhaları vardır. Ningişzida yer yüzüne çıktığı zaman ona bir ejderha arkadaşlık etmiştir.

(Erkam Aidar) masalında (Calmaus) adında yedi başlı bir ejderhanın adı geçer.

Yedi başlı Ejderha demek olan (Büke) sözünü, Yâkut'lar büyüklerine ünvan olarak kullanırlardı.

Folklorda da çok yer alan Ejderhaların sarayları vardır. Bu sarayların çoğu kuyuların dibindedir.... İnsan eti yerler. Genç kızları kaçırırlar. Su kaynaklarını kuruturlar. Hikâyelerde, destanlarda genç kahramanların bunlarla mücâdele ettiği çok görülür. Bu mücâdele sahnelerinden biri şöyle tertiplenmiştir:

Genç kahraman bir vuruşta ejderhanın altı başını keser, Biri kalır. Bunun üzerine Ejderha şöyle bağırır: (Eğer kahraman isen bir daha vur.) Şayet kahraman yanılır da bir daha vurursa; ejderhanın başları tekrar yerine gelir, eski halini alır. Onun için Ejderha yine (Bir daha vur) diye bağırır. Bunu bilen kahraman da: (Ben anamdan birdefa doğdum) der ve vurmaz.

İşte o zaman Ejderhadan hayır kalmaz. Kuyudaki sarayına doğru sürüklenirken yedinci başı da düşer, ölür.

Ejderhalardan hiç yenilmeyeni vardır ki, bunların ünlülerinden biri de (Compalak) adında olanıdır. Bunula beraber bunları da tılsımlarını bozarak öldürmek mümkündür.

Bu da şöyle olur:

Bu gibi Ejderhaların kırk günlük bir uyku zamanı vardır. Uykuya daldığı vakit yanına gidilir. Üzerinden kırk tane kıl koparılır. Bu kıllar ateşe atılır, yakılır. İşte o zaman o ejderha ölür, gider.

(Bulut Ejderhalar) adını taşıyan bir efsâne de şöyledir:

(Gök yüzünde bulutlar arasında barınan bir takım Ejderhalar vardır. İnanışa göre ilkbaharda melekler gökteki ejderhalardan birisini, zincire bağlı olarak, bulutlardan aşağıya dağlara doğru sarkıtırlar. Zincire bağlı olarak sallanan bu ejderhanın kuyruğu güneye dönerse bolluk, doğuya dönerse dolu düşer, kıtlık olur. Batıda ise, o yıl savaş olur. Bulut ejderhanın kuyruğu kara duman gibi sallanır. gökte melekler zincir ile tutup zaptedemezlerse, yere değen kuyruğu büyük felâketlere sebep olur. Bulut Ejderhanın aşağıya sallanan kuyruğu, yerde neye değerse, ona dolanıp göğe çeker...

Ejderhanın ağzından çıkan ısı, iki saatlik yoldan insanı yakacak derecededir): Erdoğan Akkaç. Turizm Yolu. Sayı7.

SEMENDER :Yakın doğu milletlerinden gelen hayvanlardan biri de (semender) dir. Semender; (Ateşte yanmıyan, yahut ateşte yaşayan, tilkiden küçük bir hayvandır. Bazılarına göre fareden büyükçedir. Kuyruğu uzundur. Yahut Hindistan'da bulunan ve ateşte

yanmayan bir kuştur. Ateşten çıktığı sırada tutularak tüyünden yaptıkları kumaşlar ateşte yanmaz. Bir rivayete göre de ateşten çıkınca ölür.)

Nizamî El münci'den şöyle naklediliyor:

(Karada ve suda yaşayan, bir söylentiye göre ondan ateş söndürücü bir madde çıktığı için ateşte yanmayan bir hayvandır.) Rumcada (Salamandra) derler.

Yine yabancılardan bir efsâne hayvanı daha gelmiştir ki, O da dünyayı boynuzları üzerinde tutan öküz'dür. Buna Farsçada Tamlama bir tabirle (Gâv-i Zemin) derler. Bu öküz dünyayı bir boynuzu üzerinde tutar. O boynuz yorulunca öbürüne atar, İşte bu sarsıntıdan Zelzele olur. Öküz bir taş üzerinde, taş ta balığın sırtındadır. Balık denizde, deniz de havadadır. Bu öküze Sevr-i Ahmer, Behmut gibi adlar da verilmiştir.

VIII

BEŞ KUTSAL UNSUR

ATEŞ, DEMİR, TOPRAK, SU, AĞAÇ

ATEŞ

I

Şamanist'lere göre beş kutsal unsur vardır ki onlar da; ateş, demir, toprak, su, ağaçtır. Bu beş unsur beş ciheti temsil ederdi.

Kara Han'ın oğlu büyük Tanrı Ülgen de ateşin yaratıcısıdır.

Ülgen'in ateşi insanlara öğretişi şöyledir:

ülgen, gökten biri kara, biri ak iki taş gönderdi. Kuru otları avucunun içinde ezerek bir taşın üzerine koydu, öbürkü ile vurdu. çıkan kıvılcımlardan otlar ateş aldı. İnsanlar da bunu görerek ateş yakmayı

öğrendiler.

Altay Şaman'larının:

(Sıcak ateşi yakarak veren Atam Ülgen) sözleri de bunu göstermektedir.

Yâkut'lara göre insanlara ateşi Ulu Toyun vermiştir.

Büyük Türk hakanlarının belirli günleri vardır ki; bu günlerde ateşler yakılır, ateşe kurbanlar verilir, dualar okunurdu. Ateşten çıkan alevlerin renklerine göre de yorumlarda bulunurdu Bu yorumlara göre alev yeşil olursa kıtlığa, kırmızı ise savaşa, sarı renkte çıkarsa salgın hastalık olacağına, siyah olursa hakanın öleceğine inanırlardı.

Türklerin ateş üzerindeki bu gibi saygı ve inanışları sonra Mazdaist'lere de geçmiştir.

Mazdaist'lere göre büyük tanrı Ahora Mazda güneşte oturur, ateşi ve nuru oradan gönderir.

Onlarca ölümü kötü ruhlar yaptığı için ölü temiz sayılmaz, ona kim dokunursa pis olurdu. Bunun için de ölenin evinde kışın dokuz, yazın da otuz gün ateş yakılmaz, kirletmemek için ölüyü ateşe atmazlardı. Yine Mazdaist'lere göre güneşi Âzer adında bir melek idâre ederdi.

Mazdaizm'i kabul eden ve ateşe eskidenberi saygı gösteren Türkler, İran'lıların da kutsal geleneklerine uyarak güneş battıktan sonra, dağların tepelerinde ateş yakarlardı. Evlerde, tapınaklarda ateş her zaman yanar, söndürülmemesine dikkat edilirdi.

Doğu Türklerinde, Kırgızlarda buna uzun zaman riayet edilmiştir. Ateş eğer bilinmeyen bir sebeple sönerse yeniden ateş yakılmaz. Aynı soydan olmak üzere en yakın bulunan komşudan ateş alınırdı.

Şaman'lar gibi Manihaist'lere göre de ateş kulsaldır. Her akşam ateşi kül ile örterler, sabahleyin de ardıç ile yeniden çoğaltılır, bu dalı odalarda dolaştırırlardı.

Şaman'lar birer tanrı sayılan dedelerin ve büyük analarının ruhuna da (od Ata) ve (od Ana) derlerdi. Bazı Şamanist'lere göre ateşi (od Ana) yaratmıştır.

Ateşi kutsal tanıyan Türklerde şöyle bir gelenek te vardır: Büyük kardeş evlenince baba ocağından ayrılır, yeni ocak kurar. Asıl ocak küçük kardeşe kalır, ona da (od Bekçisi) denirdi. Gelinler de, gelin gittikleri evin ocağında tereyağı eritir, yüzüne sürer, böylece tanrının koruyuculuğuna sığınmış olurdu.

Ateşin bulunması üzerinde şöyle bir efsâne daha vardır:

Yunan mitilojisinde Zeüs'ten ateşi çalarak insanlara ilk indiren Promete olduğu gibi, büyük tanrı Ülgen'in kızları da Kuday'ın işareti üzerine ateşi şöyle bulmuşlardır: Altaylı'ların tanrılarından üçüncü kat gökte oturan Kuday; (İnsanlar çıplaktır, soğukta yaşıyamazlar. Onun için ateş olmalı) dedi. Fakat Ülgen'in üç kızı merak etti, ne yaptılarsa ateşi bulamadılar. Bu sırada uzun sakallı, kısa boylu Kuday onların yanına gelirken kendi sakalına basarak yuvarlandı. Ülgen'in kızları bunu görünce güldü, alay ettiler. Kızların gülüşüne Kuday'ın canı sıkıldı, geri döndü. Kuday onlara ateşin nasıl bulunacağını söyliyecekti. Üç kız bunu anladıkları için Kuday'ın söyliyeceklerini dinlemek maksadı ile koştular, Kuday'ın yolunu beklediler. Kuday gelince onlara şöyle söyledi: (Ülgen'in üç kızı taşın keskinliğini bilemedikleri halde benimle alay ediyorlar, bana gülüyorlar. Budalalar...) Üç kız bu söz üzerine düşündü, birbirine: (Nasıl olur bu? Kuday böyle dediğine göre taşta ateş vardır). Nihayet taşın ke-

skinliğinden faydalanarak, bunların birbirine kuvvetle çarpmasından çıkan kıvılcımlarla ateşi bulmuş oldular, insanların arasına yaydılar.

Bazı Şamanis'ler ise Ülgen'e de Kuday derler.

DEMİR

II

Büyük olaylar,büyük savaşlar ve büyük insanlar destanlara konu olduğu, efsânelerde yer aldığı gibi; büyük savaşlarda silâh yapılarak kullanılan ve tanrısal bir kaynaktan çıkan demir de efsânelere girmiş, beş kutsal unsurdan biri olarak yer almıştır.

Altay ve Sayan dağlarındaki bol demir madenlerini işleten Türkler, bu arada özellikle Göktürk'ler, Kırgız'lar demirden yaptıkları en mükemmel silâhları, ince bir sanatla meydana getirdikleri eserleri ile ün almıştır.

Bir Hitit efsânesine göre Topal Kaan adındaki mitik hükümdar demiri keşfetmiştir.

Altay Türk'lerinin yeraltı tanrısı olan Erlik Hanın sarayının damı demirden olduğu gibi, kılıcı yeşil demirden, kalkanı da yassı demirdendi.

Eskiden beri Şaman'lar, demiri kutsal sayar, sanat sahiplerini, bu arada demircileri bir ruhun koruduğuna inanırlardı.

Yâkut'ların inancına göre; demir ile Şaman tanrısıl bir yuvadan çıkmıştır.

Bazı Türk boylarınca da demircilerin (Tlepş) adında bir tanrısı vardır.

Ergenekon destanında da Bortecine adındaki demirci, dağda demir madeninin bulunduğu bir yeri, yaktıkları ateşle eriterek geçecek kadar yol açmışlar, Ergenekondan çıkmışlardı. Burada demirci kurtarıcı, geçtikleri demir geçit de bir kurtulma kapısı olmuştur.

Martın dokuzunda Ergenekon'dan çıkıldığı için, her sene bu zamanda Türk hakanları tören yapar; halk hazır bulunur. Bir örsün üzerine kızgın demir konulur, Hakan bunun üzerine çekiçler vurur, sonra ziyafet verilirdi.

Divan-ı Lûgat-üt Türk'ün birinci cildinde:

(Kırgız, Yabaku, Kıpçak ve daha başka boyların halkı and içtiklerinde, yahut sözleştiklerinde, demiri ululamak için kılıcı çıkararak yanlamasına öne korlar ve (Bu gök girsin, kızıl çıksın) derler. (Sözünde durmazsan kılıç kanına bulansın, demir senden öcünü alsın) demektir. Çünkü onlar demiri büyük sayarlar) denilmektedir.

(Mızraklarını güneşin ve yaylarını ayın beğendiği) Türk kahramanlarının mızrak ve okları hep kendilerinin yaptığı sert demirdendir. Dağların tepesini uçuran Türk okları destanlarda yer almıştır.

İran efsânelerinde, Türk hakanının oturduğu dağlar; (içerisi Ejderhalarla dolu olan demir dağlar) diye anlatılmaktadır.

Şehnamede; İran kahramanı Zâl, oğlu Rüstem'e Türkleri anlatırken; elleri, kolları, bacakları, bütün vücutları ve elbiseleri demirden olan bir millet diye tanıttığı, yazılmaktadır.

TOPRAK

III

(DAĞ, MAĞARA, TAŞ KÜLTÜ)

Beş kutsal unsurunun en verimlisi topraktır.

Dünya yüzündeki toprak ve kara tabakasının türeyişi şöyledir:

Büyük tanrı kara Han (Kayra Han); suları yarattıktan sonra, bir kuğu kuşu gönderdi. Denize dalan bu kuş, denizin dibinden gagasiyle çamur alarak çıktı. Kara Han'ın emriyle gagasındaki çamurları suların üzerine serpti, karalar böyle meydana geldi.

Sonra Kara Han'ın oğlu Ülgen de; ilk insanları topraktan yaptı.

Tanrı âyarında sayılan (Ağaç Han); toprağı ve ağaçları temsil eden, koruyan bir kudrettir.

Tanrıça Aruru ise; bir parça çamurdan Gılgamış'ın arkadaşı Enkidu'yu yaratmıştır.

Toprağın altındaki âlemin tanrısı olan Erlik Han, yer altınaki sarayının kutsal yeri olan ocağını ve bacasını çamurdan yaptırmıştı.

Kırgız'ların bir efsânesine göre, Türklerin ilk babası ve anası da topraktan şöyle türemiştir:

Karadağda bir mağaraya sellerin yığdığı toprak birikintisine güneş tanrı sıcaklık, sonra da can vermiş, Türklerin ilk babası olan (Ulu Ayata) böyle türemiştir. Bundan kırk yıl sonra da tekrar o mağarada biriken sel yığınına güneş tanrı yine sıcaklık ve can verecek Türklerin ilk anası olan (Ulu Ayana) türemiştir. Bunlar yüz yirmişer yıl yaşamışlar, öldükten sonra onlardan yetişenler büyük baba ve analarının türediği bu mağaraya bir altın taht, üzerine de (Ulu Ayata) nın altın heykelini koymuşlar, her yıl bir defa toplanarak tören yapmışlar, kurban kesmişlerdir.

Ölenleri yakanlar, suya atlanlar, kurtlara, kuşlara teslim edenler olduğu gibi, ilk insan topraktan yapıldığından, son gidilecek yerin de yine toprak olacağını kabul edenler çok olmuştur.

Toprağn üstü, besleyici bir ana, altı da başka bir hayat âlanını kapsayan, özellikle cehennemler ülkesini de içinde buluduran bir âlemdir.

Toprak altı âlemi hakkındaki çeşitli inanışlarladır ki ölenlerle beraber, ya kurban olarak, yahut ölene arkadaşlık ve hizmet etmek üzere insanlar ve hayvanlar da canlı olarak gömülmüştür.

Ateş, deniz, su ve ağaç gibi kutsal unsurların tanrıları olmakla beraber, bu unsurları toprak ya içinde barındırmakta, yahut yetiştirnekte ve üzerinde taşımaktadır. Derler ki (Toprak hem bitirir, hem yitirir: Toprak her şeyi hem yetiştirir, var eder, hem de yok eder).

Bütün yaratıklar toprağın üzerinde ve içinde beslendiği gibi, Sular ve içindeki hayvanlar da yine toprağın üzerindedirler. En kahraman kuşlar ne kadar yükseklerde uçsalar dahi nihayet toprağa iner, dinlenir, beslenirler.

Türkistandan gelerek kuzey Chi'lerin arasında yerleşen bir efsâneye göre; koyunlar dahi otlar gibi topraktan biter. Toprağa koyun kemiği ekilecek olursa, oradan kuzular çıkar. Ama bu kuzuların göbeği toprağa bağlıdır. Oradan koparak serbest kalabilmeleri için ürkütülmesi lâzımdır. O zaman bağları kopar, serbest kalırlar.

Gök tanrılarının döktüdüğü bereketli yağmurlar, güneş tanrının verdiği sıcaklık, ışık ile her şeyi toprak yetiştirmektedir. Bitkileri, yaratıkları yaşatma şartlarını o taşımaktadır.

Bunun içindir ki Türkler; Göğe (Ata), Toprağa da (Ana), demişlerdir.

DAĞLAR, MAĞARALAR, TAŞLAR

Büyüklük ifâde eden dağlar; tanrı tanınmış, koruyucu görevini yapmış, tanrılara, tanrıçalara, dağ perilerine makam olmuş, ilk ana ve baba sayılmış, akrep insanlar da dağlarda barınmıştır.

Eski azizlerden de bir kısmının mezarı, ibâdet ettikleri yerler dağların tepelerindedir. Gökte bulunan tanrılara ulaşabilmek için, onlara doğru uçmak isteyenler de olurdu ki, bunlar derin bir inanış ve heyecanla dağların yüksek tepelerindeki uçurumladan göklere doğru uçmak üzere kedilerini bırakırlardı.

Bir takım kurbanlar dağ başlarında kesildiği gibi, büyük savaşlar da çok zaman dağlarda yapılmıştır.

Türkler de dağlara kutsal önem vermişlerdir. Altaylı'lara göre dünyanın yaradılışından sonra ilk insan, ağzındaki toprağı tükürünce bundan dağlar meydana

gelmiştir.

Bir efsâneye göre de, Kara Han yarattığı toprak üzerine bir kuş gönderdi. O kuş bu toprakları gagaladı, çıkıntılar birer dağ oldu.

Çinli'lerin Tiyanğ-Şanğ (tanrı dağları); Yunanlı'ların Olimbos ve Parnas, Hintli'lerin Mero ve Parvata (Himalaya) dağları gibi yüksek tanrıların oturduğu dağlardı. Moğol'lar da 7000 metreden yükseğe ulaşan bu dağlara saygı gösterir, (Han Tengeri) derlerdi, Bu dağlardan sayılan (Göktürk), (Buzdağ Ata), ve (Afrasyap) ta önemli, kutsal dağlardandı.

Tiyanğ- Şanğ, Türk gelenek ve efsânelerinde çok yer alır. Divan-ı Lûgat-üt Türk ve Kudatgu Bilik'te bu dağların adı geçer. Destan kahramanı Manaks bu dağlardaki (Isığ Göl) cıvarında yaşamıştır.

Şaman dualarında dağ adları çok geçer. Dağlara yalvarır, medet umulurdu.

Altay dağlarına; (Atalarımız, büyük babalarımız zamanında tanrı olmuşsun. Yer ve deniz yaratıldığı zaman atalarımız ve analarımız sana demişlerdi) derlerdi.

Altay dağlarını çok öven ve kutlayan Şamanlar (Deve yeleli geniş Altay, üç boynuzlu kara kaya Altay) tabirlerini kullanmışlardır.

Dağları ilk ata Tanıyan Türk boylarının bir takım âdetleri ve törenleri de vardı:

(Rivayet ederler ki Üçeğe oymağı önce Sakçak dağının eteklerinde bulunurdu... Bu oymağın kadınları (gelinleri) bu dağa kayın babamız derler... Bu dağ uzaktan göründüğü zaman başlarını örterler.

Öte tarafta Miras suyu kıyısında da bir dağ vardır. Bu dağın adı Kölin'dır. (Dağ Kargası) oymağı bu dağ

hakkında (Bizim türediğimiz dağ) derler. Bu oymak, bu dağda şaman âyini yaptırır, kurban keser.

Fakat kadınlar bu dağa (kayın babamız derler). Şamanizm: Abdülkadir İnan.

Han-Yoan dağ da Hun'ların her yıl Tanrıya kurban kestikleri bir dağdır.

Ekitağ, Palmir, Akkaya, Kadınbaşı, Karadağ, Aysu, Alaş, Karagay dağları da Altaylı'ların kutsal dağlarındandır.

Moğol'ların bukan Haldun dağı da çok kutsaldı. Cengiz bu dağda çok heyecanlı günler geçirmiştir.

(İtoga) dağı da Mogol'ların en büyük tanrı dağıdır.

Altaylı'lar, dağların sahibi olan ruhların varlığına inanır, onlar için kurbanlar kesilirdi.

Bazı dağlar da bir takım soyların koruyucusu kabul edilirdi. Yine Altaylı'lara göre (Tu iyesi) en büyük dağ tanrısıdır.

Altay dağlarından olan (Sürve dağı) da büyük tanrı Ülgen'in gökteki katlarından birinde olan cennette idi. Manevi âlemdeki bu dağı Kara Han yaratmıştır.

Kumbarbi efsânesine göre, gök kralı, (lalapandua) adındaki dağda kaldığı gibi, fırtına tanrısı da korkusundan (Kandurna dağına kaçmıştır. Yine bu efsâneye göre tanrılar Şepişa dağında toplanırlardı.)

Başka bir efsâne de; (Pişaişa dağı) tanrıça İştar istemediği halde onunla yatmış, ama sonra dağ korkmuş, İştar'ın eteklerine kapanarak affını rica etmiştir.

(Nişanlı dağ) ında üzerine kurulmuş efsâneler vardır.

Orhun âbidelerinde; Türklerin ilk yetiştiği yer olarak gösterilen (Ötüken dağı) için de (Mubarek Ötüken dağı) denilmektedir. Bu dağda ve oradaki ormanda

geçen savaşlarda ün yapmış kahramanlar Türk tarihini şereflendirmektedir.

Hakan (Su) ile Zülkarneyin askerlerinin karşılaştığı (Altın Kan) adındaki dağ da bir efsâneyle göze çarpar.

(Ağadat tepesi, büyük ve esaslı bir dağ kümesinin içinde bulut toplayan bir bora ve fırtına merkezidir. Başında sık sık yıldırım sağılır ve şimşek çakar. Çevresindeki derin dereler hep sel yatağıdır. Ağadat'ın üzerinde beliren her bulut parçasının içinde bile, büyük ve korkunç bir fırtınanın şeytanı gizlidir. Sümer'ler de fırtına tanrısına bu dağın adını vermişlerdir.)

(Kin-Şan) dağlarının civarında yerleşen (A-Hien-Şe) zamanında, bu dağlardan birinin tepesi Takyaya benzediği için (Tu-Kiu) denilmiş ve efsâneye göre de Tuk-yu'lar bu adı böylece almışlar.

Türk kahramanı Alpamış, gençliğinde ok talimleri yaptığı için, ok atmada mahir idi. Bir gün bir ok atarak (Askara) dağının tepesini uçurmuştur.

Gali tekin, Çin Hükümdar âilesinden Kiülien adlı bir kızla evlenmeye karar vermişti. Bu prensin sarayı tanrı dağlarının civarındaki (Hatun dağı) nda idi.

Yine orada bir (Kutlu dağ) vardı ki bu dağın kayaları uğurlu idi. Çinli'ler bu uğurlu kayaları aldılar, bundan sonra felâketler, göçler başladı. (Bk: göç destanı).

(Abu Kaan) dağı da yer, su'ların adını taşıyan kutsal bir dağdı. Bu dağın iki kızı vardır. Bunlara (Yelbis) derler.

(Nin-Harsağ dağı) da Sümer'lerin tanrı tanıdığı bir

dağdır.

Düşmanların; ellerini ve ayaklarını keserek batakhğa bıraktıkları bir Türk çocuğunu da, bir dişi kurt alarak Kao- Çang civarındaki bir dağda bulunan mağaraya götürmüştü.

Buğu-Tekin'in odasına bir gece gökten bir kız inmişti. Bir tanrıça olan bu kız, bir kaç gece sonra, Buğu Tekin'i alarak tanrısal öğütlerde bulunmak üzere (Ak dağ) a götürmüştü.

Oğuz, kendisine itaat etmiyen (Urum Han) ile savaşmak üzere bir dağın eteğine gelmişti. Bu dağ karlı olduğu için o zaman buna (Buz dağ) adı verilmişti.

Sümer tanrılarından Enlil'in makamı dağlarda olduğu gibi, dağ perilerinin bulundukları dağlar da kutsaldı.

Hitit'lerin (Hazzı) dedikleri Antakya'daki (Kel dağ) da Kumarbi efsânesinde geçmektedir. Nammi dağı da Eti'lerce insan şeklinde bir tanrı idi.

Şato Türkleri de Türkçe (Gök gürültüsü dağı) adındaki dağda tanrıya kurban keserlerdi.

Gılgamış, sonsuz hayat sırrını bulmak için çok minnetli bir yolculuğe çıktığı sırada, akrep insanlarla dolu (Maşu) adındaki dağı da uğramıştı.

Sümer'lerin tufan efsânesine göre Uta-Napiştim'in gemisi (Nisir) dağına oturmuştu.

Dağ ruhları insanlara iyilik eder. Kötü ruhlardan korur, yol gösterir. Ama saygısızlık edenlere de ceza verir, hastalık gönderir. Dağ ruhlarının genel olarak adı (Yizimpiy) dir. Her dağın ruhu kendi bölgesinde kalır.

Başka bölgelerle ilgisi yoktur. Altaylı'lar her dağı bir ruhun temsilcisi sayar, onlara kurbanlar keser, dualar ederdi.

Mağaraların da efsânelerde yeri büyüktür. Özellikle ibâdet yeri olarak kabul edilir, oralarda dualar edilerek kurban kesilirdi.

Budis Türklerin, Hitit'lerin, Sümer'lerin mağaralarda yaptıkları tapınaklar süslü ve büyüktür. Mağaraların içinde mezarlar da bulunmaktadır.

Savaşlarda yenilenlerin hazin, korkulu maceraları sırasında sığındıkları mağaralarda, eziyetli, üzüntülü günler geçer, böylece efsânelere de konu olurdu.

Kafdağı- Türk, İslâm, Yakın Doğu Mitolojisinde geniş yer tutan ve hülya âleminde büyütüldükçe büyütülen bu dağın adı var, kendi yoktur.

Dünyaya bir destek gösterilen, göklere mavi rengi veren bu heyulâlar anası dağ hakkındaki efsânelerden bazıları şunlardır:

(Yer yüzünün mâmur olan dörtte biri ve harap olan kısımları Bahr-i Muhit ortasında karpuz gibi durumuş. Yaratıklarının kalabilmesine elverişli değilmiş. Tanrı yetmiş altı bin altı yüz yetmiş üç dağ yaratıp bunlarla arzı yerinde durdurmak istemiş. Yine arz sükûnete erişmemiş. Nihayet bir melek, tanrının emri ile cennet derelerinden bir lâcivert cevher çıkarıp yerin etrafına bastırmış. Bundan Kaf dağı peyda olmuş.

Kaf dağı Zebercet renginde imiş. Gözün akı karasını nasıl sarmışsa Kaf Dağı da arzı öyle sarmış...

Kaf Dağı'nın yüksekliği beş yüz fersah imiş...

Bu dağın altında cinler bulunur, Ejderhalar da melekler tarafından oraya götürülürdü...)

Taberi'de Kaf Dağı şöyle anlatılmaktadır:

(Kaf Dağı dedikleri, bu cihanı çepeçevre kuşatmıştır. Cihan Kaf Dağı'nın içinde sol yüzük içindeki parmağa benzer. Ondan sonra bu Kaf dağı yeşil zümrütten yaratılmıştır. İşbu göklerin gök renk göründüğü ol Kaf Dağı'nın aksı düştü ğündendir. Yoksa gökte hergiz renk yoktur. Eğer Kaf Dağı'nın yeşilliği olmasaydı, gök böyle görünmezdi. Âdem oğlanı ol dağa varmak mümkün değildir. Orada hiç ay ve gün yoktur. Bu Kaf Dağı yerin mıhıdır. Eğer Kaf dağı olmasaydı yer deprenmekten hâli olmazdı.)

(Kaf Dağı, insanlar tarafından aşılması imkânsız bir bölge ile dünya kursundan ayrılmıştır...)

Başka bir kanaate göre; (Dünyanın etrafı çepeçevre El-bahr-il-muhit yahut okyanus denilen, gemilerin geçemediği, tamamen veya kısmen zifirî karanlıklarla gömülü ve kimsenin kıyısını görmediği sınırsız bir su tabakası ile kaplıdır...

Bazı tasvirlere göre; asıl Kaf Dağı'nın dayandığı kaya bir çeşit zümrüttendi..

Bazılarının kanaatine göre de arz kendi kendine durmaz... Bu cinsten bir desteğe ihtiyacı vardır. Eğer Kaf Dağı mevcut olmasaydı, arz durmadan sarsıntılar geçirir, hiç bir yaratık orada yaşamazdı...

(Çok revaç bulmuş bir kanaate göre, Kaf Dağı arzın bütün dağlarının anasıdır. Diğer dağlar Kaf Dağı'na yeraltı dalları ve damarları ile bağlıdır. Tanrı bir bölgeyi yok etmek isteyince bu dağlardan birini harekete getirirdi. Bu, yer sarsıntısını yapardı.)

Başka bir halk inancına göre de, böyle bir sarsıntı hâdisesi arzı taşımaktan yorulan öküzün silkinmesinden ileri gelmektedir.

Meşhur Anka Kuşu bu dağın üzerinde oturur, oradan her tarafa hükmeder.

TAŞLAR : Genel olarak denilebilir ki, insanlar taşlara da tanrısal ve kutsal inanışlarla bağlanmış taşlardan şifa beklenmiş, bir takımlarının sihirli kuvvetlerinden medet umulmuş, Natüristlerce de tanrı tanınmıştır.

Dokuzoğuz destanında: Buğu tekin'e rüyasında ak sakallı bir ihtiyar tarafından fıstık şeklindeki (Yeşim taşı) verilmiştir.

Göç destanındaki (Kutlu kaya) da uğurlu bir taştı. Çinlilerin bu taşı Türk hakanını kandırarak götürmeleri (Göç) gibi büyük felâketlere sebep olmuştu.

Altaylı'ların kıyamet tasvirinde; denizin dibinde dokuz çatallı bir karataş vardır. Denizlerin büyük çalkantılarla surları ayrılıp dipleri göründüğü zaman bu korkunç taş da görünerek dokuz yerinden ayrılacaktır.

Yağmur taşı (Yada taşı); yağdırdığı yağmurlar, yaratıklara ve bitkilere hayat vermiştir..(Bk:Yağmur ve kar yağdırmak).

Folklorda aldığı yere göre bazı taşlar çocuk doğurtur, bazıları da kısırlık yapar. Bir kadın çocuk doğurmak istemezse, taşı kırdırır, içinden alır, un haline getirir, cevizle karıştırır, yer. Artık bir daha çocuk doğurmaz. (Zümrüt taşı) denilen taşla da çocuğun kolay doğması sağlanmış olur. Doğurmakta zahmet çeken kadın, bu taşı sağ oyluğuna

korsa hemen doğurur. Buhara taraflarında (Harezm taşı) denilen bir taş vardı. Bu, sihirli bir taştı. Kum hastalığına, mide zayıflığına ve idrar tutukluğuna ilâçtır. Bu taş suya atılır ve suyu içilirse, hasta iyileşir. Çiçek hastalığı da yine taşla tedavi edilir.

Ancak taşlar içinde korkunç ve tehlikeli olanlar da vardır.

SULAR

IV

SU, DENİZ, NEHİR, GÖL KÜLTÜ

Türkler suyu kuvvet ve bereket kaynağı kabul ettikleri gibi, kahredici ve koruyucu tanrı da sayarlardı.

Su, eski ve kutsal bir varlıktı. Altay mitolojisine göre; her şey yaratılmazdan önce yalnız (Talay) denilen büyük su vardı. Bir de Kara Han bulunuyordu.

Bazı Türk boyları suyu Tanrı tanırlar. Yunan'lıların Poseidon'una benzer, Altaylı'ların da suların tanrısı olarak (Su iyesi) bulunuyordu. Sümer'lerin büyük tanrısı (Enlil) de suların ve fırtınaların tanrısı olduğu gibi, Nin-gişzida'da suların tanrısı idi.

Enlil'in idâresindeki Anunnaki'ler yerin üstünde ve altındaki sularda yaşayan ikinci derecede tanrılardır.

Sonra, Ea (Enki)de, Enlil gibi suların ve fırtınaların tanrısı oldu. Ea'nın idâresinde (Haniş) adında ikinci derecede bir küçük su tanrısı daha vardır.

Bu tanrıların emirleri ile tûfanlar olur (Bk: Tûfan), çeşitli menkibeler türerdi.

Nina da kuyuların, su yollarının tanrısıdır.

Tukyu'lardan kapang-pu'nun onaltı kardeşi vardı ki bunlardan birinin anası kurttur. Bu çocuk ta yağmurlara, sulara hükmederdi.

Yâkutlarca da suların bir ruhu vardır ki bu da Garan'dır.

Yerin altında bir büyük tatlı su denizi vardır. Bunun adı (Ap-su)dur. Ap-su yerin altında geniş bir yer kaplar. Yer yüzü ise bunun üzerinde durur.

Tukyu'ların, Altaylı'ların bir de (Yer-su) ları vardır ki, bunlar bir takım ruhlardır. Yer-su'lar insanlarla beraber yaşar. Suların, ırmakların ve göllerin sahipleri olduğu gibi, dağların da sahibidir. Bunlar başka milletlerin mitolojisinde görülen su perileri gibidir.

Oğuz'un oğullarından (Deniz Han) da tanrısal bir anlam ifade etmektedir.

Sudan doğan aygır (Bk: At) geniş efsânelere yol açmıştır.

Sıcak suların cehennemden geldiği gibi, tatlı ve iyi suların da cennetten geldiğine inanılırdı.

Suların akışından ve akarken çıkardığı seslerden de dinî ifâdeler sezilirdi İslâmlık etkisi altında Yunus'un:

Şol cennetin ırmakları akar Allah deyu deyu.

Dediği gib.

Folklora göre mubarek sayılan kuyular ve pınarlar ise çoktur. Terkibi bakımından şifa veren bazı sulara, ancak kutsal bir hassasının varlığı bakımından inanılır ve bağlanılırdı.

Bazı ölüler ve kurbanlar suya atılır, bunlar da su kanalı ile tanrılara ulaşmış olurdu.

Nehirlere gelince; Altay Türkleri, hanlarının Khatun nehrinin kaynağında oturduklarına inanırlar, onun adına kurban keserek, kendilerine iyilik etmelerini yalvarırlardı.

Kıpçak'lar iritiş ırmağını tanrı tanımışlardır. Yenisei'liler de Tom ve Kem ırmaklarını kutsal sayarlar.

Tamarmara nehrinin de Eti'lere göre Sulikatte adında bir tanrısı vardır.

Kumarbi efsânesinde de Dicle nehri (Aranzah) adı ile bir tanrı olarak geçer.

Müren denizi diye efsânelerde yer almış bir de denizden bahsedilir.

Karanlıklara gömülü Kaf Dağının etrafı da kimsenin kıyısını görmediği bir denizle çevrilmiştir.

Göller içinde de efsânelerde en çok yer almış olan (Isığ) göldür (1) Millî destanlarımıza göre, Türkler her tarafı dolaştıktan sonra bu gölün kenarına gelmiş, orada yerleşmişler, o civar Türk kahramanlarına uzun yıllar sahne olmuştur. Bu gölün etrafı ormanlar, otlak yerler, yüksek tepelerle çevrilmiştir. Suları da sıcaktır. Bunun için Isığ göl denilmiştir. Kızgızlar da bu kutsal gölün etrafında yerleşmişlerdir.

Bars Han da Türklerin ana yurdu olan Isığ gölü her yıl törenle kutlardı.

Bazı dağların başında bulunan (Volkanik) göllere de (Gök gölü) derlerdi. Bunlar da kutsal sayılır, At, Deve kurban olarak göle atılırdı. Sonraları bu hayvanların kâğıttan yapılmış olanları atılmaya başlandı.

---

(1) Isığ göl Tanrı dağları civarındadır. Denizden 1579 metre yüksektir. Uzunluğu 185, genişliği 60 kilometredir. Kışın hiç donmıyan bu göle Çinli'ler (Sıcak deniz), Moğol'lar da gölün etrafında demir madeni olduğu için (Demirli göl) demişlerdir.

AB-I HAYAT, YAĞMUR VE KAR YAĞDIRMAK, SUDAN ÇIKAN İNSAN VE YARATIKLAR

AB-I HAYAT - Yakın doğu milletlerinden gelen efsânelerde bir de Ab-ı Hayat vardır. Kutsal hassası olan Ab-ı Hayattan içen ölmez. Bu suyu kimse bulamamıştır. Kaynağı karanlaklardadır. ancak; Zülkarneyn (iskender) ülkesini genişletmekte iken, bir yere gelmiş o yerin insanları daha ileride bir denizin olduğunu, deniz aşılacak olursa karanlıklar diyarına varılacağını, orada; içenin ölmiyeceği bir su bulunduğunu haber vermişlerdi.

Bu seferde Hızır ile İlyas ta onunla beraber bulunuyordu. Bu suyu gidip bulmaya karar verdiler, yola girdiler. Denizi geçtiler,karanlıklar diyarına vardılar. Zülkarneyn'in yanında karanlığı aydınlatan iki tane mücevher vardı. O, bunlardan birini Hızır'a verdi, Kendisi bir yola, Hızır ile İlyas'ta başka bir yola saptılar. Hangi taraf bu suyu bulursa, öbür tarafa haber verecekti.

Hızır ile İlyas epeyce gitmişler, nihayet acıkmışlardı. Yanlarında bulunan pişmiş balıkları bir su başında yemeye hazırlandılar, oturdular. O sırada Hızır ellerini suda yıkadı, ıslak ellerinden bir damla su, önlerindeki balıklardan birinin üzerine damlayınca, balık hemen canlandı, suya atladı. Balığın canlanması üzerine Hızır ile İlyas aradıkları suyan bu olduğunu anladılar, bu sudan içtiler. Bunun için de ölmezler arasına katıldılar. Ama o sırada, bu suyu Zülkarneyn'e haber vermemeleri için görünmezlerden bir ses geldi.

Bu ses üzerine Zülkarneyn'e bu suyu bulamadıklarını söylediler.

Ölmezler arasına katılan Hızır ile İlyas ise, bundan sonra senede bir defa, sabaha yakın bir gül fidanı altında, yahut bir denizin kenarında buluşurlar. O güne (Hıdırellez) denilmiştir.

Ab-ı Hayat'a; Ab-ı Hayvan, Ab-ı Hızır, Ab-ı Câvidânî Ab-ı Zindeğanî, Ab-ı Cevanî, Ab-i İskender ve Ab-ı Beka gibi isimler verilmiştir.

Tasavvufta ise Ab-ı Hayat, aşk çeşmesidir. Bundan içerek hakiki aşkı tadabilenler, maddî âlemin üstündeki ebedî varlığa kavuşurlar.

Ab-ı Hayat, Almanların Mirmir'i ve Hintlilerin Amrita'sı gibi sonsuz hayat veren içkilerdendir. Ancak bunlardan her birinin üzerindeki efsâneler başka başkadır.

Yunan mitolojisinde de Nektar, içenlere sonsuz hayat verir. Zeüs sevdiği Juventus adındaki peri kızını da nihayet kızarak bir çeşme haline getirmişti. O çeşmede kimler yıkanırsa gençleşir.

YAĞMUR VE KAR YAĞDIRMAK

(YADA TAŞI)

Mitolojide yer alan bir Yada Taşı vardır.

Ama yağmur yağdırmak için yapılan törenlerin ana maddesini dualar teşkil eder.

Bu maksatla halk ya kırlara, tepelere, ya su kenarlarına gider, bazen de ibâdet yerlerinde toplanır. Bu sırada kurbanlar kesilir. Suya kuru at kafası ve taş

atılır, dualar edilirken kollar yukarı ve ileri uzatılarak elin üstü havaya, avuçlar da yere doğru çevrilmiş olurdu.

Duayı yapanın bu halde duran elleri üzerine dua süresince su dökülür, bu sular onun parmakları ucundan yere akar, damlardı.

Yağmur ve kar yağdırmakta (Yada Taşı) denilen taşın büyük rolü ve etkisinden bahsedilir.

Bu taş üzerinde çeşitli efsâneler, Türk'lerden başka Yakın Doğu milletlerinin bazılarında da görülür:

Araplar bu taşa (Hacer Ül Matar), Fars'lar (Senk-i Yede) derler. Çağatay'lar ise kelime farsça olmakla beraber (Yeşim taşı) Yâkutlar Sata, Altaylı'lar Cada, Kıpçaklar Cay demişlerdir.

Genel olarak halk bu taşa: Yada taşı, Cida taşı, Çurtus, Yağmur taşı ve Kaş adlarını vermektedirler.

Nuh peygamber tufandan sonra gemisinden çıkınca Ham, Sam, ve Yâfes adındaki oğullarından her birini bir ülkeye göndermiştir. Yâfes'i Türk ülkesine göndermezden önce bu Yada taşını vermiş, o da oğlu Türk'e bırakmıştır. Ama sonra Oğuz Han bu taşı elde etmiştir. Kaşgar taraflarında bu taşın beyazına (Ak taş), Karasına da (Kara taş) derler.

Altaylı'lar ve Yâkutların, yağmur ve kar yağdırmak kudretinde olan Şaman'ları da dualar okuyarak bu taşı kullanırlardı.

Göç destanında Dokuzoğuz'lardan (Buğu Tekin)e rüyasında Ak sakallı bir ihtiyar tarafından bu taş verilmiştir.

Yada taşı okunarak suya konursa yağmur yağdırır. Atın yelesine asılırsa serin rüzgâr estirir. Yangına atılırsa söndürür. Bu taş kar ve dolu da yağdırır. Kötü

havayı iyi eder. Bir kabın içine kar yahut su konarak bu taş bırakılınca ne niyet edilirse o olur.

Divan-ı Lûgut Üt Türk'ün II. cildinde de şu kayıtlar vardır:

YAT : - (Bir türlü Kam'lıktır.) (Kâhinliktir) belli başlı taşlarla (Yada taşı ile) yapılır. Böylelikle yağmur ve kar yağdırılır, rüzgâr estirilir. Bu, Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Ben bunu yağma ülkesinde gözümle gördüm. Orada bir yangın olmuştu. Mevsim yaz idi. Bu suretle kar yağdırıldı ve Ulu Tanrının izniyle yangın söndürüldü.)

YAŞIN : (Şimşek). (Kimin yanında Kaş bulunursa ona şimşek dokunmaz demektir.. Kaş lekesiz, saf bir beyaz taştır. Yüzüklere konur ve yüzüğün sahibine şimşek dokunmaz, çünkü yaradılışı böyledir. Bu bir beze sarılıp ta ateşe atılacak olursa, ne bez yanar, ne de taş... Bu sınanmıştır. Bir adam susadığı zaman bunu ağzına alsa susuzluğu giderir).

Doktor Süheyl Ünver'in, Bazı kaynaklardan alarak, su taş hakkındaki hikâyeler üzerinde yazdığı bir makaleden şu parçalar aşağıya alındı:

(Ebülberekât Nişaburi ve nasır Tûsi ve hâkim Tifaşî ve Mansurî ve sair itimat olunur âlimlerin o taşın acaip hikâyelerini ve garip rivayetlerini nakledip kendileri itimat ettikleri bir çok kimselerden işittiklerinden doğruluğuna inanmışlardır.

"O taşa Türkler Yeda taşı demişlerdir. Müteaddit sıfıtları' ve garip hassaları görülmüş bir taştır. Bazısı toprak renginde beyaz ve ağır olup, iç kısmında kırmızı nokta bulunur ve bazı lekesiz beyaz ve kimi koyu kırmızı (pıhtılaşmış kan rengi) ve kimisi de muhtelif renklerde olurmuş. Ebülberekât : (Ben hazine-i sultan zamanında mezkûr vasıflarla mevsuf bir çok nevilerini

gördüm), demiştir. Madeninde dahi ihtilâf olup bazı büyükler ol taşı madenîdir. Hata ve Tamğaç vilâyetlerinde olur derler. Anda dahi bazısının karnında bulunur demiş. Amma ekseriyet Çin iklimlerinde ve İranın doğu taraflarında bir cins ördek olur. Kanatları kızıl, cüssesi büyüktür. Ana Fars dilinde Sührap derler ki Angıt dediğimiz kuşun ismidir. Bu kuş bahar günlerinde suları sığ olan göllerde yuva yapar. Yaz günlerinde o mahallin suları çekilmekle bu kuşun yuvasını iki Zira kazıp ol taşı bulurlar. Ne kadar toplarlarsa hükümdarları hazinesine teslim ederlermiş. O kuş Mısır diyarında da olup Semmur derler. Tüyü ile gemilere ziynet yaparlar. Amma o taşın ahvalini bilmezlermiş. Cumhur-u Türkân müttefiklerdir ki, her nerede bu yağmur taşı kullanılırsa kar ve yağmur, her ne isterlerse o yerde ve o yere yakın olan yerlerde mutlaka eserleri zuhur edip istedikleri kar ve yağmur yağar. Cumhur-u Türkândan bir cemaat o taşın hassalarına vakıf olmakla o mertebe maharetleri vardır ki isterlerse yazın güneş Eset burcunda iken yağmur ve kan yağmak, çok şiddetli yel esmek gibi acaip eserleri o taşların âmâli ile zuhura getirirler. Bir derecede ki kasabalar ve köylerden birinin bir tarafına kar ve yağmur yağdırır, diğer tarafında güneş meydanda ve havada lâtif olur. Bazıları yağmur için başka kar ve dolu havanın değişmesi ve rüzgâr ve toz için başka başka taşlar vardır demişlerdir."

"Ama rivayet edenlerin çoğuna göre bu bir nevidir ki Seng-i yeda ve seng-i yat derler. Ancak o garip eserlerin zuhuru bu sanata vakıf olanların çoğalmasiyle olur. Yani bir yerde onlardan bir kaç şahıs toplanırsa biri kar, biri yağmur, biri dolu yağmasına gayret edip kudret sahibi olan cenab-ı Hak lûtuf ve kereminden her birinin Say-u gayretine göre de tesirlerini halk eder.

Amma biri bulunursa kar ve yağmur ve sair garip eserlerden hangisini diliyorsa ancak o.u yapar demişler. Bazı ülema o acaip eserler bazı âzâim ve efsun vasıtasiyle ki onları Türklerden birtaife bilirler. Onlara Yat Hizbi denir ve taşların azimeti okunmadan bir tesiri olmaz, derler. Bir cemaat dahi mezkûr taşın tesiri Türkistan diyarına mahsustur. Diğer vilâyetlerde tesiri görülmez. Amma muhakkak ki Tûsî onları yalanlıyarak (Bu Hassalı taş ele geçse hangi vilâyette olursa olsun kar ve yağmurdan istenen ne ise o yağar. Ancak yağdırmasını bilir bir şahsa muhtaçtır.) demiştir. Lâkin usul ve erkânını beyan etmemiştir. Bazılarının mücerret bir kabın içine kar veya su ile o taşlardan birini koyarlar ve yüksek bir yere bırakırlar. Ne niyet ve istek edilir ise o meydana gelir. Efsuna ves azâime muhtaç bir taş değildir, Deyu rivayet ettikleri mukaddeme, doludan korunmak için naklolulan Büzürk Mirk bahsindeki hikâyeye uygundur. Tifaşî merhum rivâyeti üzerine dahi o taşların, kullanılmasını bilen şahıslara muhtaç olduğu sabittir. Zira o âlim hakim naklettiği şeyleri itimat etiği insanlardan dâima sahih olduğunu tevsik ile rivâyet eder. Önce geçmiş sultanların meşhurlarından Sultan Mehmet Han-ı Harezmî ordugâhında bir Pîr-i Türkî o taşı ne keyfiyet ile kullandığını ve acaip olan eserlerinin ne suretle meydana çıktığnı Fitnat sahibi Tifâşî'ye şöyle anlatmıştır: O namlı hükümdar yaz günlerinde sayısız askerle sefere çıkmıştır. Bir sahrada, kervanın hararetin şiddetinden ve tozun çokluğundan zengin, fakir, piyade ve süvari ne kadar insan varsa hepsi ıztırap çekmişti. O Sultan-ı zîşan yağmur taşını muhafaza eden adamına ferman eyledi ki, bu ihtiyar usûl ve erkânına riayetle o taşı kullansın Allah'ın emriyle yağmur yağarak havaya i'tidal gelsin. Taşın muhafızı hükümdarının fermanı

üzerine o Pîr-i Türkî'yi dâvet etti. Benim dahi onlarla ülfetim olduğundan bende beraber bulunup yaptığını seyrettim. O şahıs bir çadır içinde başını açtı. Bir tasa su koyup önüne koydu. Üç tâne uzunkamış aldı. Birin o taşın sağ, diğerini sol tarafına yere dikti ve üçüncüsünü taşın üzerine o iki kamışın başlarına bağladı. Sonra yağmur taşı renginde canlı bir yılanı kuyruğundan o taşın üzerine geçirilen kamışa başaşağı bağlayıp astı. Öyle ki yılanın başından tas içindeki suya iki endâze yüksekliği vardı. Ondan sonra taşın muhafızından iki parça taş alıp o taşın içine bıraktı. Bâdehû çıkarıp o taşları yavaş yavaş birbirine sürttü ve her birini bir tarafa attı. Sonra gene alıp suya attı ve çıkarıp sürttü. Tekrar suya bıraktı. Bunu yedi defa tekrarladıktan sonra o tastan bir miktar su alıp etrafa serpti. Bu esnada ihtiyarın başı açık ve saçı dağınık ve hey'eti gazapnâk idi. Mırıldanarak birşeyler söyler ve başını semaya kaldırır, güya yağmur isterdi. İki saat kadar bu veçhile hareket ettikten sonra birden etrafta bulutlar gözüktü ve bol bir yagmur başladı, hava serinledi, insan ve hayvan rahat etti. Bunu rivâyet eyleyen demiştir ki ben şânı celîl olan rabbülâlemin'in hikmetine akıl ermez, ahkâmını ve yarattıklarına tevdi ettiği garip esrarını temaşa için o ihtiyarın yanına devam edip yukarada yazılan ahvali defalarla gördüm.

Seferden döndükten sonra yaz günleri hava gayet sıcak iken ziyaretine varıp avdetinde yağmurun çokluğundan dolayı sellerden geçemezdi. Bu dahi Allahü tealâ'nın bir hikmetidir ki rivâyet olunur. BU İŞLE İŞTİGAL EDEN ŞAHISLAR biri her ne zaman o işe başlasa elbette mal, evlât ve ensab cihetinden bir mazarrata uğrar ve mutlaka bir musibet ile karşılaşarak sonunda fakirlikle ömürlerini geçirirlermiş, ma'haza kendini bu işe me'mur eden sul-

tan tarafından verilen ihsanlar az olmaz imiş. Tifâşî'nin bu rivayetinden başka yalan söylemediği herkesce bilinen diğer zevat naklatmeşler ki: Harzemşah Sultan Mehmet, Cengiz istilâsından önce çin semtine gitmişti. Bu memlekete yaklaşınca o derece çok yağmur ve kara tutuldu ki askerin çoğu ölüm tehlikesine düştü. Hükümdar o mevsimde bu havanın yağmur taşı kullanılmasındanileri geldiğini anlıyarak bir kaç adamını ordugâh yakınındaki dağa gönderdi. Orada yağmur yağdırmakla meşgul iki kötü insan bulunarak huzura getirildi. Hükümdar o iki habisi siyah keçelere sardırıp diri diri gömdürdü ve derhal hava açılmağa başladı. Eğer yağmura sebep olan insanlar öldürülmeselerdi işlerinin te'siri uzun zaman baki kalır ve seng-i yede vasıtısıyla kar, yağmur ve tufan devam eder. Düşmanlarına galip gelirler dedi.

Yukarıda zikrolonduğu üzere bâzı zevat, hâsıl olan neticeler o taşa mahsus bir haldir. Azimet ve efsunsuz kar ve yağmur ve tufandan hangisi istenirse yalnız o taşı suya bırakmakla istenen hal zuhur eder, demişlerdi. Buna binaen bir garip hikâye naklatmişlerdir. Eski zamanlarda Semerkant şehrinde yağmura ihtiyaç artıp o taşı bir tas içinde suya bırakıp bir yere koyarlar. Hafız adında bir adam bilmiyerek suyu içir. O anda yağmur yağmaya başlar ve gece gündüz dinmek bilmez. Şehirdeki evlerden başka bi çok illerin harap ve ahalinin helâk olacağı korkusu belirir ve herkes şaşırıp kalır. Nihayet susamış Hafız'ın suyu içmesinden böyle yağmur yağdığı anlaşılarak zavallı adam şehirden çıkarılır. O anda yağmur diner amma Hafız'ın yürüdüğü yolları dahi seller kaplamış, oturmak istediği yerlerde dahi yağmur durmamış, ahali hayretlere düşmüştür. Velhasıl bu ibret verici haller Hafız'dan ileri geldiği anlaşılınca zavallı adam mem-

leketten sürülür ve Yağmur diner. Fakat gittiği yerde de yağmur yağmış ve kendisi kötü bir insan muamelesi görerek Maveraünnehir'den ve Horasan'dan tard edilmiş, Hiç bir yerde kalmamış, Mısıra iltica etmiş. Gittiği memleketin uğuru ile bu hal kendinden zâil olmuş. Biraz sonra gönlü, vatan muhabbeti imandandır, düşüncesiyle Semerkand'a gitmek istemiş. Lâkin o garip halinin yeniden zuhurundan korkarak vazgeçmiş. Adam o gariphalinin yeniden zuhurundan korkarak vazgeçmiş. Adam uzun bir zaman sonra vatanına dönmüş, akrabasıyla buluşmuş ve kendisinde o garip hâl artık zuhur etmemiş, amma adı taşa nisbetle (Hafız Yeda) kalmış.

Bir cemaat dahi, evvelce zikrolonduğu üzere, o taş vasıtasıyla zuhûra gelen eserler mutlak suya koymakla olmaz, taşın kullanılmasını bilen sihirbazlar bulmak gerektir, demişlerdir.

Buna inananlardan bazıları hayvanî taşlardan balıkta ve insan mesanesinde peydâ olan taşlar vasıtasıyle de bu işi bilenler, kar, yağmur ve dolu yağdırmak ve şiddetli rüzgâr hasıl etmek gibi garip hâdiseler zuhura getirilir, demişlerdir. Ama Nasîr Tûsî'nin tercihi üzere o taşların gayrisiyle zuhura gelmesi, Muhammed bin Zekeriya Ebubekir Râzi'nin akabe hikâyesine muvafıktır.

O büyük ve sözüne inanılır âlim Kitab-ül Havâs nam eserinde der ki: *Türkistan'da iki memleket arasında bir akabe (geçit) vardır. bu derbendden geçmek isteyenler bindikleri ve yük yüklettikleri hayvanların nal ve tırnakları o tehlikeli yolun taşlarına çarpmasın. Eğer hayvanların tırnağı o taşa dokunursa veya hayvanı sıkı sürmeten dolayı bir taş zedelenirse hemen hava kararır etrafta bulutlar peyda olur ve*

yağmur maşlar. Mevsim kış ise yağmur tufan gibi şiddetli yağar, yollar kapanır. Mezkûr diyardan geçenler bu taşlardan alarak Türkistan şehirlerine ve sâir yerlere götürürler. Bir yerde kar va yağmur yağdırmak istenirse su ile dolu bir kaba bu taşlardan birini koyup yüksek bir yere bırakırlar. İstedikleri yerine gelir. Masîr Tûsi Tensuknânme'de diğer müellifler kendi eserlerinde Akabe hikâyesinde Muhammed Bin Zekeriya'ya mahsus değil, Türkistan diyarında böyle geçilmesi güç boğazlar çoktur ve oradan geçenlerin bu hali gördükleri meşhurdur. Hattâ o muhataralı geçitlerden geçerken bağırmak, yüksek sesle konuşmak, bir şey yıkamak, abdest bozmak ve biraz siyah renkli şeyleri bile suya koymak câiz değildir. Eğer bunlardan biri yapılırsa yaz ise yağmur, kış ise kar yağar, fırtına çıkar, demişlerdir.

Ebülberekât Nişabûrî mezkûr halleri yazıldığı üzere bildirdikten sonra, bu garip şeyler sözlerine inanılır kimselerce meşhur ve çok mütevatirdir ve kimse bunu inkâr edip aksini iddiâ etmemiştir. Ancak üstad Ebu-Reyhan Birûnî'nin, bu hikâyelerle alaya alıp, benim nazarımda bu cins iş, yâni tabiata hükmetmek insanların ve taşların yapabileceği işlerden değildir. Bu rivayetler hikâye kabilindendir, demiş olması galiba kendisine sözlerine inanılan bilginlerin bize kadar gelen rivayetlerinin varmadığından dolayıdır. Düşünecek olursak Ebu-Reyhan haklı ise de hâdiseleri gözleriyle görenlerin verdikleri haberler çok yakın ve kat'iyen vesveseye hacet yoktur, demişlerdi.

Hikmet (fizik) bilenlerden Ebül Abbas Tifaşî ise vukuuna inandığını Ezhar-ül efkâr adlı eserinde malûm olduğu üzere, inanılır insanlardan rivayetlerini nakletttikten sonra Yûsuf suresinden seçtiği bir âyetle demek istiyordu ki: (Semalarda ve yerde nice hakikatler

vardır ki yanlarından geçerler de o hakikatlerden gözlerini çevirirler. Bu işin hakikatını Allah bilir ve o her şeye kadirdir).

SUDAN ÇIKAN İNSAN VE YARATIKLAR

Beş kutsal unsurdan biri olan su; içinde çeşitli ve sayısız hayatı barındırdığı gibi, dünya üzerine gönderdiği insan ve yaratıklar da olmuştur:

Türkler arasında da yaygın efsâneye göre; Yarısı insan vücudu, yarısı balık olan (Oannes), Basra körfezi sularından çıkan insandır: Bunun başı ve sırtı Balıktır. Gündüzleri karaya çıkar, akşama kadar yemeden içmeden yeryüzündeki insanlara bilgi vermeğe çalışır, akşam olunca yine denize girer, geceyi suların altında geçirir.

Büyük Tanrı Kumarbi'nin Ullikummi adında bir oğlu olmuştur. Onu, babasının tavsiyesi üzerine, gök ve yer üzerinde tutan Upelluri adındaki devin sağ omuzu üzerine koydular. Bu çocuk Diyorit taşından yapılmıştır. Upelluri'nin omuzu üzerinde, denizin dibinden ve suların içinden yukarı doğru büyümeğe başladı. Az zamanda yükselerek göklere kadar uzandı. (Bk: Kumarbi efsânesi).

En kıymetli ve cins atlar için de, sudan çıkan bir aygır efsânesi vardır:

Bu efsâneye göre de bir ırmağın suları içinden koyun çıkarmış.

Kâinatın yaradılışında yalnız Kara Han ile sular vardı. Tatlı sular; yer-su'larla, tuzlu sular da Tiamat ile temsil ediliyordu. Bunlar beraber oldular. Lâkhumu ve Lâkhamu adında iki büyük yılan türedi.

AĞAÇLAR, ORMANLAR

V

Türkler arasında ağaç kültü de geniş yer almaktadır. Başka milletlerde olduğu gibi, Türklerde de ağacı tanrı yahut tanrıdan ayrılmış bir parça tanıyanlar çok olmuş, ağaçlar üzerine dualar tertiplemişlerdir.

Altay türkleri kayın ağaçlarına taparlardı. Kayın ağacı başka ağaçlardan daha kutsal tanınmıştır. Adına kurbanlar da keserlerdi.

Bazı Türk boylarınca (Turçut) adında bir ağaç ve orman tanrıça'sı vardır.

Şamanlar hastaları iyi etmek için gayret ederken yanlarında kayın ağacı da bulundururlardı. Şaman davulunda da kayın ağacının resimleri vardı.

Şaman'lara göre kayın ağacı; büyük tanrı Ülgen tarafından Tanrıça Umay'a gökten gönderildiği için dinî törenlerde çok önem verilirdi.

Abakan Türkleri de dört kutsal kayın ağacının yanında dinî törenlerini yaparlardı. Bu törenler yapılacağı zaman bir tepeye çıkılır, kökleri parçalanmadan yerden çıkarılmış kayın ağaçları tören yerine dikilir, Kurban kesildikten sonra orada bulunanlar kayın ağacının etrafında üç defa dönerler, ateş yakarak kurban etlerini kızarttıktan sonra bunları kayın ağacının kabuklarından yapılmış kaplara koyarlar, başına toplanarak yerlerdi. Bundan sonra

ağaçlar etrafında yine dönerler, tören sona ererdi.

Şaman dualarında kayın ağacı için: (Altın yapraklı, yetmiş yapraklı mubarek kayın ağacı) gibi tabirler geçer.

Bir inanışa göre de kayın ağacının altmış kökü vardır.

çam (Fusuk) ve ardıç ağaçları da Türklerde kutsaldı. Altay Türkler'ince kozmik âlemin yaradılışında Kara Han yarattığı bir adaya dokuz dallı bir çam ağacı dikmişti. Bu, dünya üzerinde ilk çamdı. Bu çam tanrıyı temsil ederdi. Kırgızlar akça kavağı, Yâkut ve Ostiyak'lar da kara camı kutsal kabul ederlerdi. Ardıç dalları ile kadınlar ateşlerini yakar, kötü ruhları koğmak için odaları tüssülerdi. Çünkü kötü ruhlar bu ağacın yanık kokusundan hoşlanmazlardı.

Ağaçların başka özellikleri ve vasıfları da vardı: (Konuşan ağaçlar, koruyucu ağaçlar, şeytan ağaçları, evlenme ağaçları, Doğum ağaçları ve ölüm ağaçları) gibi...

Oğuz Han bir gün ava gittiği zaman, uzakta bir gölün ortasındaki ağacın dibinde bir kızın oturduğunu gördü, bunu aldı.

Hulin dağının üstünde de iki ağaç vardı ki; bu ağaçlara nur inmiş, bundan sonra gövdelerinde şişkinlik olmuş, bundan beş çocuk doğmuştu ki en küçükleri Buğu Tekin'dir.

Tukyu'lardan, Totuluşa öldükten sonra, oğulları içlerinden birini babalarının yerine seçmek üzere bir ağaç altında toplandılar. Ağaca en çok sıçrayacak olanı seçeceklerdir. Bunların en küçüğü olan Assena hepsinden çok sıçradı, seçilerek A-Hien-Şe adını almıştı.

Başka milletlerin ağaç kültünde görülen hurma, zeytin, defne ve öd ağaçları, sonraları dinî gelenekler etkisi ile Türkler arasında da az çok yer almıştır. (l)

Ağaçların toplu bulunduğu ormanlar üzerinde de efsâneler vardı ki, (Ötüken) ve (Kadırgan) ormanları bundandır. Ötügen ormanı ile dağının Türk Kitâbelerinde de adı geçmektedir. Orhun âbidelerinde de ilk Türk'lerin burada yerleştikleri yazılıdır. Türkler buradan ayrılmanın felâket olacağına inanırlardı. Çinli'ler de bunu bildikleri için Türkleri bu ormandan ayırmaya çok çalışmıştır. Ötüğen ormanında geçen mâceralar, savaşlar etrafında kahramanlık hikâyeleri de türemiştir. Ötüğen ormanları Orhun ırmağı ile Selenga ırmağı arasındadır.

Altaylı'ların yaradılış efsânelerinde ormanları şeytanlar yaratmıştır.

Cengiz dahi sözlerinde (anamız Ötüğen) diyorsa da bu ötüğen sözü ile (yer) kast edildiği ileri sürülür.

İnli ve Budun ormanları da Türklerin ilk kutsal vatanları sayılmıştır.

Hitit'lerin (Ezen-in-pi) denilen meyve bayramları ormanda yapılır, Tanrının heykeli tapınaktan alınarak ormana götürülürdü. Heykeli götüren alay (Tarnui) tapınağı önüne gelince, en büyük kâhin onu karşılardı.

(l) Ağaeçların büyük oluşunun kudret ifâde etmekteki rolü Türk mitolojisinde de görülürse de, İskandinav mitolojisindeki kökleri yerin en derin noktasında, dalları da göklerin en yüksek tabakasına ulaşan Hifdrasil adındaki ağaç gibi çok mubalâgalısına Türk mitolojisinde rastlanmadığı, gibi, hintlilerin Ashvatha dedikleri cehennemde bulunan ateş ağacı gibiler de görülmedi

IX

TÜRKLERDE DİN

Türklerin tek tanrılı bir dini kabul edinceye kadar taşıdıkları dinlerden: Totemizm, Animizm ve Natürizm gibi kurucuıarı olmayan ilkel dinler; hayvan ve bitkilere verilen kutsal önem, bir de insan ruhunun büyük varlıklara, büyük olaylara, gösterdikleri saygı ve hayranlık sebebi ile ortak bir inanç halinde Türklerin de iç âlemlerinde doğmuştur.

Yüz yıllarca Türk boyları arasında tutunan Şamanizm ise, Animizm ve Natürizm'in esaslarına dayanarak gelişmiş, bir din olmaktan ziyade bir mezhep manzarası göstermiştir.

Budizm Manahaizm, Taoizm ve Lan.âizm gibi kitabı ve kurucuları olan dinler ve mezheplere gelince bunlar da; türlü sebep ve olaylarla yabancı milletlerden kayarak zaman zaman Türkler arasında yayılmıştır.

Ancak şunu belirtmek gerekir ki, bir takım yabancı dinler yayılırken bunlar üzerinde eski Türk inançlarının ve şamanizmin etkilerini görmek te mümkündür!

Türk Kozmogonisinde karalardan önce yalnız su âlemi vardı ve dünyayı kaplamıştı.

Türk Kozmogonisinin çerçevelediği bu su tablosu, Brahma dininin ana kitabı olan Veda'ların, Rig-Veda bölümünde görülmektedir.

Orta Asya Eski Türklerinin ateşe gösterdikleri derin saygı da, Zerdüşt tarafından kurulan Mazdaizm'in temelinde yer almış bulunmaktadır.

Şu hale göre, Türklerin taşıdıkları dinler; Totemizm, Aninizm, ve natürizm gibi Politheist ve yahut Mazdaizm, Manihaizm, ve Şamanizm gibi Dualist dinlerdir. Poliytheist dinlerde çok tanrılar, Dualist dinlerde ise karşılıklı çarpışan, birbirine zıt iki kuvvet veya tanrı görülmektedir.

Dualist dinlerde olan Mazdaizm'e göre; iyiliği temsil eden Hürmüz ile kötülüğü temsil eden Ahriman vardır ki Hürmüz tek tanrı olan Ahoramazda'yı da temsil etmektedir. Manihaizmde ise; Nuru temsil eden tanrı ile karanlığı temsil eden şeytan bulunduğu gibi, kâinatta bir de iyilik ve kötülük vardır ki bunlar da her zaman mücâdele halindedir. Her şey bunların çarpışması ile olur.

Şamanizm'de gök ve iyilik tanrısı Ülgen ile yeraltı ve kötülük tanrısı Erlik Han karşı karşıyadır. Bunda da ilk ced tanrı olan Kara Han, Ülgen ile temsil edilmektedir. Başka tanrılar ikinci plânda geliyor.

Türklerin bu kadar çeşitli din kullanmalarına; yayılma, hükûmet kurma, çökme, göç gibi olaylar ve kaynaşmalar, bir de Çin, Hint ve İran gibi din kültürleri kuvvetli olan komşuları ile temaslar sebep olarak gösteriliyor.

Ama, bu olaylar ve kaynaşmalar o kadar çok ve hareketli olmuştur ki, bu yüzden dinlerin Türk kolları

arasındaki yayılma sahalarını net olarak hudutlandırmak, yerleşme çağlarını tarihlere bağlamak şartiyle kesin olarak belirtmek şimdilik imkân dışı kalmaktadır.

Ancak burada genel bir bakışla şu kadarı denilebilir ki; Türkler özellikle Altaylı'lar, Yâkutlar ve Çuvaş'ların bir kısmı uzun yıllar Animist, Natürist ve Şamanist kalmışlardır.

Yedinci yüz yıldan sonra ise bazı yerlerde Şamanlık zayıflamış, yerini Budizm'e vermiştir.

Tukiyu'lar önceleri Şamanist iken sonra Budist olmuşlar, ama bu din de askerlik enerjisini felce uğrattığı için çok geçmeden itibardan düşmüştür.

Göktürkler de VI. yüzyılda Budizm'e bağlanmış, Bilge Kaan da bu dinî kabul etmiş, imparatorluğun çökmesine kadar bu bağlılık devam etmiştir.

Ancak bu dini daha çok şehirliler ile hakan ve onun etrafında toplananlar kabul etmişti. Bunların dışında kalanlar Şamanist idiler.

Moğol'lar ise Şamanist iken sonraları Budizm'i kabul etmişlerdir. Cengiz sülâlesinden Kubilây da koyu bir Budist idi.

Budizm, Buharaya da yayılmış iken, İslâmlık oradan bu dinin izini silmiştir.

Çeşitli dinleri taşıyan en çok Uygur'lar olmuş, önceleri Şamanist iken sonraları çeşitli dinler bunların arasında yayılmıştır. Uygur'lar ve bunlardan yetişmiş bir nesil olan Yugur'lar Tibet yolu ile Lamaizm'i de kabul etmiş, batıdan Türkistan kanalı ile gelen Manihaizm'i benimsemiş ve 762 de de Uygur hükümdarı Buğu Tekin, Manihaizm'i resmî din olarak almıştır. IX.

yüzyılda, Şamanist olan Kırgızlar, uygurlara hâkim duruma geçince, Manihaizm'i de Türkistan'ın arkalarına doğru uzaklaştırdılar. Bu sıralarda Budizm de Uygurlar arasında yayılmıştır. Hattâ Uygur'lar arasında Nesturîlîk te bir zaman yer almıştı.

Sümer'ler ise, önceleri Altaylı'lar ve Yâkut'lar gibi hayvan ve bitkilerden bir takımlarını Totem tanımışlardır ki Arslan, Boğa ve kartal gibi hayvanlar Sümer'lerin ilk Totem'leri arasında görülmektedirler.

Sonraları Animizm'e ve Naturizm'e her şeyin birer ruh taşıdığına, kozmik varlıkların, kuvvetlerin birer tanrı olduklarına inanmışlardır.

Sümer'ler ölümü normâl bir son olarak kabul eder. Bir adam ölünce bedeni yeraltına, ruhu da kuş gibi yukarı âlemlere uçar.

İşte böylece yeraltı âlemi fânilerin, gökler âlemi de tanrıların ve ruhların bulunduğu yerlerdi. Tanrılar ölümü yaratıkları vermiş, ölümsüzlüğü de kendilerine ayırmışlardır.

Onlara göre her şey dünyadadır. Günahların da cezası dünyada çekilir, iyiliklerin de mükâfatı yine dünyada görülür. Bunun içindir ki Sümer'ler ancak ömürlerinin uzun olmasını ister, şu iki günlük dünyada rahat yaşıyabilmeleri için tanrılara dua eder, kurban keserlerdi.

Sümer'ler bu din anlayışları ile Hitit'ler üzerinde de etki göstermişlerdi. Hitit'ler bir zaman Hurri dinini de kabul etmişlerdir.

Elamlı'lar ise önceleri Sümer'ler gibi Totemizm, Animizm, Natürizm ve Şamanizm kanallarından geçtikten sonra, çeşitli yabancı dinleri de kabul

etmiştir.

İslâmlık girinceye kadar Oğuz ülkelerinde de Şamanlık yaygın bir halde di. Bununla beraber sonraki yüzyıllarda bile İslâmlığın kuvvetli kültürü karşısında Şamanlığın izleri silinememiş, dinî gelenekler arasında tutunmuş kalmıştır.

Vll. yüzyıldan itibaren bütün mezopotamya'daki dinler; güneyden gelen İslâmlıkla karşı karşıya kalmışlar ve kaynaşmalar, mücadeleler başlamıştır.

Orta Asyada dahi bu hareketler ve din kavgaları kendini göstermiştir.

Divan-ı Lûgat-üt Türk tercümesinin birinci cildinde, müslüman olmayan bir Uygur'un nasıl öldürüldüğü şöyle anlatılmaktadır.

(Onun işini bitirdim. Arkadaşını da kaçırdım. Ölüm ağusunu içirdim. yüzünü buruşturarak içti.)

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki; Totemizm, Animizm, Natürizm ve Şamanizm gibi Türklerin ilk dinleri ve mezhepleri, her yönü ile mitik karakter gösterdiği halde, bu arada kabul ettikleri kurucuları ve kitapları olan yabancı dinler bir yönü ile ilk bakışta mitolojik görünmezler.

Bu dinlerden Mazdaizm, Manihaizm, Budizm ve Taoizm'in genel olarak telkin etmek istediği; büyük ölçüde alçak gönüllülük, çalışmıyarak köşeye çekiliş, öğrenmeyi bırakarak cahil kalma, hayrı ve iyiliği sezme, iztıraplardan kurtulmak için varlığa iltifat etmeyiş, arzuları kurma gibi kanaat ve prensiplerden bazıları reel hayata, aktif yaşayışa uymıyabilir. Ama bu tavsiyeler her ne de olsa mitoloji ile ilgili sayılmazlar.

Yalnız şu var ki, bu doktirinleri ortaya koyanlar; ancak yaptıkları yukardaki tavsiyelere riayetle; kutsal hakikatlere ulaşan yoldan yürünülmüş olacağını, görünmezler âlemindekileri tanımanın, onlara yaklaşmanın başka çâresi olmadığını belirtmek isterler ki, işte o zaman dünya işlerinden ve yolundan ayrılmış, mitlojinin hududu içine ayak basılmış olur.

Zerdüşt; (Zent Avesta) da, Mani; (Erteni Mani) de Tao; (Taote-king) de Buda da Nirvana için yaptığı işâretlerde; nasihatleri ile ilâhileri ile hep bu âlemlere giden yollara yolcu hazırlamak isterler.

Şimdi küçük birer örnek alarak bu görünmezler âlemindekilere bakılacak olursa manzaralar daha iyi aydınlanabilir:

Mazdaistlerce; Büyük Tanrı Ahora Mazda'nın güneşte oturuşu, Hürmüz ile Ahriman gibi iyilik ve kötülük tanrılarının çarpışmalarının Buda'ya musallat oluşu, Manihaist'lere göre; nurun iyiliği, karanlığın kötülüğü temsili ile bunların mücadelesi, şeytanın karanlıklardan doğuşu, Taoist'lerde ise; boşluk âleminin kutsal tanınarak, asıl faziletin kâinattaki intizamda oluşu, bu bakımlardan boşluk âleminin bütün yaratıklardan iyi bulunuşu gibi din kurucularına tanrısal kudretlerin verdiği ilhamlardan doğan mitolojik tablolar bol bol göze çarpar.

Bu bölümde kurucuları ve kitapları olan yabancı dinlerden bahsedilişin sebebi de; Türkler bu dinleri taşımakla, bunların mitolojik havası içine de girdiklerini göstermektedir.

TOTEMİZM

Totem- Ongun

TOTEM : Bazı hayvanlar ve bitkiler insanların koruyucusu ve tanrılarıdır. O boyun insanları o hayvanın, o bitkinin soyundan türemiştir. Bunun için de bunlar kutsaldır. Böyle tanınan hayvan ve bitkiye (Totem) denir. Bir hayvanı totem kabul etmiş boy hayvanın etini yemez, ancak o hayvanın ilk yavrusu senede bir defa törenle kurban edilir, eti o boya dağıtılır.

Sonraları Totem'cilik daha gelişmiş ve şekillendirilmiş, bir takım hayvanlardan, kiminin pençesi, kiminin gagası, kuyruğu ve ayakları gibi uzuvlarından biri alınarak kompozisyon yapılmış ve böylece acâip bir yaratık meydana getirilmiş, bunlar; kutsal ve yaratıcı olarak tanınmıştır.

Totemin resmi evlere, eşyalara her şeye ve mezarlara yapılırdı. İnsanlar vücutlarına da totemlerinin resmini yaparlardı.

Totem ile Ongun arasında şöyle bir fark vardır:

Boylar kendilerine Totemlerinin adını verirler, o boy

içinde biri öbürü ile evlenemezdi. Ongun için bu şart yoktur.

Eski milletlerin çoğunda Totemciliği görmek mümkündür. Totem kabul edilenin tunç, mermer ve âdi taştan heykelleri yapılırdı.

Daha sonraları Totem olan hayvanın yaratıcı ve koruyuculuğu hakkındaki dinî inançlar zayıflamış ve yerini millî düşünceler almıştır ki, bundan sonra o hayvanın bütünü yahut bir uzvu çoklarının bayraklarında ve armalarında millî sembol, tarihi bir yadigâr olarak yer almıştır.

Totem hakkındaki kutsal inanışlara da topyekûn Totemizm denir. Bu, bir din halini almıştır.

ONGUN : Türklerde her boyun bir kutsal hayvanı vardı ki buna (Ongun) denir, soylarının başında o hayvanın bulunduğuna inanılırdı.

Oğuz'un oğullarından her birinin kendisine bağlı Türk boylarınca birer hayvan Ongun'u vardı. Bu boyların Ongun'ları avcı kuşlardı. Yalnız Bağ han boyunun Ongun'u üç kuş diye gösterilmektedir.

Ongun tanılan hayvanların eti yenilmez, ona ok atılmaz, hiç incitilmez.

Moğollarla bir kısım Türk'ler ağaçtan ve keçeden tanrı resimleri yaparlar, buna da Ongun derlerdi. Bu resimleri evlerinin duvarlarına asarlar, önlerinde ibâdet ederler, ağızlarına yemeklerinin ilk lokmasını korlardı.

FETİŞİZM

Basit, âdi yahut kıymetli taşlar ile bir takım maddelerin kutsal tanınması, bunların uğur getireceği inancında bulunulması, bunları kullanmakla kem gözlerden korunulacağı, Fatişizm'in esasını kurmuştur.

Folklorda da yerleşen Bu maddelerden her birinin bir ifâdesi vardır. Büyü dahi bunlarla yapılırdı. İnsan eli ile üzerinde işlenilmemiş olan bu ham maddelere (Fetiş) denirdi. Bir takım maksatlar ve niyetlerle bunlardan her hangi birini, yahut bir kaçını insan üzerinde taşır, kaldığı yerin bir tarafına kor, asar, Nazar değmesin diye takılan bazı taşlar, evlere asılan diken ve sarmısak, hattâ nişansız siyah tavuk kanı ile yazılan mıskalar, başa kurşun dökmeler, domuz yağı sürmek ve deve sidiği içirmekle büyü yapmak gibi hareketler biraz değişikliğe uğramış Fetişizm'den başka bir şey değildir.

Sonraları yapılmağa başlanılan basit putlar, bu Fetiş denilen eşyaların taş ve ağaçların üzerine işlenilerek meydana getirilmiş şekilleridir ki bu hareketlerle artık asıl Fetişizm geride bırakılmış oluyordu.

ŞAMAN'LAR

Şamanlığı kabul edenlere genel olarak Şaman yahut Şamanist denilirse de, asıl Şamanlığın inançlarını yayan ve Şamanizmi temsil eden kimselere (Şaman) adı verilir.

Şaman sözü çincedir, istekleri yenebilen kimsedir.

Yâkut'lara göre bu temsilci Şaman'lar bir kartal yumurtasından çıkar, yahut Şamanın ruhu kutsal bir ağaçtan doğar, Şaman'ın ana karnındaki vücuduna gelir, girer.

Yine Yâkut'lara göre Şaman ile demirci bir kaynaktan gelmiştir. Buryat'lara göre de, bir kartalın Buryat karısı ile münâsebetinden doğar. Kadın bu münasebetten sonra ruhları görür, konuşur, Şaman sayılırdı.

Tonguz'lar da Şaman'ı şeytanın yardımı ile dünyaya gelmiş kabul ederler.

Bir efsâneye göre de Erlik Han deriden bir davul yaparak ilk Şamanlık törenini yapmıştır.

Şamanlar toplum arasında büyük kudrete sahiptirler. İnsanların sosyal hayatı, hattâ devletin mukadderatı üzerinde hâkim bulunur, hakanlar bile etkileri altında kalırlar.

Şaman'lar tanrılarla konuşur, ruhlar'la görüşür, insanlara yol gösterir, akıl öğretir, hekimlik yapar, hastaları şifa yolları arardı. Onlara göre hastalık kötü ruhların insanlara musallat oluşudur. Şaman'ın beraberinde eş bir ruhu vardır. Şaman bu eş ruhu, insanı hasta eden ruhla karşılaştırır, hastalık getiren kötü ruhu, onunla koğmaya çalışırdı. Bunun için de ilâçlar yapar, dualar eder, bağırır, oynar gibi çeşitli hareketlerde bulunur.

Bunları yaparken başlarına at kuyruğu, yüzlerine maske takarlar, elbiselerinde ziller, çıngıraklar bulunur, davul çalarlar. Şaman'ların başka mârifet ve kudretleri de vardır.

Bunlardan bir iki örnek:

Mogol'ların Erdene- Ula adındaki kutlu dağını Çinli'ler memleketlerine götürmüşlerdi. Dağın boş kalan yerinde bir kadın Şaman dualar etti, tanrıya yalvardı, dağı yerine getirdi.

Kadın Şaman'lardan Kanaa; Alaş ırmağı kıyılarından, Altay dağlarındaki Kapşu ırmağı kıyılarına uçmuştur.

Kaçı adlı bir erkek Şaman da sıcak bir yaz günü dua ederek buz parçaları gibi dolu yağdırdı.

Şamanların asıl işi insanlara iyilik etmekti. Ama kızdırılırsa, ona inanılmazsa çok tehlikeli olur, insanlara kötü ruhları musallat ederek hasta yapar. Bunun için Şaman hem sevilen hem de korkulan bir kimsedir.

Altay Türklerinin inanışlarına göre ölen Şaman'ın ruhu yer yüzünde bulunan iyi Körmös'ler arasınna katılır. Şaman öldükten üç yahut yedi gün sonra ruhu akrabalarını görmeğe gelri; evin, obanın yakınlarında bulunun bir ormanda her taraf sessizlik içinde iken

davuluna hafifçe vurarak geldiğini bildirir. İşte bundan sonra Şaman'ın ruhu iyi Körmös'ler arasına geçer.

Şaman öldükten sonra onun resmi hazırlanır, eve çağırılan başka bir Şaman bu resme şarap serper. ilâhiler okur, sonra da bu resim, evin en iyi yerine asılırdı.

Ölen Şaman'ın hayali Altaylı'ları her yerde, evde, dağlarda ormanlarda, rüyada takip eder. Bu haya, Şaman'ın ölümünden üç beş veya yedi sene sonra bile görülür. Yâkut'larla Altaylı'lar Şaman'ın sesini ve konuştuğunu işitir. Şaman onlardan kurban ister. Onun bu arzusu yapılamazsa korkutur. Hastalıklar gönderir. İşte bundan korunmak için de kurbanlar kesilir, ziyâfetler hazırlanır.

Altaylı'ların erkek ve kadın Şaman'ları Manyak, Yâkut'ların da Kumu dedikleri şeritli, püsküllü çıngıraklı, üzerinde bir takım öteberi takıl, önü kapalı, beyaz koyun yahut yabanî geyik derisinden yapılmış elbiseyi giyerler. Bunların bazı yerlerine vaşak derisi parçaları konur. Şaman bu elbiseyi kendini idâre eden Körmös'ün emri üzerine giyer. Bu elbise üzerinde tanrı tarafından Şaman'ın korunması için takılmış çıngıraklar, Ülgen'in başına da Puhu tüyü konur Kuklaların altındaki iki sıra dikilmiş yirmi yedi tâne yılan başı, Deniz salyangozu kabuğu ve deve dişi vardır.

Kuklaların yukarı sırasına yine tanrı tarafından verilmiş dokuz ok ile yay konulurdu. Manyak'ın arka kısmında güneş ile ayın sembolü olarak iki toka bulunurdu. Bir kaç ta ufak toka vardır ki bu tokalar yıldızları temsil ederdi.

Bunlardan başka daha bir kısım takanaklar, kese, ayı pençesi ve kartal tırnağı gibi şeyler Manyak'ın üzerine asılırdı ki bunlardan her birinin birer ifâdesi

vardır.

Mogol'ların, Oğuz'ları, Kırgız'ların, Çağatay'ların, Kam, Baksi, Büge ve Oyun adlarını verdikleri bu insanlar da kendi boyları arasında, Şaman'ların görevlerini yaparlardı.

Şamanların davulu, ellerinde bulunan en kutsal âletlerinden biridir. Şaman bununla tanrılara ses ulaştırır, fena ruhları bu ses ile kaçırır, kendisi de davuldan çıkan seslerle heyecanlanır, halkı yine bunun sesi ile korku ve heyecan içinde bulundurur. Bu sebepledir ki Şaman'ın davulu çok tesirli bir rol oynar, sesi her şeyi ifade eder.

Şaman davulunda çok resim vardır. Bu resimler kırmızı ve beyaz boya ile yapılmıştır. Bunları yapana (Yürücü) denir.

Yürücü'ler resimleri şahadet parmağı ile yapar, bunlarınher biri bir şeyi temsil eder.

ŞAMANİZM

Şamanizm, taşıdığı inançları ve ortaya koyduğu doktrinlere göre; bir din sayılmazsa da din kadar tesirli olmuştu.

Şamanizm, yüzyıllarca Türklerin hayatında büyük rol oynadı. Özellikle Altaylı'lar uzun zaman bunun etkisinde kaldılar. Şaman tanrıları, onların habercileri olan Şaman'lar, gerekirse toplumu ve devlet idâresini bile altüst eder.

Şaman'lara göre; ilk insanlar kendilerini korkutucu veya kendilerine iyilik edici ruhların bulunduğuna

inanırlardı. İnsanlar ölüp te dünyadan ayrıldıktan sonra, ruhları geri kalan insanlar arasında dolaşır, onlara musallat olur, fenalık ederler. Ama zaman geçtikçe insanlar bütün ruhlara düşman olmayı, onlardan kaçınmayı, yavaş yavaş azalttılar. Yalnız fena ruhları koğmak, onlardan korunmak için çâreler aradılar. Artık iyi hayata, rahata ulaşmak, kötü ruhlardan korunmak bir emel oluyordu.

Bu maksatla törenler yapılıyor, dualar okunuyordu ki işte bunlar Şamanizm'in esasını kurmuş oluyordu.

Yine Şaman'lara göre insanın biri kendinde, öbürü de ayrı, ama ona eş olan iki ruhu vardı. Bu eş ruh hayvan halinde de olabilirdi ki buna (Yekil) denirdi.

Animizm'in ve natürizm'in ana hatları üzerinde gelişen Şamanizm'in tanrıları çok ve bu tanrılarını görevleri çeşitlidir. Onlarca beş kutsal unsur vardık ki bunlar; demir, toprak, ateş, su ve ağaçtır.

Gökler On yedi, yeraltı dokuz tabakaya ayrılmıştı. Göklerin on yedi katı aydınlıklar içinde cennetler âlemi ve tanrılar ikametgâhı idi. Yeraltının katları da karanlıklar diyarı ve cehennemler bölgesidir. İnsanlarla öbür yaratıklar yeraltı ile gökün arasında, yer yüzünde bulunurdu. Ancak insanlar öldükten sonra ruhları dünyadaki hal ve hareketlerine göre ya göklere ya da yeraltına gönderilirdi. Günahsızların ruhunu göklere götüren (Yayuci), günahlıları da yeraltına götürenler (Körmös'ler) idi.

Göklere ve cennetlere hâkim olan iyilik tanrısı Ülgen ile yeraltına ve cehennenlere hâkim olan kötülük tanrısı Erlik arasında devamlı bir mücadele vardı.

ŞAMAN DUALARI

Şaman dualarında çok şeylere temas edilir. Tanrılara, tanrı tanınmış tabiattaki varlıklara, ruhlara hitap edilir, yalvarılır. Kötü ruhlardan korktukları ileri sürülür, kurbanlar vâdedilir.

Ama bütün bunlar çapraşık ve karışık bir ifâde ile devam eder, gider.

Bazı yerlerindeki tabirler de birer işaret ve ideoğram halindedir.

Altaylı'ların bir Şaman duası:

(Güneş dolaşamaz çelik dağ, ay dolaşamaz altın dağ (Aba ormanları) nın örtüsü (olan) mukaddes büyük dağın. Büyüklerimiz ve atalarımız (sana) ibadet etmişlerdir. Bir defacık (olsun) Takdis eder mi (teveccüh gösterecek mi?) Ellerle tutulan hak ve ardı kesilmiyen hisse (Kısmet veren).

Beşik canını (yavruları) yaratan (tanrı), güttüğümüz sürülere bereket ver! Yurda, ahaliye refah versin. Ey mukaddes büyük dağ, kara kaya! Mukaddes büyük Altay'a ulaşsın! Yargı (hüküm) yerine biriksin, bir hükmünü (lehimize) halledecek mi? Bereket ve refah verir mi? Her (buudak.. engel) de konuşup, büyük Altay'a ulaşsın! Mübarek büyük Altay'ın hüküm yeri (kararlar verilecek yeri)!

Kopmamak (kesilmemek, devam etmek) için hisse (kısmet) veren, yıpranmamak için karar veren ak başlılara rahat sağlıyan (sen), atalarımız, büyük bab-

alarımız zamanında (tanrı olarak) yükselmişsin, yer ve deniz yaradıldığı zaman atalarımız ve analarımız (seni tanrı diye) yukarı kaldırmışlar. Sonra hisse (kısmet) ve yargı (hüküm) yaratıcısın, kopanları bağlayıcısın.

Yıprananları sağlamlaştırıcısın, ak başlılar bir-merhametin (bereketin) erişir mi? Mukadeddes büyük Altaydan ses (ilham) alıp ses veren (Altayın dağlarıyla konuşan sen)! Göbeklileri yaradan, kipriklilere suret veren, güttüğümüz sürülere bereket veren (sensin). Güneş dolaşamaz (kadar geniş) çelik dağım, ay dolaşamaz altın dağım, yere dayanıp (secde edip) sarayına girebilir miyim?

Elâ gözlerle görebilir miyim? Aya benzer kulaklarla işitebilir miyim? Altın yargı (iyi hüküm) versen ne olur? Ak (mubarek) yürek yıprandı, az halk yoruldu, ezildi. Mukaddes Altayım! Refah ve bereket versen ne olur? Göbeklerimize kir kondurmasan.

Kirpiklerimize yaş düşürmesen ne olur? Altın yargı göndersen ne olur? Kesilmeyecek kısmet biçip versen ne olur? Esenliğe, sağlığa bereket versen ne olur? İmdi gelecek yıla bereket versen ne olur? Gümüş olmuş yargısını çıkarsa ne olur? Büyük Altayım, (sana) baş olsun (secde ediyorum)! Altın yargısını vere dursun! Her zaman ibâdet ediyoruz,

Tanrımızı bırakmayız. Aylı, güneşli Ayaz hakan, çaputlarla süslenmiş mubarek bozkır! Yapraklı mubarek kayın ağacı!

Alevlerin Hakan Ayaz'a ulaşmış, dumanın karaya ve denize yayılmış, sabah çıkan güneşten ışık almış, akşam çıkan aydan ışık almış, yol şaşıranı kavuşturan,

Alevli ateşimin sahibi (ruh)! dumandan işlenmiş taş ocak, sıcak yanan güçlü alev! Ayaz hakanın parçası, ayın ve güneşin payı, altın yargı sen sor, alevli ateşe

ulaştır! Halka'lardı arkası kesilmiyen kısmet ver!

Her zaman ala dursun; yıldırım tanrısından ses ala dursun, halka bereket yetiştirip dursun! Alevli ateşin sahibi (ruhu)! Al alevin ulusu! Ayrılmaz can taratmış, doğru yoldan şaşmaz ruha biçim vermiş. Alevli ateş sahibi Ak Yayık! gökte Tanrı!

Bunun için yalvarırım.

Ülgen beyden ayrılmış olan üç basamaklı Bay Karşıt! Geçmiş uluslar yaradıldıkları ve kadım dinimiz meydana geldiği zaman (atam Ülgen!) diye yalvarmışlardır. (Bunların) arta kalan torunları (bizler) yine o dinde bulunuyoruz. Kara ve denizlerin yaratıldığı zamandan,

Ve yedi babadan beri tuttuğumuz dindir (bu din).

Atamız (çakmak taşiyle) yakmış alevli ateş, anamız (kendi eliyle) gömmüş taş ocak, hakana (parlak gök yüzüne doğru) süratle yükselen boz duman. Çakmak taşiyle yaktığım sıcak alevli ateşim, bütün dünyayı dolaşıver! Ak Yayık'tan Altay yargı istesin, aydan ve güneşten bereket yetişsin,

Alevli ateşe ulaşsın!

Aygır yeleli hakan, Çaptı Hakan sağ kulağiyle dinliyerek, sağ gözü ile görecek (bakacak) olursa, halinden biten (elde edilen) bu malımdan (Captı Hakan) diyerek veriyorum (kurban ediyorum). Bu malımı (kurbanımı) aygır yeleli Çaptı Hakan alacak (kabul edecek) olursa,

Bu kadehim (alçı) düşsün! bunu almıyacak, gereği yok diyecek olursa, baş aşağı düşsün! Kurbanı ulaşsın! mubarek borcumuz ödesin! Bu hazırladığım nesnelerden daha çok hazırlayıp versin! Burunlu (hayvanı) kur-

ban ediyorum, yakalı (elbise) den hazırlayıp veriyorum.

Vergi vermeye mecbur olan kişinin sıkıntı ve acı görmemesi için (veriyorum). Malıma mal katılsın, nüfusuma nüfus katılsın, diyorum. Böyle verecek mi acaba? Ak sakallı atam kapan tuzak yapmış, ay avlarken azık ve pay (kısmet) vermiş.

Beslenecek çocuk canını yaratmış, çoğalacak olan sürülerin canını yaratmış mukaddes Altay yer-suyum! Deve yeleli geniş Altay! Bin kulaklı yer-suyum! Mukaddes Altay, Çaptı Hakan, bunları soruyorum (dileyorum)! Ay ve güneşim (olan) Şulmuslar, bulut gözlü Bugra Hakan!

Buz ayaklı bey kişi! Bulut tay Buğra! Mukaddes ve hepsi birbirine müsavi (olan) üç Yelbis! Ölen adam (bulunan) eve girmeyen, ayaz semaya şekil veren, üç boynuzlu kara kaya Altayım! Süt-Göl'ün kara buğrası! Ağaran gökte yıldız.

Ak atamdan dökülmektedi. Ala şahin tam önümde bağırsın, boz kartal iki omuzunda bağırsın, boz kartal iki omuzumda seslensin! Yezim (dağından) uzanan Çuyuk (kam) Enege ve Kadıl büyüklü küçüklü iki hemşire (kamlar)! Alaş (dağı) ile Kemdik (dağına) dayanmışlar. Ebedî göklerin kenarlarında kışlarını geçirmişler Amcam kam Sanızak'a (mavi ayaz) adı verilmiş, tanrılı (ilâhî kam) denilmiş, ata Burkan denilmiş,

Abu-Kaan (dağına) dayanmış, altın gölde yıkanmış amcam Sangızak!

Yezim (dağına) basmış, Sümer dağına yaslanmış, ak ülbürek (çaput) yelpaze edinmiş, ak yalaga'sı külâhındaki kuş tüyleri) dökülmüş, ay ve güneşe dua etmiş, benim mubarek dayım Sergey (Semenek)!

Dolaştığın bu yurt rahat olsun! Hiç bir zaman fena

(ruh)ları yaklaştırma, iyi olsun!

Hem ben tanrısına ibâdet ederek (kamlayarak) dua ettim. (Böylece) kendi obama döneyim diye düşünüyorum. Yer üstünde (Yüzünde) ne kadar halk varsa o kadar iyilik versin. Şimdi (obama) dönüyorum.

Kollarımız arasında tutacağımız (Kucaklayacağımız) beşik canı (kutu) versen ne olur (ya rabbi) ! Çadır-çevir (?) sallamaya şaltırak canı (yeni taylar) versen ne olur? Kapları dolduran sağıma bereketli süt versen, ne olur (ya rabbi)? Büyük yoğurt kapları daima dolu bulunsa, mayası kesilmese ne olur? Dar otlaklar geniş, tayları bağlayan kısa bağlar uzun olsa ne olur (ya rabbi)?

Bu aylı ve güneşli Ayaz hanımız (parlak gök), ormanlı, taşlı Altayımız! Yalvarmağa, ağlamağa bizi mecbur etme! Günahlarımız çoktur. Altay- tanrımızdır, diyerek yalvarıyorum. Nüfusumuz çoğalacak mı? Ölümsüz hayat diliyoruz, sönmiyecek ateş (ocak) diliyoruz. Çok yalvarıyoruz, çok yakarıyoruz. Sersem ulus olan kötü ruhlar (körmös'ler) bize baskınlar yapıyor!...

Çeviren: Abdülkadir İnan: Şamanizm.

ANİMİZM

Animizm; bütün varlıkların ruh sahibi olduklarına inanmaktır. Animistlere göre canlı cansız her şeyin bir ruhu vardır. Bu ruhların görevleri ve adları beraber bulundukları maddelere göre belirtilmektedir.

Ruhlar, maddelerden ayrıldıktan sonra gök ve yeraltı âlemine giderler. Bunların iyileri ve kötüleri vardır. İyilik ve kötülükleri de insanların görüş ve inanışlarına göredir. Hayvanları tanrılaştırmada bu inanışa dayanmaktadırlar.

Özellikle, Altaylı'ların Yâkut'ların yüzyıllarca bağlı kaldıkları Şamanizm'in bütün pirensipleri de, her şeyin maddî ve ruhî olmak üzere iki varlıkla temsil edilmekte olduğunu açıklayan Animizim'in esaslarına dayanır.

NATÜRİZM

Natürizm, Güneş, Ay veYıldız gibi Kozmik varlıkları, Rüzgâr ve Fırtına... gibi tabiî olayları şahıslandırmak, onların zekâ ve duygularının bulunduğuna, kudret sahibi olduklarına inanmak, tanrı tanımaktır.

Bu inanışa göre dağları, taşları, ağaçları, ve suları da tanrılaştırmak Natürizmin ana maddeleri içinde bulunmaktadır.

İyi ve kötü herşey bunlardan beklenir, onların her şeyi yapabilmek kudretinde olduklarına inanılırdı ki bunların başında güneş gelmektedir.

Gerek Animizm, gerek Natürizm insanlar gelişme ve olgunlaşma çağlarına doğru giderken, birerkutsal yönetici olmuşlardır. Bunların ana hatlarında birbirine yakınlık görülmektedir. Bu dinlerin kurucuları yoktur.

YABANCI DİNLER

MANİHAİZM

Bu dinin kurucusu (Mani) M.S. 216 yılında doğmuş bir İranlıdır. 276 yılında İran Hükümdarı bulunan (Behram) tarafından öldürülmüştür.

(Fâ-Tâ) adındaki kıralın karısı yediği nardan gebe kalmış ve göğsünden (Mani) doğmuştur.

Mani, Tanrı tarafından peygamber olarak gönderildiğini söylemiş, çekildiği bir mağarada bir yıl yaşamıştır. Bu arada kendi din sistemini (Erteni Mani) adındaki kitabında yazmıştır.

Mani'ye göre Nur Tanrı'yı ve iyiliği, karanlık ta şeytanı ve kötülüğü temsil eder.

Bu dine göre kâinatta bir iyilik, bir de kötülük vardır. Her şey bunlarla tecelli eder.

Hattâ, ecdadın ruhları da nur ile temsil edilen birer tanrıdır.

Mani, ortaya attığı kutsal doktrinleri ile bir taraftan da Mazdaizm ve Budizm gibi dinleri birleştirmeğe çalışmıştır.

MAZDAİZM

M.Ö. Vll. Yüz yılda doğduğu tahmin edilen bu dinin kurucusu (Zerdüşt) Ormiye'lidir.

Zerdüşt doğar doğmaz Tanrı ona dünyayı islâh etmesini emretmiştir. Daha çocuk iken cinlerle, devlerle savaşmıştır. Otuz yaşına geldiği zaman (Buhu Bânû) adında bir melek onu büyük tanrı (Ahuramazda) nın yanına götürmüş, o da Zerdüşt'e: (Dünyanın en olgun yaratığı kimdir?) demiş. Zerdüşt de: (Kalbi temiz olan insandır) deyince, tanrı kendi eli ile ona (Avesta) adındaki din kitabını vermiştir. Bu kitap (Zint) dili ile yazılmıştır. Bunun için (Zint-Avesta) denilmiştir. Bu kitap yirmi bir bölüm ve 200 sahifedir. Sonraları Araplar tarafından yok edilmiş, ancak beş (Gata=İlâhî) kalmıştır.

Zerdüşt dininin esasları bu kitaptadırZ erdüşt ateşi ve güneşi ön plânda ele aldı. Çünkü büyük tanrı güneşte otururdu. Ateş ve Nur da güneşten gelmişti. Bunun için ateşin söndürülmesine çok dikkat edilirdi.

Ateş tapınaklarda evlerde söndürülmeden yanar, seferlere gidilirken portatif kaplarda, önde yanarak götürülürdü. Güneş battıktan sonra da dağların tepelerinde ateş yakarlardı.

Mazdaist'lere göre ateşten sonra su da kutsaldır.

Bu dinde esas; hayır ve iyiliktir. İnsanların iyi ahlâklı ve iyilik sever olmasını telkin etmektedir.

Zerdüşt dinine göre insanların iyileri cennete, kötüleri de cehenneme gider. Büyük tanrı (Ahuramazda) kâinatta iki tanrı göndermiştir. Birisi iyilik ve nur tanrısı (Hürmüz), öbürü kötülük ve karanlıklar tanrısı (Ahriman) dır.

Ahuramazda insan şeklinde ve sakallıdır. Ama iki kanadı, bir de kuyruğu vardır. (Ahuramazda) yı, (Hürmüz) temsil etmektedir. (Hürmüz) ile (Ahriman) mücadele halindedir. Fırtınalar da iyi ruhların kötü ruhlarla savaşından ileri gelmektedir. İnsanları (Ahriman) ın şerrinden, (Hürmüz) melekleriyle korumaya çalışır.

(Ahuramazda) bir zaman (Ahriman) ı hapsetmiş ise de; o, bir yolunu bularak kaçmış, her tarafı karıştırmış, dağlar meydana gelmiş, her taraf ruhlarla dolmuş, insanlar üzerine hastalıkları musallat etmiştir.

Ahrıman'ın emrinde; kötülük yapmakla görevli; Druiys, Daevas, Pairikas, Yatus adında korkunç devler vardır.

Ölümü kötü ruhlar yapar, bunun için de ölüye kim dokunursa pis sayılır. Ölenin evinde kışın dokuz, yazın da otuz gün ateş yakılmaz. Ateşi ve toprağı kirletmemek için de, ölüler yakılmaz ve gömülmez. Ancak yüksek bir yere bırakılır, hayvanlar yer.

Mazdaist'lere göre başta köpek olmak üzere kuşlar ve horozlar kutsal hayvanlardır.

Testide büyüyen (Fradhâkhist), Zerdüşt'ün en son oğludur. Bu dinin son peygamberi (Soshyant) ın gelişine kadar uykuda kalacaktır. Bu da (Khishim) adındaki şeytanın korkusundan bir testide büyüdüğü için (Khûmbikân) yani testinin oğlu adı verilmiştir.

Zerdüşt, bir anlatışa göre yıldırım isabeti ile, bir anlatışa göre de bir turan askeri tarafından öldürülmüştür.

BUDİZM

(Sidhartha Gotama) adında birisi tarafından kurulmuştur. Hintliler bu adamı çok sevdikleri, kutsal tanıdıkları için (Buda) adını vermişlerdir ki (tanrının emirlerini yerine getiren nurlu kimse) demektir.

Buda, Hint hükümdarlarından birinin oğludur. On iki sene (Sakya) şehrindeki babasının sarayında hayat geçirmiş, 29 yaşında evli ve bir çocuk babası iken sarayı, şehri terkederek bir mağaraya kapanmış, orada, kurmak istediği dinin esaslarını hazırlamıştır. etrafında önceleri beş öğrencisi vardı. Bunlar içinde çok sevdiği (Ananda) ya anlatır gibi düşüncelerini açıklamıştır.

Buda, ilk zamanlarda herkes tarafından hakaret görmüş isede, zaman geçtikçe değer ve önem kazanmış,

kurduğu din etrafa yayılarak büyük bir kitle meydana gelmiştir.

Buda, elli yıl kadar bir zaman dinini yaymaya çalışmış, M.Ö.480 yılında seksen yaşında ölmüştür. Buda'ya (Sakyamoni) de derler.

Buda, (Brahma) dinini yetersiz ve zararlı bulmuş, her şeyin ıztırap kaynağı olmatan başka bir şeye yaramadığı üzerinde durmuş, ıztıraplardan, felâketlerden kurtulmanın da ancak geçici olan dünya işlerinden el çekmekle, dünya varlığına iltifat etmemekle, zevklerden kaçınmakla, arzularını öldürmekle, doğru olmakla mümkün olacağını ileri sürmüştür.

İnsanlar böyle hareket ederse, hiç bir hayata kıymazsa, kimseye fenalık etmez, malını almaz, yalan söylemezse, o zamankutsal ve saadeti temsil eden, sükûn ve huzur âlemi olan (Nirvana) ya ulaşabilir. (Nirvana) ancak bütün arzuları yok edebilenler içindir. Budistlere göre, ölen insanın cesedi pistir. Bunun içindir ki öleni ya vahşi hayvanlara verirler, nehre atarlar, yahut yakarlardı. Buda öldükten sonra cesedi yakılarak külleri yedi memlekete dağıtılmıştır. Türkler, Budizm'i Hint ve Çin Budizminden farklı olarak kabul etmişlerdir.

TAOİZM

Din olmaktan ziyade mezhep halinde olan ve Türk'lerden bir kısmını da çevresine alan Taoizm'in ku-

rucusu Çinli (Çang Tsolin) dir. İsa'nın doğumundan yüz yıl kadar sonra gelen Tso'nun prensiplerini oğlu (Heng) genişleterek formüle etmiş, bunlar bir kitapta toplanmıştır ki, bu kitabın adı (Tao-king) dır.

Taoizm'e göre, kozmik âlemden önce maddî olmayan bir varlık tanınmıştır ki bu kendiliğinden olmuştur. Bunun yardımcısı yoktur. Bütün kudret yaratıcısız bu varlıktan başlar. Bunun adı da (Tao) dır. Mevcut olan her şeyde görülen intizamı temin eden bu kudrettir. Bütün faziletler o kudretin kurduğu intizamda toplanır.

İnsanların da bu fazilet yolunu takip etmeleri gerekir. Çünkü küçük bir dünya olan insan, büyük varlıkların kanunlarına bağlıdır. Var olan her şey canlıdır, ruh sahibidir. Bir madde, bir de onunla beraber olan ruh vardır.

Bu hâle göre; insan yere, yer göğe ve gök te Tao'ya tâbidir.

Bir dereceye kadar Animizm'e kayan bu mezhepte insanın ruh tarafına (Sher), madde tanafına da (Kvvi) denir. Ama bütün Kozmik âlem ve onun üstündeki Tao, diğer varlıklardan iyi olduğu gibi, insanın ruhu da maddesinden daha iyidir.

Bu bakımdan Taoizm maddeyi değil de, Ruh ve karakter tarafından ele alarak insanların iyi olmalarını, her şeyi hoş görmelerini, arzuların bırakarak kanaat sahibi olmalarını tavsiye eder. İyilerle kötüleri de ayırarak, kötülerin unutulup ortadan kalkacaklarını, unutulmanın onlar için büyük ceza olacağını, bundan başka bir âhiret âlemi ile orada başka cezaların olmayacağını ileri sürer.

Taoizmin dayandığı esaslardan biri de şudur:

Kutsal tanınan boşluk âlemi dört yöne ayrılmıştır. Dört yön dört hayvan ile temsil edilmektedir. Doğuda gök ejderha, Güneyde kızıl kuş, batıda ak kaplan ve kuzeyde de Kara kaplumbağa bulunmaktadır. Bu dört yön bu hayvanların adını alır.

Çeşitli hallere göre bu hayvanlar uğurlu ve uğursuz sayılır. Bunlar boşluğu idâre ettikleri gibi, yerleri de idâre ederler. Kendi yönlerindeki yerlerde bulunan insanlar her yıl bunların adına kurban keserler.

LAMANİZM

Lamaizm Tibet taraflarında kurulmuş, yayılmış, Türklerden bir kısmı da bunun görüş ve inanışlarına katılmışlardır.

Lamaizm'in başında Tibetteki din ve dünyA işleri Başkanı (Dalay Lama) bulunur. Dalay Lama, Budizm'in kurucusu Buda'nın ruhunu taşımaktadır. Bu ölünce, ruhu Dalay Lama olacak yeni doğan bir çocuğu geçer.

Lamaizm; Budizm'in etkisi altında gelişmekle beraber, Budizm'den farklı tarafları da vardır. Ama her ikisini ana hatlarında belli başlı dağişiklik gözE çarpmaz. Farağat, hayır ve iyilik severlik ikisinde de esastır.

X
TÖRENLER

1- Ölüler, Ölü törenleri, Yoğlar, Kurbanlar.
2-Bayram törenleri, Avlar, Şölenler.
3-Kâhinler, Tapınaklar, İçkiler.

ÖLÜLER, ÖLÜ TÖRENLERİ, YOĞLAR, KURBANLAR.

Altaylı'lara göre (İnsanın ölümüne iki şey sebep olur. Biri Erlik Han'ın aç gözlülüğü, Öbürü de. Erlik İle Ülgen'in beraber verdikleri ölüm hükmü. Bu hükmü Ülgen'le Erlik Han, memleketlerinin sınırda bulunan (Kara kütük) denilen yerde verirler. Erlik'in aç gözlülüğü yüzünden gelen ölüm normal değildir. Erlik'e kurban vermekle bu vakitsiz ölümden kurtulmak mümkündür. Ancak bu iki tanrının beraber verdikleri hükümle gelen ölümden kurtulmak imkânsızdır).

Ruh bedenden ayrıldıktan sonra başka bir âleme gideceğinden, orada o ruhu taşıyan insanla buluşarak dünyada yaşadığı gibi yaşanılacağına, yahut ruhun başka yaratığa geçebileceğine, ikinci defa dünyaya döneceğine inanılırdı. Hattâ insanların öldükten sonra birer kurt olacaklarına bazı Türk boylarında da inananlar vardır. Bir takımlarınca da ecdadın ruhu yaşayanlar etrafında kendilerini göstermeden dolaşır.

Bunun içindir ki; bir kimse öldükten sonra bu inanışların havası içinde; ölenin derecesine göre törenler yapılır, yanlarında lâzım olacak eşyası, silâhları, atı ve en yakın dostları da beraber gömülürdü.

Ölenler genel olarak toprağa gömülürdü. Ama ölüyü suya atanlar, yakanlar da vardı. Mazdaist'lerin etkisi altına bulunan bazı boylar; ölüye ateş dokundurulmasını büyük günah sayarlardı.

Bazı boylar da ölülerini köpeklere yedirirlerdi. Bir takımları da ölülerini ağır taşlar altına kor, büyük ağaçların kovuklarına sokardı.

Kalmuk'lar büyüklerden biri ölürse onu yakar, külünü kireçle karıştırarak bir küçük bina yaparlar, içine putlar kor, kandil asar, dua yazılı kâğıtlar da bırakırlardı.

Bazılarınca da mezarın üstüne (Bark) denilen Türbe yapılır, içine de ölenin resim konulur, duvarlarına; girdiği savaşların resimleri yapılırdı.

Cenâze töreninde at koşusu da yapılırdı. Ölene saygı için eğerli, süslü, üzerinde binicisi olmayan at gönderilirdi. Mezarın üzerine direkler dikerler,

başlarına da inek, öküz, koyun başları takarlardı.

Yâkut'lar ise ölene en iyi elbiseyi giydirir, sonra bir tabuta kor, yanına bir çakı, bir çakmak taşı, kav, yağ, et gibi öbür dünyaya sefer için lâzım olacak şeyler bırakılırdı.

Samue'tler de, ölüyü giydirir, başına bir tencere geçirirlerdi. Onlara göre ruh ölenle beraber bulunduğu için, ölenin vücudu çürüyünce ruh o tencerenin içinde kalır, orada kendini korurdu.

Yine bir adam öldükten sonra cesedi bir çadıra konur. Âile ve akrabası at yahut inek kurban ederek çadırın önüne getirir, sonra onun etrafında ağlar, feryat ederlerdi.

Hiyunğ-nu'lar da birisi ölünce varlık derecesine göre, altın ve mücevherleriyle tabutunu süslerler, karıları, hizmetçileri de ölünün arkasından mezara girerler, bir takım gençler ölü gömüldükten sonraki yeni ayın başında toplanarak orada güreşirlerdi.

Ur krallarından birinin mezarında da: (Nöbetçi askerler, bakırdan tulgaları kuru kafalarının yanında, mızrakları ellerinin dibinde yatıyorlardı... Bir mezar odasının ucunda dokuz saray hanımı, başlarında hâlâ herhalde cenaze töreninde taşıdıkları, muhteşem başlıkları ile yatmakta idiler. Giriş yerinin karşısında iki ağır araba vardı. Arabalarda da arabacıların kemikleri duruyordu. Önde, öküzlerin iskeletlerinin yanında uşakların kemikleri vardı): Tanrılar, mezarlar, bilginler.

Başka bir âdete göre de, çok et kızartılır, ölü ona sarılır, elbiselerinin bir kısmı da yastık gibi başının altına konulurdu.

Sümer'lerin inancına göre, ruh insandan ayrılınca uçar, yer yüzünde dolaşırdı. Bu ruha (Edimnu) denilirdi. Eğer ölü geç gömülecek olursa (Edimnu) da fena ruh haline gelir, Hortlayabilirdi. Buna meydan vermemek için, insan ölünce hemen gömülmelidir. Hortlama tehlikesini önlemek için de ölü gömülürken sıkı bağlanır, büyüler yapılırdı. Bu bakımdan Sümer'lerde en büyük ceza ve tehlike gömülmemektedir.

Yine Sümer'lerde ölü gömülürken yapılan tören genel olarak saâde ve külfetsiz idi. Mezarın başına toplanılır, her kes sessizce ağlar, ölü gömülürdü. Mezarın içine bazı eşya da bırakılırdı. Ölü ya toprak mezarlara gömülür, yahut tuğladan yapılmış büyük küplere konurdu.

Ölü gömüldüğü zaman, yer yüzünde dolaşan (Edimnu) da yeraltı âlemine gider, fena ruh haline gelmiş ise, orada cehennem tanrısı (Nergal) in karanlıklar idyarında kalırdı. Orada kanatlı elbise giyerler; toprak, çamur, pislik yerler, azap ve hastalık cinlerininelі altında bulunarak, her türlü cefayı çekerlerdi. Ama (Edimnu) ların hepsi bu âkıbete düşmezdi, Erken gömülenlere, kahramanlara ve savaşta ölenlere ait olan Edimnu'lar, yer altının rahatlık âleminde vakit geçiren ana, baba, karılarının yanına gider. orada dinlenirler. Dünyada bulunan akrabaları tarafından kesilen kurbanları, sunulan adakları ve hediyeleri yerler.

Hitit'lerin de insanla beraber ruhun bulunduğu inancı ve (Akanteş) denilen bu ruhun insanda ayrıldıktan sonra yeraltı âlemindeki hali Sümer'lerinkine benzemektedir.

Hitit'lerde ölenlerin yakılması âdeti de vardı. İlk iş olarak kadınlar ölünün kemiklerini ayırır, yakarlar. Bu sırada on küp şarap, on küp bira cinsinden içki, on küp te başka içki dökerler. Kalan kemikleri alır yağ içine atarlar, oradan çıkarır, bezlere sararlar, bir iskemle

üzerine bırakırlar. İskemlenin üzerine bir masa konur, bunun üzerine ekmek parçaları bırakılır, orada bulunanlara da ziyâfet verilirdi. Bu sırada ölünün kemikleri iskemleden alınır, masanın üzerine bırakılır, ölü de böylece yemiş olurdu. Sonra bu kemikler küplerin içine konur, yakılırdı.

Altaylı'lar da birisi öleceği zaman yanında Şaman da bulunur, onun ruhunu göklere yahut yerin altına gönderirdi.

Yine Altaylı'larda insan öldükten sonra, evinin içinde (Aldacı) denilen kötü ve pis ölüm ruhları bir zaman kalırdı. Şaman'lar temiz sayıldıkları için, bu pis ruhlar tarafından kirletilmesin diye ölü evine girmezler, bir hafta ölü evinden dışarı eşya verilmez, içeriye alınmazdı. Ölümden kırk gün sonra evde temizlik yapılır, Şaman o zaman gelir, ardıç ağacı ile tütsü yapar, (Aldacı) ları koğar, bundan sonra törenle yemek yenirdi.

YOĞLAR

Birinin ölümü üzerine yapılan mâtem törenidir. Ölüler hakkında çeşitli mâtem törenleri yapılırdı.

Altaylı'larla Yâkut'ların Yoğlarında Şaman'lar da bulunur, mâtem törenini tertipler, dualar eder, sağolar söyler, orada bulunanları ağlatır, coştururdu. Ölü çıkan evleri kötü ruhlardan temizlemek için (Arcu) denilen ardıç ağacını yakarak tütsü yaparlardı ki Kırgızlar buna (Alasta) derlerdi.

Bir yoğ törenine göre; ölen adam bir çadıra konulur, âile ve akrabaları at yahut inek kurban ederek çadırın

önüne kor, kendileri de ağlayarak çadırın etrafını atla yedi defa dönerlerdi. Bu sırada yüzlerini çizerler, akan kanlarla gözyaşları birbirine karışırdı.

Büyük törenlerde yakın akrabası ölenler saçlarını traş ederler, tırnaklariyle yüzlerini yırtar, kanatırlardı.

Yine başka bir törende; ölünün akrabası üçücü gün toplanarak ölünün şerefine ziyâfet tertip ederlerdi. Bu ziyâfete oğuzlar (Basan) derlerdi.

Ziyâfetten sonraki günlerde mezarlıkta toplanırlar, ağlamak, feryat etmekle ıztıraplarını ifâdeye çalışırlardı. Y edinci gün de yine toplanılarak önceki ziyâfeti tekrar ederlerdi.

Törene önem vermek için para ile ağlayıcılar tutulur, onlar da ağlar, dövünürlerdi ki bunlara (Sığıncı) denirdi. Ölenin yatağı ise yakılarak yok edilirdi.

Bir de ruhları çağırma töreni vardır. (Bu törenler iyi körmöslerin tasvirlerine rakı ve şarap serpmekle başlar, serpilirken dualar okunur. Bu törenlerde Şaman'lar iyi körmös'lerle gizli konuşur, kendilerinin ve diğer ruhların ne istediklerini öğrenir, Şaman'lar da onların isteklerinin hafif bir sesle orada bulunanlara söylerdi.)

KURBANLAR

Canlı hayvanları keserek, boğarak, yahut suya atarak verilen kurbanlardan başka, bir de emekle elde edilen, değer taşıyan cansızlardan verilen kurbanlar vardır. Canlılardan olan; kanlı kurbanlar, cansızlardan olan da; kansız kurbanlar, adaklardır.

Kansız kurbanlara Saçı da denilir. Arpa, buğday,

süt, yağ, şarap ve kımız gibi şeyler Sacı olacaklar arasındadır ki, bunlar da ya verilir, yahut rakı, şarap, yağ gibi sulu olanlar törenlerle ateşe serpilirdi.

Bir de tanrılara sunulmak üzere serbest bırakılmış hayvanlar olurdu ki bunlar da kansız kurbanlar arasındadır. Bu hayvan kendi başına bırakılır, buna serbest anlamına olarak (Idık) denilirdi. (1)

Kanlı kurbanlara gelince; çeşitli ve külfetli törenlerle olurdu.

Eski Türk'lerce en makbul kurban hayvanı (Yak) denilen Tibet öküzü idi. Bu öküzün adına (Sığır) da denir. Yak'ın kuyruğu at kuyruğuna benzer. Ancak bu öküzü ele geçirmek güç olduğundan, bunun yerine başka bir öküz yahut at kurban edilirdi. Bunun içindir ki; Altay Türk'lerinin en büyük kurbanı at idi. At öldürüldükten sonra, derisi; başı, ayakları ile çıkarılarak bir sırık üzerine takılır, gün doğusuna çevrilerek mezarın üzerine dikilirdi ki bunu mezarı korumak için yaparlardı.

Kazak'lar cenaze töreni sırasında atı öldürmezler, yalnız kuyruğunu keserlerdi. Bundan sonra o at kullanılmazdı. Ölüyü saygı ile anmak için bir at kuyruğunu mezarın üzerine asmak kâfi idi.

---

(1) Son yüzelli yıldan önceki zamanlarda Türklerce satın alınan köle ve câriyeler, günün birinde satın alan tarafından serbest bırakılınca, eline bir azat kâğıdı verilirdi ki buna da (Itıknâme) denirdi.

Şinâni, Reşit Paşa için yazdığı kasidelerinin birindeki:
Bir ıtıknâmedir insana senin kanunun
mısrasında bu tâbiri kullanmıştı. Ama Türkçe olan bu kelime sonra araplaştırılmış olacaktır.
1813 Viyana kongresi karariyle esir ticareti kaldırılmıştır.

Yine Altay Türk'leri büyük tanrı Ülgen için beyaz at kurban ederlerdi. Kurban edilen bu hayvanın ön taraf etleri eski ateşte, arkadaki etleri de yeni yakılmış ateşte pişirilirdi. Sonra bu pişmiş olanın ön tarafı güneşe çevrilir, yakılırdı. Etler yanarken dumanlar etrafa dağılmadan doz olarak göğe yükselirse; tanrı bu kurbanı kabul etmiş olurdu. Kalan kavrulmuş etlerle orada bulunanlara ziyafet verilir, en iyi yeri de töreni idâre eden Şama'a ayrılırdı.

Yeni yanmış ateşte pişirilen arka kısımları da yine orada yenir, kalan parçalarla kurbanda kullanılan kesme âletleri yakılırdı.

Kurban töreninde bulunan Şaman; kurbanın ruhunun göklere nasıl çıktığını ve tanrıdan yalvarılan şeylerin kabul edilip edilmediğini görür gibi törende bulunanlara anlatırdı.

BİR AT KURBANI TÖRENİ DAHA

(Şaman önce kurban edilecek atı yıkar, sonra (bir kaç ruha hitap ederek ilâhiler okuduktan sonra tahnit edilmiş kaza binerek göklere doğru uçmayı temsil eder. Kaza hitaben:

(Ak ayaz'ın, ak bulutun üstünden
Gök ayaz'ın önünden, gök bulutun üstünden
Gök tanrı'ya doğru git!)

Kaz da ona güya cevap verir. Bu, kurbanlık hayvanın görünmeyen canını avlama törenidir. Epeyce uğraştıktan sonra hayvanın canı yakalanır. Şaman'a

binek vazifesinin gören kaz da uçup gider. (Yani uçtuğu temsil edilir). Kurbanlık at, boğulmak ve bel üzere iken iki kam elinde tuttuğu ekmeği hayvanın yanına getirir ki bu, kurbandan çıkan kut'u (talih ve saadet ruhunu) ekmeye karıştırmaktır. Bu ekmeği kurbanın sahibi ve aile efradı yerler, başka kimseye vermezler. Kurbanın derisi- başı, ayağı ve kuyruğu ile beraber sırığa ısılır. Buna (Baydara) denir. Kurban Ülgen adına kesilmiş ise Baydara'nın başı doğuya karşı, Erlik namına ise batıya karşı yöneltilir.

Kurbanın eti, kemikleri kırılmadan ayrılır ve (kazancı) denilen iki uzman adam tarafından pişirilir. Et pişirilen kazana, kazancılardan başka kimse yanaşamaz. Kam, et suyundan alıp töslere efsunlar, dualar okuyarak, saci yapar. Manzum duanın her mısrasında (Çok) diye bağırır, bu kelime Samî dillerin (âmin) kelimesi yerindedir) Şamanizm: Abdülkadir inan

Kurban kesilirken de kurbanın kanından bir damlanın etrafa sıçramamasına ve hiç bir kemiğin kırılmamasına çok dikkat edilirdi.

Canlı ve cansız bütün varlıkların birer ruhu olduğu gibi dağların da ruhu olduğuna inanan Altaylı'lar bu ruhlar için kısrak kurban ederlerdi.

Göktürk'lerin Ongun'u öküz olduğundan büyük tanrı için öküz kurban ederlerdi. Bu tanrının dört renk ile temsil edilen Yeşil Han, Ak Han, Kızıl Han ve Sarı (Kara) Han adlarında ve birer tanrı ayarında dört oğlu vardı. Dört boydan kurulmuş olan Türk yurdunu bununla idare ederdi. Bu yurtlar Çiğil yahut koyun ili it ili, Kuş ili ve Tonguz ili adlarını taşırdı. Çünkü bu yurtlarda oturan boyların Ongun'ları; (Çiğil: Keçi), (Barsancar: Kaplan, Bars), (Amlak: Horoz), (Tünük:

Domuz) idi. Bunun için de, Ongun'u keçi olan boy; ilkbaharın başında kendilerin idâre eden boy; Sonbaharın başında Ak Han'a bir köpek yavrusu, Ongun'u su, Ongunu domuz olan boy da kışın başında Sarı Han'a bir domuz yavrusu kurban ederdi(l)

Yer-Su perileri de insanlara iyilik ettiklerinden, bunlar adına da kurban kesilirdi.

Totem kabul edilen hayvanın da, senede bir defa ilk yavrusu kurban edilir, hangi boy kurbanı kesmiş ise eti onlara dağıtılırdı.

Şato Türkleri (Gök gürlütüsü Dağı) adındaki dağda büyük tanrıya kurban keserler, volkanik dağların tepesindeki (Gök gölleri) nde kestikleri kurbanları göle atarlardı.

Sümer'ler; Öküz, İnek, Koyun, Keçi, Domuz, köpek gibi hayvanlarla bazı kuşları kurban ettikleri gibi, yenilen maddelerden de tanrılara sunulurdu.

Kurban edilen hayvanların kalp, ciğer, barsak, kol, bacaklarını tanrılara ayrılır, kalan parçalar tören gelmiş olanlar verilirdi.

Hasta bir insanın günahlarını karşılamak üzere kurban edilen domuz, altı parçaya ayrılır, hastanın üstüne bırakılırdı. Bundan sonra hasta adam kutsal su ile yıkanırdı. Daha sonra domuzun bütün organları hastanın ayni organlarına karşılık olarak cinlere ikram edilirdi.

(l) Türkler kurbanlara çok önem verir, insanları da kurban ederlerdi ama, bunda vahşete ve zulme doğru gitmezlerdi.

Bazı milletlerde bu iş çok hâince yapılır: Meksika'da Hoyter adındaki tanrı için yılda en az yirmi bir insan kurban edilir, bunlar etlerini yemek için de bu tapınakların civarında bir çok canavar bulunlururlardı.

Kurban işleri bu kadarla kalmaz. Çeşitli sebep ve olaylarla, tanrılar, hanlar ve kahramanlar için kurbanlar kesilirdi.

Bu arada kurt kurban edilmezdi.

Şunu eklemek gerekir ki; çok eskiden ve kutsal inanışlarla başlıyan kurban işlerinde, Hint mitolojisindeki ilk kurban veren Vivasvat gibi Türklerde de efsânede yer almış böyle bir kimse görülemiyor. (1)

(Türk Dili ve Edebiyatı) dergisinin 31/ Aralık/1946 gün ve 1-2 sayısında P. Matthias Hermanns tarafından yazılarak, Almancadan Türkçeye Saadettin Buluç'un tercüme ettiği aşağıdaki yazıda; Uygur'ların kurban töreni ile etraflı olarak görülmektedir:

(Bir âile kurban sunmak isterse - ki bu, her hangi bir zamanda olabilir- Eltşöt'ü çağırır, Eltşöt, kurban olarak burulmuş veya burulmamış bir erkek koyun, yahut hiç yavrulamamış bir koyun seçer. Bunun için ana koyun ayırmak yasaktır. Seçilen hayvan hususi bir şekilde öldürülür. Şöyle ki, Eltşöt, evvelâ yürek boşluğunu açar ve kalbin atar damarını sıkınca hayvan derhal ölür. Kesilen yere tahtadan bir çubuk iliştirilir ve kanın dışarı akmaması için dikilir. Koyun olduğu gibi, bir kazanda kaynatılarak haşlanır. Yünü kazınır. Sonra, çıkarılıp parçalanır. Önce Boynu ile başı, akciğerleri ve bel kaburgası ayrılır. Yüreğin bu bölümde bulunması gerekir. Bundan sonra göğüs, sırt, but; ve üç kaburga diğer bir bölüm olarak ayrılır.

---

(1) Visvasvat'ın Yama adında bir oğlu vardı. Bu da ilk ölen insandır. Bu, ölülerin tanrısı sayılır. Yama'nın koruyuculuğu görevinde dört gözlü, büyük burunlu iki köpek bulunmaktadır.

Sonra Eltşöt, çadırda Dorven'in yanında kurban yerini alırlar. Çadırın methali karşısında, arka duvarın takriben ortasında yak, koyun, keçi, at ve evvelece kesilmiş yahut satılmış hayvanlarınkılından bir demet asılıdır.

(Tibetlilerde olduğu gibi, bunlarda da asla at kesilmez ve yenmez). Bu kıl demeti Eltşöt tarafından hususî merasimle yapılıp asılmıştır. Adı, Dorven'dır ve her çadırda bulunur. Yuğur'ların inanışına göre, Han Tenre'nin hususî meskeni buradadır. Bundan dolayı, kirli sayılan lohusanın oraya yaklaşmasına asla müsâde edilmez. Eltşör, Dorven'in aşağısında bir yere, kare biçiminde olmak üzere çimen koyar. Bunun içine üç çubuk diker. Yeşil renkte 7 bez parçası ile tesbit edilmiş olan bu çubuk, Özen Han, Gök Tanrı adına dikilmiştir. Bunun solunda, beyaz renkte 5 şerit taşıyan daha kısa bir çubuk, Ongol Han'a adanmıştır. Sağındaki 3 mavi şeritli çubuk Solrol Han adınadır. Bu çubukların söğüt ağacından kesilmiş olması lâzımdır. Çubukların ön tarafında, ucu çadırın duman deliğinden dışarı çıkan, daha uzun birağaç dalı bulunur. Mümkün olduğu takdirde, bunun da söğüt ağacından kesilmiş olmasına ehemmiyet verlir. Fakat olmazsa, her hangi bir ağaç dalı da kullanılır. Üst kısmına dört mavi bez parçası, alt kısmına ise beyaz koyun yününden dört iplik bağlıdır. Mavi renk göğe, beyaz renk bulutlara delâlet eder. Zira bu dal göklere veya dünya ağacını temsil eder. Şöyle ki, ortada Özen Han, sağında ve solunda ise en yüksek memurları bulunur. Bu takımın

önünde beyaz bir keçe serilir. Eltşöt pirinç taneleri ile bunun üzerini karelere böler. Köşegenlerin kesiştiği 9 noktadan her birine birer tereyağ kandili kor. Keçenin önüne süt, yoğurt, su ve et suyu ile dolu bir çanak koyar. Bu hazırlıktın sonra Eltşöt bir meşale alevlendirir. Bu, ucuna yağlı pamuk sarılı bir kamıştır ve bununla dokuz tereyağı kandilini yakar...

(Bundan sonra bir dua okunur. Bu sırada) gök tanrı, kurbanı kabul etmek için inmiştir. Bundan dolayı Eltşot kurban etini (hazırladıkları bir şekilde) keçenin üstüne koyar: Ön tarafta doğrudan doğruya dünya ağacının karşısında, hayvanın başı, boynu, ak ciğeri venihayet beş kaburgası ile yüreği bulunur. Başa, dolanmış yular şeklinde tereyağ sürülmüştür. Bunun sağına ve soluna dikilen iki çubuğa, küçük parçalar halinde, kurbanın böbreği ile kara ciğeri geçirilmiştir. Sağ tarafta orta yere göğüs kısmı, aşağıya sırt, sola bud ve üç kaburga konulur. Eltşöt dört köşeye birer ayak diker. Sonra yuvarlak bir kesek alır: Üstüne servi dalları, un ve tereyağ koyar. Sonra tereyağ kandilinden aldığı ateşle tutuşturur. Bunlar kurban etinni karşısında yanarken Elşöt (Selviye bakarak kurban sunma duasını okur). Yakmak suretiyle sunulan bu kurbanı, koyun kurbanı duası takip eder.

Bunun üzerine, bir su, bir de et kurbanı sunulur. Bu iş için Eltşöt'un üç yardımcıya ihtiyacı vardır. Sağında ve solunda et parçaları geçirilmiş çubuğu tutar birer kişi yer alır. Önünde ise süt çanağı ile üçüncü şahıs bulunur. Rahibin elinde güzel oyma tahta bir kurban kaşığı vardır. Bununla sulu sütten alıp, içine küçük et parçaları koyar ve çadırın tepesindeki delikten göğe doğru serper. (Bu sırada bir dua daha okunur).

Rahip bu duayı ederken, bir çok defa göğe doğru

sulu süt ve et atar. Sonra veda duasını yapar. Zira artık Han Tenra göğe dönmek üzeredir...

Bu suretle gök Tenre uğurlanır. Zira geceyi çadırda geçirmezi caiz değildir.

Merasimin sonunda, çadırın önünde ateş yakılır. Ve içine Elşöt tarafından servi dalı, un ve tereyağı atılarak yine kurban sunulur..

Bununla, birinci güne ait merasim sona erer. Kurban etinin hepsini Eltşöt alır. Koyunun kalan etlerini Âyinde bulunanlar yer. Han Tenri için yapılan kurban merasiminde kullanılan şeylere hiç bir kadın dokunamaz.

Kurban merasiminin ikinci günü, ilk gün yapılan tören ve dualar tekrarlanır. Yalnız şu farkla: İkinci günü sadece üç lâmba yakılır. Yeni bir kurban kesilmediği için, et de ortaya konmaz. Birinci günü kurban etinin her bölümünden birer parça alınıp çubuklara takılır ve sonra sulu sütle birlikte göğe doğru fırlatılar. Veda duasından sonra efsun duasına başlanır. Bunun için Eltşöt önüne siyah bir gül, sarı ve kırmızı renkte rakı ile dolu üç küçük kadeh koyarak (bir dua eder.) Bu dua sâyesinde her türlü âfet uzaklaştırlımış olur. Sonra Eltşöt çubukları ve ağaç dalı ile kesekleri alır, çadırın önüne getirir. Ev sahibi unları teslim aldıktan sonra, sepette bir yere koyar. Bu arada rahip (Çubukları uçurtan) duayı okur.

Bunu semâvi koyuna okunan dua takip eder. (Bu) yer yüzünde kesilen koyun için edilen (duadır).

Bunun üzerine birinci gün yapıldığı gibi, kurban çadırın önünde yakılarak sunulur. Sonra Eltşöt eve döner ve ayrılırkende (bir dua okur).

BAYRAM TÖRENLERİ

Bayram törenleri tanrılar adına yapıldığı gibi, çeşitli sebeplerle de tertiplenirdi.

Salgın hastalıkların, kıtlıkların sona ermesinde, büyük zelzelelerni geçmesinde bayram yapılır. bunların tekrarlanmaması için dualar edilirdi.

Savaşlardan zaferle çıkma sonunda, (Sığır) denilen avların başarılı bitmesinde, yılbaşılarında, meyve mevsimlerinde, halkı ilgilendiren büyük büyülerin bozulmasından sonra bayramlar yapılırdı.

Sevinç ve rahatlık içinde geçen bu bayramların pogramları din gelenekleri ve inanışları içinde tertiplenirdi.(1)

AVLAR

Avların en büyüğü (Sığır) avı idi. (Sığır), yahut (Yak) adındaki kutsal yaban öküzünün avı için biri başlamazdan önce, biride başariyle sona erişinde tören yapılırdı.

Ava başlamak için büyük hazırlıklar olur, programlar tertiplenir, törende halk hazır bulunurdu. Bir gün önce de avın başarılı geçmesi için Şamanlar tarafından dualar edilirdi.

---

(1) Bayramlarda terbiyenin dışına çıkılmazdı. Yunanlı'ların Diyonizos şerefine yaptıkları Bakkhalia bayramları gibi hiç biri açık saçık değildir.

(Sığır) avına hakanlar da katılır, törenleri idâre ederlerdi. Avdan sonraki tören ziyâfet halinde olur. bu ziyâfete (Şölen) denirdi.

(Yak) denilen hayvana (Tibet öküzü) de denirdi. Bunun kuyruğu at kuyruğuna benzerdi. Ancak (Yak) her zaman yakalanamadığı için, bunun yerini tutmak üzere at kuyruğu kullanılırdı.

Altaylı'lar böyle yaptıkları gibi, Oğuzlar da (yak) yerine at kuyruğunu kullanırlardı.

MEYVE BAYRAMLARI :- Bunlardan biri de Hit-it'lerin Ezen-in-piy dedikleri bayramdır.

Bu bayram ormanda yapılır, tanrı heykeli tapınaktan gece çıkarılarak ormandaki (Tarnui) tapınağına getirilir, heykel'in konulduğu tahtıravan kırmızı, beyaz ve mavi kumaşlarla süslenir, ormandaki tapınağa geldiği zaman büyük Kâhin tarafından karşılanır, dinî tören yapılır, bundan sonra eğlenceler başlardı.

AYZIT BAYRAMI: Altay Türk'lerinin tanrılar adına yaptıkları bayramlardan en neşelisi güzellik tanrıçası Ayzıt adına yapılan bayramdı.

Bu bayramlar iki mevsimde yapılırdı. Yazın yapılan bayram törenlerini (Ak Şaman'lar) idâre ederdi. Bu törende beyaz elbise giyerler Törenler ormanda yapılır, kadınlar katılamazdı. Kışın yapılan bayram törenlerini de (Kara Şaman'lar) idâre ederdi. Bu törende Şaman'lar siyah elbise giyerlerdi. Kış törenleri evlerde yapılır, buna kadınlar da katılırdı.

Törenlerin yapılacağı gün, evler temizlenir, odalara süslü eşyalar konur, en güzel elbiseler giyilir, en iyi ye-

mekler pişirilir, süslü sofralar kurulurdu.

Bu törenlerde her kesin neşeli olması lâzımdı. Yemekler yenilir, kımızlar içilir, yemekten sonra Şaman'lar hiç bir günah işlememiş, dokuz genç kızla, dokuz delikanlı seçer, delikanlılar sağda, kızlar solda elele vererek iki sıra dizilirler. Şaman'da önlerine geçer, dualar eder, bunları Ayzıt'ın üçüncü kat gökteki sarayına götürür.

Sarayın kapısına gelirler. Ayzıt'ın, ellerinde gümüş bakraçları olan yasakçıları vardır. Bunlar ,gelenler içinde namusunu bozmuş olanlar varsa onları geri çevirir. Öbürleri Ayzıt'ın sarayına girerler huzuruna çıkarlar.

Ayzıt, dualarda şöyle anlatılır:

(Başında ak gök'ten ak bir kalpak, çıplak omuzlarında ak görkten bir atkı, ayaklarında baldırına kadar siyah bir çizme. Bu heyette bir kayaya yaslanarak uyumuştur. Yahut ormanda dolaşmaktadır. Onu böyle görenlerin nasıl aklı başındangitmez.)

YILBAŞI BAYRAMLARI- Hitit'lerin Yılbaşı bayramları coşkunluk içinde geçerdi. Bu bayramlara (Purulliyas) adı verilirdi.

ÜZÜT BAYRAMI - (Ruhlar bayramı).

(Vücudu bıraktıktan sonra Süne denilen ruh, başka bir dünyaya gider. Orada Süne'yi Erlik'in bekçisi olan ölüm ruhu Aldacı'lar karşılar. Aldacı'lar her yeni ölen adamın, çoktan ölmüş yakınlarından birinin ruhudur. Süne ile aldacı bir müddet dolaşır. Çocuk Süne'si yedi,

büyüklerin Süne'si kırk gün böyle dolaşır. Bu müddet içinde ölü çıkan evde çeşitli Tabu'lar olur. Bu eve Şaman girmez. Mubarek vücudunun Aldacı tarafından kirletilmesinden korkar. Başka adamlar da bir haftaya kadar ölü çıkan evden dışar eşya vermezler. Dışardan da almazlar. Bu müddet içinde ölü çıkan evden bir şey istemek ayıp sayılır. Kırk gün sonra ölenin akrabaları (Üzüt bayramı) yaparlar. Bu bayram için hayvan kesilir, eti sofralarda yenilir) İhtiyarlar da yüksek sesle dua okurlar.

MEVSİM BAYRAMLARI- Mevsim bayramlarından ilk baharda yapılanlara Yakut'lar ay ve güneş bayramı derler.

Kötü ruhlardan korunmak için de son baharda bayramlar yapılırdı.

ŞURPU- Büyücülerin; halkı ilgilendiren büyük büyüleri bozmaları sonunda yapılan bayramlardan biridir.

ŞÖLENLER- Bayramlardaki zîyafetlerin en büyüğü şölen idi. Şölen'ler çok debdebeli olurdu. Sığır avından, yoğlar'dan, Kurultay'lardan, başarılı geçen savaşlardan sonra, evlenmelerde, doğumlarda Şölen'ler yapılırdı. Şölen'lerin çoğuna tanrılar da katılırdı.

Oğuz, Yurdunu oğullarına taksimi sırasında büyük bir Şölen yapmıştı.

Ebülgâzi Bahadır Han bu Şölen'i şöyle anlatır:

(Altınla işlenmiş bir büyük çadır yaptırılmıştı. Şölen'de 900 at, 9000 koyun kesilmişti. Meşinden yapılan 90 havuza kımız doldurulmuştu.)

Selçuknâmede ise: 900 baş kısrak, 900baş sığır,

90.000 baş koyun kesilmişti. Denilmektedir.

Şölen'deki davetlilerin oturacakları yerler, yiyecekleri etler önceden kararlaştırılırdı. Bu tertip daha çok Oğuz'ların Şölen'lerinde olurdu.

Yenilecek et parçalarına (Söğük) denirdi. Bunlar hayvanın muayyen yerlerinden alınır, her boya ayrılırdı. Hakan ile karısı için de sırt eti demek olan (Oca) ayrılırdı.

Şaman'lar yahut kam'lar Şölen'lerde Hakandan ve karısından sonra en iyi yeri alırlardı.

KÂHİNLER

Kâhinleri özellikle Sümer'ler arasında etkileri, değerli çoktur. Onları herkes sever, sayardı. krallar dahi onlara inanır, hattâ onlardan korkardı.

Kâhinler, tanrılarla görüşür, gelecekten, görünmezler âleminden haber verirdi. Uğurluyu, uğursuzu bilir, kurban törenlerinde bulunur, yağmur yağdırır, hastaları iyi etmeye çalışır, dualarında tanrılar tarafından kabulüne uğraşır cehenneme gitmiş ruhlardan istediklerini de kurtarmak için yerin altına cehenneme gider o ruhu kurtarırdı.

Adam öldüren kimse, suçunu inkâr ederse ona kırmızı ve zehirli bir su içirir. O kimse bu zehirli suyu içtikten sonra kaatil ise ölür, değilse kusar, ölümden kurtulurdu.

Altaylı'ların Yâkut'ların Şamanları ve kamlarına karşılık Sümer'lerin kâhinleri, papazları yukardaki çeşitli işlerle görevli olduğu gibi bir kısım Türk'lerin (Yater) dedikleri insanlar da aşağı yukarı bu görevleri yaparlar, çeşitli fallar açarlar, sihirler tertip ederlerdi.

Genel olarak denilebilir ki, kâhinler daha çok geleceği bilmek ve yorumlamak ile ilgili insanlardır.

Tılsım ve büyük gibi işler, sihirler kadrosu içinde idi.

Tılsım, fenalıkları önlemek, kötülüklere engel olmak, büyüde başkaları üzerinde etkiler yaparak istediklerini yerine getirmek, intikam almak için yapılırdı. Kâhinler bu işlerin hepsinde başarı göstermekle beraber, ayrıca tılsım ve büyüyü meslek edinmiş olanlar da vardı.

Hitit'ler papaslara çok değer verirdi. Hitit kıralı Baş Papas sayılır, din törenlerinde papas kıyafeti ile bulunurdu. Tanrının önünde yalnız kıral secde edebilirdi. Çünkü tanrıya en yakın olan o idi. Halk ise ancak kıralın önünde eğilirdi.

Sümer'lerde kadınlardan da papas oluruduki, bunlara (Nin-Din-gir-ra) denirdi. Bu da (Tanrı karısı) anlamındadır.

Sümer krallarının çoğu papaslıkla da görevli idi.

Kâhinlerin falları ve yorumlarından birkaçı:

Kurban falları: - Kâhinler, kesilen bir kurbanın barsaklarından yahut kürek kemiği üzerindeki lekelerden neticeler çıkarır, falına bakılacak kimseye kurban edilen koyunlardan üç kürek kemiği verir, o kimse kalbinde tuttuğu şeyleri düşünerek kemiklere bakar, kâhine verirdi. Kâhin de bu kemikleri ateşe atar, kararınca çıkarır, aldığı şekillere göre yorumlarda bulunurdu. En inanılır fal kürek kemikleri ile açılanı idi.

Bir kurban falı daha: Tanrının heykeli önüne bir ateş konulur. Bir masanın üzerine de susam şarabı, ekmek bal, kaymak bırakılırdı. Bundan sonra kâhin ateşi karıştırır, koyun kurban edilir, kara ciğeri çıkarılır, kâhin bunu alır, bir takım işâretler arar, gördüğü bu işâretlerde koyun kim tarafından kurban edilmiş ise

onun için bir takım mânalar çıkarır.

Başka Fallar: Kâhinler, tanrıların ne istediklerini anlamak, hastaların iyi olup olmıyacaklarını öğrenmek için bir kabın içindeki suya bir damla zeytin yağı damlatır, damlanın alacağı şekillere, bir ateş dumanının eğri veya doğru yükselmesine, koyun pisliklerinin yere atıldığı zaman aldığı şekillere göre yorumlarda bulunur.

BELLİ, BAŞLI BİRKAÇ KÂHİN VE GÖREVLERİ

Abkallu.- (Süm) Baş kâhin. Büyük törenleri idâre ederdi. Bunun idâresi altında yapılan törende tanrıların fikirlerini, hastaların iyi olacağını veya öleceğini anlamak için, bir kap içindeki suya bir damla zeytinyağı damlatılır, bu damla suyun içinde ne şekil alırsa, baş kâhinde ona göre yorumlardı bulunurdu. Zeytinyağı damlasından yorumlar yaptırmak isteyenler baş kâhine (Sikl) adında gümüş paralar verirdi.

Amadingir- (Et) Tanrı anası denilen bir çeşit kadın papas.

Anmeduranki.- (Süm) Büyük tufandan önce gelen on hükümdarın yedincisi. Sümer'lerde papaslığı bu kurmuş. Kâhinlere de ilk kehaneti bu öğretmiş. O zamanki din törenlerinde papaslar çırıl çıplak bulunur, törenleri idâre ederlerdi.

Aşıpu'lar.- (Ak) Birinci sınıf papaslardı. Günahkâr insanları dualar, törenler yaparak, tanrı Enki'nin yardımlarını yalvararak onları bütün günahlarından

temizler. Yine dualar, büyüler yaparak hastaları iyi ederler. Bunlara Sümer'ler (Maşmaş) derlerdi.

Balaggu- (Süm) Tanrıların hiddetlerini yatırtırmaya memur ve (Kalu) adı verilen papasların, çaldıkları büyük bir davula benzeyen müzik âleti. Kalu'ların (Lisu) adı verilen bir çalgıları daha vardır.

Baru'lar-(Süm) Kâhinlik görevinde bulunan papaslar. Bunlar çeşitli işlerde bulunur, görünmezlerden haber verir, olaylardan mâna çıkarır.

Bazu-(Süm). Bâş Kâhin. Bazu, Tanrı Enki'ye bazı sorularda bulunmuş, cevaplar almıştır ki bunlar (Girsu) tapınağının kitâbelerinde bulunmaktadır.

Din-gir-ra- (Süm) Kadın papas. Tanrı karısı anlamınadır.

Dudu-(Süm). Büyük tanrı Nin-girsu'ya ait tapınağın baş papası idi.

Ensi- (Süm) Rüyaları yorumlayan papaslardır. Bunlar (Baru'lar) sınıfından idi.

Enu- (Süm). Baş papasa verilen başka bir ad.

Gökçe- (Moğ). (Bk. Tebtengeri.)

Gudea.-(Süm). En büyük tanrı demektir. Bu ad Lagaş şehrinin ünlü papas kralına verilmişti.

Hal- (Et). Kâhinlerin adı.

İğidu'lar- (Süm) Papaslardan bir sınıf. (Baru'lar) kadrosu içinde idiler. Tanrılar tarafından verilen işâretleri özetler, yorumlarda bulunurlardı. Bunlar törenlerde çırılçıplak olurlardı.

Kalu'lar- (Ak) Bir sınıf papaslardır ki görevleri hiddetlenmiş olan tanrıların, ilâhîler söyliyerek ve çalgılar çalarak öfkelerini yatıştırmak idi. Tanrıları kurbanları da bunlar sunardı. Çaldıkları çalgıların adları (BALAGGU) VE (LİLİSU) idi.

Kella'lar - (Hit). Fırtına tanrısının emrinde bulunan papaslardır.

Maklu .- (Süm) Büyücüler. Bunlar büyüleri bozmak için cinleri ateşe atarak yakarladı. Bu sırada okudukları dualara da (Maklu) denirdi.

Maşmaş'lar -(Süm). Birinci sınıf papaslardı. Akkat'larda bunlara (AŞİPU) derlerdi. Maşmaş'ların görevleri hastaları iyi etmek, günahkârları iyi etmek, günahkârları dualar ve büyülerle kurtarmaktı.

Nar- (Süm). Bir takım müzisyen papaslardı. Bunlar törenlerde ilâhîler okur, dualar ederdi.

Odakan -(Süm) Şaman'lar arasında kadınlardan okuyucu ve cinleri dağıtıcılar vardı ki bunlara (Od-akan) derlerdi.

Sangu- (Süm). Enu adı verilen başpapasların emrindeki papaslar.

Tebtengeri. - (Moğ). Çok ünlü bir büyücü, geleceği bilir, boz bir ata binerek göklere çıkar, kışın şiddetli soğuklarında karlar, buzlar üzerinde aç, çıplak dolaşırdı. Tebtengeri; etrafına topladıkları ile Cengiz'in kardeşi Otçigin'e ve adamlarına kötü hareketlerde bulunmuş, Otçigin'in; Cengiz'e şikâyeti üzerine, bir gün Cengiz de yanına gelen bu büyücüyü, döğülmüş, beli kırılmış olarak bir çadırın içine bıraktırmış ise de, Tebtengeri orada bulunduğunu üçüncü günü şafak sökerken, çadırın etrafında gözcüler olduğu halde, çadırı bacasından çıkarakkayıplara karışmıştır.

Uşmaş- (Hit). Kuşların uçuşlarından bir takım yorumlarda bulunan kâhinler.

Yat- Eski Türlerce büyücüye verilen ad.

TAPINAKLAR

Tapınaklar, ibâdetlerin, din işleriyle ilgili törenlerin yapıdığı, kurbanların kesildi yerlerdi. Tapınaklardan mağaralarda, ormanların içinde, dağların başlarında yapılanlar da çoktur. Hele büyük mağaralardaki tapınaklar korkunç ve kasvetli idi.

Sümer'lere göre; tapınaklar tanrıların da saraylarıdır. Bunlara Gök evi de denirdi. Ama tanrılar her zaman orada bulunmazlardı. Tapınaklarda tanrıların heykelleri bulunmakla beraber, yapılan törenlerde hakan, tanrının vekili olarak bulunur, törenleri idâre ederdi.

Tanrıların çoğu göklerde, dağ başlarında, sularda, göllerde ve yeraltında otururlardı.

Tapınaklarda yapılan törenlere tanrılar daâvet edilir. tören sırasında kurbanlar kesilirdi. Bunun için de (Sedir) ağacı yakılırdı ki bu ağacın kokusundan tanrılar çok hoşlanırdı.

Tapınakların kurban yerlerinde bir takım oyuk yerler bulunurdu ki, buraya tanrılara sunulmak üzere kurbanlar, başka hediyeler konurdu.

Üzeri açık tapınaklar da yapılırdı. Bunları etrafındaki kayalarda dua yazıları ve resimler bulunurdu.

Tapınakların içi çok süslü ve tanrısal heykellerle donatılmış idi. Bu heykeller tapınağın en iyi yerine konulurdu.

Türkistandaki (Da yün-si) de ünlü tapınaklardan biri di.

Altay'lılar, Oba adını verdikleri tepeleri de tapınak

olarak kullanırlardı.

Sümer tapınaklarında (Kutsal yatak) denilen bir yatak bulunurdu. Bu yatakta rayüda tanrıyı görüp konuşacak olan kâhin, yahut papas yatar, o gece tanrı ile görüşür, aldığı cevabı ertesi gün Hakan'a yahut ilgililere duyururdu.

Sümer'lerin, Akkatlı'ların bir de (Ziğurat) adında tapınakları vardır. Bunlar evlerden, diğer binalardan daha yüksek yapılırdı.

Yine Sümer'lerde tapınakların dışına da (Huvaşi) denilen kutsal taşlar dikilirdi. Bu taşlar papaslar tarafından her zaman yıkanır, yağlanırdı. Tanrı heykeli tören günlerinde Tapınaktan çıkarılır, bu taşların üzerine konurdu. Tören sırasında halk da bunların önünden geçerdi.

Sümer'lerin Nipur şehrinde tanrı Enlik adına bir tapınak vardı ki, bu tapınak, içinde bulunan kutsal gemi ile ün almıştı. İştar'ın E-anna tapınağı ile Nin-girsu tapınağı da çok ünlüdür.

Sümer'ler tapınaklara çok saygı gösterirler, tapınak yapılacağı zaman krallar bunun temellerine taş taşırlardı.

Özellikle Sümer tapınaklarınde görevli insanlar da çoktu.

Kâhinler, papaslar, ilâhiler, çalgıcılar, kurban kesenler, pişirenler, tanrıların yemeklerini yapanlar, törenlerde hizmet edenler, temizleyiciler, daha bir takım görevliler...

Bunlara bir de törene, ibâdete gelenler katılınca tapınaklar tören zamanlarında mahşer halini alırdı.

İÇKİLER

Dini Törenlerde, Bayramlarda:

İçkiler arasında kımız Türk'lerin en eski, en yaygın olan, çok sevilenbir içkisidir. Ekşimiş kısrak sütünden yapılan bu içki şölenlerde, evlenmelerde ve dinî törenlerde bol bol içilir, tanrılarca da hoş karşılanırdı.

Şölen'lerde büyük tulumlarda, havuzlarda kımız bulunur, herkese sunulurdu. Kımızların konulduğu deri tulumlara (Saba) denirdi. Her evde ,her ziyafet yerinde bu tulumlardan vardı.

Oğuz Han, yurdunu oğulları arasında taksim için topladığı kurultaydan sonra tertip edilen şölende (900) at. (9000) koyun kestirdiği gibi (90) havuzda kımız hazırlatmıştı.

Yakut'ların en büyük tanrısı Ak Toyun ise, kendisi için yapılan dinî törenlerdeç kurban kesilmesini istemez, ancak kımız içilmesini emrederdi. Törende bulunan gençler Ak Toyun adına dokuzar bardak kımızı dokuz defa içer ve neşeler içinde büyük tanrıyı anarlardı.

Altaylı'lar; Suyla adındaku ruh için yaptıkları törende kurban kesmez, yalnız rakı serperlerdi.

İyi körmös'ler için de törenlerde tâze şarap, arpadan yapılmış içki sunulurdu.

Saba; kımız tulumlarının adı olduğu gubu, Al-

taylı'ların ıslatılmış arpa, kavrulmuş un ve su ile yaptıkları bir içkiye de bu ad verilmişti.

Saba'ya konulan maddelerden bir çeşit rakı da çıkarılırdı ki buna da (Araki) denirdi.

Türkler arasında üzümden içki yapıldığı gibi, arpadan yapılmış, bira kıvamında (Sydra) denilen bir içki de vardı.

Kavrulmuş arpa unu ve süt ile sıvı halinde yapılan içkiye (potka) derlerdi.

Tibet'e cıvar olan Türkler de buğdaydan bir çeşit şarap yaparlardı ki buna (Sücik) denirdi.

Divan- Luğat üt Türk'ün birinci cildinde Uğut (Buğday içkisi) denilen bir içkiden bahsedilmektedir.

Yunan mitolojisinde Diyonizos, Roma mitolojisinde de Baküs gibi içki tanrıları varsa da, Türk tanrıları arasında içki tanrısı görülememiştir.

Ama şu var ki Türk tanrıları, din konusunda yapılan törenlerde; kurbanlar pişirilirken çıkan kokulardan hoşlandıkları gibi, içilen içkilerden de zevk alırlardı.

Bir efsâneye göre de (Cengiz'in sarayında 64 büyük sütun üzerinde duran ve bir ağacın altında bulunan dört aslan heykelinin ağızından kımız, ağaçların dallarındaki yılanlardan da şarap akardı.)

Batı Türk'leri arasında (Anadolu ve Rumeli'de) bir aşk içkisi daha vardı ki bunun adı (Bâde) dir. Folklorda da büyük yeri olan bu bâde bilindiği gibi su halinde bir içki değildir. Kutsal bir içkidir. Bunu ancak pirler, âşık şairlere, daha çok rüya âleminde verir.

Bu bâde iki türlüdür.

1- Er dolusu bâde.

2- Pir dolusu bâde.

Er dolusu bâde: Bu bâdeyi içerek âşık olan aynı zamanda kahraman da olur. Sevdiği için ölümle göğüs göğüse gelir, hayatı, maceraları ve kahramanlıklarla dolar. Efsâneleşmiş kahraman Köroğlu gibi.

Bir dolusu bâde: Bu bâdeyi içen sevgilisi arkasından yanar, cefalar çeker. Bu, kahraman değildir. Vefalı, fedakâr bir âşıktır. Aslı'nın Kerem'i ve Selvi'nin Emrah'ı gibi.

Ruhunda şairlik olan, bir sevgili arayan, onun arkasından koşmak, yıpranmak, ömrünü bitirmek için coşkunlukta bulunan genç, bâde içmeği kavurucu bir ihtiyaç olarak duyar. Bu genç şair destan olaylarına hayran ve bâde efsânelerine inanan bir çevreden bulunduğu için, bu gibi gelenekleri duya duya âsâbı ve ruhu üzerinde derin etkiler duymaya başlar. Nihayet bir bahçede veya bir mezarlık kenarında uyduğu zaman (Hazreti Pir) rüyasına girer (Kudret gülü) dedikleri kolunu uzatır. İki türlü bâdeden hangisini verecekse; bir, iki, üç sıra ile verir. Bu bâdelerden birincisi (Kendi bir adı bir aşkına), ikincisi (Pirler aşkına), üçüncüsü de (Sevdiği kız) aşkınadır. Pir kolunu kaldır, altından bir sevgili yüzü gösterir. Bâdeyi içmiş olan genç âşık, kızın üzerine atılır. Pir kolunu indirince sevdiği de yok olur. Bir daha görünmez. Pir, âşıkı böylece (Çarh çenberi) nden geçirerek; aşk, Vefa, fedakârlık işlerinde imtihan eder, sonra kayıplara karışır.

Uykuda bulunan âşık uyanır, kendisini ya bir mezar

taşına, ya bir ağaca, yahut bir bahçe parmaklığına sarılmış bulur. Ağlar, yıpranır, ağzından, burnundan kan gelir, artık bâdeli âşık olduğuna hem kendisi, hem de onu tanıyanlar inanır.

işte (Âşık şairler) üzerine kurulan hikâye önce bu bâde efsânesi ile başlar. Bundan sonra rüyada pirin kendisine gösterdiği sevgiliyi bulmak için mihnetli, meşakkatli seyahatlere çıkar.Maceralar biri birini kovalar, nihayet rüyada gördüğü zanniyle bir sevgili bulur, yahut bulmaz, perişan, meyus geri döner.

IX

TABULAR

Tabu, her hangi bir şeyi söylemekten, yahut bir işi yapmaktan, insanın kendini alıkoymasına denir. Bu da bir şeyi ya çok sevmek, ona saygı göstermek, yahut da bir şeyden korkmak, onun şerrinden beri bulunmak için yapılırdı. Bu, sözlerle ve hareketlerle olacağı gibi, bir takım âdetler, usullerle de olurdu. Meselâ büyük bir kimsenin veya büyük bir kuvvetin saygı tesiri ile adını söylemiyerek onu ifade edecek başka tarzlarda anlatmak, yahutkötü, muzır yaratıklardan yılanın adını anmıyarak (Uzun şey) demek, birer Tabu'dur. Çünkü yılan denilecek olursa, her deyişte insana yedi adım yaklaşmış olurdu.

Bunun gibi bir takım hareketlerden meselâ; akşam vakti bir saçak altına küçük aptest edilecek olursa, orada toplanmış bulunan cinlerin ıslanmış olacağı birer Tabu'dan başka şeyler değildir.

SAYILAR

Kutsal duygulara, sosyal bünyede türeyen bir takım geleneklere, bunların etkisiyle bir yaratığı korkunç, acaip gösterme yahut sevdirme gibi zaruretlere dayanan sayılara inanış ve bağlanışın ana sebeplerini, her sayının nelere delâlet ettiğini ayrı . ayrı, iyice açıklayabilmek kolay bir iş değildir.

Türkler en çok; üç, yedi, dokuz ve özellikle kırk sayıları üzerinde durmuşlardır. Bununla beraber dört, beş sayılarının da birer ifadesi oludğunu bu arada belirtmek icabeder.

Sayılar bu kadar azla da kalmaz. Çeşitli inanışlar sebebiyle bu miktarlar çok da aşılabilir:

(Taberi) Tarihinde bir büyük yılandan behsedilirken; bu yılanın dört başı, her başında yediyüzbin yüzü, her yüzünde bir ağzı, her ağzında bin dili, ayrıca seksenbin de boynuzu vardır. denildiği gibi.

Küçük sayılara gelince:

ÜÇ

Hazer denizinin kıyısında Gaokerena adında (üç) ayaklı eşekler vardır. Avcı Bineger hikâyesindeki geyik (üç) ayaklıdır. (Sütgölü) nden çıkar, resimleri Şaman'ların davullarına da yapılmış olan (Pura) adındaki koçlar (üç) boynuzludur. Oğuz'un oğullarından Dağ Han'ın yönetiminde bulunan boyun ongunu (üç) çubuk dikilirdi. Bu çubuklardan birisinde (üç) mavi şerit vardır ki bu çubuk Solrol Han'a aittir.

Oğuz destanında, Irkıl Ata bir gece rüyasında bir altın yay ile (üç) gümüş ok görmüştür. Ölü törenlerinden birinde; ölümden (üç) gün sonra zifayet tertip edilirdi.

DÖRT

Gök Türklerin ve Taoist'lerin (Dört) yönü temsil eden (dört) tanrıları vardır. Şaman'ların giydikleri (Manyak) adındaki hırkanın sağ kolunda (dört) çıngırak bulunmaktadır. Abakan Türkleri din törenleri yapmak üzere 'dört) kutsal kayın ağacının yanında toplanırlardı. At ilk defa cennetten çıkmıştır. Bu atların (dört) gözü vardı.

BEŞ

Tuğla ve Selenga ırmaklarının birleştiği Kumlanço adındaki yerde; bir fıstık bir de kayın ağacı vardı. Bu iki ağaçtan (beş) çocuk doğmuştu. Yuğur'ların kurban törenlerinde büyük tanrı adına dikilmiş üç çubuktan birisinde (beş) şerit vardır ki bu çubuklar Ongol Han'a aitti. Şaman'ların Manyak adındaki hırkalarınınsol kolunda (beş) çıngırak bulunmaktadır.

YEDİ

Tufan hakkında Altaylı'ların bir efsânesine göre, tufan olacağını ilk olarak demir boynuzlu, gök yeleli bir keçi (yedi) gün yeryüzünde dolaştı ve şöyle dedi: (Yedi) gün zelzele oldu. (Yedi) gün yer ateş püskürdü. (Yedi) gün yağmur yağdı. (Yedi) gün fırtına oldu. dolu yağdı. (Yedi) gün kar yağdı. Tufanın başlangıcında da (yedi) aziz kardeş vardı ki bunlar gemi yapmışlardı.

Şaman'ların davulunda altı, (yedi), dokuz çıngırak ve ok vardır.

Bir inanışa göre de gökler ve yerler (yedi) şer kattır.

Altaylı'lara göre ölü bir evden çıktıktan sonra, Aldacı denilen kötü ruhlar evde bulunurlar. Bunun için (yedi) gün dışarıya eşya verilmez, içeriye alınmaz. (Yedi) gün sonra ev temizlenir, Şaman'lar bundan sonra eve girerler. Yine birinin ölümünden (yedi) gün sonra ölü evinde bir ziyafet verilir.

(Yedi) başlı ejderhalar da efsânelerde çok geçer...

DOKUZ

Dünyayı yaratan Kara Han, dünyanın tam merkezine (dokuz) dallı çam ağacı dikmişti.

Altaylılara göre insanın iskeletinde; baş, bel, diz, topuk, ayak bileği, omuz, dirsek, avuç ve el bileği olmak üzere (dokuz) ek vardır.

Şaman'ların davulunda tanrı Ülgen'in (dokuz) kızının (bir anlatışta da üç) resmi vardır.

Şaman'ların giydikleri (Manyak) adındaki hırkanın sağ kolunda dört, sol kolunda beş olmak üzere (dokuz) çıngırak bulunmaktadır. Yine Şaman'lara göre yer altı (dokuz) tabakadır.

Destanında görüldüğü üzere (dokuz) oğuzlardan büyük bir soy türemiştir.

Yâkut'lara göre gök tanıları (dokuz) dur.

Türkler, destanında, Oğuz'un verdiği şölende (dokuz) ile ilgili olarak 900at, 9000 koyun kesilmiş ve 90 havuzda kımız yapılmıştır.

Altaylı'ların bir kıyamet tasvirinde de; denizin dibinde (dokuz çatallı karataş) vardır ki, kıyamet zamanında bu taş (dokuz) yerinden ayrılacak, demirden ve koyu sarı renkte atlara birmiş (dokuz) süvari etrafa saldıracatır...

KIRK

En çok kullanılan sayı budur:

Bazı ejderhalar vardır ki onlar yenilmez ve ölmezler, ancak bunların tılsımları bozulursa ölürler. Bu gibi ejderhaların (kırk) günlük bir uyku zamanı vardır. İşte o zaman ejderhanın yanına gidilir, üzerinden (kırk) tane kıl koparılır, ateşe atılarak yakılırsa ejderha da ölür.

Türk destanlarında (kırk) sayısı çok yer alır ve (kırk) yiğitler, (kırk) kızlar epeyce geçer.

Manas destanında olduğu gibi, Dede Korkut hikâyelerinde de (kırk) yiğitler görülmektedir.

Kırgız türeyeşinde efsânesinde de, Sağan Han'ın bir kızı ve otuz dokuz hizmetçisi ile (kırk) kız bir gölün

kenarına giderek sudan gebe kalmışlardı.

Oğuz'un verdiği şölende, diktirdiği sırıkların boyu (kırk) kulaç uzunluğunda idi.

Hikâyelerde ve masallarda; (kırk) gün ve (kırk) gece düğünler, (kırk) haramiler, (kırk) satır ve (kırk) katır çok geçer. (1)

RÜYALAR

Rüyaların; hayatta meydana gelecek olayların birer işareti olduğu genel bir inanış halindedir.

Türkler de bunun dışında kalmamış, onlar da rüyalara önem vermiş , olaylar üzerinde, gelecek hakkında rüyaların birer haberci olduğuna inanmışlardır. Kâhinlerin burada da büyük rolleri oluyordu. Onlar tanrıların isteklerini, insanlara emirlerini, glecekteki olayları rüyalarında görür, tanrılardan anlar, insanlara bildirirdi.

Sümer'lerce bu işle görevli hâkinlerin, herhangi bir iş üzerinde tanrıyı rüyada görmeleri gerekiyorsa, tapınaklardaki (Kutsal yatak) ta yatar, o gece rüyada tanrı ile görüşür, o iş üzerinde aldığı emri ertesi günü insanlara bildirirdi.

(1) Kırk sayısı çokluk bildirimede, bir takım tâbirlerde ve ata sözlerinde de görülür. Kırk defa söyledim, kırk defa geldim, kırk anbar, kırk aşçı bir başçı, kırk ayak (ayakları çok bir hayvan) kırk panar, kırk ağaç, kırk anahtarlı, kırk hamallı (karun'un anahtarlarını kırk hammal taşırdı), kırk kulaç derinliğinde, kırk arşın uzunluğunda, kılı kırk yarmak, kırk azması, bir deli kuyuya taş atar da kırk akıllı çıkaramaz, sarımsağı gelin etmişler de kırk gün kokusu çıkmamış, kırk küp kırkı da kulpu kırık küp gibi kırk sayısını kullandığı yerler çoktır...

Buraya alınan üç rüyadan biri Irkıl Ata'nın rüyasında gördüğü altun yay ile gümüş oklar nelerin habercesi olduğu, ikincisi Kaçuli'nin gördüğü yıldızların nelere delâlet ettiği, üçüncüsü de Pao'nun boynuzlu balık rüyasında nelerin haber verdiği üzerinedir.

IRKIL ATA'NIN RÜYASI : Oğuz Han'ın yanındaki Irkıl Ata (Uluğ Türk) bir gece rüyasında Altun bir yay ile üç gümüş ok görüyor. Bu altun yay doğudan batıya uzanıyor. Üç gümüş ok ta gece tarafına uçuyor. Uyanınca bu rüyayı Oğuz Han'a anlatıyor. (Bak. Oğuz Han).

KAÇULİ'NİN RÜYASI : Tümene'nin oğlu, Timurlenk'in ceddi sayılan Kaçuli'nin şöyle bir rüyası var:

Kardeşi Kubil böğründen birbiri ardınca üç yıldız çıkarıyor. Bir süre geçince bu yıldızlar batıyor. Sonra bir dördüncü yıldız çıkıyor, ışığı bütün ufukları kaplıyor. Bununla beraber doğan yıldızlar da ondan ışık alıyordu. Bu sırada Kaçuli uyanıyor. Henüz gecenin üçte ikisi geçmiş oludğunu anlayarak tekrar uykuya dalıyor. Yine bir rüya görüyor. Bu defa kendi böğründen yedi yıldız çıkarak kayboluyor. Bunların arasında çok parlak sekizinci bir yıldız çıkarak her tarafı kaplıyor. Kendinden meydana gelen yıldızlar da bulundukları bölgeleri nur içinde bırakıyor. Kaçuli sabah olunca rüyasını babası Tümene'ye anlatıyor.

Tümene bu rüyaları şöyle yorumluyor:

Kubl'in neslinden üç hükümdar gelecek. Bunlardan sonra gelen dördüncü hükümdar dünyayı eline alacak. Kaçuli neslinden de yedi hükümdar gelecek, ama bunların sekizinci dünyayı alacak, Bunun evlât ve torunları uzun yıllar hüküm sürecektir. Tümene rüyayı böyle yorumladıktan sonra, oğlu Kubil'i kendine veliaht ve Kaçuli'yi de askere kumandan yapıyor. Bir de vasiyetnâme bıraktıktan ve bütün oğullarına da imza ettirdikten sonra saklanmak üzere hazineye bırakıyor.

PAO'NUN RÜYASI : Göktürkler'i Çin esaretinden kurtararak istiklâllerine kavuşturan (Liyao- Yuen-Hayy) ın babası Pao, oğlunun doğumu hakkında şöyle bir rüya görüyor.

Bu rüyada Pao bir gün tanrının kendisine bir erkek evlât vermesi için dua ediyor. Bu sırada gözüne tepesinde iki boynuzu bulunan büyük bir balık görünüyor. Bu acaip balık kurban kesilen yere yaklaşarak bir süre sonra kayboluyor.

Yorumcular Pao'nun rüyasını pek uğurlu sayıyor. Ertesi akşam karısı da aynı balığı adam şeklinde, elinde bir şey tutmuş görüyor. Bu yaratık elindeki parlak şeyi kadına veriyor. Bir oğlu olacağını müjdeliyor. Kadın uyanır uyanmaz gördüğü rüyayı kocasına anlatıyor. Pao, üç nesil sürecek torunları olacağını, anasının kendisine söylediğini hatırlatıyor. (Yuen-Hay) üç ayda doğuyor. Doğduğu zaman sol elinde (Yuen-Hay) yazılı bulunduğu görülüyor. Bunun üzerine kendisine bu ad veriliyor.

NUR ve IŞIK

Efsânelere geçmiş nurlu ve ışıklı olaylar epeycedir.

Bunlardan bir kaçı aşağıda sıralanmıştır.

Oğuz destanında; (Gökten mavi bir ışık düştü. Bu ışık güneşten, aydan daha parlaktı... Bu ışığın ortasında bir kız oturuyordu. .. Başında kutup yıldızı gibi parlayan bir işaret vardır.) Oğuz bunu sevdi, aldı.

Bir sabah Oğuz'un yurduna gün ışığına benzer bir ışık girdi. İçinde boz tüylü, boz yeleli erkek bir kurt göründü. Tanrı tarafından gönderilen bu kurt Oğuz'a yol gösterici oldu, ordusunun önüne düştü.

Hakanlar ailesinden olan ve kocası ölen Alanguva, bir gece çadırında uyurken, nurlu bir gölge halinde bir adam girdi. Alanguva'nın dili tutuldu. Hareketten kalmış birhalde bulundu. Bu adam bir kaç defa geldi, Alanguva bundan gebe kaldı.

İran efsânelerinin görülen Altunyaruk ta (Yaruk: ışık) Türk kahramanı Efrasyap (Alp-Er-Tonga) tarafından Arap kahramanı Zinigav öldürülünce, İranı

arapların elinden kurtardığı için Efrasyap'ın üzerine gökten bu Altunyaruk indi.

Dokuzoğuz (Hüvey-Hu) efsânesinde de bir gece iki ağacın üzerine gökten bir ışık indi, ağaç bu ışıktan gebe kalarak beş çocuk doğurdu.

Bir Kırgız efsânesinde de; Sagan Han'ın kızı bir sabah hizmetçileri olan otuzdokuz kızla gezmeye çıktı. Güneş henüz doğmamıştı. Bir ırmağın kenarına gelediler. Irmağa gökten ışık vurduğu için suları gümüş gibi parlıyordu. Kızlar suların güzelliğine hayran olarak ellerini suya soktu, ama bundan sonra hepsi gebe kaldı.

Yukardaki altı olaydan bir tanesi evlenmeyi, üç tanesi gebe kalmayı, bir tanesi kurdun kurtarıcı ve yol göstericiliğini ve biride Alp-er-tonga'nın üzerine altunyarık'ın bir zafer çelenk'in gibi indiğini göstermektedir.

XII

HANLAR, HAKANLAR, KAHRAMANLAR

HANLAR, HAKANLAR:

Hanların, Hakanların, Kaanların gökte doğduklarına, gökten geldiklerine, göğün oğlu olduklarına inanılırdı.

Gökte, doğan bu Hanlar, Hakanlar, güneşle ay tarafından · tahta çıkarılır, öldükten sonra da tanrılaştırılırdı.

Hanlık yüksek bir mertebe idi. Bu sebeple bazı tanrılara da (Han) unvanı eklerdi. Kara Han, Erlik Han... gibi.

Bir de, Kaanlardan daha üstün (İlhan) adını taşıyan ideal ve kutsal bir büyük vardı. İlhan; bölgelere ayrılmış her bölgesi renklerle vasıflandırılmış (Sar Han, Kızıl Han, gibi) birer mitik hanın idaresine verilmiş bulunan Turan Ülkesinin sahibi ve hâkimi idi.

Sonradan, İlhan unvanını kullanan hakanlar olmuştur ki, bunlardan ilkinin (Bumin) olduğu ileri sürülmektedir.

Birşak Han'ın oğlu Kırgız Han da öldükten sonra tanrılaşmış, Tatarların koruyucusu olmuştur. Şamanist Türkler de hanlarını kutsal tanır, (Kut tanrı) derlerdi.

Sümer'lere göre, krallık gökten inmişti. Krallar yeryüzünde tanrıların vekili olarak iş görür, din törenlerinde başkanlık eder, tanrılarla insanlar arasında vasıta olur, insanların hastalıklardan, tehlikelerden korunması için tanrılarla görüşürdü. Çünkü tanrılar insanlara hiddetlendiği zaman felâket yağdırırlardı. Kral ve han ise bu felâketleri önlemeğe çalışır, önleyemezse halk arasında durumu tehlikeye düşerdi.

Hanlar ve krallar aklın ve zekânın da birer temsilcisi idi. Sümer'lerce onlara bu kudreti tanrı Enlil vermiştir.

KAHRAMANLAR

Kahramanlar kadrosunda; yaşamış, tarih yapmış, zaman geçtikçe efsâneleştirilmiş bulunduğu gibi kahramanlığın uyandırdığı hayranlık ve güvenden doğmuş ideal tipler de vardır.

Düşmanları ezmek, dağılmış Türk boylarını yeniden toplayarak kuvvetli duruma getirmek, ancak başta bulunacak kahramanlarla olabilirdi.

Bunun içindir ki eşi kolay bulunamayacak kadar büyük bir değer olan kahramanlara, ister hanlar ve hanlardan, ister halk arasından yetişmiş kahramanlardan olsun, büyük vasıflar verilir, nihayet

ölünce bunların da tanrılaştığına inanılırdı.

Büyük kahramanlar arasında anası Tanrıça olanlar da vardır:

Sümer kahramanı Gılgamış'ın anası (Nin-sun) tanrıça idi. Gılgamış'ın vücudunun üçte ikisi tanrı, üçte biri insan etinden idi. Oğuz'un anası da (Ay) yahut (Ay kaan) diye tanrısal bir kadın olarak tasavvur olunurdu.

Kahramanlar her bakımdan büyük ve farklı yaradılışta olurdu:

Doğduğu zaman avucunda kan lekeleri bulunan çocuğun kahraman yetişeceğine şüphe edilmezdi. Doğduktan az zaman sonra, henüz memede iken konuşanlar da vardır ki Oğuz ile Manas bunlardandır.

Vücut derilerinin kıldan görünmez bir halde oluşu kahramanlık şanındandı. Bazı kahramanların el ve ayak gibi uzuvlarıda cesaretli ve kuvvetli hayvanlarınki gibiydi.

Vücut yapısının büyüklüğü de öğüle öğüle anlatılırdı.

Kahraman Alp-Er-Toğa'nın o kadar büyük vücudu vardı ki,Semerkant kalesinin üstünde oturduğu halde ayaklarını Zerefsan deresinde yıkardı. Manas'ın boyu 5 metre, Gılgamış'ın boyu 10 metreye yakın ve göğsünün genişliği de dokuz karış idi.

Kahraman yetişeceklerin çocukluktan biraz serpilince kahramanlık eğitimlerine başlanırdı. Sıkı bir çalışma ile ata binme öğretilir, kuvvetli, vahşi hayvanlarla, hattâ devlerle savaşa sıra gelir, bunları da başarır. Böylece eşsiz bir kahraman olurdu.

Bu kahramanların içinde aslan sütü ile beslenmiş, Uruz'un oğlu Basat gibi Aslan tarafından büyütülmüş

olanlar da vardır.

Türk Alp'lerinin hem öne, hem arkaya atarak kayaları delip geçen sert oklarının, şimşek parıltılı kargıları ve kılınçlarının önünde yaratıklardan hiç biri duramazdı. Bu kahramanlar kuvvetlerine o kadar güvenirlerdi ki, bunların içinde kutsal kudrete bile karşı durarak Azrail'i küçümsiyenler, tabiat olaylarına üstün gelerek rüzgârların kanatlarını kıranlar olurdu.

Demire önem veren ve kutsal tanıyan Türk'leri, İran kahramanı Zâl, oğlu Rüstem'e şöyle anlatmıştı: (Silâhları, başlıkları, elleri, bacakları, yüzleri, bütün giydikleri demirden olan bir ulus.)

Savaşa giderken: (Demir kargı, orman ve güneş bayrak, gök çadır olsun) diyen Oğuz'u, (Er dolusu bâde içen) ve düşmanına: (Seni bir kılıçta öyle biçerim ki, en büyük parçan kulağın kadar kalır.) diyen Türk kahramanların tanrılar bile (Pesent) etmiştir.

Türk kahramanları, gerektiği zaman her hangi bir yaratık şekline girerek kendilerini saklamış olurlardı.

Renklerden dahi ak, gök, boz ve kızıl; kahramanlara yakışan, kudret ifade eden renklerdi. Ancak kara renkti ki, korku ve saygı ifade etmekle beraber, savaşta yenilen kahramanın adına da eklenir, düşmanlarını yeninceye kadar bu zillet ifade eden ek onu adı ile beraber kalırdı.

Türk kadınları içinde de kahramanlar çoktur. İyi ata binen, ok atan, düşmana saldıran, kahraman kocaları ile birlikte olağan üstü fedakârlıklar gösteren Türk kadınları destanlarda büyük yer alır.

Kahraman hayvanlara da çok değer verilir, bağlılık gösterilirdi.

Bunların başında at gelir. At kahramanın koruyucusu, kurtarıcısı, icabında konuşan bir arkadaşı idi. Çopar adındaki at kahraman Manas'ı atıldığı zindandan tek başına kurtarmıştı.

Atın gökten indiğine inanan kahraman, gerekirse onunnasihatlarını da dinlerdi. Çünkü (At yiğitin kanadıdır.)

Boğa ile Aslan da, kutsal değer taşıyan kahramanlıkları efsânelerde yer alan hayvanlardandır.

Kuşların kahramanlarına da hayranlık duyulurdu. Bunlardan kartal başta gelmekle beraber, Kırgızların (Alp Karakuş) , Altaylıların (Kaan Gerede) dedikleri kahraman kuşlar ile Tuğrul ve Sungur Türk efsânelerinde çok öğülmektedir.

Kahramanlar her milletin mitolojisinde büyük yer alır. Ama bazı milletlerin büyük gösterilen başarılar arasında gülünç olanlarına da rastlanır:

Yunan kahramanı Heraklis (Herkül), Elis Kralı Augeias'ın üç bin sığırının otuz senede ahırlarda birikmiş pisliklerini, iki ırmağın suyunu bu ahırlardan geçirerek bir günde temizlenmiştir gibi...

Türk kahramanlarının ise büyüklükleri, cömertlikleri, faziletleri, savaşlardaki kudretleri, olağan üstü manzaralar, olaylarla dolu destan tablolarında çok net ve güzel görülebilir.

Başka milletlerin mitolojilerinde kahramanların savaşlarına çok rastlanır. Türk kahramanları arasında belli başlı olarak ancak Sümer Kahramanı Gılgamış, arkadaşı Enkidu ile Humbaba adındaki korkunç devle savaşmış, sonunda öldürmüşlerdi.

ÜNLÜ MİTİK HAKAN VE KAHRAMANLARDAN BİR TAKIMI

Alalğat- Sümer'lerin mitik krallarından biri.

Alalin- Sümer'lerin mitik krallarından biri.

Alpağut- Yabako oymağının başı olan Butharaç ile savaşmış, onu perişan etmiş, üzerinde efsâneler kurulmuş bir Türk kahramanı. Alpağut: düşmana yalnız başına saldıran, hiç bir yerinden yakalanmayan kahraman demektir.

Al-Er-Tonğa- (Şehnâme) de (Efrasyap) adıyla övülerek anlatılan Türk kahramanı. Şehnâme'nin bir yerinde de Alp-Er-Tonğa, İran'ın kalelerine hücum etmişse de alamamış ve alamadığı için de gökten üzerine (Altun ışık inmemiş, ama sonraları Arap kahramanlarından (Zınığav) ı öldürünce İran'ı Arap'ların elinden kurtardığı için (Altun ışık) da Alp-Er-Tonğa'nın üzerine indi.

Saka Türk'lerinin kahraman hükümdarı olan Alp-Er-Tonğa, İran hükümdarı Keyhusrev tarafında, M.Ö.624 de öldürülmüştür. Barsan adında bir kardeşi ve Kaz adında bir kızı vardı. Alp-Er-Tonğa'nın

ölümüne bütün Türkler ağladı. Bu acıları gösteren birkaç parça Divan-ı Lûgat-üt Türk'te vardır. Bunların birinde şöyle deniliyor: (Herkes kurtlar gibi uluşuyor. Haykırarak yakasını yırtıyor. Bazı kere ırlayıcının sesi gibi ses çıkarıyor, göz yaşları gözü örtünceye kadar ağlıyor.

Profesör Necati Lugal tarafından tercüme ve doçent Kenan Akyüz tarafından düzenlenen Şehnâme tercümesinde, Al Er Tonga tarafından, İran Hükümdarı Nevzer'in nasıl esir edildiği şöyle anlatılmaktadır:

(Nevzer, Karen'in gittiğini duyunca o da olanca gayretiyle onun peşi sıra yola düştü. Kötü bir güne rastlamamak ve feleğin muhtemel bir darbesine uğramamak için acele ediyordu. Fakat Efrasyap, onun çöllere doğru çıktığını haber aldı ve hemen ordusunu toplayıp, bir aslan gibi hızla peşine düştü. Ona yaklaştığı sıralarda, bu kadar süratli kaçmasına rağmen savaşa hazırlandığını gördü. Bunun üzerine bu taçlı padişahı başsız yapmanın yolunu aradı. Efraşyap ile Nevzer, güneş doğuncaya kadar, bütün gece savaştılar. Savaş sırasında cesur kahramanların ayaklarından kalkan tozlarla dünya karardı venihayet Nevzer tutsak oldu.)

Anmeduranki- Büyük tufandan önce gelen on Sümer Hükümdarından yedincisi. Papaslığı bu kurmuş, Kâhinlere ilk kehanet dersini bu vermiş. O zamanki din törenlerinde papaslar çırılçıplak görevlerini yapar, töreni idâre ederlerdi.

Basat- Uruz'un oğludur. Çocuk iken bir aslan tarafından büyültülmüş, kahraman olmuştur. Herkesi korkutan, âciz bırakan tepegöz'ü öldürmüştür.

Bicin Kayan- Ergenekon kurtarıcısı Burtecine'nin

ölümünden sonra oğlu Kustil yerini almış, bu da ölünce
yerine, bir kahraman olan Bicin Kayan geçmiştir.

Buğu Tekin- (Bk: Dokuzoğuz destanı).

Bumin- Cücen'leri yenerek, Göktürk hakanlığını
kurmuştur. Öbür adı da (Tümene) dir İlk olarak
(İlhan) unvanını almıştır. Bumin, ilk hakan olarak da
gösterilir.

Bu(Ö)rtecine- Türk'leri Ergenekon'dan kurtaran,
kurlas oymağından bir demirci (Bk: Ergenekon)

Bir anlatışa göre de Tibet prenslerinden (Dalay Sub-
in, Arru Altan sıriketu) Han'ın oğlu.

Burtecine hakkında Ahmet Vefik Paşa (Secere-i
Türki) de şöyle diyor,

(Kıyan ile Noğüz'ün evlâdı Ergenekon'da iken her
cemaatı bir sülâle adını aldılar. Kıyan neslinden (Kur-
las) adlı bir adam vardı ki onun nesli bütün uruklarda
çoğaldı. Onlara Kurlas ili derler. Bu nesilden bir şahsı
hükümdar ettiler. Adı malûm değildir. ve daima bu
kurlas'tan hükümdar yaptılar. Halk Ergenekon'dan
çıktıkları sırada başlarında kurlas uyruğundan (Borte-
cine) bulunuyordu. Onun ölümünde (Kusdil) adındaki
oğlunu onun yerine getirdiler. O da ölünce (Bicin
Kıyan), o da ölünce öbür oğlu (Tamaç) yerine getirildi.
O da ölünce yerine oğlu (kıçı Mergan) geldi. Ondan son-
ra (Koçan Böre) Han oldu. Öldükten sonra (Yüke Bu-
dun) yerine getirildi. O da ölünce (Sam Savcı) seçildi. O
da ölünce (Kalmaçu) yerine gledi. Ondan sonra oğlu
(Timur Taş)ı yerine getirdiler. Sonra (Minekli Hoca)
adındaki oğlunu, o da ölünce (Yıldız) adındakini başa
getirdiler. Yıldız'ın iki oğlu vardı: Birisi kendi oğlunun
sağlığında öldü. Bunlardan birinden, (Dubun Bayan)
adındaki oğlu, öbüründende (Alanguva) adlı kız kaldı.
Alanguva'yı büyük düğünle (Dubun Bayan) a verdiler.

Deli Dumrul- Dede Korkut hikâyelerinde geçen bir kahraman. Azrâil'e meydan okuyan Deli Dumrul, nihayet yine Azrâil'in önünde boyun eğdi.

Deli Dündar- Mitik bir Türk kahramanı. Oğuz boylarından sağ kola kumanda ediyordu. Kıyan Selçuk'un oğlu.

Dip Bakuy- Oğuz'un dedesi, Kara Han'ın babası. Dip Bakuy'un babası İlçe Han'dır.

Gali Tekin- (Bk: Göç destanı.)

Gılgamış- (Bak: Gılgamış destanı)

Kapang-Po -(Bk: Dokuzoğuz)

Kara Han - Oğuz'un babası. Bunun Gür Han, Güz Han, ve Or Han adında üç kardeşi vardı.

Kartağa Mergen- Apak'ların üzerine destan kurulmuş bir kahramanı. Kahramanlık olaylarında çok önem verilen at; bu destanda büyük rol oynar. Kartaga Mergen atlarının yardımı ile savaşlarında başarı gösterir. Sonunda Ay Mökö'nün kız kardeşi, Altun Han'ın kızı Altun Arığ'a talip olur, evlenir, mes'ut olurlar.

Küyük-Dip Bakoy'dan sonra gelmiş mitik bir Türk Han'ı.

Luğal Banda- Tanrılaştırılmış Sümer Krallarından biri. Luğal Banda-tanrılar tarafından fırtına tanrısı ve bir dev olan Zu'ya karşı açılan savaşa katılmıştı.

Manas- (Bk: Manas destası)

Mete- Efsânelere bürünmüş ünlü Türk Hakanı. Bir tahmine göre Oğuz.

Oğuz Kaan- (Bk: Oğuz destanı

Semetey- Destan kahramanı Manas'ın oğlu.

Tan-Şe-Huang.- Sienpi'leri ilk defa toplayarak hükümet kurmuştur. Babası Mo-Lo-Heo adında biri

olduğu halde, doğumu hakkında şöyle bir efsâne vardır.

Bir gün kuvvetli gök gürültüsü olmuş, Tan-Şe-Huang'ın annesi korkusundan göğe bakmış. bu sırada gökten ağzına bir dolu tanesi düşmüş, kadın bu doludan gebe kalmış. On ay sonra da bu çocuk doğmuş.

Teoman- Efsânelere bürünmüş ünlü Türk Hakanı.

Topal Kaan - Mitik bir Hitit Kralı. Demiri bu keşfetmiş.

Totuluşa- Dip Bakoy'un on altı kardeşi vardı. Bunlardan birinin anası kurt'tur. Bu, rüzgârlara, yağmurlara hâkimdi. Düşmanları öbür kardeşlerini öldürünce bu çocuk kurtuldu. (Bk: Assena). Bunun birisi yaz tanrısını, öbürü de kış tanrısını kızı olarak iki karısı vardı. Bunlardan ikişer oğlu oldu. Totuluşa bunların en büyüğü idi. Öbürleri bunun emri altına girdiler.

Urum Kaan- Oğuz Han'ın emrini dinlemeyen bir hakan. Oğuz onun üzerine yürüdü. Muz dağı denilen yerde çadırını kurdu. Sabahleyin Oğuz'un çadırına güneş gibi bir ışık girdi. O ışıktan gök tüylü, gök yeleri büyük bir erkek kurt çıktı. Oğuz Han'a şöyle dedi: (Ey Oğuz, sen Urum'a yürümek istiyorsun. Ben senin önünde yürüyeceğim) dedi. Oğuz çadırını, askerini topladı. Urum Kaan üzerine yürüdü. Önde bu kurt yürümekteydi. Nihayet Müren denizinin kenarında Urum Han'la savaşa başladı. Büyük savaş oldu. Denizin suyu insan kanından kızıl oldu. Oğuz Urum Han'ı yendi, öldürdü.

Uruz Bey - Urum Kaan'ın kardeşi. Bu Han oğlunu Oğuz Han üzerine gönderdi ise de, oğlu hediyeler de vererek Oğuz'a teslim oldu. Babasının ona verdiği emri

dinlemiyerek yurdu harp ettirmediği için Oğuz ona (Saklap) dedi.

Yulun Tekin- (Bk: Göç)

XIII

Destanlar, Masallar, Hikâyeler

Ana Türk destanının temelini kuran ve özellikle; Altaylı'lara, Yâkut'lara, Uygur'lara, Göktürk'lere, Kırgız'lara, Oğuz'lara ve kısmen Sümer'lere doğru uzanan kollardan başka, Hitit'lere, Eti'lere doğru giden kuvvetli bir kol da, çok yapılmakta olan kazılarda çıkan tabletlerde belirtilmektedir.

Türk destanının kolları derlenip toplanıp ta bir bütün hâline henüz getirilememiştir. Parçalar hâlinde, dağınıktır.

Bunlardan bir kısmının konuları kuru birer özet olarak tarihi dar sahifeleri arasında sıkışmış kalmıştır. Bir kısmının ise halk ağzında kalabilen metinleri toplanmıştır.

Destan geleneklerinin belirli izlerini ve mitolojik unsurları; bu toplanabilen metinlerle bir de çıkarılmakta olan tabletlerde destanları ilgilendiren kısımlarda görmek mümkündür.

Halk ağzından toplanmış masal ve hikâyelerden bir takımının bazı epizotlarında; tatlı bir mitoloji meltemi eser ve destan karakteri canlanır.

Her hangi kısımdan olursa olsun buraya; mitolojik manzaralar veren destan, masal ve hikâyelerin ancak temaları özel hâlinde konulmuştur.

Şu da var ki; Türk destan ve hikâyelerinde, Hintlilerin ikiyüz bin mısralık denilen Mahâbhârata'sı ile tanrı Vişnu'nun Rama adı ile insan şekline girmişi üzerinde kurulan Ramayana'sı gibi destan ve hikâyelerindeki baş döndürücü tanrısal hayallere, esrar dolu hallere ve olagan üstünü çok aşmış kahramanlıklara rastlanmaz.

Türk destanlarında da olayların olaganüstü gidişi ve mitolojik materyellerle karışık bulunuşu pek tabiî olmakla beraber, Türk karakterinin gerektirdiği sınırın dışına aslâ çıkılmaz.

ENUMA ELİS

Bu destan Tiamat'ın; öldürülen kocası Ab-Su'nun intikamını almak için yaptıklarını gösterir.

Bunun için de; Tiamat büyük yılanları, ejderhaları, deniz aygırlarını, akrep insanlar ile deniz koçlarını yaratmıştır.

Bu Destandan

BİRİNCİ LEVHA

Yukarda gökler daha adsızken,
Aşağda yere henüz ad verilmemişken,
İlk varlık ve hepsinin babası olan Ab-Su,
Hepsinin anası olan Mummi, Tiamat,
Bütün sularını tek bir kümede birleştirdiler.
Hiç bir gölgeli set yapılmamış, hiç bir bataklık keşfolunmamıştı.
Tanrılardan hiç birisi henüz türememişken,
Henüz adlar verilmemişken, kaderler daha tayin olunmamışken,
Tanrılar, Ab-su ile Tiamat'ın sinesinden çıktılar.
Tanrı Lakhmu ve Tanrıça Lakhamu türediler ve adları konuldu.
Onlar vücutça büyür ve boyları uzanırken,
Anşhar ve Kishar türediler ve onları geçtiler.
Günler yayıldılar, yıllar uzadılar.
Babalarına eşit olan oğulları tanrı Anu (yaratıldı).
Tanrı Anşhar büyük oğulları Anu'yu tam kendi tasvirile yaptı.
Tanrı Anu ise Nudimmu'yu kendi tasvirile doğurdu.
Babasını yaratın Anşhar'dan daha çok kuvvetli idi.
Anlayış kabiliyeti, zekâ ve büyük kuvvetleri çoktu.
Babasını yaratan Anşhar'dan daha çok kuvvetli idi.
Kendi kardeşleri olan tanrılar arasında rakibi bu-

lunmuyordu.
Tanrılar arkadaşlığı kurulmuştu.
Onlar Tiamat'ın rahatını bozdular.
Tanrısal evlerin içinde gürültü çıkararak,
Tiamat'ın rahatını altüst ettiler.
Ab-su onların gürültüsünü dindiremiyordu.
Tiamat ise ses çıkarmıyordu.
Fakat onların yaptıkları hoşuna gitmiyordu.
O zaman, büyük tanrıların ceddi olan Ab-su
Bağırdı ve evin kâhyası olan Mummu'yu çağırarak dedi:
(Ey Mummu, kara ciğerimi (Kalbimi) şenlendiren kâhyam,
Gel Tiamat'a gidelim..)
Gittiler ve Tiamat'ın karşısında oturdular.
Kendi çocukları olan tanrılar hakkında beraber müzakere ettiler.
Ab-su söze başlıyarak,
Kutsal Tiamat'a konuyu açtı ve (dedi):
(Onların hareketi benim için üzücü olmuştur.
Gündüz rahat etmiyorum, gece uyuyamıyorum.
Onları yok edecek, hareketlerine son vereceğim.
Sessizlik tekrar yerine gelsin, o zaman rahat edeceğiz.)
Tiamat bunu duyunca,
Öfkelendi ve kocasının yüzüne bağırdı.
Büyük hiddetle bağırdı ve kendinden geçti.
Duygularına dokunulmuştu:
(Ne? Kendi yarattıklarımızı kendi elimizle yok mu edeceğiz.

Hareketlerini önliyelim, fakat iyi niyetle hareket edelim.)
Mummu, cevap vererek Ab-su'ya fikir verdi.
Mummu'nun verdiği fikir düşmanca (?) idi ve tanrıların aleyhinde idi.
(Baba, bu ezici hareketleri yok et.
O zaman, gerçek olarak, gündüz rahat edecek ve gece uyuyabileceksin.)
Ab-su bunu duyunca yüzü güldü.

Kendi çocukları olan tanrılara karşı tertip olunan fenalıktan dolayı Mummu'nun boynuna sarıldı.
O ise dizlerine oturdu ve onu öptü.
Mecliste tertip ettikleri şey, büyük oğulları olan tanrılara tekrarlandı.
Tanrılar bunu duyunca hiddetlendiler.
Sonra seslerini kestiler, sessizce oturdular.
Anlayış kabiliyeti ile tanınmış, akıllı ve canlı olan tanrı
Her şeyi bilen Ea, onların birşey yapamıyacağını (?) sezdi.
Her şeyin bir tasvirini yaptı ve ona karşı çıkardı.
Onun için kutsal bir efsun icat etti.
Okudu ve onu (tasviri) suyun üzerine koydu.
Bir mağarada yatmış olan Ab-su üzerine uyku serpti.
(Bu suretle) Ab-su'yu yatırdı ve uyku onun üzerine çöktü.
Mummu'nun insanî kısmı akıntı (?) içinde kesildi.
Ea, onun (Mummu'nun kemik bağlarını çözdü.

Başına giydiğini yırttı.

Işığını söndürdü, kaderini sefâlete çevirdi.

Ab-su'yu yendi ve onu öldürdü.

O, Mummu'yu bağladı ve kafasını ezdi.

Bundan sonra Ab-su üzerine kendi evini kurdu.

Mummu'yu bağladı ve yularını eline aldı.

Ea, düşmanlarını yendikten ve öldürdükten,

Onların üzerine şanlı zaferini kurduktan sonra,

Kendi evinde istirahat etti.

Onu Ab-su diye isimlendirdi. Kutsal yerleri tesbit etti.

Orada gölgeli köşkünü yaptı.

Bundan sonra gelen ve yirmişbeş satır kadar olan asıl versiyon, Â sur'ca hikâyedir. Bu versiyonda. Ea'nın ve karısı Damkinanın bayılma versiyonundaki rolleri, Lâkhmu'ya ve karısına ait olanlar gösterilmektedir. Marduk'un rolü ise Asur'a verilmiştir. Hikâyeyi anlamak için aşağıdaki fıkrada lâzım olan isim değişiklikleri yapılmıştır.

Lakhmu ve karısı Lakhamu (Ea ve Daminkina), ihtişamla oturdular.

Bir (tasvir) yeri olan kaderler tapınağında,

En büyük bilgin, tanrıların Apkallu'su olan tanrı doğruldu.

Ab-su içinde Asur (Marduk) doğdu.

Onu doğuran, babasi Lâkhmu (Ea) idi.

Onun anası Lakhamu (Damkina) idi.

Onu tanrıların memesinden emzirdi.

Onu büyüten dadı, onu dehşetle doldurdu.

Vücudu büyüktü, gözleri alevlerle parlıyordu.

Onu yaratan babası Lakhmu (Ea), ona baktığı zaman

Yüreği sevindi, neşe ile doldu.

Ona her şeyi verdi ve ona bir tanrı bünyesinin mislini ilâve etti.

Öyle ki, o pek çok boy attı ve hepsini biraz geçirdi.

Onun ölçüleri anlaşılmazdı. Çünkü çok ustaca düşünülmüştü.

İnsan anlayışına uymuyor, gözle kavramak kabil olmuyordu.

Dört gözleri, dört kulakları vardı.

Ağzını açtığı zaman alevler çıkardı.

Kulakları dört kat işitirdi.

Gözler de aynı derecede her şeyi dört kat görürdü.

Büyüyünce, onun endamı tanrılar arasında en yükseği oldu.

Âzaları en yüksek olanı geçer, onu herkesten üstün tutardı.

Kimin oğlu (?) kimin oğlu (?) idi.

Güneş tanrısının oğlu, tanrıların güneşi idi.

O, parlak şan ve şerefi giymiş (?) tanrıların kutsal yerinde

Ona kendi parıltılarını giydirdiler.

.... Onu dört rüzgârlar doğurdu.

Ki grubun en kuvvetlisi olan yılanı tutarlardı.

....

........Tiamat'ı teşvik eder.

Tiamat teşvik edildi ve gece gündüz gider gelirdi.

..... Onun öfkesini alevlendirdiler.

İçlerinden fena plânlar tertip ederlerdi.

Onlar, kardeşler Tiamat'a dediler:

(Onlar, kocan Ab-su'yu öldürdükleri zaman

Sen onun yanından yürümiyerek, oturup ağladın.

Birkaç satır eksik. Bu eksik satırlarda, alçak devler tarafından ışık tanrılarının hal ve hareketlerine karşı Tiamat'a şikâyetler yapılıyor. Onlardan intikam alınması söyleniyor ve Tiamat bu şikâyetleri kabul ediyor. Tiamat'ta bazı devler yaratmaya ve tanrılara karşı savaşmaya karar verdi.

Onlar bir takım teşkil ettiler ve Tiamat'a yardım etmek için savaşa atıldılar.

Onlar pek hiddetli idiler. Gece gündüz hiç durmadan fenalık düşünürlerdi.

Hiddetle bağırarak bir savaş açtılar.

İyi tertip edilmiş bir savaş açtılar. Düşmanlık sesleri çıkarıyorlardı.

Her şeyin şeklini veren Ummu-Khudur, (Tiamat'ın bir ünvanı)

Yenilmeyen silâhı meydana getirdiler. İri yılanlar doğurdu.

Ki, dişleri sivri ve merhametsizdir.

Onların vücutlarını kan yerine zehirle doldurdu.

Korkunç dev yılanlarını dehşetle doldurdu.

Onları parlak olarak süsledi, onları tanrısal bir şekle koydu.

Öyle ki onlara bakan korku ve dehşete kapılırdı.

Öyle ki, onların vücutları kalkabilirdi ve hücumlarına karşı hiç bir insan dayanamazdı.

Engerek yılanı, parlar yılanı ve tanrıça Lakhamu'yu

Büyük aslanı, kasırgayı azgın köpeği, akrep insanı

Kuvvetli borayı, balık insanı, boynuzlu canavarı çıkardı.

Merhametsiz ve savaşta hiç yenilmeyen silâhı getirdi.

Tiamat'ın emirleri çok şiddetli idi, karşı gelinmezdi.

O, bu cinsten onbin devi böylece yarattı.

Tiamat, tanrılar arasında, kendi takımını toplıyan büyük oğlu.

Yani Kingo'yu yükseltti. Onu onların arasında en büyüğü yaptı.

Savaşta takımların kumandasını, toplumun idâresini

Her türlü silâhlı insanların savaş görevlerini,

Taarruzda mızrakların kumandasını

Ona verdi. Onu mecliste oturttu.

(Diyerek), (Senin için bir efsun okudum. Seni bütün tanrılar içinde övdüm kutladım.

Cümle tanrılarınkudretini senin eline verdim.

Ulu ol, sen ki benim biricik kocamsın.

Anu'daki tanrılar senin şerefini büyük etsin.)

Ona, kaderler levhasını verdi. Levhayı onun göğsüne yapıştırdı.

(Verdiği emir boşa gitmesin, ağzından çıkan her şey sabit olsun.)

Kingo, yükseldi ve gökleri işgal ettiği zaman.

Kendi oğulları olan tanrıların kaderlerini tayin eti. (Diyerek)

Ağızlarınızı açınız, ateş tanrısı sönsün.
Zaferde muzaffer olan, kuvvetlisini titresin.)
Yakın Şark Tarihi: Şemsettin Günaltay

KUMARBİ

Bu destan; Eti tabletleri üzerine yapılan incelemeler sonunda, (H-g- Güterbock) tarafından yazılan ve (Sedat Alp) tarafından türkçeye çevrilen (Kumarbi efsanesi) adlı kitaptan, bazı yerler tamam, bazı yerler de özet olarak alınmıştır.

GÖKTEKİ KRALLIK

Bir zaman Alalu gökte kral idi. Alalu tahtına oturur ve tanrıların birincisi olan kuvvetli Anu, onun önünde durur, ayaklarına eğilir ve maşrapaları içmek için eline verirdi.

Dokuz sayılı yıl Alalu gökte kral idi. Dokuzuncu yılda Anu, Alalu'ya karşı savaş açtı. Alalu'yu yendi ve Alalu onun önünden kaçtı. Anu onu aşağıya karanlık toprağa (Sürdü). (Alalu) aşağıya, karanlık toprağa gitti. Tahta da Anu oturdu.Anu tahtında oturur ve kuvvetli Kumarbi ona yiyecek (? veya: içecek) verir, onun ayaklarına eğilir ve maşrapaları içmek için verirdi.

(Bundan sonra Anu ile Kumarbi arasındaki mücadele başlıyor).

Dokuz (?) sayılı yıl Anu gökte kral idi. Dokuzuncu yılda Anu, Kumarbi'ye karşı savaş açtı. Kumarbi (de), Alalu'nun yerine (gelen) (?) Anu'ya karşı savaş açtı. Kumarbi'nin sözlerine artık mukavemet edemedi. Anu, Kumarbi'nin elinden kendini sıyırdı ve kaçtı. Anu kuş gibi göğe uçtu. Arkasından Kumarbi saldırdı ve onu, (Anu'yu) ayaklarından yakaladı ve (Onu) gökten aşağıya çekti.

O (Kumarbi) onun (Anu'nun) (Diz) ini; (Tenasül Azasını) ısırıyor ve yutuyor. (Anu'nun erkekliği (Kumarbi'nin) içine döküldü (?) Kumarbi, Anu'nun erkekliğini yutunca, Anu sevindi ve seviniyorum, çünkü benim erkekliğimi yuttun.

...İçine bir tohum koydum ve ilkin seni ağır bir tanrıya gebe bıraktım ve üçüncü olarak seni ağır tanrı taşmişu'yu gebe bıraktım. Üç (?) korkunç tanrıyı tohum olarak senin içine koydum. Geleceksin, sonunda dağların kayalarına...başını vuracaksın.

Anu sözünü bitirince göğe uçtu ve saklandı.

Kumarbi böyle üç tanrıya gebe kalacağını işitince yuttuklarını yere tükürüyor. Yer bundan gebe kalıyor ve üç tanrı doğuyor. (Bu tanrılar her halde fırtına tanrısı ile Aranzah denilen Eti'lerce de tanrı tanınan Dicle nehri ve yine bir tanrı olan Taşmişu'dur.)

(Bu destanın toplandığı tabletlerin bundan sonraki çok yerleri kırık ve noksandır. Bu yüzden konu ve olaylar birbirine bağlanamamaktadır.)

Bu arada tanrı lâma bir süre gök krallığını kazanıyor. Fırtına tanrısını yeniyor, ama nihayet fırtına tanrısı üstün geliyor..

(Yine kırık parçalar devam ediyor, nihayet Ku-

marbi'nin doğan bir erkek çocuğu ağzından Anu'ya şöyle deniliyor):

Tanrıların babası (Kumarbi), erkek olarak beni dünyaya getirdi... Beni büyüttü. Yedi defa beni karanlık toprağa gönderdi ve toprağı (Çektim). Fakat yedi defa beni göğe karşı gönderdi ve yedi defa göğü (Çektim). Fakat yedi defa dağlara ırmaklara gönderdi ve yedi defa dağları ve ırmakları (çektim). Kara toprak beni doğurdu.

Bana Nara'nın aklını verdiler... Bende var... Nara'nın kahramanlığı ve aklı, Anu'nun erkekliği bende var...

(Yine konuları bağlanamıyan kırık tabletlerden sonra):

Kumarbi'nin oğlu olan Ullikummi'nin destanı başlamaktadır.

ULLİKUMMİ

Bundan sonra Kumarbi destanı içinde yer alan bu Ullikummi destanı şöyle devam etmektedir:

Kumarbi, fırtına tanrısına karşı kötülük tasarlar, Ona karşı gelecek bir evlât yaratmaya karar verir. Bulunduğu şehirde yola çıkar. Bundan sonra ise Kumarbi'nin elçisi olan İmpaluri aldığı emir üzerine denize gider. Kumarbi'nin tanrılar babası olduğunu söyliyerek bazı şeyler anlatır.

Deniz şu cevabı verir: Git bu sözlerimi Kumarbi'nin önünde tekrarla. Neden evime hiddetle geldi. Bu yüzden evi bir sarsıntı kapladı ve uşaklarım korktu. Halbuki Kumarbi için yakılmak üzere Sedir ağacı

hazırlamış, yemekler pişirilmiş, şarkıcılar getirilmiş. Şimdi kalsın evime gelsin..

Denizin bu sözlerin üzerine Kumarbi kalktı ve İmpaluri beraber olduğu halde denizin evine gitti..

Deniz söyledi: (Kumarbi'ye oturmak için iskemle hazırlasınlar, onun önüne sofra kursunlar... yiyecek ve içecek versinler...

Ahçılar yemekleri getirdiler. İçki dağıtanlar şarap ve bira verdiler. Bir defa içtiler, iki defa içtiler, üç defa içtiler, dört defa içtiler, beş defa içtiler, altı defa içtiler, yedi defa içtiler. Kumarbi veziri Mukişamu'ya şöyle söylemeğe başladı: (Vezirim sana söyleyeceklerim var. Kulağını bana uzat, asâyı eline al, ayakkabılarını giy ve git Sulara benim bir çocuğum doğacağını söyle!) Taşlar kadınlar çocuğun doğmasına yardım ettiler... Tanrıçalar buna sevindiler... Bir oğlu oldu... (Bunun adını ne koyayım? bu çocuğu bana tanrılar verdiler... O, gitsin, göğe... Kummiya şehrini mahvetsin, Fırtına tanrısını dövsün. Fakat Tanrı Taşmişu'yu...)

Sonra Gulş, Mah adındaki tanrıçalara karşı;

(Bana bu çocuğu veren! Kim ona kendi vücudundan direk (!) olarak bir hediye yapacak. Çocuğun adı Ullikummi olsun).

Kumarbi, sonra İmpaluri'ya: (İrşırra tanrılarına git ve şu sözleri söyle: Sizi Kumarbi çağırıyor. Söyle ve çabuk gelsinler...)

İrşirra'lar geldiler. Kumarbi onlara şöyle dedi: (Bu çocuğu alın ve ona hediye (?) (yapın) ve ona kara toprağa taşıyın. Hızlanın, acele edin ve onu Upelluri'nin sağ omuzuna koyun.

(Upelluri büyük bir devdir. Gök ve yer onun üzerinde durmaktadır). Bir günde bir arşın boy atsın. Bir ayda bir gan uzansın. Başına vurulan taş, gözlerine

çekilsin.

İrşirralar, kumarbi'nin bu uzun sözleri üzerine çocuğu onun dizlerinden aldılar. Bir elbise gibi göğüslerina bastılar. Onu kaldırdılar. Ta göklere kadar...

Enlil'in (Sümer Tanrısı) dizlerine koydular... Enlil gözlerini kaldırınca çocuğu gördü. Çocuğun vücudu Diyorit taşından yapılmış.

Enlil, İrşirra'lara şöyle dedi. (Bu çocuk kimdir?) Onu tanrıçalır mı büyüttüler. Büyük tanrılardan kim onu görür?).

Enlil, sözlerini bitirince, çocuğu Upelluri'nin sağ omuzuna koydular.

Çocuk büyümeğe başladı. Günde bir arşın boy attı. Bir ayda bir gan uzadı. Başına vurulan taş, gözlerine çekildi. Onbeş gün geçince taş denizde çok boy attı. o kadar ki, deniz bir elbise gibi onun kuşak yerine kadar yanaşıyordu. Boyu göklere kadar uzamıştı

(Bu çocuk fırtına tanrısı ile savaşmak üzere yetiştiriliyordu).

Bunun üzerine güneş tanrısı gökten aşağıya baktı. Onu gördü ve şöyle söyledi:

(Denizdeki hızlı tanrı kimdir? Vücudunun (...) tanrılardan (?) hiç biri bilmez.)

Güneş tanrısı denize çıktı ve elini alnına tuttu. Ona hiddetten (....)

(Tabletin bundan sonraki kısımları harap olduğu için arada okunabilen sözler birbirine bağlanamamaktadır.)

Güneş tanrısı, fırtına tanrısına geldi. Fırtına tanrısı, emrindeki tanrılardan olan Taşmişu'ya söyledi:

Bu konuşma sırasında güneş tanrısı yanlarına geldi.

Koydukları sandalyaya oturmadı. İçeceklere ve yiyeceklere elini uzatmadı. (Her halde gördüğü o acâip yaratığa çok üzülmüştü.)

Güneş tanrısının bu hâlinden sıkılan fırtına tanrısı da şöyle söyledi:

(Hangi hizmet memuru kötü bir sandalya koydu da oturmadın? Hangi sofra hizmetçisi yemekler getirdi de yemedin. Hangi içki dağıtan kötü içki verdi de içmedin?)

(Buradan sonraki tabletler de kırıktır.)

Fırtına tanrısının kızkardeşi İştar da oradaydı. Acele kalktılar. Biribirinin ellerinden tuttular, çıktılar. Hazzi dağına gittiler. Oradan bakarken denizden göklere yükselen bu taştan yaratığı gördüler. Fırtına tanrısı korkmaya başladı ve ağladı. Yaşlar gözünden yağmur damlaları gibi dökülüyordu. İştar onu teselli ediyordu.

(Kumarbi, oğluna fırtına tanrısı ve onun emrinde bulunan Taşmişu ile savaşmasını emretmişti.)

Fırtına tanrısı yere oturdu. Gözlerinden yaşlar dereler gibi aktı. İştar'a şu sözleri söyledi:

(Kim onu bu mücâdelede tekrar görecek? Kim tekrar döğüşecek?...)

İştar buna bazı cevaplar verdi.

(Fırtına tanrısı ile Taş arasında mücaâdele başlar...)

Nihayet Taş çocuk, Kummiya şehrinin kapısına kadar gelir ve bütün şehri gölgeye bürür. Fırtına tanrısının karısı Hepat üzüntü içindedir. Takiti adındaki emir tanrısını haber getirmek üzere gönderir. Ama Takiti hiç bir şey beceremez ve döner...

Taşmişu da fırtına tanrısının emrinde bir kuleye çıkar. HePat'a fırtına tanrısının gök hâkimiyetini kısa

bir zaman için bırakmaya mecbur olduğunu bağırarak haber verir.

Bu haberi alan Hepat az kalsın korkusundan damdan düşecekti. Bu sırada Taşmişu, Fırtına tanrısına, Ea'da yardım istemesini tavsiye ediyor...

Ea, ilk olarak durumu Enli'e haber veriyor. (Nihayet bir karar vererek) Taş omuzunda tutan Upelluri'ya gidiyor. Orada göklere uzayan bu taşı görüyor. (Fırtına tanrısını kurtarmayı düşünüyor). Ve Enlil'in gökle yeri biri birinden ayıran kazmasını alıyor ve bu taşı, ayaklarının altından vurarak Upelluri'nin omuzundan ayırıyor. Bir de büyü yapıyor. Böyle fırtına tanrısını dehşetler içinde bırakan Taşın kudretini kırıyor.... Bundan sonra Ea, Taşmişu ile tanrıları haber gönderir. Taşın zarar vermeyecek bir hale getirildiğini ve fırtına tanrısının Taşla yeniden savaşmasını bildirir....

Nihayet Fırtına tanrısı korkunç Taşı yener ve hâkimiyeti eline alır.

KAAN KEREDE - ERTÖŞTÖK VE ALP KARAKUŞ

Altaylı'ların Köğütey destanının büyük bir epizodu olan Kaan Kerede'nin özeti şöyledir:

(Kaan Kerede destanın kahramanı Kara atlı Kuzgun; Kara Batır'dır. Kaan Kerede büyük ve kahraman bir kuştur. Bu kahramanın kayın babası Kara Atlı Han'ın at sürüsünden alacalı taylarını çalıp götürmüştür. Kara Batır bu tayları geri almak için Kaan Gerede ile savaşmaya gidiyor. Ay gidiyor, Yıl gidiyor, Nihayet Altay dağlarının en büyük noktasına çıkıyor. Burası gök ile yerin birleştiği noktadır. İşte bu-

rada çok kalın gümüş bir kavak ağacının tepesinde Kaan Kerede'nin yuvasını ve iki yavrusunu görüyor. Yavrunun biri hıçkıra hıçkıra ağlayarak (Beni bugün yedi başlı bir ejder yiyecek) diyor. İkinci yavru ise (Ben yarına kadar daha bir gün yaşayacağım.) diyerek gülüyor.

Kaan Kerede ile savaşmaya gelen Kara Batır, bunların haline acıyor. Yavruyu yemek üzere denizden çıkan yedi başlı ejderi öldürüyor.

Yavrular, Kara Batır'a analarının nasıl geleceğini, yuvaya gelen yabancıyı yutabileceğini anlatarak onu saklıyorlar. bir müddet sonra fırtına, kasırga kopuyor, yağmur yağıyor... Kaan Kerede geliyor. Yavrularını sağlam bulan ana çok seviniyor. Yavrular ona kendilerini kurtarın ve ejderi öldüren Kara Batır'ı gösteriyorlar. Kaan Kerede ile Kara Batır dost oluyorlar. Kaan Kerede çaldığı alacalı tayları Kara Batır'a geri veriyor.

Kara Batır, yurduna dönerken yolda rakipleri tarafında öldürülüyor, Kaan Kerede ona Ab-ı Hayat vererek diriltiyor).

Sagay'ların (altun Birkan) ve Kaç'ların (Kartaga Mergen) destanları ile bu Kaan Kerede destanının ilgili tarafları görülmektedir.

Kırgızların (Eröştük) destanının bir epizot'u olan (alp Karakuş) un da özeti şöyledir.

Kahraman (Eröştük bir seferinden yurduna dönerken Kaf Dağı'na geliyor. Tepesi göklere ulaşmış büyük bir çınar ağacının üzerinde (Alp Karakuş) un yuvası vardır. Bu yuvada iki yavru ağlıyor. Çünkü bir ejder bu yavruları yemek için ağaca çıkmaktadır. Ertöştük, ejderi öldürüyor. Bu ejder, Alp Karakuşun düşmanı imiş. Neslini yoketmeğe çalışır, her yıl yav-

rularını yermiş. Ertöştük ejderi parçalayarak yavrulara yediriyor. Onlarla konuşuyor.. Bir müddet sonra Alp Karakuş fırtına, kasırga kopararak yuvasına geliyor, Ertöştük'e iyilikler yapıyor.)

Bu Alp Karakuş masalında da, Kaan Kerede'ye benziyen taraflar çoktur: Abdülkadir İnan'ın yazılarından.

TUKYU
(ASSENA)

Tukyu'ların ceddi sayılan Assena (Dişi Kurt) nın üzerinde kurulmuş efsanelerden biri şöyledir:

Tukyu'ların ataları Çinli'lerin (Si-hayi) dedikleri batı denizi sahillerinde otururdu. Komşu hükümdarlardan biri bunların yurdunu basarak, kadın, erkek, çocuk ve önlerine gelenleri kılıçtan geçirdi. Bunlardan ancak on yaşında bir erkek çocuk kalabildi. Bu da elleri, ayakları kesilmiş olarak bir bataklığa atıldı. Çocuk orada açlıktan, yaralarından akan fazla kandan ölmek üzere iken, bir dişi kurt gelerek, ona bir parça et getirdi. Kurt her gün böyle yaparak çocuğu besledi. Çocuğun yaraları iyileşti. Yaşı ilerleyince kurt bundan gebe kaldı.

Atalarını öldüren hükümdar bir süre sonra bu çocuğun sağ kaldığını haber aldı. çocuğu öldürmek üzere arattı, buldular. Hükümdar çocuğun bulunduğu yere birisini gönderdi. Bu adam bataklığa geldiği zaman çocuğun yanında bir kurt gördü, şaşırdı. Adam ikisinide öldürmek istedi. Fakat bir tanrı onları korudu. Kurt çocuğu sırtlayarak batı denizini doğu tarafına geçirdi. (Kao- Çanğ) yakınlarındaki dağlardan birinde bulunan mağaraya götürdü. Mağaranın arkasında bereketli bir ova vardı. Ovanın her tarafı sakat deyalçın kayalarla çevrilmişti. Kurt burada ikanlıdan on çocuk doğurdu. Bunlardan biri âile adı olan (Assena) yı aldı. Bu çocuklar büyüdükleri zaman mağaradan çıkarak civardaki oymaklardan birer kız kaçırdılar. Bunları mağaralarına götürdüler. Bu kızlarla evlendiler.

Bir kaç nesil geçince bunlar çoğaldı. içlerinden (A-Hien-Şe) adlı birisi başlarına geçerek mağaradan çıkardı. (Kin-Şan) dağlarına giderek yerleştiler, (Cu-Cen) tatarlarına bağlandılar. Bu dağların tepelerinden bir takya şeklinde olduğundan kendilerine bu anlamda olarak (Tu- Kiyu) adını verdiler. Asılların delâlet etmek üzere de bayraklarına bir kurt başı yaptılar.

Bir Çin tarihçisi de bunu şöyle anlatır:

(So kavminin (Kapang-po) adındaki hanlarının on altı kardeşi vardı. Bunlardan (İ-Çi-Se-Tu) adında olanı kurttan doğmuştu. (Kapang-po) ve kardeşlerinin ahmaklığı yüzünden çok geçmeden hükümetleri dağıldı. Kendileri de öldüler. Bunlardan yalnız (İ-Çi-Se-Tu) sağ kaldı. Bu, rüzgârlara, yağmurlara hükmederdi. Bunun yaz ve kış perilerinin kızları olarak iki karısı vardı. Biri dört çocuk yaptı. Bunlardan biri kuğu kuşu şekline giriyor, öbürü (Ki-ku) isminde bir hükümet, üçüncüsü de (Çu-çe) nehri boylarında yine bir hükümet kuruyor.

Kardeşlerin dördüncü, hepsinden küçüğü olan (No-Tou-Luse) babasının yani kapang-po'nun mensup olduğu oymaklardan birinin yeri olan (Tsien-se-çe-si) dağına çekildi. (No-tou-Luşe) bu dağa geldiği zaman or-

adakilere soğuktan donacak bir halde buldu. Ateş yakarak bunları ısıttı. Erzak tedarik ederek karınlarını doyurdu, ölümden kurtardı. Bunlar (No-tou-Luşe)yi çok sevdiler kendilerine reis yaparak (Tu-Kiyu) adını verdiler.

(Tu-Kiyu) on kadınla evlendi. Bunlardan doğan çocuklar atalarının âile adını aldı. (Assena) âilesinden olan kadının çocuğuda bu isimle çoğaldı.

No-Tou-Luşe öldükten sonra oğulları içlerinden birini babalarının yerine seçmek üzere bir ağacın altında toplandı. Bu ağaca en çok sıçrayabileni babalarının yerine getirmeyi kararlaştırdılar. En küçükleri olan (Assena) hepsinden çok sıçradığından oy birliğiyle seçildi, (A-Hiyen-Şe) adı verildi.

DOKUZOĞUZ-ONUYGUR

(Ağaçtan doğan çocuklar)

Dokuzoğuz'ların ceddi olan bir hakanın iki güzel kızı vardı. Bunlar ancak tanrılara lâyıktı. Babaları insanlardan ayrı bulundurmak için bu kızları, yaptırdığı bir kulenin içine koydurdu ve yalvararak tanrıyı çağırdı.

Bunun üzerine tanrı bir boz kurt olarak geldi, kızlarla evlendi. Tanrının bu kızlardan Dokuz Oğuz ile On Uygur evlâdı oldu. Bunlar zamanla çoğaldılar.

Bu dokuzoğul'lardan türeyenler Kumlanço adı verilen ülkede oturdular. Burada Hulin adında bir dağ vardı. Bu dağdan Tuğla ve Selenka adında iki ırmak akardı. Bu ırmakların arasında da iki ağaç vardı. Bu ağaçların biri Kayın, öbürü da Çam idi. Bir gece bu ağaçların üzerine gökten nur indi. gün geçtikçe ağaçlardan birinin karnı şişti. Dokuz ay on gün sonra ağacın karnında bir kapı açıldı. İçeride ağızlarında gümüş emzikler bulunan beş çocuk göründü.

Daha çocuklar doğmadan bu ağaçların etrafında gümüşten bir daire türemişti. Ağaçlardan müzik sesleri geliyordu. Oradaki Dokuzoğuzdan türeyen Türk'ler bu çocukları büyüttüler; adları Sungur Tekin, Kutur Tekin, Tukak Tekin, Or Tekin, Buğu Tekin koydular. Bunlar o beş yaşına gelince, baba ve analarını sordular. Halk onlara iki ağacın yanına götürdü: (İşte bunlardan biri babanız, biri de ananızdır.) dediler. Çocuklar bu ağaçları saygı gösterdiler. (Sevgili anamız ve babamız) diye onlara sarıldılar. O zaman ağaçlar da dile gelerek evlâtları hakkında hayırlı duada bulundular.

Nihayet bir gün halk toplanarak, Buğu Tekin'i hakan seçtiler. Çünkü Buğu Tekin hem zeki hem de her boyun dilini, obalarının sayısını biliyordu. Bunun üç kargası vardı ki her yerde olup biteni haber verirdi.

Buğu Tekin bir gece rüyasında; beyazlar giymiş, elinde beyaz bir âsâ tutan ak sakallı bir adam gördü. Bu adam fıstık şeklindeki (Yeşim Taşı) denilen taşı gösterdi: (Türk'ler bunu ellerinde tuttukça dört bucağa hâkim olacaklardır.) dedi.

Buğu Tekin ve Gök Kızı:

Buğu Tekin bir gece otağında uyumakta iken, birden bire pencerenin açıldığını, içeriye gökten gelen güzel bir

kızın girdiğini gördü. Buğu Tekin neye uğradığını anlıyamadığından gözlerini kapayarak uyur gibi yaptı. Kız, Buğu Tekin'i uyandırmak için çok çalıştı, bir türlü uyandıramadı. Ümidini keserek pencereden çıktı, gitti.

Ertesi gece kız yine geldi. Buğu Tekin kendisini yine uykuda imiş gibi gösterdi. Kız bu defa da uyandıramadan gitti.

Sabah olunca, Buğu Tekin kızı tekrar geleceğini düşünerek, buna bir çâre bulmak üzere vezirine açtı. Vezir dedi ki: (Bunda korkacak bir şey yok. Belki hepimizin sevineceği hayırlı bir iş vardır. Her halde bunun gelişi size kutlu bilgileri öğretmek içindir. Yarın gece gelirse artık kendinizi uykuda göstermeyin. O zaman niçin geldiğini anlarsınız.) dedi.

Üçüncü gece kız yine geldi. Ama bu defa Buğu Tekin onu karşıladı, saygı gösterdi. Bu kız vezirin tahmin ettiği gibiydi. Gerçekten bir tanrıça ve gökten gelen bir kızdı. Buğu Tekin'e yeni bir din göstermek için gelmişti.

Buğu Tekin'e: (Arkamdan gel) dedi. Buğu Tekin kızı takip etti. Gittiler. Nihayet (Ak Dağ) a ulaştılar. Buğu Tekin'e yeni bir dinin gizli taraflarını anlatmaya başladı.

Bundan sonra kız otağa gelir, Buğu Tekin'i (Ak Dağ) a götürürdü.

Bu hal çok gece devam etti. Buğu Tekin yeni dinin esasalarını ve sırlarını öğrendi.

Bir gece artık bu görüşmelerin sonu idi. Kız vêda ederken (Gökte, yerde ne varsa hepsini öğrendiniz. Ben artık gelmiyeceğim. Yarından itibaren dünyanın dört bucağını fethe başlayın. Gösterdiğim yolda adâlet yapın. Size öğrettiğim hakikatleri her tarafa yayın) dedi.

Sabah olunca Buğu Tekin kardeşlerini çağırdı. Her birini bir orduya tâyin ederek bunları dört bucağın fethine gönderdi. Kendisi de büyük bir ordu ile Çin üzerine yürüdü. Hepsi de seferlerini başardılar.

GÖÇ

Buğu Tekin'den otuz nesil sonra, torunlarından (Yulun Tekin) tahta çıktı. o zaman Çin'de (Tang) sülâlesi hâkimdi.

Çinli'ler; Türk'lerden korktukları için hükümdarları, (Kiyüliyen) adlı kızını hakanın oğlu (Gali Tekin)e göndermeye karar verdi. Bir elçi yolda Türk'lerin kudret ve büyüklüğünün Tanrı dağı civarında bulunan (Kutlu Kaya) adlı büyük birkayadan ileri geldiğini öğrendi. Yulun Tekin'e dedi ki: (Hükümdarım size en kıymetli hediye olarak kızını gönderdi. Siz de ona bir hediye göndermek isterseniz, bizce makbule geçecek hediye de (Kutlu Kaya) adındaki kaya parçasıdır. Bu kayanın sizce bir kıymeti yoktur. Bunu hükümdarıma hediye ederseniz makbule geçer).

Yulun Tekin, Çinli'lere kıymet veren millî duyguları gevşek bir hakandı. Kutlu Kaya'nın otuz nesilden beri Türk'lerce kutsal bir yer olduğunu bilmiyordu. Bir kızın bedeli olarak bu kayayı Çin'e vermekte hiç bir tereddüt etmedi. Yalnız bunu nasıl götüreceklerini sordu. Elçi de: (Kolaydır) dedi. Çin elçisi kayanın etrafına odunlar yığdırdı, üzerine sirke döktürdü, odunlara ateş verince kayalar parçalandı, dağıldı. Elçi bu parçaları dikkatle toplattı. Arabalarla Çin'e gönderdi.

Orada sihirbazlar bu parçaları yağma ettiler. Her parçası dünyanın bir köşesine gitti. Parçalar nereye gitti ise orada bereket, bolluk oldu. Bu tarafta ise, yedi gün sonra (Yulun Tekin) öldü, yerine Buğu Tekin'in to-

runlarından biri hakan oldu. Türk Yurdu da bütün bereketini kaybetti, yeşillikler sarardı, Irmakların derelerin suyu çekildi, göğün rengi değişti. Bütün kuşlar, hayvanlar, memedeki çocuklar: (Göç! Göç! Göç!) diye bağrışmaya başladı. Bir taraftan da salgın hastalıklar insanları kırıyordu.

(Göç!) sesleri devam ediyordu. Anladılar ki bu ülkenin (Yer-su) ları artık kendilerinin orada kalmasını istemiyor. Çadırlarını yıktılar, eşyalarını, çoluk çocuklarını hayvanlara yüklediler. Göç etmeye başladılar. Akşam olunca (Göç!) sesleri duruyor, sabahla beraber başlıyordu. Türk'ler Turfan ülkesine gelinceye kadar (Gök) sesleri devam etti. Orada artık ses kesildi. Göç'ler de Turfan'da yerleştiler. Orada (Beş balık) şehrini kurdular.

ERGENEKON

Göktürler, Tatar'larla yaptıkları savaşta yenilmişler. Hepsi kırılmış, yalnız İlhan'ın oğullarından Kıyan ve Nogüz sağ kalabilmişti.

Savaştan on gün sonra bir gece atlarına bindiler. Çoluk çocuklarını alarak kaçtılar. Savaştan önce ordu kurdukları yere geldiler. Burada deve, at, öküz ve koyunları kalmıştı. Onları aldılar.

Biri, öbürüne dedi:

(Burada kalsak bir gün olur düşmanlarımız bizi bulur. Başka bir boya gitsek her yanımız düşmanlarla dolu. En iyisi dağların arasında, kimselerin yolu

düşmeyecek yerlere gidip oturalım).

Buna karar verdiler, sürülerini önlerine kattılar, dağlara yürüdüler.

Bir dişi geyik gördüler. Arkasından gittiler. Geyik bunları dağların üzerinden düz bir yere götürdü. Orada her yeri iyice yokladılar. Geldikleri yoldan başka yol yok. Biraz ilerlediler. Geniş, çimenlik bir ülke gördüler. Burada akar sular, pınarlar, meyve ağaçları, hayvanlar vardı. Bunları görünce sevindiler. Tanrıya şükür ettiler, buraya yerleştiler. Kışın hayvanlarının etini yer, derisini giyerler, yazın da sütlerini içerlerdi.

Burada dört yüz yıl kaldılar. Kıyan'ın oğulları Noguz'unkinden daha çok oldu. Kıyan'ın oğullarına (Kıyat), Nogüz'ün oğullarının bir bölümüne (Nogüz'ler), öbür bölümüne de (Dörülgen) dediler.

Artık oraya sığmıyorlardı. Başbuğlar müşavere ettiler: (Babalarımızdan işitirdik ki, Ergenekon'un dışında geniş, güzel yerler varmış. Atalarımız orada oturmuş. Bundan sonra korkup ta dağlara kapanacak değiliz. Bir yolunu bulup buradan çıkalım.)

Hepsi şu sözleri uygun buldu. Yol aradılar, bulamadılar. İçlerinden Demirci Burteçine: (Ben bir yer gördüm, orada demir mâdeni var. Eğer onu eritirsek yol buluruz) dedi. O yeri gidip gördüler, demircinin sözünü doğru buldular.

Başka bir anlatılışta; bir gün bir dişi kurt görmüşler. Bu kurdun oraya nereden geldiğini aramışlar, kurt kaçmış, arkasından gitmişler. Bakmışlar ki kurt bir delikten dışarı atladı. Deliğin yanına gittikleri zaman etrafın demir mâdeni olduğunu görmüşler.

Burteçine'nin salığı üzerine; odun, kömür vergisi koydular. Hepsi vergisini ödedi. Bir sıra odun, bir sıra kömür üstüste demir mâdeninin olduğu yere kadar

yığdılar. Deriden yetmiş körük yaptılar. Odunları ateşlediler, körüklemeye başladılar. Taşlar, demirler eridi. Ancak yüklü bir devenin geçeceği kadar yol açıldı.

Martın dokuzuncu günü oradan çıktılar, o gün bayram yaptılar. Burteçine eline kurt başlı bir bayrak aldı. Bundan sonra Tatar'larla savaşarak yendiler, öclerini aldılar.

OĞUZ KAAN

(Oğuz doğduğu zaman yüzü mavi, ağzı ateş gibi kırmızı, gözü ve saçı, kaşları siyahtı. Annesinin memesinden ilk sütü emdikten sonra bir daha emmedi. Lâkırdı etmeye başladı. Yiyecek istedi. Kırk günde büyüdü. Dolaşıp, oynuyordu. Oğuz'un ayakları öküze vücudu kurda, göğsü ayıya benzerdi. Böğürleri kıllı idi. At sürüsü güder, beygire binerek avlanırdı.

Günler, geceler geçti. Delikanlı oldu. O sırada bu memlekette büyük bir orman vardı. İçinden dereler, ırmaklar akardı. Hayvanlar, kuşlar çoktu. Bu ormanda (Kıyant) adında büyük bir canavar bulunuyordu. Beygirleri parçalayarak yer, insanları yutardı. Oğuz bunu öldürmeye karar verdi. Bir gün mızrak, ok, yay, kılıç ve kalkan ile beygire atlayarak gitti. Bir geyik yakaladı. Altın işlemeli kemeriyle bir ağaca bağlayarak gitti. Sabah oldu. Gün doğarken oraya geldi. Lâkin canavar onu da almıştı. Bu defa Oğuz ağacın arkasına saklandı. Canavar tekrar gelince başı ile oğuz'un kalkanına çarptı. Oğuz mızrağı ile canavarın kafasına vurarak öldürdü. Kılıçla da kafasını kesti. Gitti. Tekar geldiği zaman bir akbabanın, onu barsaklarını yemek için geldiğini gördü. Onu da öldürdü.

Bir gün Oğuz tanrıya ibâdet ediyordu. Birden bire ortalık karardı:

Gökten mavi bir ışık düştü. Bu ışık güneşten, aydan parlaktı. Bu ışığın ortasında tek başına bir kız oturuyordu. Çok güzeldi. Başında kutup yıldızı gibi yanan parlak bir işaret vardı. O kadar güzeldi ki gülünce mavi gök de gülüyor. Ağlayınca mavi gök de ağlıyordu.

Oğuz onu görünce aklı başında gitti. Sevdi, aldı. Günler geceler geçti. Bundan üç çocuğu oldu. Bunlara; Gün, Ay, Yıldız adlarını verdiler.

Oğuz yine bir gün ava gitmişti. Uzaktan bir gölün ortasında bir ağaç ve ağacın dibinde yalnız bir kız gördü. O kadar güzeldi ki, görenler bayılırdı. Oğuz onu görünce aklı başından gitti. Sevdik, aldı. Günler, geceler geçti. Oğuz'un bu kadından da üç oğlu oldu. Gök, Dağ, Deniz adını verdiler.

Oğuz bir gün avda iken babası Kara Han'a oğlunun başka bir din tuttuğunu haber verdiler. Kara Han beyleri toplandı. Oğlunun halini anlattı. Oğuz'u yola getirmek için etrafa haberler saldı. Karısı gizlice Oğuz'a haber yollayarak babasının kararını bildirdi. Oğuz da etraf boylara: (Babam asker toplayarak beni öldürmeye geliyormuş. Beni isteyenler bana, babamı isteyenler de ona gitsin.) yolunda haberler gönderdi.. Kara Han'ın kardeşlerinin oğulları, boyları ile beraber Oğuz tarafına geçtiler. Baba ile evlât askerleri savaşa tutuştu. Oğuz'un tarafı üstün geldi. Bu aralık Kara Han'a da bir ok değerek öldü. Bu üstünlük üzerine Oğuz bütün Tekinleri, boyları davet ederek şölen yaptı. Şölenden sonra tekinlere ve orada bulunanlara emretti, dede ki: (Ben artık sizin başınızım.) sonra dört tarafa emirler vererek hanlarından itaat diledi ve: (Bana uyanlara hediyeler verip dost bileceğim, uymayanları düşman bileceğim.)

dedi. Bir kısım halk Oğuz'un dinini kabul etmiyerek, yurtlarını bırakıp doğuya, tatarların ülkesine getti. Oğuz bunların arkasından giderek Tatar'ın yurduna girdi. Tatar'ları yendi, mallarını aldı. O vakitler, sağ tarafta (Altın Kaan) vardı. Oğuz'a hediyeler, altınlar, gümüşler, akikve zümrütler gönderdi. solda (Urum Kaan) vardı. Bu kaan'ın çok orduları ve şehirleri vardı. Urum Kaan, Oğuz'un emirlerini dinlemedi. O vakit Oğuz ordusunu hazırladı. Sancağını çekip atına bindi. Kırk gün sonra (Buz Dağ eteklerine geldi.

Bir sabah Oğuz'un yurduna gün ışığına benzer bir ışık girdi: İçinden boz tüylü, boz yeleli erkek bir kurt göründü. Oğuz'a yol göstermek istediğini söyledi. Ondan sonra kurdun arkası sıra gittiler. Kurt (İdil Moran) kenarında durdu. Oğuz'un askeri de durdu. Orada savaşa giriştiler. Nehrin suyu kan damarı gibi kıpkırmızı oldu. Urum Kaan kaçtı. Memleketi, hazinesi ve halkı Oğuz'a kaldı. Urum Kaan'ın, Uruz Bey adlı bir kardeşi vardı. Uruz Bey oğluna dağ tepesinde (Tarang Moran) arasında müstahkem bir şehir ısmarlamıştı. Oğuz o şehre doğru yürüdü. Uruz Bey oğlu, Oğuz'a haber gönderdi: (Bizim saadetimiz senin saadetindir. Tanrı bu toprağı sana bağışlamış, ben sana başımı verir, saadetimi feda ederim.) dedi. Bundan sonar adı (Saklap) oldu.

Oğuz, ordusu ile İdil'i geçti. Orada büyük bir hakan yaşıyordu. Oğuz onunda ardına düştü. (İdil suyundan akacağım) dedi. Orada (ulu ordu Uşyuteng) isminde bir tekinin yeri vardı. Burası çok ağaçlık bir memleket olduğundan, onlardan kesti. Ağaçların üzerine binerek nehri geçti. Oğuz gülerek dedi ki: (Sen de benim gibi bir hakan ol, sana kıpçak densin.) Tekrar yoluna devam etti. Bu aralık boz tüylü, boz yeleli kurt tekrar göründü: (Ordu ile yürüyerek Tekin'leri, halkı buraya getir. En

önde (Size yol göstereceğim) dedi. Yürüdüler. (İt Barak) ın ordusu ile karşılaştılar.

(İt Barak) savaşta öldürüldü. Ordusu bozuldu. Yurdu, malı ve halkı Oğuz'a geçti. Oğuz Han bir aygıra bindi. Onu pek seviyordu. Fakat at çölde gözden kayboldu. Burada yüksek bir dağ vardı. Tepesi karlı olduğundan (Buz Dağı) derlerdi. Oğuz, atının kaçmasına çok kederlendi. Orduda kahraman bir Tekin vardı. Bu yüksek dağa tırmandı. Dokuz gün sonra Oğuz'a atını getirip verdi. Her tarafı karla bembeyaz olduğundan Oğuz ona bir çok hediyelerle beraber (Karluk) adını verdi, bir çok tekinlerin üzerine han yaptı.

Tekrar yola düzüldüler. Yolda bir büyük ev gördü. Damı altından, pencereleri halis gümüşten ve demirdendi. Kapının anahtarı yoktu. Orduda (Tumur Dokagal) adında akıllı bir adam vardı. Oğuz ona: (Burada kal, aç, sonra orduya gel) dedi. Ve (Kalaç) adını verdi (Not: Kalaç adının verilişi (Şu) destanında daha başka anlatılmaktadır.

Tekrar yola dizildiler. Yine bir gün boz tüylü, boz yeleli kurt birden göründü. Ordu da ona uydu. Bulundukları yer ekili bir ova idi. (Çurçit) derlerdi. Burada insan çoktu. Bunların çok da atları, inekleri, altınları, gümüşleri, elmasları vardı. Bunlar Oğuz'a karşı çıktılar. Ok ve kılıçla şiddetli bir cenk oldu. Oğuz üstün geldi. Çurçit Hanı'nın başını kesti. Burada da çok mallar ele geçti. Fakat Oğuz'un ordusunda yük hayvanları pek azdı. Orduda (Parmaklık Çözüm Bilik) adında akıllı bir adam vardı. Hemen bir kağnı yaptı. Malları ona doldurdu. Hayvanları da buna koştu. Herkes onun gibi arabalar yaparak eşyasını yüklemeye başladı. Oğuz Han bunu da görerek güldü. Ona (Kanklı) adını verdi.

Tekrar yürüdüler. Boz tüylü, boz yeleli kurt önde idi.

(Tangut) ve (Şakım) memleketlerine gittiler. Bir çok cenklerden sonra oğuz orayı da aldı. Gayet gizli bir köşede çok zengin ve çok sıcak bir memleket vardı. Adına (Baçak) derlerdi. Burada bir çok vahşi hayvanlar, av kuşları yaşardı. Ahalisinin yüzü siyahtı. Hakanı (Mazar) adlı biri idi. oğuz onu da yendi, kaçırdı, memleketini aldı. Oradan atına binerek yurduna döndü.

Oğuz Han'ın yanında ak sakallı, pek akıllı, ihtiyar bir (Irkıl Ata) vardı. Buna (Uluğ Türk) de derlerdi. (Irkıl Ata) bir gece rüyasında altın bir yay ve üç gümüş ok gördü. Bu altın yay doğudan batıya uzanıyor, bu üç gümüş ok da gece tarafına uçuyordu.

Uyanınca bunları oğuz'a bildirdi ve bir nasihat etti. Oğuz onun nasihatini dinledi. Ertesi sabah oğullarını çağırdı. Dedi ki: (İhtiyarladım. Benim için artık Hakan'lık kalmadı. Gün, Ay, Yıldız, siz güneşin doğduğu tarafa. Gök, Dağ, Deniz siz de gece tarafına gidiniz.)

Oğulları bu emri yaptılar. Gün, Ay, Yıldız bir çok hayvanlar, kuşlar vurduktan sonra bir altın yay buldular, babalarına getirdiler.

Oğuz yayı üçe ayırdı. Parçalarını yine onlara vererek: (Yay sizin olsun. Yay gibi oku göğe fırlatınız. Adınız (Bozok) olsun.) dedi. Küçük kardeşleri de bir çok hayvanlar, kuşlar vurduktan sonra, çölde bir gümüş ok buldular, babalarına getirdiler. Oğuz oku üçe böldü. Yine onları vererek: (Ok sizin olsun, Yay oku atar, siz de ok gibisiniz. Adını (Üçok) olsun) dedi.

Bunun üzerine büyük bir kurultay toplandı. Herkesi çağırdı. 900 at, 9000 koyun kestirdi. 90 havuz kımız hazırlattı. Şölen verdik. Kendisi için direkleri altın kaplı, üzerleri zümrüt, yakut, firuze ve inci ile altın

işlemeli otağını kurdurdu. Halkı yedirip, içirdi Otağın sağına kırk kulaç uzunluğunda bir sırık diktirdi. Tepesine bir altın tavuk, tavuğun ayağına beyaz bir koyun bağlattı. Sol tarafına da kırk kulaç uzunluğunda bir sırık diktirdi. Tepesine bir gümüş tavuk, tavuğun ayağına bir siyah koyun bağlattı. Sağ tarafta (Bozok) lar, sol tarafta (Üçok) lar oturuyordu. Böylece kırk gün, kırk gece geçerek eğlendiler. Bundan sonra Oğuz yurdunu evlâtlatlarına verdi. Onlara: (Evlatlarım! Çok yaşadım, çok cenk ettim. çok ok attım, çok aygırlara bindim. Düşmanları ağlattım, dostları güldürdüm. Tanrıya her şeyi feda ettim Size de yurdumu veriyorum...) dedi.

HAKAN ŞU

Zülkarneyn, Semerkant'ı geçip de Türk ülkesine yöneldiği sıralarda, Saka Türk'lerinin Şu adındaki büyük hakanına yaklaşıyordu. Balasağun yakınındaki Şu kalesini bu yaptırmıştı. Her gün Balasağun'da sarayının önünde üçyüz altmış nöbet davulu vurulurdu. Hakan Şu'ya, Zülkarneyn'in yaklaştığı haberi verilmiş ve: (Emriniz nedir, savaş mı edelim, ne buyurursunuz?) denilmişti. Halbuki Hakan Hoçant ırmağının kenarına karakol kurmak, Zülkarneyn'in geçeceğini haber vermek için kırk Tarhan'ı gözcü göndermişti. Bunlar kimseye

görünmeden gitmişti. Şu endişe etmiyordu. Onun gümüşten bir havuzu vardı. Sefere çıkıldığında birlikte taşınır, içine su doldurulurdu. Sonra kazlar, ördekler yüzdürülürdü. Kendisine: (Ne buyurursunuz, savaşa girelimmi?) denildiği zaman cevap olarak: (Şu kazlara, ördeklere bakınız, nasıl suya dalıyorlar) dermiş. Bunun üzerine orada bulunan Şu'nun savaş için hazırlanmadığı zannına düşmüşler. Zülkarneyn Hoçant suyunu geçince, oradaki gözcüler hemen Şu'ya haber ulaştırdılar. Hakan Şu hemen davulları çaldırarak doğuya doğru yürüdü. Halk gitmek için hazırlık görmeden hakanlarının böyle savaşıp gitmesinden ümitsizliğe düştü. Bir ürküntü, bir karışıklık oldu. Binek bulabilenler hayvanların sırtına atlayarak Hakanın arkasından koştu. Sabah olunca ordu yeri düz bir ova halini aldı.

O sıralarda Taraz, İspicap, Balasağun ve bunun gibi yerler yapılmamıştı. Onların hepsi sonradan yapıldı. Oralar halkı göçebe idi. Hakan ordusuyla gittikten sonra, orada çoluk çocuklariyle yirmi iki kişi kalmıştı. Bunlar geceleyin hayvanlarını bulamamıştı.

Bu yirmi iki kişi yayan çekilip gitmek, yahut orada kalmak üzere konuşurlarken iki kişi çıka geldi. Bunlar ağırlıklarını sırtlarına yüklemişler, yanlarına çolak çocuklarını almışlardı. Ordunun izine düşerek gidiyorlardı. Yorulmuşlar, terlemişlerdi. Bu yirmi iki kişi, yeni gelen iki kişi ile konuştular, ikiler dediler ki: (Zülkarneyn denilen adam bir yolcudur, bir yerde durmaz. Bu yirmi ikiler onlara (Kal aç) dediler. (Aç kal) demektir. Sonradan bunlara (Halaç)

denilmiştir.

Zülkarneyn gelip bunları saçlı, üzerinlerinde Türk belgeleri bulunduğunu görünce, onlara: (Türk Mânend) demiş (Türk'e benzer) demektir.

Hakan Şu, Çin'e kadar girmiştir. Zülkarneyn arkasına düştü. Şu, Zülkarneyn'e bir bölük asker gönderdi. Zülkarneyn de ona gönderdi. (Altun kan) denilen bir dağda çarpıştılar. Ama Zülkarneyn, Hakanla barıştı, Uğur şehirlerini yaptılar. Bir süre orada oturdular. Zülkarneyn çekilip gittikten sonra da Hakan Şu geldi. Balasağun'a kadar ilerledi.

Kendi adını vererek Şu adındaki şehri yaptırdı. (Oraya bir tılısım koydu. Bugün leylekler oraya kadar gelir, ondan ileri geçemezler. Tılsım bugüne kadar bozulmamıştır.

(Divan-ı Lûgat it Türk tercümesi:

Cilt lll)

Yukarda geçen (Altunkan) savaşı yine Besim Atalay tarafından tercüme edilen Divan- Lûgat üt Türk'ün birinci cildinde şöyle anlatılmaktadır:

(Zulkarneyn, Çin'e kadar ilerleyince Türk Hakanı savaş için Zülkarneyn üzerine, gençlerden toplanmış, bir bölük asker gönderdi. Hakanın veziri: (Sen Zülkarneyn üzerine gençleri gönderdin. Onların içinde denenmiş, yaşlı savaş eri adamların dahi bulunması gerekti.) deyince Hakan yaşlı sınanmış bir kimse göndermiş. Bunlar, Zülkarneyn'in ileri kolları üzerine bir gece baskın yapmış, düşmanları yenmişlerdi.

Türk'lerden biri Zülkarneyn'in askerlerinden birine bir kılıç vurmuş, onu göbeğine kadar parçalamış. Öldürülen adamın belinde içersinde altun bulunan bir kemer varmış. Kemer de kesilmiş, altunlar kana bulunarak dökülmüş. Ertesi sabah türk askerleri al-

tunları görünce birbirlerini (Bu ne?) demişler. (Altun kan) cevabı verilmiş. Orada bulunan büyük bir dağa hemen bu adı vermişler.)

GILGAMIŞ

Büyük Sümer destanının kahrmanı Gılgamış, Uruk ülkesinin kralıydı. Anası tanrıça Nin-sun'dur. Kendi vücudunun üçte ikisi tanrı, üçte biri insan etinde idi. İdaresindeki insanları çok çalıştırmış, onlara ağır vergiler koymuştu. Uruklu'lar bundan çok bunaldı. Gılgamış'ı önliyecek, kendilerini onun elinden kurtaracak birini yaratmalarını tanrılardan yalvardılar.

Tanrılar bu isteği kabul ile tanrıça Aruru'ya Gılgamış'a bir rakip yaratmasını emrettiler.

Aruru tanrıların dediklerini yapmak için, yaratacağı rakibin nasıl olacağını epeyce düşündü. Sonra bir parça çamur aldı, tanrı En Urta'ya benzeyen bir erkek yaptı. İsmini de (Enkidu) koydu.

Enkidu ormanlarda yaşar, hayvanlarla düşer kalkardı. Bir gün onu bir avcı gördü, korktu, Dönerek babasına anlattı. Babasının tavsiyesi üzerine, Enkidu'yu kendine bağlayacak bir kadın ormana gönderdiler. Enkidu kadını gördü, yaklaştı. Kadın onu kandırarak hayvanlardan ayırdı, şehre getirdi.

Enkidu önce Uruk kahramanı Gılgamış ile kavge etti. Nihayet Gılgamış üstün geldi. Bundan sonra dost oldular.

Günün birinde (Sedir) ormanında bulunan (Khumbaba) adındaki dev ile savaşmak üzere ikisi birlikte yola çıktı. Ormana gelince Khumbaba'nın bekçisine

rastladılar, öldürdüler. Bundan hemen sonra Enkidu hastalandı. On iki gün koma halinde yattı. İyileşmeye başlayınca Gılgamış'ı bu isteğinden vazgeçirmeye çalıştı, mümkün olamadı. Devle aralarında korkunç bir savaş başladı. Nihayet Khumbaba'nın başını kestiler.

Bu başarı üzerine tanrıça İştar, Gılgamış'a âşık oldu, ama Gılgamış iltifat etmedi. Bundan İştar öfkelendi. Babası Anu'ya şikâyet ederek, Gılgamış'ı öldürmek için gökten kutsal bir boğa göndermesini istedi. Anu nihayet boğayı gönderdi. Gılgamış ile Enkidu boğayı öldürdüler, yüreğini güneş tanrısına sundular. İştar buna daha çok öfkelendi, ama bir şey yapamadı.

Bundan sonra Enkidu bir rüya gördü. Bu rüyada tanrılar Enkidu'nun ölümüne, Gılgamış'ın affına karar verdiler.

Enkidu bundan sonra tekrar hastalandı, çok geçmeden öldü.

Gılgamış, Enkidu'nun ölümünden çok acı duydu. Kendisininde bir gün öleceğini düşünerek çok üzüldü, ve tanrılardan Enkidu'nun ruhunun az bir zaman için yeryüzüne çıkmasını istedi. Tanrılar bunu kabul ettiler. Enkidu'nun ruhunun yeryüzüne çıkmasına izin verdiler. Gılgamış ondan yeraltı âlemini, cehennemi, insanların halini sordu. Aldığı cevaplardan çok sarsıldı.

Ölümden kurtulmaya, ölmezler arasına girmeye çâre bulmak üzere memleketinden çıktı. Gün geçtikçe korkusu ve iztirabı artıyordu.

Bu arada, Tufandan kurtulan ve ölmezler arasına katılan Uta-napıştım'i hatırladı. Ondan ölmenin sırrını öğrenmek istedi. Onun kaldığı yeri bulmak üzere yola çıktı. Sonsuz hayata kavuşmak arzusu, kederlerini gün geçtikçe arttırıyordu.

Bir gün (Maşu) dağına geldi. Bu dağın giriş tarafını

akrep insanlar bekliyordu. Gılgamış bunları görünce çok korktu. Bu akrep insanlardan biri karısına: (Bu insanın vücudu tanrılar etinden yapılmıştır.) dedi. Karısı da: (Onun üçte ikisi tanrı ve üçte biri insan.) cevabını verdi.

Bunun üzerine akrep insan, Gılgamış'ı iyi karşıladı. Gılgamış ona maksadını anlattı: Akrep insan: Bu yolculuğun çok tehlikeli olduğunu, yirmi dört saatte aşılabilecek olun bu dağın karanlık taraflarını, kimsenin geçemediğini söyledi.

Bu sözlerden Gılgamış yılmadı, karanlıklara daldı. On iki saat sonra aydınlık bir yere geldi. Orada güzel birmeyva bahçesi gördü. Bu bahçede bulunan güneş tanrısına maksadını söyledi. Tanrı onu; beyhude emek sarfetmemesini söylediyse de tesiri olmadı.

Gılgamış, tanrıça Siduri'nin kalesine gitti, onunla görüştü. Siduri ona, bu telâşlı ve perişan halinin sebebini sordu. Gılgamışta, ölümden korktuğunu yana yakıla anlattı. Bu tanrıça da emeklerinin beyhude olduğunu, bu ümitsiz yolculuktan vazgeçmesini söyledi. Gılgamış yine yalvararak kendisine bir yol göstermesini istedi.

Siduri, Gılgamış'a; önünde bir denizin bulunduğunu, o tehlikeli denizi şimdiye kadar kimsenin geçemediğini anlattı. Şayet bu denizin önüne varabilirse, Uta napiştim'in sandalcısı Ur-şanapi'yi orada bulmasını, bu denizi onunla geçmesini, eğer bu olmazsa geri dönmesini söyledi.

Gılgamış, Siduri'den ayrıldı, sandalcıyı buldu. Sandalcı, Gılgamış'a maksadını sordu, o da anlattı. Sandalcı, Gılgamış'a baltasını alarak ormandan sırıklar kesmesini söyledi. Gılgamış, dediklerini yaptı. Sandala binerek bir buçuk ay gittiler. Nihayet Uta-napiştim'in

bulunduğu yere vardılar. Uta-napiştim bunları hem hayret etti, hem güldü. Gılgamış'a niçin geldiğini sordu. Gılgamış ona da arzusunu anlattı.

Uta-napiştim hiç bir şeyin bâki ve devamlı olmadığını, hiç kimsenin ölümden kurtulamıyacağını söyledi.

Gılgamış israr etti; kendisinin ölümden nasıl kurtulduğunu sordu, Tufanı anlatmasını istedi, o da anlattı (Bk: Tufan).

Bundan sonra Uta-napiştim, Gılgamış'a dedi ki: (Tanrılar sonsuz hayatı kimseye vermemiş, kendilerine ayırmışlardır.)

Gılgamış yine israr etti. Bu defa Uta-napiştim ona: (Kalk! Yedi gün, yedi gece uyumamak için yere yatma!) dedi.

Ama Gılgamış o kadar yorgun idi ki duramadı yattı, hemen uyudu

Uta-napiştim'in karısı, Gılgamış'a acıdı, kocasının izni üzerine ona yemek pişirdi. Gılgamış yedi gün yedi gece uyudu. Uta-napiştim yedinci güünden sonda ona dokundu. Gılgamış hemen uyandı, kalktı.

Gılgamış hâlâ ölümden kurtulmanın çârelerini düşünüyordu. Tekrar Uta-napiştim'e sordu. O da geriye, memleketine dönmesini söyledi.

Çâresiz kalan Gılgamış, sandalcı ile yola çıktı. Ama yola çıkmazdan önce, Uta-napiştim ona denizin dibinde bir ot bulunduğunu, otu bulup ta alırsa, sonsuz hayata ereceğini söyledi.

Gılgamış ayağına ağır bi taş bağlayarak denizin dibine indi. Otu bulunca aldı. Ayağındaki taşı çözdü, yüze çıktı. Artık Gılgamış'ın gönlü rahattı.

Sandalcı ile karaya çıktılar, yolda giderlerken bir

gölün kenarına geldiler. Gılgamış yıkanmak için o göle girdi. Bu sırada bir yılan bu otun kokusunu alarak geldi buldu, yedi ve kaçtı. Yılan gençleşmiş, sonsuz hayata ermişti. Gılgamış ise duyduğu üzüntüden çok perişan, ümitsiz bir halde Uruk'a geldi. Ölümden kurtulmanın çâresi olmıyacağını artık anlayıca, kendini kadere bıraktı.

*

* *

Destan hakkındaki tabletlerin birincisinde Gılgamış şöyle anlatılmaktadır:

(Onun görmediği hiç bir şey yoktur. Dünyanın bütün bilgeliklerini bilip torunlarına bırakan bir adamdır.

Sırları görüp perdesini yırtan bu adamdır. Tufandan önce olanın haberini getirdi. Uzun yoldan gelip yorgun düştü amma çökmedi. bütün çektiklerini bir anıt taşına kazdı.

Ulu tanrı Gılgamış'ı en mükemmel şekle soktu. Bütün tanrılar ona en iyi erdemleri vermek için bir biriyle yarış ettiler. Güneş tanrısı ona, Erdemin en yükseğini, yer altındaki tatlı su okyanusunun tanrısı Ea, bilgeliği bağışladı. Büyük tanrılar Gılgamış'a şu ölçüde yarattılar:

Boyunun uzunluğu onbir endaze, göğsünün genişliği dokuz karış.... adımlarının genişliği... idi. Sakalı yanaklarından aşağı uzamıştı. Güzel bıyıkları vardı. Başındaki saçlar gümrahtı. Vücudu her bakımdan ölçülü idi. Onda üçte ikisi tanrılık, üçte biri insanlık vardır. Gövdesi pek iri idi. Bütün ülkeleri dolaştıktan sonra Uruk şehrine vardı. Uruk caddelerinde azametinden kafasını dik tutuyordu. Caddelerde yabani bir boğa gibi böğürdü. Eşsizdi. Silâhları kalkıktı. İnsanlara dirlik vermemek için eli durmazdı. Dirliksizliği

yüzünden Uruk ahalisi gittikçe eksildi...)

Gılgamış Destanı: Çeviren Muzaffer Ramazanoğlu.

MANAS

Manas, kırgız kahramanlarındandır. Üzerini kurulmuş destan Radlof'a göre 12452 misradır. Manas'ın babası Yakıp Han, anası da Çuriçi'dir. Yakıp Han evlendikten on dört sene sonra Manas doğmuştur. Doğduğu zaman Manas'ın avucu kanlı idi. Bu işâret onun ileride emsalsiz kahraman olacağına delâlet idi. Henüz memede iken konuşmaya başladı. Doğumu üzerine civardan gelen elçiler, onun bir kahraman olacağını hemen anlamışlardı. Az zaman içinde çok serpildi, boyu beş metreye kadar uzadı.

On yaşına gelince ok atmayı, silâh kullanmayı, ata binmeyi öğrendi. On beşinde tam bir kahraman oldu. Düşmanların üzerine saldırarak perişan etti. Atların at erişemiyor, zırhına ok işlemiyordu.

Yakup Han, oğlunun atılganlıklarını, kahramanlıklarını görünce, onu korumak, onunla arkadaşlık etmek üzere, Bakay adında birisini ona katmıştı.

Destan, Manas'ın doğuşuyla başlar, Manas'ın Gökçe ile savaşlarını, Manas'ın, Kanike ile evlenmesini oğlu Semetey'in doğmasına, Manas'ın ölmesini, sonra dirilmesini göstererek sona erer.

Manas'ın savaştığı düşmanları arasında en kuvvetlisi Gökçe idi. Bununla olan mâceraları destandan epeyce yer tutar.

Bu destanda (Kökütey Han'ın Yogu) da ayrı bir epizot halindedir.

Destanda savaş hengâmeleri sırasında aşk mâceraları, eğlenceler, düğünler, Şamanizmin etkisi altındaki inançlar, gelenekler, kâhinlerin rolleri, bunlarla ilgili bir takım olaylar göze çarpar.

Manas'ın atları en yakın arkadaşları idi. Bunlar arasında Akboz, Akkula, Akbudan, Çobar çok ün kazanmışlardı.

Manas'ın mâceraları sırasında oğlu Semetey ile arkadaşı Eryolay'ın çok hizmetleri olmuştur.

TELEPİNU

(Telepinu, büyük fırtına tanrısının oğludur. Bolluk ve bitki tanrısıdır. Telepinu kaybolduğu vakit ocakta ateşler söndü. Tapınaklarda tanrılar bunaldı. Ağıllarda koyunlar boğuldu. Ahırlarda sığırlar öldü. Koyun kuzusunu, inek danasını bıraktı.

Telepinu kaybolduğu vakit, tarladan ekinleri beraber götürdü. Artık arpa, buğday bitmez oldu. Koyunlar, sığırlar ve insanlar çiftleşmez, gebeler doğurmaz oldular. Ağaçlar kurudu, filizler çürüdü. Kaynaklar kesildi.

Ülkeyi kıtlık bürüdü. İnsanlar, tanrılar açlıktan kıvrandılar. Büyük güneş tanrısı bir ziyafet hazırladı. Bin tanrıyı çağırdı. Yedilerse de doymadılar. İçtilerse de kanmadılar.

Bunun üzerine fırtına tanrısı, oğlu Telepinu'yu araştırdı. Telepinu ise kızarak kaçmış, bütün iyi şeyleri beraberinde götürmüştü.

Büyük tanrılar, küçük tanrılar Telepinu'yu aramaya çıktılar. Güneş tanrı, kartalı öncü gönderdi ve (Git yüksek dağları, dereleri, yamaçları araştır.) dedi. Kartal gitti. Telepinu'yu bulamadı. Geri döndü. Güneş tanrıya: (Kudretli tanrı! Telepinu'yu bulamadım.) dedi.

Fırtına tanrısı, baş tanrıçaya: (Ne yapalım? Açlıktan öleceğiz.) dedi. Güneş tanrıçası, fırtına tanrısına: (Ne istersen yap, Telepinu'yu aramaya kendin git.) dedi.

Fırtına tanrısı, Telepinu'yu aramaya gitti. Onun şehrindeki evinin kapısını çaldı. Fakat o evde değildi. Kapı açılmadı. Kendi evine dönerke tahtına oturdu.

Tanrıça, kartalı bir daha gönderdi. Ona: (Git Telepinu'yu ara!) dedi. Fırtına tanrısı, tanrıçaya: (Büyük tanrılar, Küçük tanrılar onu aradılar, fakat bulamadılar. Bu kartal mı onu bulacak? Bunun gözü keskin ise onların gözleri de keskindir.) dedi.

Tanrıça yine kartalı gönderdi: (Git, yüce dağları ara, tara!) dedi. Kartal uçtu, yüce dağları araştırdı, bulamadı. Şu haberi getirdi: (Ben onu bulamıyorum.)

Tanrıça bu defa Arı'yı gönderdi: (Git, Telepinu'yu sen ara! Bulursan onun ellerini, ayaklarını sok! Onu al getir. Mum al, onu yıka, temizle ve bana getir.) dedi.

Fırtına tanrısı, Tanrıçaya dedi ki: (Büyük tanrılar, küçük tanrılar onu aradılar, bulamadılar. Bu arı mı onu bulacak?)

Tanrıça, fırtına tanrısına dedi ki: (Sen arıyı bırak. O gidip onu bulacak.)

Arı oradan uçtu. Aramaya başladı. Her tarafı dolaştı. Irmakları, kaynakları araştırdı. Sonunda Tele-

pinu'yu (uyurken) buldu. Telepinu acele evine geldi. O vakit ocakları ateş geldi, ağıllara koyun, ahırlara sığır doldu. Ana çocuğunu, koyun kuzusunu ve inek danasını doğurdu.)

İLLUANKAŞ

Eti ve Hitit efsânelerinden olan İlluankaş efsânesi M.Ö.1500 de tertiplenmiştir:

Güneş tanrıçası Arinna ile fırtına tanrısının, Mezullâ ve Zintuhi adında torunları vardır. Güzellik ve hava tanrıçası İnuraş bunların çocuklarıdır.

İlluankaş adındaki büyük yılan ile fırtına tanrısı arasında Kiskilussa şehrinde korkunç mücâdeleler olmuş, sonunda fırtına tanrısı kaybetmiştir.

İnuraş sevilen, sayılan bir tanrıça idi. Gökte altı kır atın çektiği arabasiyle gezerdi.

Bir gün İnuraş; Hatusaş şehrine geldi. Oradan Zigoratta şehrine geçti. Orada Hupaşiyaş (Hupanisa) adında bir genç gördü, onunla aralarında dostluk başladı.

İnuraş, İlluankaş'i öldürerek fırtına tanrısının intikamını almak istedi. Gence bu arzusunu anlattı, ondan yardım istedi. Gençde İnuraş kendisini sevdiği taktirde ona yardım edeceğini söyledi. Nihayet iki taraf karşılıklı teklifleri kabul ettiler.

Hupaşiyaş'ın tertibi ile tanrı İnuraş (İnar) bir ziyafet hazırladı. İlluankaş'i bu ziyafete çağırdılar. Buna sevinen İlluankaş çocuklarını da alarak ziyafete geldi. İlluankaş ile çocukları o kadar yediler ki döndükleri zaman çok şiştikleri için yuvalarının bulunduğu delikten sığmadılar. Yarı içerde yarı dışarda kaldılar. Bunu gören Hupaşiyaş, İlluankaş ile çocuklarını kuyruklarından bir birine bağladı.

Oraya İnuraş ta gelmişti. İlluankaş, kurtarılması için ona çok yalvardı. İnuraş aldırmadı. Gök tanrısı Yantanuş'u da oraya çağırdı. Yantanuş ta geldi, elindeki kargı ile yılanları öldürdü. İnuraş ta büyük babasının intikamını almış oldu.

Bu efsânenin başka şekli:

(Yılan İlluankaş bir gün fırtına tanrısını yener. Onun kalbini, gözlerini çıkararak alır, gider. Fırtına tanrısı bunları geri alma çârelerini düşünür. Asivanz'ın kızı ile evlenir. Ondan bir oğlu olur. Bu çocuk büyüyünce, yılanın kızını alır. Fırtına tanrısı oğluna şu emri verir:

Karının evine gittiğin zaman, onlardan benim kalbimi ve gözlerimi iste. Fırtına tanrısının oğlu yılanın evine gidince babasının kalbini ve gözlerini alır. Oğlan bunları babasına götürür.

Fırtına tanrısı yüreğini ve gözlerini yerlerine kor. Vücudü eski şeklini alır almaz çarpışmak üzere denize doğru gider. Savaşta yılanı yener.

Bu sırada kayınpederi, yılanın yanında bulunan oğlu, göklere babasının yanına çıkar. Ve: (Bana da kıy, beni bırakma) diye yalvarır. Fırtına tanrısı da yılanla beraber oğlunu öldürür.

ULU TOYUN

Ulu Toyun, Ay Toyu'nun kızı Güneş'e aşık olmuş. Bir gün Ulu Toyun, anası Secen'e der ki:

(Ay Toyun'un göğüne çık. Bana onun kızı Güneş'i iste. Ne kadar çok ağırlık isterse hiç esirgeme, kabul et.)

Secen, hemen göğe çıktı. Ay Toyun'un otağına gitti ve: (Oğlum, kızınızı sevmiş, onu oğluma verir misiniz) dedi. Ay Toyun) (Peki veririm, fakat iki nişan isterim: Biri dalga; Göl incisi, öbürü serap; Çöl incisi) dedi.

Secen bu haberi oğluna getirdi. Ulu Toyun istenilen iki nişanının tedârikini kolay gördü. Yer üstünde, yeraltında ne kadar cinler, periler, ruhlar varsa hepsini dâvet etti. Cümlesi geldiler. Ulu toyun dedi ki: (Ey kahramanlar! İçinizde benim istediğim iki armağanı bana getirmeyi kim üzerine alacak? Bu iki armağanı bulmak, getirmek çok kolaydır. Bunun biri dalga; Göl incisi; öbürü Serap; Çöl incisi) dir.

Gelenlerden bu teklifi kabul edecek kimse çıkmadı. Ulu Toyun teklifini tekrar etti. Yine cevap veren olmadı. Üçüncü teklifinde bir kurt ile bir karga bu işi üzerlerine aldılar. Fakat kurt dalgayı tutabilmek için uzun bacaklar istiyordu. Karga ise serabı görebilmek için keskin gözlere ihtiyaç gösterdi. Ulu Toyun istediklerini onlara verdi. ve (Haydi kahramanlarım, gidin bana dalga ile serabı getirin) dedi. Bu iki kahraman yola düştü. Aradılar, taradılar, çok çalıştılar, ne kurt dalgayı, ne de karga serabı ele geçirdi. Yüz yıllar geçti. Bir türlü bu iki armağan gelmedi. Ulu Toyun istenilen nişanları veremedi, Gümeş hanımı alamadı).

Türk Tarihi, Riza Nur.

AVCI BİNEGER

Beyler (in) beyi Gezdok'un oğlu Bineger
Kardeşin Umar (Senin) it hastalığına müptelâdır.
Ona yarayacak Ak Maral'ın sütüdür,
Onu tutabilecek dayının itidir.
Bineger vardı dayısına it dileyerek,
Onlar, onu orada misafir gibi görmüyorlar,
Dayısından (Ey, it dileyen it olsun,
Benim düşmanım da Bineger gibi mahvolsun).
O, oradan çıktı. Geyiklerin yaşadığı dağlara,
Birden bire çıktı. Üç ayaklı Maral önüne,
(Tıpkı) böyle rastlarsın tanıdım, benim yedi duşmanıma,
Kovalaşarak onlar çıktılar yükseğe.
Oraya çıkınca duman bastı, karanlık oldu,
Ak Maral göz önünden kayboldu.
Zâten (daha da) bakıp Bineger onu görmüştü.
Gerçek (bir) Geyik olmadığını farketmişti.
Onun boynuzları, ciğeri sis yapan şiş gibi,
Ayakları; eğerin minderini diken biz gibi,

Yüz ifâdesi düğünde oynayacak kız gibi,
Bineger diyor: (Sen şeytan mısın, cin misin?
Sen Maral isen, bırak beni altunla tüfeğimi atayım,
Devâ için gerektir, memenden iki defa çekeyim!)
Maral cevap olarak işte bu sözleri söyledi:
(Ey Bineger, senin aradığın Maral ben değilim,
Ben durarak, sana altunla tüfeğini attırmam,
Devâdır deyip mememden çektirmem,
Ben Aspatı'nın aksak Fatma kızıyım,
Rica ederim, dönüp git, artık gerisin geriye).
Yine de (daha da) Bineger onu bırakmadan sürmekte devam etti.
Onun arkasından yüksek kayalara çıktı.
Tekrar (daha da) Geyik arkasına çevrilip söyledi:
(Gelme Bineger arkamdan, kendim dönerim,)
Şimdi durmazsan sana beddua ederim).
Bineger söyledi: (Yabâni düşman gözüne,
Yapabildiğini yapmaktan geri kalma,
Ben dinlemem senin söylediğin sözü).
Sonra Ak Maral böylece söylemeye başladı:
(Sen çocukluktanberi) bizim etimize doymadın.
Biz garipleri dağda yaşamaya bırakmadım,
Şimdi dinle, biraz beddua edeyim:
Senin aşağı tarafn derin olsun, uçurum olsun,
Yukarı tarafın ipin, urganın yetişemiyeceği kadar dik olsun.
İki tarafın serçe geçmiyecek kadar dar olsun.
Bunun içinde senin yaşayacağın günler çok olsun,
Senin etine karga, kuzgun doymasın.

Şimdi sen bizi bıraksan bile yaratan Allah seni rahat bırakmasın).
O saatte dağı duman bastı, sis bastı,
Bu Geyik göz önünden kayboldu.
Yukarı tarafı ipin, urganın yetişemiyeceği dağ oldu,
Aşağı tarafı derin oldu, uçurum oldu,
İki yan tarafı derin oldu, uçurum oldu,
On beş gün o kaya kovuğunda yaşadı,
Bütün etlerini bitinceye kadar kesip yedi.
Bu (Korkunç) olaya köyler kalkındı, ahali geldi.
Kardeşi Umar bunun kaya kovuğunda (olduğunu) fark etti.
Uzatsalar da ip, urgan ona yetmiyor (du)
Umar onun yanından ayrılmıyor (du)
O, Bineger'e: (kardeşim in!) deyip yalvarıyor (du)
Bineger ise durduğu yerden kımıldamıyor (du)
Umar ona yine de böylece söyleyip baktı:
(Sen inmezsen, sana yapacağımı söyliyeyim)
Büyük kızını ben doğuda satarım,
Küçük kızını da götürüp batıda satarım.
Gözümün önünde karın ile yatarım.
Bineger diyor: (O sözlerden hayır yok,
Kendin görüyorsun (ki) buradan inmeye medâr yok,
Babugen de, canımdan (da) sevgili dostum olan kadın,

Ona varsan obana çabuk erişirdin,
Beri gelse bana bir medâr ederdi.)
Dostuna altı haberci gitmişti.
(Kadın) işitince yoluna soğuk yolluk hazırladı,
Sevgilisinin öleceği yerde canını vermeye and içti,
Yetişip Bineger'e, o, böyle deyip çağırdı:
(Rezil olmuşsun beyler (in) beyi sevgilim,
Seni arzuluyorum, hoplayıp çıkıyor yüreğim,
Sana geldim, iki budumu at edip,
Kollarımı onları süren kamçı edip,
Üstüme yayılmış sırma saçımı yamçı edip,
Gözlerin göz yaşları ile (damla edip) dolup,
(Altınlı tüfeğini ucundan tutup bıraksan a!
Üstündeki benim diktiğim ipek gömleğini,
Çözüp alarak gözlerine sarsan a!
(Kendin) sevgilim, benim ak pamuk gibi göğsümü.
Açıp duruyorum şimdi bana çevril de atlasana!)
Bunu işitince Bineger kımıldandı, canlandı,
(Altınlı) tüfeğini ucundan tutup bıraktı,
Gömleğini de iki gözüne sardı,
Sonra kendisi kaya (nın) kovuğundan atladı,
Buradan zorlukla çıktı ise de,
Yukardan düştü, Böreğe konmuş yumak (peynir) gibi
Dostu bu işi görüp durmuştu.

Kendi yüreğine keskin hançeri saplamıştı.

Karacay Halk Edebiyatında:
Avcı Bineger
Yazan : Saadet Cagatay.

ALANGOVA

(Alan-hoa)

Bortecine soyundan Minekli'nin oğlu yıldız Han'ın iki çocuğu olmuş, bunlar kendisinden önce ölmüş. Büyük oğlu (Dubun) adında bir erkek, ikincisi de (Alangova) adında bir kız bırakmış.

Yıldız han bunları evlendirmiş. (bilgutay), (Bekçitay) adında iki erkek çocukları olmuş. Çok geçmeden Alangova'nın kocası ölmüş, dul kalmış, kendisini Han'lar istemiş ise de varmamış.

Alangova'nın gebe kalışı:

Alangova bir gece sarayında yatarken, seher vakti uyanıp bacadan odaya nurlu bir gölgenin indiğini, bu gölgeden beyaz yüzlü, şehlâ gözlü bir adamın çıktığını gördü. Yanında yatan kadınları uyandırmak için haykırmak istedi, fakat dili tutulduğundan bir türlü sesi çıkmadı. Kalkmaya çalıştı, elinin ayağının kuvveti kesilmiş olduğundan kımıldanamadı. Aklı yerinde olduğu için her şeyi görüyor, biliyordu.

Adam yavaş yavaş yatağa girdi. Sonra yine bacadan çıktı, gitti. Alangova: (Bunu söylesem kimse inanmaz.) diye olanı biteni gizli tuttu. Adam beş altı gecede bir gelmeye başladı. Alangova ilk geceden gebe kalmıştı. Dört beş ay geçince iş anlaşıldı. Kardeşleri gebeliğinin sebebini sordular. O da ne olmuşsa anlattı ve: (Bana eş lâzım olsa bir kocaya varırım. Her ne kadar kadın isem de, bir çokları beni padişah edinmek için istemişti. Kendimi, bunca ilimi, iki oğlumu hâlk içinde rusva edecek bir hâli aslâ câiz görmem. Bir kaç gece evimin etrafında saklanırsanız tanrı beni mahçup bırakmaz) dedi.

Herkes Alango'vanın sözüne inandı. Üç kişi evin etrafında nöbet beklediler.

Bir kaç gün sonra gökten seher vakti nurlu bir şeyin indiğini, Alangova'nın bacasından içeri girdiğini, bir zaman sonra çıktığını gördüler. Böylece Alangova'nın sözünün doğruluğunu inandılar.

Alangova'nın gebe kalışı (Mogol'ların gizli tarihi) nde de şöyle anlatılır.

(Alangova'nın, kocası Dubun Mergân'dan beş çocuğu olmuştu. Dubun Mergân öldükten sonra Alangova üç erkek çocuk daha doğurdu.

Dubun Mergân'dan olan çocukları; annelerinin kocası olmadığı halde çocuk doğurmasından şüphelendiler, dedikoduya başladılar. Alangova bu dedikoduları duydu, oğullarını çağırarak şöyle dedi: (Siz bu üç çocuk hakkında ananızdan şüphe ederek dedikodu yaptınız. Haklısınız, ama her çocuk hakkında bir adam evin (Çadırın) bacasından sızan ışıkla girerek karnımı okşuyor, onun nuru vücuduma geçiyordu. Çıkarken de, güneş (veya) ayın nurları üzerinden, sarı bir köpek gibi sürünerek çıkıyordu. Siz nasıl düşünmeden

konuşuyorsunuz? Bu işin üzerinde fikir yürütülürse, onların tanrı oğlu 'oldukları meydana çıkar. (Kardeşlerinizi.) Kara başlı (Âdi) insanlarla ölçerek nasıl öyle konuşabiliyorsunuz? Onlar bütün insanların Hanı oldukları zaman, âdi hâlk hakikatı anlıyacaktır) dedi, onlara nasihatta bulunduğu. Onlar da inandı. Bir süre sonra da Alangova öldü.)

GEYİK AVI

Budizmin etkisi altında kurulmuş, uygurca ifâde edilmiş olan, bâzı mitolojik motifleri bulunan bi Geyik avı hikâyesi şöyledir:

(Hikâye, bir öğretmenin, öğrencisine, canlıların öldürülmesinin ne kadar günah olduğunu anlatmasıyla başlar.

Öğrenci de öğretmeninden bu öldürme günahı karşılığında, tanrı tarafından verilen cezalara bir örnek gösterilmesini ister. Öğretmeni, Dantipala'nın hikâyesini şöyle anlatır:

Kral Dantipala adamları ile ava çıkarak bir çok Geyikler avlar. Başka bir ormanda daha beşyüz geyiğe rastlar. Aralarında öbürlerinden çok güzel, altın renkli bir geyik vardırki, geyiklerin yol gösterici kralıdır. Bu ise geyik suretinde olan Budha'nın kendisidir. Avcılar beşyüz geyiği kovalamağa koyuldular. Onları altı defa kuşattılar. Ölüm korkusu içinde çırpınan geyikler bu güzel geyiğin yanına gelerek canlarını kurtarmasını rica ettiler. Fedakâr, iyiliği temsil eden fazilet sahibi,

geyiklerin kralı (Budha), onlara yardımda bulunmak, icap ederse kendini fedâ etmek istedi. Kral Dantipala'nın yanına giderek ondan beş yüz maralın hayatını bağışlamasını rica etti. Nasihat ederek, iyilik etmeğe teşvik etti. Canlıları öldürmenin ne kadar günah olduğunu anlatmaya çalıştı. Fakat Dantipala bunların hiç birini dinlemedi. Gözleri kanla dolup hiddetlenerek keskin kılıcını çekti. Kutsal geyiğin boynunu kesip, başını yere fırlattığı sırada, sağ eli bileğinden koparark kılıcıyla beraber yere düştü. Dantipala feryada başladı, yaptığı kötülüğe pişman oldu. Ama iş işten geçmişte. Yer yarıldı, Aviçi cehenneminden alevler çıkararak Dantipala'nın bütün vücudunu sardı, cehenneme götürdü. Avici'den çıkan korkunç alevler onu sardıktan sonra yükseldi, göğe dayandı. Korkunç bir yankı duyuldu. Yağız yer deprendi. Dört tarafı ateş aldı. Büyük dağlar yıkılarak birbirinin üzerine geldi. Dantipala da bu alevler içinde kaldı. Ümidi kesildi, dayanamadı, kendisinden geçti. Vücudü yanıp kavruldu. Avici cehennemenin şeytanı ağzını açıp Dantipla'yı yuttu).

ETİ HİKÂYELERİ
Kumarbi Efsânesinden:

Appu

Appu, (Fena insanların işledikleri kötülükleri anlatacağına ihtimal verilen bir ön sözden sonra, hikâye: Deniz kıyısında Lullu memleketinde, Şudul şehrinde,

Appu adında zengin bir adamın yaşadığını, onun bir çocuktan başka her şeyi olduğunu anlatmakla başlıyor.

Appu, yanında yemek için toplanmış, ona ekmek, yağ ve içkiler getirmiş olan Şudul ihtiyarlarına ekmek vermez. O gider, fotinlerle yatağına yatar. Karısı, uşaklara (Anlayamadığım) bir sual sorduktan sonra o da elbiseleri ile yatmaya gider. Appu uyanınca, karısı ayni soruyu ona da sorar, Appu şu cevabı verir. (Sen kadın gibi bir (kadın) sın, hiç bir şey bilmiyorsun). Bunun üzerine Appu kalkar, beyaz bir kuzu ile güneş tanrısına yaklaşır. Bir adam kılığına girmiş olan tanrıya şikâyetini söyledikten sonra güneş tanrısı, ona iyice içmesini, karısı ile yatmasını tavsiye eder. Ona bir oğul vereceğini söyler.

Nihayet bir gün Appu'nun ikizleri dünyaya gelir. Bunlardan ilki (Kötü), ikincisi (İyi) veya (Doğru) adını alır.

Oğulları büyüyünce (kötü); kardeşine her biri kendi şehrinde oturan tanrıları örnek vererek ayrılmayı teklif eder...

Bunun üzerine malı taksim ederler. (Kötü) çok sığır, (İyi) ise yalnız fena bir inek alır.

Her ikisini gözetlemiş olan güneş tanrısı konuşur. Ele geçen şunlardı: (Gitsin) (İnek iyi olsun) (Doğursun)....

Nihayet sığır iyi oluyor.. Güneş tanrısı gökten aşağı bakıyor, sığırın şaşkınlığını görünce ona gidiyor, Bazı şeyler söylüyor...

On ay sayılıyor.. Sığır bir insan çocuk doğuruyor. Sığır kızıyor, şöyle konuşuyor:...... (Dört ayaklısı varken neden bu iki ayaklıyı doğurdun?) İnek anormal gördüğü bu yavruyu öldürmek ister, fakat güneş tanrısı işe karışarak çocuğu kurtarır.....

Balıkçının biri, çocuğu buluyor, sevinerek, onu Aruna şehrindeki evine götürüyor. Hemşehrilerinin âdet olan hediyelerini getirmeleri için karısına bir doğum uydurmasını söylüyor. Bu yayılıyor, arzu edilen netice elde ediliyor.

(Bir tahmine göre); çocuk balıkçı âilesinin yanında büyüyor, bir takım mâceralardan sonra babası (İyi) ye, kardeşi (Kötü) ile olan mücâdelesinde yardım ediyor.

KEŞŞİ

(Keşşi, evlendikten sonra ava gitmiyen, kurban kesmeyen bir avcıdır.. Annesinin teşviki üzerine tekrar avlanmak için dağa gidiyor. Üç ay dolaşıyor. Fakat tanrılar ona kızdıkları için avlanmasına engel oluyorlar, hiç bir şey avlayamıyor.

Bu arada Keşşi hiç te iyi olmayan rüyalar görüyor..

Avdan dönen Keşşi; Av sırasında olanları, gördüğü rüyaları annesine anlatıyor. Bu rüyaları yorumlayan kendisinin, yakında öleceğini söylüyor. Annesi de rüyaları oğlunun yorarak ona tastik ediyor..

Bundan sonraki tabletlerin okunması henüz bitmemeştir.)

GURPAHANZAH

(Burda Dicle nehri şahıs olarak ortaya çıkıyor. Bu, bir kartal gibi uçtu... Akad'ın içine gitti. Nuadu şehrini yaptı, merdivenin üstüne oturdu.

Gurpahanzah ile onun önünde yere eğildiler, Dicle, Gurpahanzah'a şöyle dedi: (Neden feryat ediyorsun, temiz gözlerinden yaş akıyor?) Ailanuva kralı olması ihtimali bulunan gurpahanzah ile · Dicle arasındaki konuşma bundan sonra da devam ediyor. Konuşmalardan sonra Dicle nehri yine bir kartal gibi uçuyor, tanrıça Naha'ya gidiyor. Gulş tanrıçaları onu yiyecek ve içecek veriyorlar.

Gurpahanzah, Akat kralı olan kayın babası İmpakru'ya bir yılanın öldürülmesinde yardım ediyor. Akat'a girişte, bayram ziyafeti ve yay ile atış müsabakası oluyor. Bu müsabakada Gurpapanzah; 60 Kralı, 70 kahramanı yeniyor. Bunun üzerine İmpakru ile Gurpahanzah yatmaya giderler. Yatak odasında Gurpahanzah ile karısı Tatizuli arasında konuşma vardır... (Bundan sonraki tablet kırıktır).

HEDAMMU

Hedammu obur bir yılandır. Bu yılan vücudu ile şehirleri yok etmektedir. Bu hikâyede tanrıça İştar ile onun beraberinde bulunan Kulutta da bulunmaktadır. Olay sahnesi bir deniz olarak gösterilmektedir. Yılan

İştar arasındaki mâceralar üzerine kurulmuş bir hikâye halindedir. Aralarında bazı konuşmalar oluyor. Obur yılan artık yiyemez bir hale gelmiştir...... (Hikâyenin sonu bilinemiyor).

İT BAŞLI ULUS

T.T.K.belleteni. 1949 Ocak. Sayı 49 da A. İnan; bu (İt başlı ulus) un nerelerde söylenildiğini, kimlerin ne zaman bundan bahsettiğini yazıyorsa da efsânenin metnini açıklamamaktadır.

Yazı şöyledir:

(Kuzey ve doğu Türklerinin folklorunda (İt başlı, sığır ayaklı) bir ulus bulunduğu hakkında çok yaygın bir efsâne vardır. Baş kurtlarda ve Sibirya Türklerinde bu efsâneyi bilmeyen yoktur. Xlll cü. Yüzyılda da bu efsânenin çok yaygın olduğu anlaşılmaktadır. 1243 yılında Papa İnnocent Vl. tarafından Moğolistan'a gönderilen Plano Kaprini, Moğol seferlerinden bahsederken, Mokavme rastladıklarını işittiğini Kaydetmektedir. C.A.İ.Malein tercümesi. Petersb. 1911, S.253. P. Karpini bu efsâneyi kıpçak bozkırlarında yahut (Başkurt) ülkesinde işitmiş olsa gerekir. Ebûlgazi Han savaş için toplanan Özbek kalabalığını tasvir ederken "İt Başlı, sığır ayaklıdan başka ne varsa hepsi orada" diyor. (Demaison basımı, S.279; Riza Nur Terc. Sah. 294). Oğuz destanında Hikâye edilen it Barak Han menkibesi de bu "İt Başlı Ulus" hakkındaki efsânenin yankısı olsa gerektir.

Bu efsânede, destan veya mitoloji motifi olarak eski Yunan Edebiyatında da görülmektedir. M.Ö. IV. Yüzyılın sonlarında yaşamış olan gramerci ve destan

şairi Rodoslu Simmiy bir destanında (Apollon) şöyle döyor: (Adamlarının yarısı Köpek olan garip bir kavim gördüm. Güzel omuzlarında çeneleri kuvvetli olan köpek gibi havlarlar, Başka fânilerin dilinden anlamazlar."

Bu (İt başlı ulus) efsânesini Çin kaynakları da biliyor. Van sülâlesi hükümdarlarından Than- Gemin padişahlığının beşinci yılında yani milâdi 506 yılında Phu-an ülkesinden bir adam denizde sefer ederken rüzgârın sürüklemesiyle biradaya düşmüş. Sahile çıkarken Orta Çin ahalisine benzeyen adamlar görmüş, fakat dillerini anlıyamamış. Erkekleri insan suretinde olmakla beraber köpek kafalı idi. Sesleri köpek havlamasına benziyordu.

(İt Başlı Ulus) hakkındaki bu efsânenin kaynağı çok eski çağlarda olsa gerektir. M.Ö. IV. Yüzyılda Rodoslu Simmiy tarafından yazılan efsâne ile M.S. IV. Yüzyılda Vakanüvis tarafından nakledilen efsâne arasındaki benzerlik dikkati çekmektedir. XII. yüzyılda bu efsâneyi Kıpçak bozkırlarında işitmiş olan Plano Karpini buna inanarak kaydetmiştir. Bu efsânenin İskit efsânesi olması mümkündür).

ÖKSÜZ KIZ

Kışın soğuk bir gününde, Öksüz bir Türk kızı, su almaya gidiyor. Vücudu yarı çıplak, ayakları soğutan şişkin; karnı aç, gözleri yaşlı bir haldedir.

Elinde bir bakraç var. Birden bir kasırga kopar. Ay ise gökteki sarayından kasırgaya tutulmuş olan, bu zavallı fakir kıza bakmaktadır. Kızın haline acıdı. Kendi kendine dedi ki: (Mutlaka üvey anası bu kıza zulûm

ediyor).

Öksüz kız o sırada bir çalılıktan yürüyordu. Ay, çalıya emretti: (O kızı al, yanıma gel). Ayın bu emri üzerine çalı hemen bir at oldu. Bir yandan aya giden gök yolu açıldı, bir yandan da at haline gelen çalı üzerinde kız olduğu halde yükseliyordu. Ay'a vardılar. Kız elindeki bakracıyla ayın yanında durdu.

Ay, bu öksüz kızı sevmişti. İçi ürpermeye başladı. Halden hale giriyordu. Bundan sonra ay'ın gökte şekilden şekle girişi de, bu halden hale girişinin ve sevgisinin bir neticesidir.

İlk geceler ay bir gümüş yay gibidir. Öksüz kız büyüdükçe ay da büyümektedir. Bazı zamanlarda bu kız gökteki ayın sarayından içeri girer, halı dokur. O zaman ay sevgilisini görmediği için üzülür, hilâle döner. Bazan da kızın keyfi gelir, coşar, neşelenir. O zaman ayın da yüzü güler, dolun halini alır.

Ay'ın keyfini kaçıran kuvvetli bir rakibi vardır. O da gökte bulunan beyaz ayıdır. Bu ayı da öküz kızı sevmektedir. Bu sebeple Ay'ı tutarak boğmak ister. Ama ne de olsa gücü yetmez. Yirmi beş gün ay bu Ayı'ya üstün bulunur, onu ezer. Ayı yalnız üç gün ay'a üstün bulunur. Ay bundan korkar, saklanır, kimselere görünmez.

Bu mücâdele her ay böyle devam eder gider.

ALPAMİŞ (Alp Amiş)

Alpamiş; Alpamsi , Alpamşa, Bamsi Beyrek ve Böyrek gibi Türk boyları arasında çeşitli söylenişlerle geçmekte, üzerine kurulan hikâye de biraz değişik

rivâyetlerle anlatılmaktadır.

Bir anlatışa göre; Alpamış (Bay Böyrek) Oğuz'un oğullarından Ay Han'ın oğludur.

Ay Han'ın oğlu olmazdı. Bunun için de çok üzüntülü idi. Bir gün yanına veziri (Balçık Han) geliyor. Ay Han'a seyahat tavsiye ediyor. İkisi yola çıkıyor. Bir yerde Hızır ile karşılaşıyorlar. Hızır onlara iki elma vererek kayboluyor. Elmanın birisini Ay Han, diğerini de karısı yiyor. Nihayet bir erkek çocukları oluyor. Adına da (Bay Böyrek) diyorlar.

Bir anlatışa göre de; Bay Börü ile Bay Sarı adındaki iki türk Beyinin çocukları olmuştu. Bunlar kırk gün Allah'a yalvarıyorlar. Sonunda bay Börü'nün, Hakem (Alpamiş) adında bir oğlu, Bay Sarı'nın da (Ay Barçın) adında bir kızı oluyor. Aynı yaşta olan bu çocukları küçük iken nişanladılar, henüz üçer yaşında iken okula verdiler. Alpamiş yedi yaşına gelince okuldan alındı. Ona beylik usulleri ile, beyler nasıl hareket etmelidir. gibi işler öğretildi. Ok talimleri yaptırıldı. Nihayet mâceralar başladı:

alpamiş Kalmuk'larla savaşa girdi. Bu sırada (Askara) adındaki dağın tepesini bir ok atarak uçurdu. Ama yolda bir ak otağda güzel bir kızla uyumakta iken Kalmuk'lar bastılar. Alpamış'ı esir ettiler. Götürüp bir zindana attılar. Öbür taraftan Kalmuk Hanı'nın kızı Alpamış'a âşık olmuştu. Onu kurtarmak yollarını aradı, bulunduğu zindana uzun bir ip sarkıtarak onu zindandan çıkarttı. Alpamış'ın Çobar yahut Benliboz adında bir atı vardı. O atı hazır bulundular. Alpamış atına bindi. Tekrar Kalmuk'lara hücum ederek onları perişan etti. Bundan sonra memleketine dönünce sevgilisi Aybarçin'i kölelerinden birinin almak üzere olduğunu öğrendi. Düğün hazırlıklarının yapıldığı

sırada ve eğlenceler devam ederken, alpamış bir ozan kıyafetine girerek Ayparçin'in bulunduğu çadıra yaklaştı. Elindeki sazı çalarak çadıra doğru şiirler söylemeye başladı. Bu sırada çadırda Bademca adında bir kadın vardı. bu biraz kekeme idi. O da Alpamış'a şiirle cevap verdi. Alpamış tekrar söyledi. Sonunda gelinin bulunduğu çadıra alındı. Orada eğlenceler, oyunlar devam ederken, bir köşede yaslar içinde bulunan gelin Alpamış'ı tanıdı. Bundan sonra ikisi birbirine atıldı. Herkes şaşırdı. Alpamış ta sevgilisini alarak babasının yanına gitti, onun yerine geçti.

CESTENİ BEY

Cesteni bey (Aslanların yürüyüşü ile yürüyüp) (Uçayan) şehrinin arkasında durarak ileri geri dolaştı. Ondan sonra dört yol ağzına gelerek bu yolların arasından sayısız denecek kadar çok cinler gördü. Bu cinler insan etini yiyip kanını içiyor, barsaklarını vücutlarına dolandırıyorlardı. Yüzlerini korkunç hale getirip pek kuvetli sesle haykırıyorlardı. Ellerinde de bayraklar vardı. Ateş gibi kızıl ve örgülü saçlarını omuzlarına bırakıyorlar, kapkarara büyük dağlara benzeyen vücutlarını kaldırıp zehirli yılan gövdeleriyle yürüyorlardı.

Cestenibey bunları görünce yüreğini pek tuttu, bir kaplan gibi hiç korkup çekinmeden bu cinlerin arasına girdi. O zaman cinler Cesteni beyi görüp.. Etrafına toplanarak: (Hey, kimsin sen? Nasıl oldu da kendi kendine bizim üstlü altlı dağ gibi dişlerimize lokma olmaya geldin.) dediler.

Cesteni bey bu sözü işittiği halde yüreğini pektutup hiç korkmadan cinlere şöyle dedi:

(Hey cinler, çabuk söyleyin bana, benim şehrimdeki nisanları nasıl öldürüyorsunuz. Sizlere bu şehre girme izinini kim verdi? Benim şu keskin kılıcıma bakın, bununla gövdelerinizi keserek parça parça edip bırakırım. Şehrimizde milletin başına gelen bunca felâket haberi dururken hâlâ tahammül edilecek değildir.)

Cesteni Bey'in bu sözünü duyduktan sonra, cinler öfkelenip karma karışık oldular. Öd koparıp kendilerince bir türkü söyleyerek yumruklarını sıktılar. Kolkola girerek, dirseklerinden tutuyor, ateş renkli kızıl saçlarını arkalarına salıverip alev gibi bayraklariyle kürz ve tokmakları ellerinde, Cesteni Beyi mızraklayıp, vurmaya çalışıyorlardı.

Birbiriyle şöyle söyleştiler: (Daha ne bekliyorsunuz? Çabuk bunu mızraklayıp keselim, vücudunu parçalayıp öteki dünyaya gönderelim.)

Bunun üzerine Cesteni Bey var kuvvetiyle atlıyarak (Urumki) adlı cini tepesindeki saçlarından yukarı çekip tuttu. Kılıcını yukarı kaldırıp, başını kesmek üzere vurdu. Böylece cinler Cesteni Bey'in gücünü, kuvvetini ve talihini görerek ziyadesiyle korktular kaçtılar.

TEPEGÖZ İLE BASAT

Bir gün Oğuz otururken, düşman baskısına uğradı, gece vakti oradan göçtü. Beraberindeki (Uruz Koca) nın küçük oğlu yolda düşmüştü. Hiç farkında olmadılar. Yollarına devam ettiler. Yolda kalan bu çocuğu bir aslan alarak götürdü, besledi.

Günlerden sonra Oğuz gene gelip yurduna yerleşti.

O sırada Oğuz Han'ın atlarına bakan çoban bir haber getirerek dedi ki: (Ormanda bir Aslan kükrüyor. Uzaktan gördüm, salınarak yürüyüşü insan gibi. Atları yakalayıp yatırarak kanlarını emiyor) dedi. Çobanın bu sözü üzerine Uruz da, Oğuz Han'a: (Hanım belki göçtüğümüz vakit yolda düşen benim oğlumdur) dedi.

Beyler hemen atlarına bindiler. Aslanın yatak yerine geldiler. Uruz'un dediği gibi bu, kendi oğlu idi. Oğlanı tutturdular. Uruz, oğlanı alıp evine götürdü. Hep sevindiler. Ziyafetler oldu. Ama oğlan yine durmadı. Aslanın yatağına gitti. Bir daha tutup getirdiler.

Bunun üzerine (Dede Korkut) geldi ve: (Oğlum sen insansın, hayvanlarla düşüp kalkma, gel iyi ata binmeyi öğren. iyi yiğitlerle beraber yaya. Büyük kardeşinin adı (Kayan Selçuk) tur. Senin adın da (Basat) olsun dedim. (Adını ben verdi. Yaşını tanrı versin) dedim.

Oğuz bir gün yaylaya gitti. Uruz'un bir çobanı vardı. Adına (Konur Koca Sarı Çoban) derlerdi.

(Uzun pınar) diye ün alan bir pınar vardı. O pınara periler konmuştu. Ansızın koyunlar ürktü. Çoban da bunu keçilerden bilerek onlara kızdı. ilerleyince gördü ki, peri kızları kanat kanata vermişler, uçuyorlar. Çoban gepeneğini üzerlerine attı. Peri kızlarından birini tuttu.

Zaman geçti.. Oğuz yine yaylaya gitti. Çoban da pınara geldi. Yine koyunlar ürktüler. Çoban ilerledi, yerde bir yığın gördü. Bu yığın gittikçe büyüdü. Çoban korktu, bıraktı, kaçtı. Ürken koyunların peşine düştü.

Meğer o zaman Bayındır Han ile Beyleri gezmeğe çıkmışlardı. Bu pınarın yanına geldikleri vakit garip bir şeyin yattığını gördüler. etrafını aldılar. İçlerinden bir yiğit, ayağı ile bunu tekmeledi. Tekmeledikçe yığın

büyüdü. Uruz Koca da merak etti, altından inerek tekmeledi.

Fakat mahmuzu dokununca bu yığın yırtıldı, içinden bir oğlan çıktı. Bu oğlanın gövdesi adam gövdesi gibiydi. Ancak tepesinde bir gözü vardı. Uruz bu oğlanı alarak eteğine sardı ve: (Han'ım bunu bana verin, Oğlum Basat ile beraber besleyelim) dedi. Bayındır Han da : (Senin olsun) dedi.

Uruz, Tepegöz'ü aldı. Evine götürdü. Bir süt nine getirdiler. Kadın memesini Tepegöz'ün ağzına verdi. Oğlan bir emdi, süt ninenin olanca sütünü aldı. İkince emişinde kanını aldı. Üçüncüde de canını aldı. Birkaç süt nine getirdiler. Hepsini böylece öldürdü. Baktılar ki olmayacak sütle besleyelim) dediler Günde bir kazan süt yetmezdi. Beslediler, büyüdü. Gezmeye, oğlan çocuklariyle oynamaya, oynarken de bunlardan birisinin burnunu, öbürünün kulağını yemeye başladı.

Nihayet herkes onun yüzünden çâresiz kaldı. Uruz'a şikâyet ettiler, ağlaştılar. Uruz her ne kadar Tepegöz'ü dövdü ise de bu hareketlerini önleyemedi. Nihayet evinden kovdu.

Bunun üzerine Tepegöz'ün peri olan anası gelerek oğlunun parmağına bir yüzük taktı ve: (Oğlum sana ok batmasın, vücudunu kılıç kesmesin.) dedi.

Tepegöz, Oğuz ilinden kaçtı. Bir yüce dağ vardı. Orada yol kesti. Adam esir etti. Büyük eşkiya oldu. Üzerine bir kaç adam gönderdiler. Onlar Tepegöz'e ok attılar, batmadı. Kılıç vurdular, kesmedi. Hepsini yedi

bitirdi. Oğuz ilinden bile adam yemeye başladı. Oğuz'lar toplandılar, üzerine yürüdüler. Bunu gören Tepegöz kızdı. Bir ağacı yerinden koparıp atarak elli altmış kişiyi öldürdü.

Nihayet Basat bu Tepegöz'ün üzerine gitti. Tepesindeki tek gözüne şiş saplayarak kör etti. Bundan sonra da kafasını kesti.

Bütün Beyler sevinç içinde kaldılar.

SON

KISALTMALAR

Akkat	: Ak
Altaylı	: Al
Elam'l	: El
Eti	: Et.
Etrüsk	: Etr.
Göktürk	: Gök.
Hitit	: Hit.
Hurri	: Hur
Kırgız	: Kır
Oğuz	: Oğ
Sümer	: Süm
Şaman	: Şam
Tukyu	: Tuk
Urartu	: Ur
Uygur	: Uy
Yakut	: Yak

KAYNAKLAR

Yer yüzündek dinler tarihi : Ömer Riza Doğrul
Dinler tarihi : Çev. Samih Tiryakioğlu
tarih-i Edyan: Ahmet Mithat
Dinler Tarihi (Cilt: l) : A. hilmi Ömer Buda
Budizmin tarihi: Çev. Abidin İtil
Türk Kozmogonisi, Türk Mitolojisi: Hilmi Ziya Ülgen
Türk Efsâneleri : Hüseyin Namık Orkun
Esâtir : Şemsettin Sami
Oğuz Destanı: Çev. Dr. Ahmet Temir
Çalgamış Destanı: Çev. M. Ramazanoğlu.
Türk Tarihi: Şemsettin
Çin tarihi : Dr. wolfram Eberhrad

Mogolların gizli Tarihil : Çev. Dr. Ahmet Temir
Sam'al (Kısıml) B. Lanrdsberger.

Şamanizm: Abdülkadir İnan
İran Tarihi: Ş. Günaltay
Tanrılar, Mezarlar, Bilginler: W. Ceran Çev.
Yakın Şark tarihi (Cilt: l.ll.lll.) : Şemsettin Günaltay
Türk Tarihi:
Umumî Tarih: A. Refik
Millî Tetebbular Mecmuaları
Türkiyat mecmuaları
Etnoğrafya Dergileri
Türk Tarihi, Arkeolojya ve Etnoğrafya Dergisi
Şehname tercümesi
Türk Dil ve Edebiyat Dergisi
Tarih Dergisi
T.T.K. Bültenleri
Ülkü Dergileri
Halk Bilgisi Haberleri
Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuaları
Dârülfünun İlâhiyet Fakültesi Mecmuaları
Türk Ansiklopedisi
İslâm Ansiklopedisi
Sanat Ansiklopedisi : Celâl Esat Arseven
Eti dili Sözlüğü : Çev. Münir B. Çelebi

Kırgız Sözlüğü : Çev. Abdullah Taymas
Burhan-ı Kaati
Türkçülüğün esasları : Ziya Gökalp

Divan-ı Lûgat-üt Türk : Kâşgarlı Mahmut
Türkler ve Medeniyet : Dr. İbrahim Kefesoğlu
Küçük Türk Tetebbular : Avram Galanti
Türk San'atı : Oktay Arslan Apa
Türk Medeniyeti : Şemsettin
Türk Halk bilgisine dair araştırmalar: Şakir Ülkü Taşır
İstanbul Arkeoloji Müzeleri Rehberleri
Fuat Köprülü Aramağanı
Sibirya: Rodlaf'tan Tercüme
Folklor ve edebiyat: Pertev Naili Boratav
Histoire des Religions : Deniz Saurat
Histoire de LExtrême : Rene Grousset
Histoire de L'Antiquite orient
Die Kunst Der Hethiter : E. Akurgal, M. Hirmer